

ЕКОНОМІКА

3(42) - 2015

ТА ПРАВО

ECONOMY AND LAW

СЕРІЯ «ЕКОНОМІКА»

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ ■ ЗАСНОВАНИЙ У СЕРПНІ 2001 р. ■ ВИХОДИТЬ 3 РАЗИ НА РІК ■ КИЇВ

*Економіці — правове забезпечення,
законам — економічне обґрунтування*

ЗМІСТ

Від головного редактора

МАМУТОВ В.К. Юридические средства усиления за-
интересованности субъектов хозяйствования

Соціально-економічні проблеми регіонального розвитку

AHROMKIN E.M., ALEKSEEV A.S. Rationalize of
transport development system in the region

БУЗЬКО І.Р., БОЙЧЕНКО Е.Б. Обґрунтування форм
діагностики продуктивних сил у контексті розви-
тку регіонального соціуму

ЗАБЛОДСЬКА І.В. Інфраструктурне забезпечення
підтримки розвитку малого бізнесу на сході України

КАВЫРШИНА В.А. Формирование местных бюд-
жетов: международный опыт и украинские реалии

Економіко-правові проблеми міжрегіонального співробітництва

BURBELO S.O., KROLENKO M.S. Concept of «bor-
der area» in the conditions of interregional activation
and cross-border cooperation in Ukraine

ВАСИЛЬЧУК Н.О. Семантичний аналіз складових
категорії «елемент інфраструктури міжрегіональ-
ного співробітництва»

ГРЕЧАНА С.І. Міжрегіональне співробітництво як
сучасний чинник економічного зростання

ГУДІМА Т.С., СКУБАК Є.О. Правові аспекти лібералі-
зації руху капіталу в Україні: проблеми та перспективи

CONTENTS

From Chief Editor

3 MAMUTOV V.K. Juridicial facilities increased interest
of business entities

Socio-economic problems of regional development

11 AHROMKIN E.M., ALEKSEEV A.S. Rationalize of
transport development system in the region

19 BUZKO I.R., BOYCHENKO E.B. Justification forms
diagnostic of the productive forces in the context of the
development of the regional society

27 ZABLODSKA I.V. Infrastructure software of support-
ing the small business development in eastern Ukraine

32 KAVYRSHINA V.A. The formation of local budgets:
international experience and ukrainian realities

Economic and legal issues of interregional cooperation

40 BURBELO S.O., KROLENKO M.S. Concept of «bor-
der area» in the conditions of interregional activation
and cross-border cooperation in Ukraine

45 VASILCHUK N.O. Semantic analysis of «infrastruc-
ture interregional cooperation» category components
in the conditions of transition to postindustrial society

51 GRECHANA S.I. Interregional cooperation as up-to-
date factor of economic growth

57 HUDIMA T.S., SKUBAK E.O. Legal aspects of capital mo-
vement's liberalization in Ukraine: problems and prospects

- ПОПОВА І.А. Інформаційна інфраструктура між-регіонального співробітництва 63
- РОГОЗЯН Ю.С. Нормативне забезпечення міжрегіонального співробітництва 70
- Економіко-правові проблеми розвитку міста**
- БОГАЧОВ С.В. Оцінка попиту на ресурсощадне обладнання у сфері теплопостачання великих міст та агломерацій (з урахуванням угоди про ЗВТ між Україною та ЄС) 77
- ГРАДОБОЄВА Є.С. Напрями підтримки енергетичної безпеки у сфері ЖКГ міських агломерацій (у рамках дії угоди про асоціацію/зону вільної торгівлі між Україною та ЄС) 85
- КАРЛОВА О.А. Управління містом, орієнтоване на потреби майбутнього розвитку 94
- МЕЛЬНИКОВА М.В. Крос-кордонні міські агломерації: досвід та перспективи розвитку з урахуванням угоди про ЗВТ між Україною та ЄС 100
- ТАРАСЕВИЧ О.В. Регулювання ринку праці в умовах соціально-економічного розвитку міських агломерацій в Україні 106
- Економіка праці та соціальна політика**
- ЗАВОЙСЬКИХ Ю.А. Тенденції розвитку трудової мотивації з позицій системного підходу 115
- КОРНИЙЧУК О.П. Пілотний проект побудови сучасної системи охорони здоров'я у Донецькій та Луганській областях 119
- ПЕРЕПЕЛЮКОВА О.В. Основні засади створення умов ефективного функціонування ринку праці України 124
- СИВОКОНЬ А.В. Сучасний стан молодіжного ринку праці України 129
- Проблеми управління підприємством**
- НОСКОВА С.А. Прогнозування обсягів продажу та грошових потоків підприємства: прикладний аспект 135
- ТАТАРЧЕНКО О.М. Інноваційні проекти як складова системи управління розвитком підприємства 142
- ТОМАШЕВСЬКА О.Ю. Концептуальні засади економічного стимулювання ефективного водозабезпечення промислових підприємств 147
- Економіко-правові проблеми сталого розвитку**
- ТОКУНОВА А.В. Використання досвіду забезпечення енергетичної безпеки Китаю в Україні 154
- ШВЕЦЬ Н.В., ХАНДІЙ О.О. Основні риси та тенденції розвитку ринку інжинірингових послуг 160
- ШЕВЦОВА Г.З. Хімічна промисловість України в умовах ЗВТ з ЄС. Оцінка перших підсумків 165
- КУДРИНА О.Ю. Створення сприятливого інвестиційного клімату для стимулювання внутрішньодержавних та зовнішніх капіталовкладень у промисловість 172
- Запрошуємо до дискусії**
- РОЗОВСЬКИЙ Б.Г. Донбасс: односторонній взгляд в прошлое 177
- ПОПОВА І.А. The informative infrastructure of inter-regional cooperation 63
- ROGOZYAN Yu.S. Normative support interregional cooperation 70
- Legal problems of the city economic development**
- BOGACHEV S.V. Demand for resource-saving equipment in heat supply sphere of large cities and agglomerations (including the agreement on free area between Ukraine and the EU) 77
- GRADOBOEVA E.S. The supporting tendencies of energy security in the housing sector of urban agglomerations (in the framework of the association agreement / free trade area between Ukraine and the EU) 85
- KARLOVA O.A. Of city management oriented to the needs of future development 94
- MELNIKOVA M.V. Cross-border town agglomeration: the experience and prospects of its development taking into account the agreement about free area between the EU and Ukraine 100
- TARASEVICH E.V. Labor market regulation in the context of social and economic development of the metropolitan areas in Ukraine 106
- Economy labour and social politics**
- ZAVOYSKYH Yu.A. The labour motivation trends with the system approach 115
- KORNIYCHUK O.P. The pilot project of building modern health area in Donetsk and Lugansk regions 119
- PEREPELYUKOVA O.V. Basic principles of creation of conditions for effective functioning of the labor market in Ukraine 124
- SYVOKON A.V. Current state of the youth labor market in Ukraine 129
- Enterprise management problems**
- NOSKOVA S.A. Forecasting sales volumes and cash flows of the company: applied aspect 135
- TATARCHENKO O.M. Innovative projects as a part of the enterprise management 142
- TOMASHEVSKA O.Yu. Conceptual framework of economic incentives for efficient water supply of industrial enterprises 147
- Economic and legal issues of sustainable development**
- TOKUNOVA A.V. The use of energy security ensuring experience of China in Ukraine 154
- SHVETS N.V., KHANDIY H.O. Main aspects and tendencies in development of the market of engineering services 160
- SHEVTSOVA A.Z. The Ukrainian chemical industry under FTA with EU. Evaluation of first results 165
- KUDRINA O.Yu. Creation of favourable investment climate is for stimulation of domestic and external capital investments in industry 172
- Welcome to discussion**
- ROZOVSKIY B.G. Donbass: the one-sided look at the past 177

В.К. МАМУТОВ, академик НАН Украины и НАПрН Украины

ЮРИДИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА УСИЛЕНИЯ ЗАИНТЕРЕСОВАННОСТИ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Ключевые слова: экономико-правовой подход, субъекты хозяйствования, развитие, заинтересованность, эффективность, экономический суверенитет.

В статье проанализированы тенденции и подходы к реформированию экономики, обоснована необходимость государственно-монополистического регулирования экономики. Также автором рассмотрена глобальная проблема современной науки — выработка методики измерения уровня эффективности предприятий; разработаны и предложены способы усиления заинтересованности субъектов хозяйствования.

Самостоятельная Украина должна участвовать в соревнованиях на мировом рынке, выступая и как единая хозяйственная система, и через отдельные свои корпорации и предприятия. Это означает, что правительству необходимо определить, в каких случаях оно будет обеспечивать единство действий Украины в целом, а в каких инициатива будет за отдельными *региональными или межрегиональными корпорациями и предприятиями.*

Но и каждое предприятие должно осознать, что оно теперь не только участник внутреннего соревнования, носившего прежде социалистический хозяйственно-спортивный характер, но и участник жесткой и даже жестокой конкуренции с другими странами и их субъектами хозяйствования. Соревнование стало естественной возможностью выживания, и нам непременно требуется победа в нем. Предстоит оценивать свой уровень не только с однородными отечественными предприятиями, но и с предприятиями других стран, принимать меры к тому, чтобы его превзойти. Государство и пресса обязаны обеспечить получение необходимой оценочной информации. Но пока они этого не делают, нужно позаботиться о получении необходимой информации самим.

Пора заменить политику самоизоляции политикой активной экономической экспансии, а не жаловаться, как это делают некоторые деятели, что их обижает «большой сосед». Кстати, то, что позволяют себя обижать, выдается за некую заслугу. Что же это за лидеры, если они не умеют постоять за интересы страны? Постоять не набившими оскомину истерическими речами у микрофонов, а реальной политикой, приносящей пользу народу.

Сейчас уже видно, что благодаря нашим вечно стенающим политикам мы слепо отказались от использования 22 миллионов квадратных километров территории (и примыкающей к ней колоссальной акватории морей) с источниками всех видов сырья и рынками сбыта.

Отказались от огромного пространства, где играли видную роль и могли играть еще большую. После плачевных результатов «рыночного» курса 1989—1992 годов к нам пришло понимание, что идеологи рынка, во-первых, примитивно представляют себе сам рынок, а во-вторых, не знают специфики страны, которую решили осчастливить. В частности, был проигнорирован предлагавшийся принципиальный подход к реформированию народного хозяйства: произвести преобразования прежде всего в организационно-хозяйственной структуре, в системе управления, осуществить его *децентрализацию* и *регионализацию*, провести формирование корпораций взамен ведомств в сочетании с региональными обслуживающими структурами.

Для этого предприятия должны объединяться с теми, кто способен обеспечить выпуск конкурентоспособной продукции. Объединения предприятий могут иметь различную форму, предусмотренную законом, и создаваться с соблюдением требований антимонопольного законодательства.

Пора бы уже понять, что в современных условиях рациональным методом воздействия на экономику является целенаправленное постоянное *государственное регулирование*, содействующее развитию соревнования внутри страны и успеху в мировой конкуренции. Нельзя забывать, что достижение XX века не в рынке (он известен несколько тысячелетий), а в умении его обуздать, в умении ограничивать частную собственность, регулировать экономику и в умении создать условия для развития цивилизованных форм *состоятельности* — *двигателя развития*.

1. Зависимость помогает правительственным органам *регулировать* направления и темпы развития экономики. Так, огромная и постоянная задолженность японских фирм — это как раз те вожжи, с помощью которых правительство способно управлять частным бизнесом. Поскольку капиталы фирм на четыре пятых состоят из банковских кредитов, уровень деловой активности легче поддается регулированию. Понижая или повышая размер ссудного процента, т. е., делая кредиты то доступнее, то недоступнее, Центральный банк Японии (принадлежащий государству) как бы нажимает на разные педали экономической машины страны, то ускоряя, то тормозя ее дви-

жение. Своей финансовой политикой правительство направляет поток средств из менее перспективных звеньев в более перспективные, содействует тому, чтобы выпуск новой продукции быстрее сосредоточивался в руках фирм, имеющих наименьшие издержки. Новые отрасли индустрии рождаются под покровительством государства, которое предоставляет им кредитные льготы, налоговые скидки, пока они не окрепнут [1].

Взаимное доверие, основанное на системе многолетних личных связей, помогает правительственным чиновникам и частным предпринимателям действовать в тесном контакте. В результате государственно-монополистическое регулирование экономики осуществляется в Японии, пожалуй, более эффективно, разносторонне и, с точки зрения интересов монополий, более рационально, чем в каком-либо другом капиталистическом государстве. Именно в этом смысле некоторые исследователи уподобляют Страну восходящего солнца гигантской компании — акционерному обществу «Япония инкорпорейтед».

Перечисляя источники ускоренного накопления капитала в Японии, мы отмечали низкий уровень личного потребления при высокой доле личных сбережений. В силу ряда особенностей японского образа жизни размеры паразитического потребления в верхушке общества заметно скромнее, чем в США и Западной Европе.

2. Хотелось бы вновь подчеркнуть важность комплексного экономико-правового подхода *на основе активизации человеческого фактора, усиление заинтересованности всех субъектов хозяйствования в повышении эффективности производства, активизации и развитии инициативы трудовых коллективов*.

Содействие развитию *состоятельности* во всех ее разумных формах и активное участие работников в управлении производством — это один из инструментов их влияния на весь процесс социально-экономического развития (систематически публиковать рейтинги предприятий по отдельным показателям, итоги разных видов соревнований, сравнений и анализа этих результатов, на основании которых и определяются рейтинги ведущих фирм и т. д.).

Законом устанавливается развитие *состоятельности*, и государство поддерживает конкуренцию как *соревнование* между субъектами хо-

зяйствования, обеспечивающее благодаря их собственным достижениям (ХКУ, ст. 22, 25).

Необходимо заменить систему показателей, характеризующих конечный результат, отражающих уровень эффективности производства, системой, которая может быть интегрирована в один обобщающий показатель. Результаты научных исследований позволяют считать обоснованной разработку оценки, которая улавливала бы *сравнительную деятельность коллективов* на основе интегрирования показателей, характеризующих уровень использования производственных ресурсов, уровень выполнения обязательств по поставкам, уровень качества продукции.

Спонтанная *социализированность* предопределяет экономический успех, даже в большей степени, чем собственно экономические факторы. Впервые появившаяся *коллективистская* организованность вызвала стремительный рост эффективности труда, показала, что коллективизм и эффективность вполне совместимы [2, С. 63, 174].

Многие обоснования в научной литературе по совершенствованию системы стимулирования на практике не реализованы. Достигнутый уровень заинтересованности всех звеньев управления нас не удовлетворяет.

Обеспечение целенаправленности управления экономикой на развитие *заинтересованности* работников в результатах труда, инициативы и предприимчивости — важный компонент хозяйственного управления. Стержнем (осью, ключевым звеном) системы стимулирования и всей системы обеспечения *заинтересованности* выступает *оценка* результатов деятельности. Неверный подход к оценке экономики искажает истинное положение вещей и подает ложные сигналы о ее состоянии, требует системы показателей, методов и порядка *оценки результатов деятельности хозяйственных коллективов*. Важно, чтобы сотрудники были больше удовлетворены своей работой. В таких условиях люди выказывали значительную степень заинтересованности в том, чтобы помогать друг другу и создавать собственную систему лидерства и взаимной поддержки. Этот труд мог бы быть *оценен* честно в сравнении с трудом других, чтобы получила признание его *истинная* ценность.

Япония, Германия являют собой пример коллективистски ориентированных обществ

«...Одухотворение экономической жизни и насыщение ее той же *соревновательной энергией*, которая питала политическую жизнь в предшествующие эпохи» [2, С. 586].

С этим связана одна из актуальных проблем экономической науки — выработка методики измерения *уровня эффективности предприятий*, производственных единиц.

Это позволило бы на практике обеспечить оценку достижений именно в повышении эффективности производства в целом, а не только отдельных результатов деятельности, повышения эффективности государственного управления экономики на *региональном* уровне.

Было предложено, как вариант, решение этой задачи путем использования комплексного показателя эффективности деятельности предприятий, для расчета которых используются: степень выполнения плана поставок (степень выполнения обязательств перед потребителями); отношение производительности труда к эталону; отношение фондоотдачи к эталону; отношение материалоотдачи к эталону; отношение показателя уровня качества к эталону.

Ресурсоотдача и удовлетворение спроса потребителей называются обобщающим критерием оценки хозяйственной деятельности и в работах, посвященных методам экономического управления вообще [3].

Специальные экономические зоны создаются для привлечения инвестиций, улучшения деятельности использования природных, материальных и трудовых ресурсов, ускорения социально-экономического развития Украины (ХКУ, ст. 401).

3. Повышение *активности и заинтересованности*. Режимы СЭЗ и ТПР — разновидности специального режима хозяйствования, цель которых создать экономический механизм для привлечения инвестиций, *активизировать* предпринимательскую деятельность [4].

Направляющей силой развития становятся общечеловеческие *интересы*. Экономические отношения каждого общества проявляются прежде всего как интересы [5, С. 27].

Осознание интересов представляет собой одно из важнейших условий их реализации [6, С. 19].

Причина человеческой активности — вызывающее у субъекта появление заинтересованности в удовлетворении его потребности.

Заинтересованность отражения данного интереса в голове его субъекта совпадает с коллективным интересом.

Излюбленной формой предпринимательства стал концерн, позволяющий объединить производственные комплексы, множество предприятий без прямого их поглощения.

Результаты исследований свидетельствуют о том, что одной из наиболее общих проблем совершенствования управления общественным производством остается проблема *повышения* (усиления) заинтересованности хозяйственных органов, трудовых коллективов, отдельных работников в интенсификации производства, постоянном росте его эффективности.

Поскольку ведомственный интерес неизбежен, то проблема заключается в построении самих ведомств таким образом, чтобы их интересы были направлены на удовлетворение интереса общегосударственного. От попыток же заставить организацию эффективно делать то, в чем она непосредственно не заинтересована, положительных результатов трудно ожидать [7, С. 188—225].

Юридическими средствами можно достичь многого, но экономический суверенитет не может быть обеспечен *только* при помощи правового урегулирования отношений с другими странами. *Надо обеспечивать использование собственного потенциала наращивания экономической мощи. Тогда и договариваться с другими странами будет легче.*

При этом надо учитывать, что у государства недостаточно бюджетных ресурсов для наращивания экономической мощи, поэтому целесообразно, как известно, создавать привлекательные условия для активизации инвестиционной деятельности. Привлечение как отечественных, так и иностранных инвесторов будет способствовать повышению экономической мощи Украины. При этом важно достичь разумного соотношения государственных интересов и интересов инвесторов, что позволит привлечь дополнительные средства и обеспечить экономическую независимость и экономическое верховенство государства.

Так же должен учитываться современный собственный и исторический опыт других стран. Известным примером насильственного попражнения экономического суверенитета политически суверенного государства служат так называемые Опиумные войны, в результате

которых группа капиталистических стран силой навязала в XIX веке Китаю систему неравноправных договоров, предоставивших иностранному капиталу торговые, таможенные и иные экономические и правовые льготы и привилегии. Конечной реакцией Китая после поражений в войнах с иностранными империалистами стала политика самоусиления [8]. В настоящее время экономический суверенитет КНР обеспечивается и материально, и юридически.

После преобразований в системе международных отношений под влиянием социалистических идей и революций методы ущемления экономического суверенитета других стран со стороны сильнейших капиталистических держав изменились. Но сказать, что нарушения «сильными» экономического суверенитета «слабых» прекратились, было бы искажением реальной картины международных отношений. Попытки силового навязывания другим странам тех или иных приоритетов в экономической политике, посягательства на их экономический суверенитет продолжают. Особенно со стороны развитых стран. Поэтому-то и возникает необходимость постоянного внимания к защите экономического суверенитета.

И, видимо, верное направление обеспечения экономического суверенитета — это прежде всего самоусиление, достижение высокого уровня экономической самодостаточности и на этой основе реального юридического равноправия в международных экономических отношениях.

Внутренняя политика и соответственно система правового регулирования должны быть направлены на самоусиление государства, на достижение такого уровня экономического развития, которое обеспечивало бы ему достойное положение в мировой экономике и тем самым способствовало бы решению задач повышения благосостояния граждан. Решение этой задачи требует обеспечения разумного использования геоэкономических факторов, в частности, преимуществ географического положения, внутренней стабильности, в том числе стабильности хозяйственного законодательства, противостояния и противодействия внешним и внутренним угрозам экономической безопасности с использованием хозяйственно-правовых и уголовно-правовых средств.

4. Правовое обеспечение экономического суверенитета необходимо соизмерять с геополитическими факторами.

литической целью, включающей и цель геоэкономическую. Такая цель может быть определена в стратегическом плане развития страны с учетом географического стратегического положения Украины на территориальном стыке ЕС и СНГ в Причерноморском пространстве¹. Государство обязано использовать выгоды географического положения как важный природно-экономический ресурс, пользоваться им для усиления своей роли в международных структурах.

В современных реальных условиях экономическому суверенитету могут способствовать дружественные связи как с СНГ, так и с ЕС, подкрепленные взаимовыгодными многосторонними и двухсторонними договорами. Содержание таких договоров должно обеспечивать баланс интеграции и суверенитета. Эта задача должна решаться как системой договоров в целом, так и в определенной мере каждым из них. Должен быть предварительный анализ (экспертиза) соблюдения указанного баланса, допустимого и целесообразного уровня (степени) интеграции.

При таком подходе можно констатировать, что условия членства в СНГ в настоящее время в значительной мере меньше чем членство в ЕС связаны с какими-либо ограничительными обязательствами стран-участниц. Но *в геоэкономическом плане Украина заинтересована в том, чтобы участвовать и в ЕС, и в СНГ.* Опыт Англии свидетельствует о том, что можно быть членом ЕС и в то же время — членом Британского содружества наций, а также поддерживать особые отношения с США. Для Украины предпочтительней было бы объединение в той или иной международно-правовой форме экономического пространства стран ЕС и СНГ. Тенденция к постепенному сближению, стремление к усилению интеграции в некоторых влиятельных кругах имеется (это подтверждается, в частности, членством в Совете Европы, в ОБСЕ). Надо содействовать реализации такого стремления. В этом случае географическое положение и некоторые культурно-исторические свойства (особенности)

¹ В специальных исследованиях этот район получил название Циркумпонтийской зоны, а энергетика выросших вокруг этого пространства культур играет большую роль в истории как Европы, так и Азии (см., например, Фадеева Т.М. Крым в сакральном пространстве. — Симферополь: Бизнес-Информ, 2002. — 304 с.).

Украины позволяют выступать ей в качестве связующего звена этих сообществ и в перспективе *стать геоэкономическим центром общего для ЕС и СНГ экономического пространства.* Такая перспектива, поддерживаемая соответствующими правовыми актами, *благоприятствовала бы* усилению Украины, обеспечению ее безопасности и суверенитета в условиях международной интеграции. Для названной геоэкономической зоны характерна тенденция развития преимущественно с Запада на Восток. Эта тенденция может беспрепятственно и с пользой для всех продолжиться в случае объединения в той или иной форме стран СНГ с ЕС [9]. К востоку от очерченного пространства более вероятна геоэкономическая перспектива иного вектора экономического развития — с юга на север и, в какой-то мере, с востока на запад.

Указанные Общие геоэкономические тенденции или геоэкономический фон целесообразно, видимо, учитывать в процессе решения общегосударственного планирования, осуществления политики *самоусиления*, правового обеспечения экономического суверенитета.

Правовое обеспечение экономического суверенитета страны надо рассматривать и во внутриправовом, и во внешнеправовом аспекте. Обеспечение экономического суверенитета внутри страны предполагает экономическое верховенство народа, организованного в форме правового социального государства. Верховенство предполагает доминирование государства как собственника, обладающего контрольным или (по крайней мере) блокирующим «пакетом акций» в определении стратегии развития, экономической политики, в решении основных вопросов. Такая роль должна обеспечиваться правом, в частности, закреплением в Конституции экономической системы и организационно-хозяйственных функций государства. В числе таких основ должна быть обязанность разработки и реализации общегосударственных планов социально-экономического развития — долгосрочных, среднесрочных, краткосрочных, направленных на достижение как внутренних, так и внешних стратегических целей.

Внутриправовой аспект предполагает обеспечение экономического суверенитета институтами в основном конституционного, хозяйственного, природоресурсного, налогового,

уголовного права. Внешнеправовой аспект предполагает обеспечение институтами в основном международного хозяйственного (экономического) права, регламентирующего «комплекс мирохозяйственных отношений» [10, С. 400]. При этом необходимо учитывать, что в современную эпоху «возникает нечто большее, чем хозяйственный механизм планеты... Экономика начинает проявлять себя не только как способ хозяйствования, но и как политика и даже как идеология новой эпохи. И в результате геополитические императивы начинают уступать место реалиям *геоэкономическим*» [10, С. 404].

Геоэкономические же тенденции, как сказано выше, требуют ориентации на постепенное обеспечение центральной связующей роли Украины на очерченном выше пространстве. На этом акцентировано внимание и в литературе, и в обращениях к Правительству с первых дней независимости, но, к сожалению, это проигнорировали. Более того, правительство было озабочено не сохранением и развитием выгодных «восточных» связей, а тем, как эти связи сократить, то есть самоослаблением, а не усилением.

Однако ЕС нуждается в природных ресурсах, которые есть на Урале, в Казахстане, в Западной Сибири, а те, в свою очередь, в пополнении населением с европейским менталитетом. Поэтому и сейчас надо стремиться к развитию в том же направлении как наиболее перспективном. Это не означает, разумеется, что надо отказываться от других связей. Но, развивая внешнеэкономические связи, вступая в международные объединения и соглашения, не надо забывать о наиболее перспективном направлении с точки зрения обеспечения экономического роста и экономического суверенитета.

Все сказанное выше должно быть закреплено в долговременной государственной стратегии, подкрепленной соответствующим планом и целевыми программами, учитываться во внешнеэкономических отношениях и в дипломатии.

Необходимо также обеспечить персональную ответственность руководителей правительства, министерств и ведомств за причинение вреда *экономическим интересам, экономической безопасности* государства. Ответственность не только в форме критики, но, в особо опасных

случаях, в форме применения мер уголовного права. В связи с этим представляется целесообразным дополнить раздел Уголовного кодекса о преступлениях против национальной безопасности статьей об ответственности за преступления, причинившие вред экономике, экономической безопасности в особо крупном размере, а УПК — статьей об исключительной подсудности и специальной процедуре рассмотрения дел о таких преступлениях².

Уголовно-процессуальный кодекс можно дополнить статьей 34¹, устанавливающей исключительную подсудность дел по статье 111¹ непосредственно Верховному Суду Украины.

5. Еще в 1968 году ВЦСПС собирал совещание, которое было посвящено участию трудящихся в управлении производством. В частности, на нем говорилось о том, что на Западе привлечение трудящихся находится на более высоком уровне, чем в Советском Союзе. Тогда же ВЦСПС начал предпринимать меры, направленные на *активизацию* действий трудовых коллективов в управлении производством на предприятиях.

По Гегелю, есть семья, есть государство, есть гражданское общество. Это формы организации людей. Гражданское общество — это совокупность ассоциаций, организаций, сообществ и т. д. Есть сотни партий, но из них четыре—пять действительно можно отнести к категории работающих. Остальные не организованы так, как должны быть организованы политические партии.

Деятельность профсоюзов должна быть решающей и действенной в управлении про-

² Можно дополнить раздел I особенной части Уголовного кодекса Украины о преступлениях против основ национальной безопасности статьей примерно следующего содержания:

Статья 111¹ Причинение ущерба экономике в особо крупном размере, без намерений государственной измены

Умышленное совершение деяний членом Кабинета Министров Украины, главой областной государственной администрации или приравненным к ним по статусу должностным лицом в нарушение конституционных основ экономической системы, во вред экономической безопасности Украины без намерений государственной измены, но причинивших ущерб экономике в особо крупном размере — наказывается лишением свободы на срок от восьми до десяти лет, лишением воинского, специального звания, ранга, чина или квалификационного класса и лишением права занимать должности в органах государственного управления.

изводством, защите прав трудящихся. На одной из конференций представитель Нидерландов назвал свое выступление так: «Ответственность профсоюзов — без участия рабочих нет демократии». Они считают, что участие рабочих в управлении — основная потребность и право человека. Участие рабочих не является порождением какой-то идеологии, это порождение необходимости эффективно-го управления производственным предприятием. Оно вытекает из характера труда, а не из капиталистического производства и, одновременно, способствует прогрессу. Профсоюзы должны возглавить это участие. Вся деятельность касается интересов работников. Любую деятельность можно рассматривать как касающуюся интересов работников. «Сохранение коммунитаристских структур в экономиках Германии и Японии, на первый взгляд, кажется странным парадоксом... Между тем трудовые отношения на японских и немецких заводах имеют более равноправный характер, чем в Англии, Франции или Америке [2, С. 407—408].

В 1980—1990-е годы в Украине резко возросла роль трудовых коллективов. В Донецкой области практически на всех предприятиях работали советы трудовых коллективов. Потом все сошло на нет. Теперь говорят: если восстановить советы, то это понизит роль профсоюзов. Но если профсоюз будет поддерживать связь с общественностью, если профсоюз будет организовывать новые формы общения и воздействия на администрацию, то тогда будет партнерство, о котором можно будет говорить. Что такое партнерство? Можно толковать партнерство как подчинение профсоюзов собственнику. А можно — как совместные действия в управлении производством, и тогда будет активизация деятельности профсоюзов, особенно в первичных организациях.

В нашей Конституции четко записано, что экономика основана на многообразии форм собственности и все формы собственности одинаково защищены. Значит, если насильно заставляем изменять какую-то форму собственности, то это не соответствует Основному Закону. Каждая форма собственности может найти себе определенную нишу. И по иностранному опыту выходит, что каждая форма собственности имеет право на существование,

занимая свою нишу в какой-то сфере экономической системы. Разнообразие должно быть. Но при этом остается много нерешенных вопросов. Опять-таки, кто лучше знает эти нерешенные проблемы? Профсоюзы должны иметь лидерство в решении подобных проблем, должны проявлять инициативу.

Кроме Закона Украины «О профессиональных союзах, правах и гарантиях их деятельности», есть же много других законов, которые, так или иначе, касаются прав и обязанностей профсоюзов. Очевидно, если мы приходим к выводу, что деятельность профсоюзов должна *активизироваться*, то необходимо учитывать опыт, создавая свои структуры, участвуя в управлении производством.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Овчинников В.В.* Ветка сакуры: Рассказ о том, что за люди японцы. — М. : Молодая гвардия, 1988. — С. 166—167.
2. *Фукуяма Ф.* Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию : Пер. с англ. / Ф. Фукуяма. — М. : ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. — 730 с.
3. *Лукинов И.И.* Сущность и направления совершенствования методов экономического управления / И.И. Лукинов // Экономика Советской Украины. — 1985. — № 1. — С. 22.
4. *Зельдіна О.Р.* Господарський кодекс як гарантія прав інвесторів. 10 років застосування Господарського кодексу України: сучасний стан та перспективи вдосконалення кодифікації : зб. доп. наук.-практ. конф. (14 лист. 2014 р., м. Київ); Голова ред. кол. О.П. Подцерковний. — Одеса : Юридична література, 2014. — С. 197—201.
5. *Маркс К., Энгельс Ф.* Мнимые расколы в интернационале / Карл Маркс, Фридрих Энгельс // Собрание сочинений: 2-е изд. в 23 т. — М. : Гос. изд. полит. лит-ры, 1960. — Т. 18. — 826 с.
6. *Глазерман Г.Е.* Интерес как социологическая категория / Г.Е. Глазерман // Вопросы философии. — 1986. — № 10. — С. 15—26.
7. *Гегель Г.В.Ф.* Наука логики : в 3-х т. — Т. 2. — М. : Молодая гвардия, 1988. — 248 с.
8. *Цивилизационная структура современного мира* / Под ред. Ю.Н. Пахомова. — К. : Наук. думка, 2008. — Т. 3, кн. II. — С. 38—39.
9. *В новой геополитической ситуации* // Глядя из Донбасса : сб. науч. ст. — Донецк: Юго-Восток, 2007. — С. 63—68.
10. *Мунтіян В.* Економічна безпека України / В. Мунтіян. — К. : Вид-во КВІЦ, 1999. — 464 с.

Надійшла 15.09.2015

В.К. Мамутов

Інститут економіко-правових досліджень
НАН України, м. Київ

**ЮРИДИЧНІ ЗАСОБИ ПОСИЛЕННЯ
ЗАЦІКАВЛЕНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ**

У статті проаналізовано тенденції та підходи до реформування народного господарства, обґрунтовано необхідність державно-монополістичного регулювання економіки. Також автором розглянута глобальна проблема сучасної науки — вироблення методики вимірювання рівня ефективності підприємств; розроблені та запропоновані способи посилення зацікавленості суб'єктів господарювання.

Ключові слова: економіко-правовий підхід, суб'єкти господарювання, розвиток, зацікавленість, ефективність, економічний суверенітет.

V.K. Mamutov

Institute of Economic and Legal Researches
of NAS of Ukraine, Kyiv

**JUDICIAL FACILITIES INCREASED
INTEREST OF BUSINESS ENTITIES**

The article analyzed the trends and approaches to reform the national economy, the necessity of state-monopoly regulation of the economy. The author also discussed the global problem of modern science — the development of measuring level of efficiency methods on the enterprises; developed and proposed ways to strengthen interest entities.

Key words: economic-legal approach, business entities, development, motivation, efficiency, economic sovereignty.

UDC 332

E.M. AHROMKIN, doctor of economics, professor, head of the Economic Theory and General Economic Training Department Zhytomyr State Technological University

A.S. ALEKSEEV, graduate of Luhansk branch

Institute of Economic and Legal Researches of NAS of Ukraine, Severodonets'k

RATIONALIZE OF TRANSPORT DEVELOPMENT SYSTEM IN THE REGION

Key words: region, transport system, types of transport, analysis.

In the article development of the railway network of Luhansk region as part of the region's transport system is analyzed. Determined that road transport provides an actively functioning and territorial organization of all national economy branches of the region. Determined the aviation and pipeline transportation belongs to the transport system in Lugansk region. Also in the Luhansk region the system of intercity transportation is developing. In the article the comparative characteristics of different types of urban passenger transport is presented. According to the results of reduced research it was found the transport system of the region is a territorial combination of railways, technical service and vehicle traffic combining all modes of transport and all transport links in the process of their interaction and ensuring the successful functioning of the national complex as a whole.

The transition of the countries economy to the market and the formation of market relations requires a dynamic and balanced development of all parts of the national economy including the transport system. Currently the transport system is one of the highest priorities among the main factors determining the effective functioning of the economy that has become a fundamental prerequisite for its further development.

Today transport system is in a economic crisis due to the country's transport dependence, physical and moral wear of the material-technical base imbalances and irregularity allocation of investment, lack of market mechanism of functioning and management.

Analysis of recent researches and publications indicatives of the wide interest in the problems of regional transport development systems. Related topics reflected in the works of many Russian scientists: O.V. Vasiliev, A.M. Tkachenko, S.I. Doroguntsov, Y.I. Petuyrenko, J.B. Olijnuk, G.I. Nechaev and etc. [1, 2, 4, 6]. Despite of presence a significant amount of literature and publication from this topic, conducting the rationalize of transport development system in the regions constantly relevant and important to justify further prospects.

The aim of this article lies in the rationalize analysis of transport development region system on the example of the Luhansk region.

Luhansk region had the well-developed transport system which due to its location in the East of Ukraine playing an important bridging role between other regions of the country. Due to this factor the region has the developed transport rail network that includes 1020 km of rail routes and hubs —

Popasna, Rodakovo, Luhansk and Semeykino. The main railway line passing through the territory of the region: Luhansk — Moscow; Luhansk — Kiev; Kharkiv — Volgograd; Kupyansk — Debaltseve; Debaltseve — Rovenki — Liha, Debaltseve — Luhansk — Millerove. Rail transport is the most used transportation in the Luhansk region. For 2013 were transported by rail 19644.8 thousand tons of cargo. By trucking industry a railway transport is the main transportation, about 50—70 % of the total traffic.

Donetsk railway covers the whole territory of the Luhansk region. Length of railway tracks in the region are 12 thousand kilometers. Operational length of Lugansk region railways ranked 6th place in Ukraine. The average density of railways in the region is 44.6 km (in Ukraine 37.6 km).

In the northern part of the region railway Kupiansk — Svatovo — Milove is crossed, Bilovodsk, Markov, Novopskov districts refer to the areas with underdeveloped rail network.

In the district 5 locomotive depot, 52 railway station are functioning. The total length of railway tracks is — 2009 km. Total length of access businesses roads and organizations amounted 2320 km.

Donetsk railway occupies the extreme south-east of the Donetsk-Pridneprovsk industrial district covering the most industrially developed part of the Donbass (a significant part of the territory of Donetsk and Lugansk regions). The operational length of the road is 2.9 thousand km.

The main frame rail network is a dense network heavily loaded latitudinal and meridian lines with multiple junction of the industrial enterprises sidings, coal mines, thermal power plants, steel mills, chemical and machine-building plants, enterprises of construction industry. On the access track more than 80 % of the total road's loading is done. On the territory served by Donetsk railway there is no place remote from the railway station at a distance of 25 km.

High level of industrial development of the district provided a high freight intensity of its main directions which in 5—6 times is higher than the average network. The most intense site of the Donetsk railway is Donetsk — Yasinovata — Chaplino part of the electrified line connecting Donbass with Pridneprovje, central and western regions of Ukraine. The second traffic concentration of the Donetsk railway goes to East from Debaltseve to Popasna, Lugansk and Dolzhanskij. In the area of gravity of these lines the industrial centers of

the Eastern Donbass — Lugansk, Alchevsk, Lysychansk and Severodonetsk are situated.

To the South from Donetsk the stub line at a major industrial center of Azov — Mariupol departs. Sea port of Mariupol is unique within the Donetsk railway. However due to the relatively small depths of Sea of Azov its importance in transportation is not large. The main types of cargoes through the port from a railroad are coal and ferrous metals.

Sending cargo through the stations of Donetsk railway exceeds their arrival. In the structure of cargo sending just 53 % were coal, half of which is transported within the roads to the power plants and coke enterprises of Donbass. One third ferrous sending metals are also deposited within the road, 2/3 are taking out at the station of other roads.

Donetsk railway is a major sender and receiver of construction materials and limestone for the steel industry. For the volume of imported iron it takes the first place among the country's roads. It receives iron mainly from Krivovorizhia. Within the Donetsk railway it is about 30 stations which dimensions of the exceeding loading coal is more than 2 billion tons among them are following: Kalmius, Chumakovy, Rutchenkovo, Mandrykine (Donetsk region), Krasnyi Luch and Krasnodon (Luhansk region).

For sending of ferrous metals are allocated the next station: Sartana (Mariupol), Yasinovata and Alchevsk serving the largest metallurgical enterprises of Donbass. Cargo in large numbers are receiving by the stations which serve the industrial centers of Donbass — Donetsk, Mariupol, Donetsk and Luhansk. By the total functioning of the station (sending with arrival of the cargo) the largest railway junctions of the roads are Mariupol, Donetsk — Makeevka, Alchevsk and Enakievo.

Private rail passenger transportation of Donbass are relatively small.

For the Luhansk region railway is transport communications providing the highest degree of reliability. Most of the railway transport work accounts for cargo rail transport. In general cargo transportation for many years occupied dominant position on the railroad being the only source of income that covers the costs of the unprofitable passenger services.

According to the statistical office data of the Luhansk region by the transport region enterprises were transported in 2013 — 30394.8 thousand tons of cargo which is in 30 % or 9455.1 thousand

tons less in comparison with 2012. The road and rail transport accounted the majority of cargo and passenger traffic. There is a constant increasing of the agencies number that supply services to international transportation. Overall in 2013 the proportion of cargo carriage by rail exceeded the cargo carriage by road transport in 8894.8 thousand tons.

Passengers transport in 2013 slightly decreased about 6 % at the same time the air transportation increased in connection with the addition of international flights to Greece and Turkey. Overall for 2013 passenger transport services have used 236492.0 thousand passengers which is in 6 % less in comparing with 2012. The passenger turnover made in the amount of 3322.6 million pass./km which is in 1.2 % more than in 2012.[3]

Road transport is the most flexible and efficient form of transport for carriage in small batches at a close distance. This type of transport begins and ends the process at sea, river and rail transportation. Motor transport provides functioning and territorial organization of all branches of national economy especially the agricultural industries which occupying an important place in the economy of Ukraine [2, P. 266].

The extensive network of roads in Ukraine and their technical condition are important indicators of a civilized society because significantly influence on: the pace of the companies development; the level of expenditure for cargo and passengers transportation; speed of traffic; the quality and price of transported cargo; mobility, employment and income levels; accessibility of settlements and social facilities; ecological environment. The length of highways in Luhansk region was 5.8 thousand km, concerning the surfaced roads it took in region 16th place in Ukraine in 2013. In Lugansk was situated the largest enterprise of international road transport «TRANS-king» in Ukraine. The main highways of the region: Moscow-Rostov-on-Don; Luhansk-Lysychansk- Kupyansk; Luhansk-Starobilsk-Valuiki; Kupyansk-Starobilsk. Lugansk region's highways are involving in the system of European international routes and include: E40 is the largest road in Europe with a length of 8.5 thousand km, begins at the border with Poland, then check-point «Chegeni» (Lviv region); international highway M04 (check-point «Chegeni» — Lviv); M06 (Lviv — Kyiv); M03 (allotment Kyiv — Kharkiv — Debaltsevo); M 04 (Donetsk — Luhansk — Krasnodon — Izvaryne (Ukraine) — Donetsk (Russia)) then a Russian federal highway M21

which is part of Pan-European transport corridor № 5; European route 40 — passes through the territory of Belgium, Germany, Poland, Ukraine, Russia and other countries; E50 is a length of 5.5 km begins at the border with Slovakia (check-point «Uzhgorod», Zakarpattia) then coincides with the international highway M08 (Stryi — Ternopil — Kirovohrad — «Znamenka»),

M04 («Znamenka» — Dnipropetrovsk — Donetsk — Debaltsevo) and M03 (allotment Debaltsevo — Anthracite — check-point «Dolzhanskij (Ukraine) — Novoshahtinsk» (RF) or Anthracite — Rovenki — Sverdlovsk — check-point «Chervonopartyzansk (Ukraine) — Gukovo» (Russia)), further Russian highway M 04 «Don».

The highway which runs from southern Europe and Black Sea Regions towards the East are using the road sections E87, E58 length of 2.200 km (Reni, Belgrade, Odessa) and further in the direction of Mykolaiv — Kherson — Sevastopol — Novoazovsk (Ukraine) with access to the territory of the Rostov region (Taganrog) or Mariupol, Debaltsevo then using M03, M04 in the direction of the Russian railway M21.

The highways of national and regional significance include the following roads: N-21 (Starobilsk — Luhansk — Krasnyi Luch — Makiivka — Donetsk and further to the Black Sea ports); P-07 (Chuhuiv — Starobilsk — Milove (Ukraine) — Chertkovo (RF)); P-66 (check-point «Demino — Oleksandrivka», Vladivostok — Svatovo — Lysychansk — Luhansk with access to 40, 50, M04, M03).

The sections of main roads passing through the territory of the Luhansk region are organized and their communication facilities largely correspond to European standards which ensures optimum performance of the vehicles. The international orientation of roads coincided with movement of the main cargo including transit of the following areas: West of Ukraine — Kharkiv — Kiev. Thus the road transport infrastructure can take transit cargo and passenger traffic flows based on their distance from the regions of Northern Europe (the direction of Brest — Lviv — Kyiv — Kharkiv — Kupiansk — Starobilsk — Milove (Ukraine); Central Europe (the direction of Wroclaw — Lviv — Kyiv — Kharkiv — Dnipropetrovsk — Donetsk — Debaltsevo — Luhansk — Izvaryne (Ukraine); Southern Europe (the directions of «Black Sea economic cooperation», Reni — Izmail — Odessa — Mykolaiv — Kherson — Melitopol — Berdyansk — Debaltsevo with access to an extensive system of

roads in the border with Donetsk-Luhansk-Rostov agglomeration) [4].

Road transport in the region took a significant place in passenger and cargo traffic. So the volume of passenger traffic is consistently superior rail transport in 10–12 times. By bus transport is carried almost as many passengers as by all other forms of transport (trolleybus, tram, rail, passenger transport, aviation). Road transport dominates the cargo transport for short distances (the average distance of 1 ton cargo transportation is about 20 km) from door to door while providing an almost complete guarantee of the cargo's safety, the urgency and reliable transportation. Many trucking companies have pretty fully equipped production base and an extensive network of infrastructure facilities: bus stations, bus stations, transport-forwarding companies, terminals, etc.

However the roads of Luhansk region do not meet European standards on many indicators, such as speed, axle load, the availability of modern road signs and markings, the necessary number of items of technical and medical assistance, food and rest, refueling and lubricating oil, telephone, etc. There are practically no roads of the first category with multilane traffic at high speeds. Material-technical base of organizations engaged in the development and maintenance of road transport network requires a significant improvement.

Pipeline transport is the most economical and effective for liquid fuel transpiring, fuel and process gas, chemical products. Its development is due to the development oil and gas industry in Ukraine. Over the past decade pipeline transport was growing most rapidly.[2, P. 271] Length of pipelines for general use in 2012 reached 51 thousand km. The volume of shipped cargo is 220,9 million tons including gas — 154,9 million tons of oil and oil products — 62 mill. and ammonia — 4 million tons.

Pipeline transport has sufficient production capacity to ensure Ukraine's energy resources — oil and gas as well as to perform the functions of Russian oil and gas transition to the countries of South-Eastern Europe. However the entire network of pipeline transportation in Ukraine is focused on the supply of oil and gas only from Russia, in accordance with generally accepted strategic approaches to this issue it is impractical. In such way this pipeline transport was formed during USSR times when Ukraine and Russia were part of one state. Through region runs the pipelines: «Union»

from Orenburg, Stavropol — Moscow, pipelines: «Samara-Slavvyansk» from Volga region, «Grozny-Lysychansk» from the North Caucasus, products pipeline: «Lysychansk — Luhansk», «Lysychansk — Donetsk».

Pipeline transport has many advantages: pipelines allow to provide the opportunity of filing virtually unlimited flow of oil, gasoline, diesel and jet fuels in any direction; the pipelines can be implemented in a sustained pumping of various grades of petroleum products, types and different gases, oil types; — work of pipelines is continuous, planned for the year, month, day, and does not depend on climatic, natural, geographical and other conditions which ensures uninterrupted supply of consumers; the pipe can be laid almost in all regions of the Russian Federation, directions, in any engineering, geological, topographic and climatic conditions; pipeline route is the shortest path between the start and end points of the route and may be significantly shorter route than other modes of transport; the construction of pipelines is carried out in a relatively short time provides quick development of oil and gas fields, power pumping plants; — on the main pipelines may be the use of partially or fully automated control systems of technological processes (ACS TP) pumping oil, oil products and gas provided; pipeline transportation has the best technical and economic indicators in comparison with other modes of transport oil cargoes and for transport natural gas in gaseous state it is possible.

The possibility of significant automation and telematics, implementation of automated control systems of technological processes contributes to the maintenance of optimum operation modes of pipeline systems, reduce energy consumption as well as loss of oil, oil products and gas during pumping, drawdown of staff. However despite these advantages one should note two significant disadvantages: high consumption of metal and «stiffness» of the route transportation, i. e., the inability to change the direction of the oil transportation, oil products and gas after the construction of the pipeline.

Air transport is the youngest and the fastest but still expensive. Along with the transportation of cargo, mail and passengers it carries out medical transportation as well as aerial photography, chemical treatment of crops and the forest fire control. The largest airports of Ukraine is Boryspil (Kyiv), Kharkiv, Dnipropetrovsk, Odessa, Vinnitsa, Lviv,

Zaporizhia, Chernivtsi, Kherson, Mykolayiv, Ivano-Frankivsk. The air transport for Ukraine is characterized by large compared with other modes of transport, the seasonal fluctuations: their volume increases from April to August inclusive. The average shipping distance is more than 1 thousand km.

In 2012 the aviation transport of Ukraine carried 0.1 mill. tones of cargo (which is 0.01 % of the total volume of cargo transport) and 8 million passengers. Now in the field of aviation transport in Ukraine there are 97 registered airline with an air operator's certificate, 51 of them has the right to carry passengers. Since 1992 Ukraine is included into the International Civil Aviation Organization, has agreements with 46 countries, 45 foreign companies make 200 flights a week. Ukrainian aircraft have been in constant contact with 45 countries of the world. Air transport of Ukraine in the United «Airlines of Ukraine» owns 27 squadrons, 105 airfields as well as enterprises for the repair of aircraft. Air transport is mainly transports passengers. Since Ukraine gained independence the role of international traffic has been increased. Air lines in the USA, Canada, Israel, Germany, Poland, Austria and other countries are opening. In Luhansk region air transport was presented by Luhansk state enterprise «Luhansk airlines» and Severodonetsk airport.

In Luhansk region the system of intercity transport is developing, road and city electric transport is functioning. Urban passenger transport is an important link in the transport infrastructure that

largely determines the level and dynamics of region's development. It is a complex system that includes several subsystems: the road network, rolling stock, depots, parks and repair base, and the control subsystem.

The backbone is the most capital-intensive subsystem. It allows not only to create the necessary conditions for the functioning of transport but also greatly affects on nature of the residents cities resettlement and district centers. The main load on the backbone network is created by the massive passenger and private vehicle. This load generates the basic requirements for the backbone network of cities. Urban passenger transport is the basis of forming base, its purpose is to provide the life of the city. The system of urban passenger transport includes bus, trolley and tram. Comparative analysis of selected transport types allows you to uncover their advantages and disadvantages (table) [5].

High flexibility and applicability in situations of emergency and mobilization of character are important qualities of a bus. Bus maneuverability compared with the trolley is very limited and the tram cars are completely stripped an ability to maneuver in traffic. The main trolleybuses and trams advantages is a high ecological safety. Electric vehicles have proliferated on routes with stable passenger traffic.

With the transition to a market economy it is observed a fundamental change in the structure of passenger carriers. For several years all urban transport companies have been almost liquidated. They

Comparative characteristics of various urban passenger transport types

Characteristic	Bus	Trolleybus	Tram
Isolation from transport stream	Absent		Partly
Possibility of rapid route adjustment	Present	Limited	Substantially limited
Work stability in the time of congestion on the highway route	Remains full	Partly	Absent
Possibility of using mixed mode traffic on the route	Present	Absent	
Ability to quickly maneuver rolling stock	»	»	
Ecology	Low	Middle	High
Outlay for the movement organizing	Minor	Moderate	Middle
Necessity for urban land	The movement is organized for existing streets		Allotment is 6.8—7.4 m
Necessity for daily refueling	Present	Absent	
Safety of transportation	Satisfactory		
The index of outlay transportation (bus is taken as a unit):	1	2.5	6
for 1 km, cost of transportation	1	1.05	1.1

were replaced by the private under-print. So in Lugansk in 1991 there were 107 trams and 120 trolleybuses. Today there are 40 trams and 25 trolleybuses. Now the city's tram network consists of ten routes, length of routes is about 92 kilometers, the length of the trolleybus network is 84 km away and trolleybus routes is just only four. Despite the small quantity of rolling stock, its great deterioration and wastage financing of trolleybuses and trams were not capable of providing awake shift-day perform plan to release the line. This has led to a decrease in shipments of this company. Currently the main mass passenger transport in town is a bus. Transportation by buses of small capacity is quickly developing. The efficient functioning of the road network of the city determines by the routes of the passenger bus transport. A collection of the different transport modes routes that are involved in the service population forms the route network.

Despite the significant contribution of individual entrepreneurs in the transportation of passengers there is no a necessity to restructure carriers, combining them into larger enterprises. Routes and all other elements of the transport infrastructure have their technical and operational performance of the route length, average length of haul between stopping points, the number of the stop points, time, messages, etc. Most of the routes are continuously functioning, providing a continuous process for the transportation of the population. To the short term routes assigned the routes which enable a communication of the city's population with garden areas and suburban areas.

All routes are related to overlapping or partially overlapping routes as evidenced by a copy of routes by the same transport types and also between different types. Analysis of the existing routing scheme passenger transport functioning allows to make a conclusion about the necessity of its improvement.

This situation is caused by: undue lengthening of routes associated with the passage through the center of the city; the formation of high intensity and density of traffic flow on the main streets of the central part of the city which leads to a drastic reduction in the speed and slowing the traffic down in the daytime and peak time periods; the main part of streets and roads (70 %) providing function of passenger transport has low roadway width (8–12 m) that does not meet the requirements of passenger transport intensity and its rolling stock.

Further studies of urban passenger transport systems include definition of passenger traffic on

the network route of the city and such important transport and operational performance of routes as the speed of communication and the content of the rolling stock. It will allow to solve important tasks aimed at improving the functioning efficiency of the route network passenger transport.

Sea transport is relatively cheap, it plays an extremely important role in the formation of Ukraine's foreign economic relations especially with the countries of far abroad. Conditions of Ukraine are favorable for the development of sea-transport: the South of its territory is washed by Black and Azov Seas which almost do not freezing up and connecting with the Mediterranean Sea by the Strait of Biofeedback Fort, the Sea of Marmara and the Dardanelles Strait. The main Ukraine's water artery — is the Dnipro River with tributaries Pripjat and Desna, and also the Dniester, Southern Bug. Sections of the Dniester with its total length of 30 km, mouth of the Danube with a length of 152 km, marine equipment — is 140 km, they are using as the main river routes. All other such navigable rivers as Desna (northern from Chernihiv), Styr, Goryn, Dniester, Samara, Southern Bug, Siverskyi Donets, Ingulets, Vorskla, Psel, Orel — are belonging to small rivers they are used primarily for building materials transport, certain agricultural products but a significant role in placing producing forces they don't play. According to the program of the Euroregion development in the interests of Ukraine it is extremely important to begin the projection of river port on the Siverskyi Donets. It is necessary to make systematic assessment of the quality performance indicators for all 12 permanent checkpoints of the state border located within the Luhansk region with the object to their effective functioning [1].

One of the widely common modes of transport presented in the Lugansk region is Lisichansk's air cargo ropeway connecting Belogorovskiy chalk pit and Lisichansk soda plant «Lissoda». The longest in Ukraine cableway was designed to deliver raw materials (chalk) from Belogorovskiy chalk pit to soda plant in Lisichansk. Road length is 16 563 meters. The speed of the trolleys movement is 9 km/h. The basis of the road make 147 metal supports. The road itself consists of two parts that are joined at the station «Kutova» at a slight angle to each other. Maintenance of the road provides a staff over 100 people in two teams: Lisichansk and Belogorivsk.

The most important function of transport is movement of people and cargoes. There are public

transport and for personal use. There are distinguished between these types of vehicles: rail, road, cartage, pack (on earth), sea, river, lake (water), air (air), pipe-line, electronic.

Transport plays an essential role in the formation and development of region's economic system. Being an integral part of the whole line the transport continues a production process in the sphere of circulation. On the one hand it combines both time and space, separating producers, buyers and sellers, weakens the temporal and spatial gap between production and consumption. On the other hand transport is a sensitive barometer of the region's economy reflecting before its evolution the developments in science and technology. As a consumer of a large equipment's amount, a variety of vehicles, fuels and energy it largely determines the capacity utilization and affects on the structure of the gross regional product. Transport component, i. e. the level of transport outlay in total costs of production, is a significant value. It varies depending on the type of product within 1/5 and sometimes reaches the outlay level of 1/3. All these factors do not have so rapid growth of transport in qualitative changes having the number of its performance. Under the influence of scientific and technical progress in transport development the use of new modern techniques and technologies (containerization, integrated transport system involving the different types of transport, etc.) is increasing, the correlation between its main branches is changing.

Transport divided for functional characteristics into freight and passenger. It is due to the fact that transport is a necessary functioning reason as material production and the scope of maintenance, including passenger transport.

Passenger transport is the sector of non-productive sphere and relates to infrastructure industries. Freight transportation is the sector of industrial infrastructure. Do not directly producing the material goods, freight transport is the fourth branch of material production after mining, processing industry and agriculture. None of these three main branches of material production cannot function without transport providing. The product is ready for consumption only when it is delivered to the consumer.

On the one hand transport is indispensable for functioning production where it delivers raw materials, fuel and energy resources, components, equipment, etc. and delivers the finished pro-

duction to the consumer. Thus in the manufacturing process of the finished product the transport significantly affects on a cost and hence on the efficiency and price. The transport component decreasing in the cost of manufactured products contributes to production efficiency increasing.

Transport is a necessary condition for specialization and integrated development of economic sectors of the regions. It promotes public territory division of labor, the formation of connections between settlements and in them. Without transportation Ukraine's integration into the global economy system is impossible. There are public, departmental and personal purposes transport. Individual transport modes do not function in isolation. Performing a common function to ensure national economic complex with freight and passenger services, various types of transport form a close relationships. As a result a transport system is formed that is developing in collaboration with all national economic complex of the country. Transport system is a territorial union of communication's means, means of transport and transport service that connects all modes of transport and all elements of the transport process in their mutually mod and ensure the successful functioning of the national complex of the country as a whole.

The transport system provides the transport infrastructure including railways, rolling stock, loading and unloading agriculture transport and other companies and organizations that perform loading, unloading and transshipment of cargoes (carried by all transport modes) as well as ways of control and communication, a variety of technical equipment. Train stations, nodes, bus terminals, sea and river ports, docks, airports are the forms of territorial organization of transport. Interaction of different transport types are used in order to transport the nodes of mixed type. The most characteristic are the mixed freight transported by train and vehicle blink. Technological interactions between rail and road transport takes place in a mixed rail-road inter-connectivity when the freight transport has been started by one mode of transportation but continuing by other mode of loading.

Road transport provides functioning of production in those regions where the railway is absent. It transports cargo from one railway stations or begins shipping and delivering to the products station overloading on railway transport, and also delivering cargo by the motor transport from sender storehouses at the train station the export of

cargoes from the stations at the storehouses of the recipient.

The formation of the transport network, its specific structure, the density of railways in general and for individual modes of transport, passing the major highways are determined by the branch structure of the economy, its production specialization, territorial organization, density of population, the peculiarities of historical development, natural conditions and economic and geographic position of the country or its regions.

Transport has a significant impact on the economic development of the region. Transport component in the cost of production was estimated to be about 15–20 %. Thus the main functions of the transport system remain to be unchanged. Transport provides the unity of commodity markets, the relationships of regions, the mobility of citizens. The scope, direction and strategy of transport development must be subordinated to the scenarios of socio-economic development of the region as a whole. We cannot allow transport to be a factor that suppress economic growth.

Conclusions. Holding rationalize of the transportation development system in regions are allowed to come to the conclusion that transport has a significant impact on the economic development of any region and the economy of Luhansk region directly depends on the state and development of the transport system because it includes all transport modes and uses for economic development. Therefore the strategy of region's economic development should include the question of transport.

REFERENCES

1. *Vasiliev O.V.* Methodology and practice of infrastructure providing for function and development of the regions in Ukraine : Monograph. — Kharkiv : KNAME, 2007. — 341 p.
2. *Tkachenko A.M.* Logistics and territorial development [Text] // Management of modern city. — 2003. — № 1—3 (9). — P. 9—17;
3. *Transport logistics* [Text] : textbook / by ed. L.B. Myrotyna. — 2 ed.,— M. : Publishing House «Ispyt», 2005. — 511 p.
4. *The location of productive forces of Ukraine* : Textbook for own study / S.I. Doroguntsov, Y.I. Petrenko, J.B. Olijnik and others. — K. : KNEU, 2000. — 364 p.
5. *The statistical information. Transport and communications* [Electronic resource]. — Mode of access : // <http://www.lugastat.lg.ua/>
6. *Nechaev G.I.* The development of transport infrastructure in the border territories of Ukraine / G.I. Nechaev, B.P. Gutsalo, N.E. Slobodyanyuk // EUNU name after V. Dahl. bulletin. — 2010. — № 5 (147). — Part 2. — P. 180—185.

Received 27.08.2015

Е.М. Ахромкин

Житомирский государственный
технологический университет

А.С. Алексеев

Луганский филиал Института экономико-правовых
исследований НАН Украины, г. Северодонецк

РЕТРОАНАЛИЗ РАЗВИТИЯ ТРАНСПОРТНОЙ СИСТЕМЫ РЕГИОНА

В статье проанализировано развитие железнодорожной сети Луганской области как составляющей транспортной системы региона. Установлено, что автомобильный транспорт существенно влияет на функционирование и территориальную организацию всех отраслей национального хозяйства региона. Определено, что к транспортной системе Луганского региона принадлежит трубопроводный и авиационный транспорт. Также в Луганской области развивается система внутригородского транспорта. Приведена сравнительная характеристика различных видов городского пассажирского транспорта. По результатам проведенных исследований установлено, что транспортная система региона представляет собой территориальное сочетание путей сообщения, технических средств транспорта и службы перевозок, объединяющих все виды транспорта и все звенья транспортного процесса в их взаимодействии и обеспечивающих успешное функционирование национального комплекса страны в целом.

Ключевые слова: регион, транспортная система, виды транспорта, анализ.

Є.М. Ахромкін

Житомирський державний
технологічний університет

А.С. Алексєєв

Луганська філія Інституту економіко-правових
досліджень НАН України, м. Северодонецк

РЕТРОАНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ РЕГІОНУ

У статті проаналізовано розвиток залізничної мережі Луганської області як складової транспортної системи регіону. Встановлено, що автомобільний транспорт суттєво впливає на функціонування і територіальну організацію всіх галузей національного господарства регіону. Визначено, що до транспортної системи Луганського регіону належить трубопровідний і авіаційний транспорт. Також у Луганській області розвивається система внутрішньоміського транспорту. Наведено порівняльну характеристику різних видів міського пасажирського транспорту. За результатами виконаних досліджень встановлено, що транспортна система регіону є територіальним поєднанням шляхів сполучення, технічних засобів транспорту і служби перевезень, які об'єднують усі види транспорту та ланки транспортного процесу у їх взаємодії і забезпечують успішне функціонування національного комплексу країни в цілому.

Ключові слова: регіон, транспортна система, види транспорту, аналіз.

УДК 332.122:330.3

І.Р. БУЗЬКО, д-р екон. наук, проф., проректор

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Северодонецьк

Е.Б. БОЙЧЕНКО, канд. екон. наук, доцент, старший науковий співробітник

Інститут економіко-правових досліджень НАН України, м. Київ

ОБҐРУНТУВАННЯ ФОРМ ДІАГНОСТИКИ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО СОЦІУМУ

Ключові слова: відтворення продуктивних сил, регіональний соціум, діагностика, об'єкт діагностики, мета та завдання діагностики.

У статті доведено, що об'єктом діагностики відтворення продуктивних сил у контексті розвитку регіонального соціуму виступає процес відтворення соціального життя населення регіону; предметом дослідження є складові соціального життя населення регіону, а саме: населення і трудових ресурсів, суспільного здоров'я, освітнього рівня та умов культурного розвитку населення.

Проведення діагностики продуктивних сил у контексті розвитку регіонального соціуму дозволяє, з одного боку, виявити загальні тенденції розвитку суспільства, з урахуванням їх специфічних умов життєдіяльності, властивих конкретному регіону, з іншого боку, на підставі виявлених закономірностей розвитку розробити основні принципи, цілі та напрямки регіональної політики розвитку соціуму. Вибір форм діагностики здійснюється для кожної складової відтворення соціального життя населення регіону з урахуванням особливостей умов формування та існування.

Відтворення продуктивних сил у контексті розвитку регіонального соціуму полягає у розумінні того, що людина є головною продуктивною силою суспільства, творцем матеріальних благ, яка забезпечує розвиток та інтенсифікацію виробництва. Проведення діагностики продуктивних сил у контексті розвитку регіонального соціуму дозволяє, з одного боку, виявити загальні тенденції розвитку суспільства з урахуванням їх специфічних умов життєдіяльності, властивих конкретному регіону, з іншого боку, на підставі виявлених закономірностей розвитку розробити основні принципи, цілі та напрями регіональної політики розвитку соціуму. Виділення таких тенденцій і закономірностей дає можливість розпізнати і виявити наявність негативних (кризових) проявів та встановити передумови їх виникнення, визначити й оцінити відхилення від еталону (нормативних показників, прийнятних для певної території).

Незважаючи на підвищений інтерес науковців до обраної теми дослідження, дослідження процесів відтворення продуктивних сил у контексті розвитку регіонального соціуму не втрачають актуальності. Недостатність розроблення обраної проблематики в сучасній вітчизняній науці ускладнює дослідження особливостей життєдіяльності регіонального соціуму, які створюють умови для відтворення продуктивних сил регіону.

Питанням методології діагностики присвячено чимало досліджень провідних учених, таких як Василенко В.Н. [1, 2], Гранбер А.Г. [3],

Дмитрієва О.Г. [4], Зеленська С.Г. [5], Костирко Л.А. [6], Лексін В.Н. [7], Мельникова О.С. [8] та інші. Але варто зазначити, що у сучасній науці немає чіткого підходу щодо визначення поняття діагностика, і, як наслідок цього, визначення науково-методичних засад діагностики відтворення продуктивних сил в контексті розвитку регіонального соціуму.

Метою статті є обґрунтування форм діагностики відтворення продуктивних сил в контексті розвитку регіонального соціуму.

З метою опису відтворення продуктивних сил у контексті розвитку регіонального соціуму необхідно охарактеризувати можливі напрями цього процесу. У попередніх дослідженнях доведено, що об'єктом діагностики відтворення продуктивних сил у контексті розвитку регіонального соціуму є процес відтворення соціального життя населення регіону; предметом дослідження є складові соціального життя населення регіону, а саме: відтворення населення і трудових ресурсів, суспільного здоров'я, освітнього рівня та умов культурного розвитку населення. Обґрунтування форм діагностики доцільно здійснювати для кожної складової відтворення соціального життя населення регіону з урахуванням особливостей умов їх формування та існування.

З метою опису явищ і процесів, що відбуваються у відтворенні населення регіону, необхідно охарактеризувати їх можливі напрями. Виявлений негативний тренд демографічних явищ і процесів, що характеризується звуженим типом відтворення населення, свідчить про наявність проблемної ситуації у розвитку регіонального соціуму (прикладом негативного тренду є скорочення чисельності населення, збільшення диспропорцій у статеві-віковій структурі: збільшення питомої ваги старших вікових груп, жінок у складі всього населення та ін.). Діагноз, встановлений на засаді цього тренду, визначає демографічну кризу.

Виявлений нейтральний тренд демографічних явищ і процесів, який характеризується простим типом відтворення населення регіону, дає уявлення про ситуацію, за якої динаміка природного й механічного руху населення регіону не змінює його чисельності (відсутній приріст населення). Встановлений на засаді цього тренду діагноз відповідає статичному характеру розвитку. Діагноз характеризує ситуацію, за якої умови та напрями демографіч-

них процесів протягом досліджуваного періоду істотно не змінилися.

Виявлений позитивний тренд демографічних процесів і явищ, який характеризується розширеним типом відтворення населення регіону, свідчить про наявність позитивних явищ і процесів (наприклад, як позитивний тренд слід розглядати збільшення чисельності населення, відсутність диспропорцій статеві-вікової структури та ін.). Таким чином, позитивному тренду відповідає діагноз демографічний підйом.

Діагноз відтворення населення регіону встановлюється залежно від виду виявленого тренду, на підставі якого дається агрегований синтетичний висновок про стан відтворення населення регіону і причини зміни в його структурі (табл. 1).

Діагностика відтворення трудових ресурсів дає змогу встановити причинно-наслідкові зв'язки між наявними демографічними процесами та сучасними тенденціями розвитку системи професійної освіти з урахуванням соціально-економічних особливостей регіону та кон'юнктури регіонального ринку праці, що склалися.

Виявлений негативний тренд у процесах формування, розподілу і перерозподілу та використання трудових ресурсів характеризує наявність проблемної ситуації, а саме: скорочення чисельності населення молодшого (потенційні трудові ресурси) та працездатного віку, посилення диспропорцій у статеві-віковій структурі населення, що проявляється у збільшенні навантаження особами старших вікових груп, зменшенні навантаження особами молодше працездатного віку; наявність неконтрольованої трудової міграції; диспропорції у співвідношенні попиту та пропозиції робочої сили; невідповідність потребам ринку праці наявної професійно-кваліфікаційної структури трудових ресурсів; невідповідність розміру оплати праці рівню освіти, кваліфікації та компетентності працівника; погіршення умов праці; наявність прихованої зайнятості та інше.

Кризисний стан у процесах відтворення трудових ресурсів — діагноз, який свідчить про наявність таких явищ, як скорочення трудових ресурсів через порушення відтворення населення: низьку народжуваність, високу смертність населення у працездатному віці, старіння населення; невідповідність системи

професійної освіти потребам ринку праці; високий рівень безробіття; зменшення продуктивності праці працівників та низький рівень оплати праці тощо.

Наявність нейтрального тренду у відтворенні трудових ресурсів свідчить, що протягом досліджуваного періоду не відбувається змін у процесах відтворення трудових ресурсів, тобто їхня загальна чисельність не змінюється, не відбувається змін у професійно-кваліфікаційній структурі, у системі професійної освіти, не змінюються рівні зайнятості та безробіття, попиту та пропозиції робочої сили, ефективність використання трудових ресурсів тощо. Встановлений на засаді напряму цього тренду діагноз відповідає статичному характеру розвитку, властивому ситуації, за якої умови та напрями ходу процесів відтворення трудових ресурсів протягом досліджуваного періоду істотно не змінилися.

Позитивний тренд у процесах відтворення трудових ресурсів характеризує зміни, які свідчать: у фазі формування — про забезпечення усіх галузей економіки достатньою кількістю працівників, які за своїм фізичним розвитком, розумовими здібностями і знаннями здатні займатися суспільно корисною діяльністю, що мають відповідну до потреб ринку праці спеціалізовану професійну освіту, успішно володіють навичками підприємницької та управлінської діяльності тощо; у фазі розподілу і перерозподілу — про прагнення до ситуації, яка визначається відповідністю попиту на робочу силу її пропозиції у всіх галузях економіки регіону; у фазі використання — про

раціональне використання трудових ресурсів, що досягається, насамперед, за рахунок забезпечення їх повної зайнятості і досягнення ними найвищої продуктивності праці. За цим трендом можна встановити діагноз, який характеризує відтворення трудових ресурсів у напрямі збалансованого розвитку.

Діагноз характеризується такими явищами: розширений тип відтворення населення; ситуація, за якої процеси відтворення трудових ресурсів під дією сприятливих умов ведуть до інтенсивного типу їхнього розвитку; кон'юнктура на ринку праці прагне стану рівноважної; раціональне використання трудових ресурсів досягається, насамперед, за рахунок прагнення до забезпечення їх повної зайнятості та досягнення ними найвищої продуктивності праці; відбувається поліпшення умов праці та ін.

Таким чином, на засадах визначених напрямів цих процесів залежно від виду виявленого тренду встановлюється діагноз відтворення трудових ресурсів регіону (табл. 2).

Діагностика відтворення суспільного здоров'я дає можливість визначити стан фізичного, духовного і соціального благополуччя населення регіону, виявити причини і закономірності його розвитку з урахуванням особливостей функціонування регіональної системи охорони здоров'я, техногенного навантаження території, економічного і соціального розвитку регіону.

Виявлений негативний тренд відтворення суспільного здоров'я свідчить про наявність проблемної ситуації у стані суспільного здоров'я соціуму, у фінансуванні та функціону-

ТАБЛИЦЯ 1. Основні характеристики можливих напрямів відтворення населення регіону

Напрямок розвитку	Властивість	Симптом	Стан	Діагноз
Негативний тренд — звужений тип відтворення населення	Свідчить про наявність проблемної ситуації в розвитку регіонального соціуму	Скорочення чисельності населення, посилення диспропорцій у статеві-віковій структурі населення: збільшення питомої ваги старших вікових груп і жінок у складі всього населення	Реальна небезпека	Демографічна криза
Нейтральний тренд — простий тип відтворення населення	Дає уявлення про ситуацію, за якої динаміка природного та механічного руху населення регіону не впливає на його чисельність	Відсутній приріст / скорочення населення	Ремісія	Статичний характер розвитку
Позитивний тренд — розширений тип відтворення населення	Свідчить про наявність позитивних явищ і процесів	Збільшення чисельності населення, відсутність диспропорцій статеві-вікової структури населення	Відсутність небезпеки	Демографічний підйом

ванні системи охорони здоров'я і соціальної допомоги регіону. Причинами негативних тенденцій відтворення суспільного здоров'я населення є проблеми в економічному і соціальному розвитку території, екологічному стані навколишнього середовища, рівні життя населення, у стані здоров'я індивіда. Діагноз, що описує збільшення дефіциту очікуваної тривалості життя при народженні ($D \uparrow$), характеризує несприятливе протікання процесів відтворення суспільного здоров'я населення.

Виявлений нейтральний тренд свідчить про стабільний стан суспільного здоров'я населення регіону, тобто відсутні як позитивні, так і негативні зміни стану його здоров'я. Нейтральні тенденції виявляються у результаті ситуації, при якій динаміка дефіциту середньої очікуваної тривалості життя не змінюється в межах досліджуваного періоду ($D = const$). Діагноз характеризує ситуацію, коли умови процесів відтворення суспільного здоров'я за аналізований період істотно не змінилися та/або посилення дії одного чинника компенсується діями інших.

Виявлено позитивний тренд відтворення суспільного здоров'я, наявність якого описується ситуацією, де дефіцит середньої очікуваної тривалості життя зменшується ($D \downarrow$ або

$D \rightarrow min$). Діагноз, що характеризує сприятливий хід процесів відтворення суспільного здоров'я населення за рахунок: зменшення техногенного навантаження на навколишнє середовище; наявності позитивних тенденцій у розвитку соціальної сфери суспільства, умов і способу життя індивіда; зниження захворюваності та смертності населення особливо у молодшому та працездатному віці; покращення якості життя населення та функціонування системи охорони здоров'я, що дозволяє забезпечити належний рівень якості і безпеки життя регіонального соціуму (табл. 3).

Діагностика відтворення освітнього рівня регіонального соціуму покликана визначити освітній рівень населення, який обумовлюється НТП, потребами науково-технічної сфери, культурою, суспільними відносинами та умовами, що дозволяють його здобувати. Отже, необхідним є встановлення причинно-наслідкових зв'язків між умовами функціонування чинної системи освіти та освітнім рівнем регіонального соціуму (табл. 4).

Негативний тренд відтворення освітнього рівня регіонального соціуму свідчить про порушення у процесах здобуття освітнього рівня, що виявляється у зниженні її якості та престижу і соціальному розшаруванні населення,

ТАБЛИЦЯ 2. Основні характеристики можливих напрямів відтворення трудових ресурсів регіону

Напрямок розвитку	Властивість	Симптом	Стан	Діагноз
Негативний тренд	Свідчить про наявність проблемної ситуації у процесах формування, розподілу і перерозподілу та використання трудових ресурсів відповідної території	Звужений тип відтворення населення; наявність диспропорцій у співвідношенні попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці; невідповідність наявної системи професійної освіти потребам ринку праці; зменшення продуктивності праці працівників	Реальна небезпека	Кризовий стан у процесах відтворення трудових ресурсів
Нейтральний тренд	Дає уявлення про ситуацію, за якої протягом досліджуваного періоду динаміка основних показників, що характеризують відтворення трудових ресурсів, практично не змінилася	Відсутні зміни у процесах відтворення трудових ресурсів, як позитивних, так і негативних, протягом досліджуваного періоду	Ремісія	Статичний характер розвитку
Позитивний тренд	Свідчить про наявність позитивних явищ і процесів у відтворенні трудових ресурсів	Відповідність чисельності та якості трудових ресурсів потребам економіки, системи професійної освіти потребам ринку праці, підвищення продуктивності праці працівників тощо	Відсутність небезпеки	Відтворення відбувається у напрямі збалансованого розвитку

особливо це стосується молоді; формування умов її здобуття, що пов'язано з проблемами державного фінансування закладів освіти, застарілою матеріально-технічною базою, дефіцитом висококваліфікованих кадрів, зменшенням безкоштовних освітніх послуг та обмежен-

ням їх доступності, неможливістю працевлаштування за спеціальністю, низьким рівнем якості життя соціуму тощо.

Діагноз, що характеризує негативний тренд, можна характеризувати як освітню кризу. Діагноз відображає погіршення рівня знань насе-

ТАБЛИЦЯ 3. Основні характеристики можливих напрямів відтворення суспільного здоров'я регіонального соціуму

Напрямок розвитку	Властивість	Симптом	Стан	Діагноз
Негативний тренд	Свідчить про збільшення дефіциту середньої очікуваної тривалості життя при народженні	Підвищення рівня захворюваності та інвалідності; недофінансування галузі охорони здоров'я та соціальної допомоги, що не дозволяє забезпечити ті обсяги та ту якість медичної допомоги, які необхідні населенню	Реальна небезпека	Збільшення дефіциту очікуваної тривалості життя при народженні
Нейтральний тренд	Дає уявлення про ситуацію, за якої динаміка дефіциту середньої очікуваної тривалості життя при народженні не змінюється в межах досліджуваного періоду	Стан суспільного здоров'я за аналізований період не змінюється, тобто відсутні як негативні, так і позитивні тенденції розвитку	Ремісія	Дефіцит очікуваної тривалості життя при народженні практично не змінюється
Позитивний тренд	Характеризується зменшенням дефіциту середньої очікуваної тривалості життя при народженні	Поліпшення стану суспільного здоров'я соціуму, скорочення рівня смертності населення, особливо дитячої та у працездатному віці, поліпшення якості життя та умов функціонування системи охорони здоров'я тощо	Позитивна динаміка	Скорочення дефіциту очікуваної тривалості життя при народженні

ТАБЛИЦЯ 4. Основні характеристики можливих напрямів відтворення освітнього рівня регіонального соціуму

Напрямок розвитку	Властивість	Симптом	Стан	Діагноз
Негативний тренд	Свідчить про наявність проблемної ситуації в здобутті освітнього рівня соціумом та умов його формування	Зниження якості та престижу освіти, соціальна диференціація населення; незадовільний стан державного фінансування закладів освіти та науки, застаріла матеріально-технічна база, дефіцит висококваліфікованих кадрів у окремих галузях економіки, зменшення безкоштовних освітніх послуг, обмеження їх доступності, неможливість працевлаштування за спеціальністю, низький рівень якості життя соціуму тощо	Реальна небезпека	Освітня криза
Нейтральний тренд	Дає уявлення про ситуацію, за якої протягом досліджуваного періоду динаміка основних показників, що характеризують процеси здобуття та умови формування освітнього рівня, практично не змінилася	Відсутні зміни, як позитивні, так і негативні	Ремісія	Статичний характер розвитку
Позитивний тренд	Свідчить про наявність позитивних явищ і процесів у відтворенні освітнього рівня регіонального соціуму	Підвищення якості освіти; розширення можливостей для здобуття відповідного освітнього рівня; створення умов для безперервного навчання протягом усього життя; надання якісних і доступних освітніх послуг тощо	Відсутність небезпеки	Підвищення освітнього рівня

лення та якості професійної підготовки, що не задовольняє сучасним вимогам економіки, зниження соціального престижу освіти. Також, у процесах формування умов здобуття освіти, що відбуваються на всіх рівнях її складових: дошкільної, загальної середньої, поза-шкільної, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти, аспірантури, докторантури, самоосвіти.

Наявність нейтральних тенденцій у відтворенні освітнього рівня характеризує ситуацію, за якої протягом досліджуваного періоду істотних змін не відбувалося. Діагноз, що відповідає цій ситуації, описує статичний характер розвитку.

Виявлений позитивний тренд дозволяє стверджувати, що є позитивні явища і процеси, які сприяють підвищенню освітнього рівня регіонального соціуму. Тренд відображає зміни, що відбуваються, по-перше, на засадах здобуття освітнього рівня, а саме підвищення її якості та доступності освіти; розширення можливостей для здобуття відповідного освітнього рівня; створення умов для безперервного навчання протягом усього життя; надання якісних і доступних освітніх послуг тощо. По-друге, зміни, що поліпшують умови функціонування наявної системи освіти: розвиток інфраструктури, розробка інноваційних освітніх програм, зв'язків між провідними закладами освіти, мобільність студентів тощо.

Діагноз, визначений на засадах цього тренду, формує уявлення про розвиток явищ і процесів у напрямі, який забезпечує підвищення освітнього рівня регіонального соціуму протягом досліджуваного періоду.

Таким чином, на засаді напрямку виявленого тренду, який характеризує можливості здобуття та умови формування освітнього рівня, встановлюється відповідний діагноз (табл. 4).

Діагностика умов відтворення культурного розвитку населення дозволяє виявити причинно-наслідкові зв'язки між наявною мережею закладів культури та культурним розвитком регіонального соціуму, встановити загальні й окремі тенденції та закономірності їх розвитку.

Визначення напрямів відтворення умов культурного розвитку регіонального соціуму відбувається за напрямом встановленого тренду (табл. 5). Негативний тренд відображає наявність проблемної ситуації в культурному розвитку регіонального соціуму, який характеризують скорочення фінансування галузі та зменшення безкоштовних соціокультурних послуг, звуження і руйнування соціально-культурної інфраструктури, різке скорочення духовних потреб основної маси населення.

Діагноз визначається як культурна криза регіонального соціуму і свідчить про обмеження його культурного розвитку. Він відповідає таким явищам як скорочення мережі закладів культури, падіння інтересу населення до їх-

ТАБЛИЦЯ 5. Основні характеристики можливих напрямів відтворення умов культурного розвитку регіонального соціуму

Напрямок розвитку	Властивість	Симптом	Стан	Діагноз
Негативний тренд	Свідчить про наявність проблемної ситуації в культурному розвитку регіонального соціуму	Скорочення видатків на освіту та культуру, зменшення обсягу безкоштовних соціокультурних послуг, звуження та руйнація соціально-культурної інфраструктури, різке скорочення духовних потреб основної маси населення	Реальна небезпека	Культурна криза
Нейтральний тренд	Дає уявлення про ситуацію, за якої протягом досліджуваного періоду динаміка основних показників, що характеризують культурний розвиток, практично не змінилася	Відсутні зміни, як позитивні, так і негативні	Ремісія	Статичний характер розвитку
Позитивний тренд	Свідчить про наявність позитивних явищ і процесів у культурному розвитку регіонального соціуму	Посилення процесів, спрямованих на зближення та взаємопроникнення культурної, освітньої, соціальної сфер у суспільне життя регіонального соціуму	Відсутність небезпеки	Культурний підйом

ної діяльності, згасання інтенсивності відвідуваності. Наслідком цих подій є руйнація культурно-духовних цінностей у соціумі та обмеження можливостей до його культурного розвитку.

Нейтральний тренд дає уявлення про ситуацію, за якої протягом досліджуваного періоду динаміка основних показників, що характеризують культурний розвиток, практично не змінилася, тобто не відбулося змін, як позитивних так і негативних.

Позитивний тренд характеризує посилення процесів, спрямованих на зближення та взаємопроникнення культурної, освітньої, соціальної сфер у суспільне життя регіонального соціуму. Діагноз характеризує культурний підйом у розвитку регіонального соціуму; активізацію соціально-культурної творчості різних категорій та груп населення; збагачення культурних ініціатив шляхом розвитку громадських асоціацій, клубів, урізноманітнення видів та форм художньої творчості; розвиток індустрії дозвілля та розваг; патріотичного виховання молоді, що визнано головною складовою національного виховання тощо.

Висновки. Таким чином доведено, що доцільність проведення діагностики відтворення продуктивних сил у контексті розвитку регіонального соціуму полягає в уніфікації підходів, стандартизації методів, обмеженні наявних показників, що звужують можливості виявлення проблемних явищ і процесів, у створенні аналітичного обґрунтування, необхідного для формування заходів, що сприяють соціально-економічному розвитку регіонального соціуму.

Результати діагностики відтворення продуктивних сил у контексті розвитку регіонального соціуму дозволяють оцінити стан фізичного, духовного і соціального благополуччя населення регіону, виявити причини та закономірності його розвитку з урахуванням особливостей функціонування регіональної системи охорони здоров'я, техногенного навантаження території, економічного і соціального розвитку регіону (діагностика відтворення суспільного здоров'я); а також визначити причинно-наслідкові зв'язки:

- між демографічними явищами та процесами, загальні й окремі тенденції та закономірності їх розвитку з урахуванням національних традицій і соціально-економічних особ-

ливостей регіону (діагностика відтворення населення). Вирізнення таких тенденцій і закономірностей дає можливість розпізнати негативні (кризові) явища та процеси, встановити передумови їх виникнення, визначити й оцінити відхилення від еталона (нормативних показників, прийнятних для даної території). Це, у свою чергу, дозволяє обирати найбільш ефективні заходи, здатні в короткостроковій перспективі або переломити негативний тренд у їх перебігу, або закріпити та підсилити позитивні процеси;

- між демографічними процесами та сучасними тенденціями розвитку системи професійної освіти, економіки з урахуванням соціально-економічних особливостей регіону та кон'юнктури регіонального ринку праці, що склалася (діагностики відтворення трудових ресурсів);

- між наявною освітньою системою та набуттям відповідного освітнього рівня населенням (діагностики відтворення освітнього рівня);

- між наявною мережею закладів культури та культурним розвитком регіонального соціуму, загальні й окремі тенденції та закономірності їх розвитку з урахуванням національних традицій і соціально-економічних особливостей регіону (діагностики умов відтворення культурного розвитку населення).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Василенко В. Методология экономической диагностики регионов / В. Василенко // Экономика Украины. — 2008. — № 9. — С. 4—17.
2. Діагностика розвитку регіонів: структура, границі, методи: монографія / [Василенко В.Н., Гудзь П.В., Кратт О.А. і др.] ; под науч. ред. В.Н. Василенко. — Донецьк : Юго-Восток, 2009. — 286 с.
3. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики : Учебник для студ. вузов / А.Г. Гранберг ; Гос. ун-т, высшая школа экономики. — 3-е изд. — М. : ГУ-ВШЭ, 2003. — 492 с.
4. Дмитриева О.Г. Региональная экономическая диагностика / О.Г. Дмитриева. — СПб. : Изд-во Санкт-Петербург ун-та экономики и финансов, 1992. — 127 с.
5. Зеленская С.Г. Инвестиционный потенциал: методы диагностики экономического развития региона / С.Г. Зеленская // Инновационный вестник. — 2007. — № 2. — С. 35—37.
6. Костырко Л.А. Финансовая диагностика в стратегическом управлении хозяйствующего субъекта / Л.А. Костырко // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. тр. — Донецк : ДонНУ, 2003. — Ч. 3. — С. 716—721.

7. Лексин В.Н. Региональная диагностика: сущность, предмет и метод, специфика применения в современной России (вводная лекция предполагаемого учебного курса) / В.Н. Лексин // Российский экономический журнал. — 2003. — № 9—10. — С. 64—86.
8. Мельникова О.С. Теоретичні та методологічні підходи до визначення «економічної діагностики» / О.С. Мельникова // Управління економікою регіону та підприємства : зб. наук. праць. — Донецьк : ДонДАУ, 2003. — Вип. 29, Т. 4. — С. 137—144.

Надійшла 07.07.2015

И.Р. Бузько

Восточноукраинский национальный университет имени Владимира Даля, г. Северодонецк

Е.Б. Бойченко

Институт экономико-правовых исследований НАН Украины, г. Киев

ОБОСНОВАНИЕ ФОРМ ДИАГНОСТИКИ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫХ СИЛ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО СОЦИУМА

В статье доказано, что объектом диагностики воспроизводства производительных сил в контексте развития регионального социума выступает процесс воспроизводства социальной жизни населения региона; предметом исследования служат составляющие социальной жизни населения региона, а именно: воспроизводство населения и трудовых ресурсов, общественного здоровья, образовательного уровня и условий культурного развития населения.

Проведение диагностики производительных сил в контексте развития регионального социума позволяет, с одной стороны, выявить общие тенденции развития общества, с учетом их специфических условий жизнедеятельности, присущих конкретному региону, с другой стороны, на основе выявленных закономерностей развития разработать основные принципы, цели и направления региональной политики развития социума. Выбор форм диагностики осуществляется для каждой состав-

ляющей воспроизводства социальной жизни населения региона с учетом особенностей условий формирования и существования.

Ключевые слова: воспроизводство производительных сил, региональный социум, диагностика, объект диагностики, цель и задачи диагностики.

I.R. Buzko

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk

E.B. Boychenko

Institute of Economic and Legal Researches of NAS of Ukraine, Kyiv

JUSTIFICATION FORMS DIAGNOSTIC OF THE PRODUCTIVE FORCES IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF THE REGIONAL SOCIETY

In article it is proved that the diagnostic object of the reproduction of the productive forces in the context of the development of the regional society is the process of reproduction of social life of the region's population; the subjects of research are components of the social life of the people of the region, namely the reproduction of the population and labor resources, public health, educational and cultural development of the population.

The diagnosis of the productive forces in the context of the development of the regional society allows, on the one hand, to identify General trends in the development of society, taking into account their specific conditions of life inherent in a particular region, on the other hand, based on the identified patterns of development to develop the main principles, objectives and directions of regional development policy of the society. The choice of forms of diagnostics is carried out for each component of the reproduction of social life of the people of the region with consideration of the peculiarities of the conditions of formation and existence.

Key words: reproduction of the productive forces, regional society, diagnosis, diagnostic object, purpose and tasks of diagnosis

УДК 332

І.В. ЗАБЛОДСЬКА, д-р екон. наук, професор, директор Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень НАН України, м. Сєверодонецьк

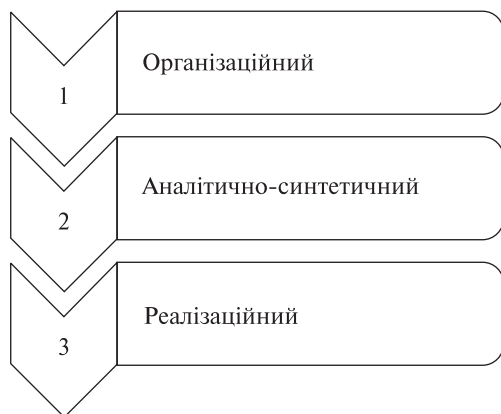
ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Ключові слова: інфраструктура, регіон, малий бізнес, розвиток.

У статті досліджено проблеми інфраструктурного забезпечення підтримки розвитку малого бізнесу на сході України, запропоновано створення Служби підтримки розвитку бізнесу у Луганській області. Визначено мету, етапи і результати створення та функціонування Служби підтримки розвитку бізнесу у Луганській області. Наведено хронологію заходів щодо популяризації інституцій інфраструктури підтримки бізнесу, які діють у Луганському регіоні, та характеристики сталого ефекту від створення та роботи цієї служби.

Підприємці Луганщини стикаються з низкою проблем, починаючи з відсутності обладнання, що залишилося на окупованій території, руйнування партнерських відносин з контрагентами, і, відповідно, з нестачею коштів на відновлення бізнесу. Крім того, на новому місті не всі оперативно знаходять та використовують можливості інституцій, які сьогодні сприяють відновленню та розвитку бізнесу. Через наявність великого спектру функцій діючих інституцій щодо підтримки підприємництва, їх треба активно популяризувати серед підприємців для чіткого розуміння дій, можливостей бізнесу задля відновлення економічного потенціалу області та сталого розвитку громад. Проведення популяризації функцій та досвіду наявних у регіоні інституцій інфраструктури підтримки бізнесу дозволить місцевим громадам, місцевим підприємствам середнього та малого бізнесу, місцевим органам влади Луганського регіону отримати розширену інформацію про законодавчо визначені можливості та обов'язки (функції) відповідних інституцій у регіоні, розширити доступ суб'єктів господарювання до публічних послуг та підвищити якість їх надання, що позитивно позначиться на рівні життя громад.

Відповідно до чинного законодавства «інфраструктурою підтримки малого і середнього підприємництва є підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, які провадять діяльність, спрямовану на розвиток суб'єктів малого і середнього підприємництва, їх інвестиційної та інноваційної активності, просування вироблених ними товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній і зовнішній ринки» [1]. Сюди зазвичай відносять: бізнес-центри, бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, центри трансферу технологій, фонди підтримки малого підприємництва, лізингові компанії, консультативні центри, інші організації, основним завданням яких є сприяння розвитку малого і середнього підприємництва.

Етапи створення та функціонування Служби підтримки розвитку бізнесу у Луганській області

Аналітико-статистичні дослідження щодо забезпеченості об'єктами інфраструктури країни в цілому та окремих її регіонів проводяться майже кожного року державними установами та науковцями України. Проблеми та перспективи діяльності малого і середнього бізнесу на Сході України, його інфраструктурного забезпечення перебувають у полі зору таких українських учених, як Амосов О.Ю., Бутенко О.І., Гаєвська Л.М., Антонюк Д.А. та ін [2—5]. Разом з тим, питання, пов'язані з розвитком малого та середнього бізнесу, вимагають подальшого дослідження, оскільки інфраструктура постійно змінюється за рахунок появи нових представників або закриття неефективних. Особливо це стосується Сходу України, адже сьогодні там активно створюються інституції інфраструктури завдяки підтримці країн Євросоюзу.

Сьогодні на території Луганської області створені та функціонують такі інфраструктурні інституції як: Луганська регіональна торгово-промислова палата, Рада бізнес-омбудсмена, Рада з координації роботи щодо надання волонтерської та благодійної допомоги, Центр підтримки підприємництва, Центр надання адміністративних послуг, Громадська спілка «Програма сприяння відродженню та інтеграції Сходу України «Донбас», Благодійна ліга «Соціум», Рада з координації роботи щодо надання волонтерської та благодійної допомоги при Луганській обласній державній адміністрації, громадська організація «Северодонецьке агентство розвитку громади» тощо.

Метою статті є обґрунтування створення Служби підтримки бізнесу, ціллю якої є популяризація та розвиток інституцій інфра-

структури підтримки бізнесу у Луганській області.

Підтримка малого і середнього бізнесу у Донецькій і Луганській областях пов'язана з необхідністю компенсації нерівних умов, в яких перебувають сьогодні суб'єкти малого підприємництва порівняно з аналогічними підприємствами в інших областях України. Популяризація та розвиток інституцій інфраструктури підтримки бізнесу, що діють у Луганській області, задля посилення спроможності до планування та реалізації спільних дій державних і недержавних інституцій можливі через створення Служби підтримки бізнесу у Луганській області на базі Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень НАН України. Основна діяльність її полягає у проведенні моніторингу та визначенні переліку наявних інституцій інфраструктури підтримки бізнесу у Луганському регіоні, проведенні соціологічних досліджень з метою визначення функцій та переваг, ефективності та досвіду роботи а також розробки науково-практичних пропозицій щодо популяризації та розвитку цих інституцій інфраструктури підтримки бізнесу. Як партнерів доречно залучити Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, Громадську спілку «Програма сприяння відродженню та інтеграції Сходу України «Донбас» і Благодійну лігу «Соціум».

Створення та функціонування Служби підтримки розвитку бізнесу у Луганській області дозволить здійснити популяризацію досвіду роботи основних інституцій, які працюють над генеруванням нових можливостей для приватного сектору, тобто інституцій інфраструктури підтримки бізнесу Луганської області, сприяти їхньому розвитку задля відновлення економічного потенціалу регіону, посилення спроможності громад, створення нових робочих місць.

Процес створення та роботи Служби підтримки бізнесу у Луганській області складається з трьох етапів (рисунок).

Перший етап — організаційний. Для створення Служби підтримки розвитку бізнесу у Луганській області доречно спочатку провести зустрічі всіх учасників (партнерів) для обговорення ключових питань стосовно запуску та діяльності проекту. Створення Служби підтримки розвитку бізнесу у Луганській області передбачає: визначення фахівців, залучених

консультантів та експертів; розробку Положення про роботу Служби підтримки розвитку бізнесу у Луганській області; облаштування приміщення, закупівлю організаційної техніки, меблів, обладнання, програмного забезпечення; укладання договору оренди та надання телекомунікаційних послуг (послуги доступу до мережі Інтернет); розсилку інформації про Службу підтримки розвитку бізнесу у Луганській області електронною поштою місцевим органам влади, громадським організаціям,

суб'єктам господарської діяльності, інституціям інфраструктури підтримки бізнесу.

Другий етап — аналітично-синтетичний. Цей етап передбачає проведення соціологічного опитування представників малого та середнього бізнесу щодо функцій і досвіду роботи інституцій інфраструктури підтримки бізнесу та обробку отриманих результатів. Розроблення анкети для проведення соціологічного опитування може бути проведено за допомогою методу мозкового штурму. Далі ви-

Хронологія заходів щодо популяризації інституцій інфраструктури підтримки бізнесу у Луганському регіоні

Термін	Вид діяльності	Очікувані результати
Місяць 1 1 декада	Зустріч всіх учасників для обговорення ключових питань стосовно запуску та діяльності служби	Розробка та затвердження Положення про роботу Служби підтримки бізнесу у Луганській області
Місяць 1 2 і 3 декади	Створення служби підтримки бізнесу у Луганській області на базі Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень НАН України	Облаштування офісного приміщення, закупівля офісної техніки, меблів, обладнання, програмного забезпечення. Укладання договору щодо надання телекомунікаційних послуг (послуги доступу до мережі Інтернет), щодо надання витратних матеріалів і канцелярських товарів. Придбання інформаційно-аналітичних ресурсів Закупівля офісної техніки, меблів, обладнання, програмного забезпечення. Укладання договору щодо надання витратних матеріалів і канцелярських товарів
Місяць 2 1 декада	Моніторинг наявних на території Луганської області держаних і недержаних, міжнародних та іноземних інституцій інфраструктури для стимулювання розвитку підприємницької діяльності	Аналітична доповідь «Сучасна інформація про державні і недержавні, міжнародні та іноземні інституції інфраструктури для стимулювання розвитку підприємницької діяльності тимчасових переселенців у Луганській області»
Місяць 2 2 декада	Розробка анкети за допомогою методу мозкового штурму та її тиражування	Розроблена анкета для проведення соціологічного опитування
Місяць 2 3 декада і місяць 3 1 декада	Проведення соціологічного опитування представників малого та середнього бізнесу Луганщини	100 анкет з відповідями на усі запитання
Місяць 3 2 декада	Розробка науково-практичних пропозицій	Науково-практичні пропозиції щодо популяризації та розвитку інституцій інфраструктури підтримки бізнесу
Місяць 3 3 декада — місяць 4 1 декада	Проведення двох «круглих столів»	Програми двох «круглих столів» та згода успішного підприємця. Заповнена анкета оцінки якості проведення «круглих столів» з успішними підприємцями
Місяць 4 2 декада	Проведення тренінгу для підприємців	Програма тренінгу та роздатковий матеріал. Заповнена анкета оцінки якості проведення «круглих столів» з успішними підприємцями
Місяць 4 3 декада	Презентація результатів роботи Служби підтримки розвитку бізнесу у Луганській області	Презентація результатів роботи Служби підтримки розвитку бізнесу у Луганській області. Наукові публікації у фахових українських та зарубіжних журналах (наприклад, European Reforms Bulletin)

значаються представники цільової аудиторії, які будуть залучені до дослідження та подальшої співпраці. Потім проводиться анкетування підприємців і паралельно моніторинг міжнародних та іноземних інституцій на території Луганської області для стимулювання розвитку підприємницької діяльності. Надалі виконується підготовка звіту про результати соціологічних опитувань, його друкування та тиражування. Після чого здійснюється розробка науково-практичних пропозицій щодо популяризації та розвитку інституцій інфраструктури підтримки бізнесу та посилення спроможності до планування та реалізації спільних дій з урахуванням пріоритетів розвитку регіону. У процесі збору та інтерпретації отриманих даних та складання звітів мають бути використані методи компаративного аналізу, статистичні, математичні, індуктивні і дедуктивні методи узагальнення отриманої інформації тощо.

Третій етап — реалізаційний — використання науково-практичних пропозицій та їхня реалізація. Для цього доречно проведення двох «круглих столів» з успішними підприємцями (з елементами коучінга), які дозволять представникам малого та середнього бізнесу поспілкуватися з представниками успішного підприємства, що залучали інституції інфраструктури підтримки бізнесу задля пошуку та генерування нових можливостей. За результатами такого спілкування доцільно буде провести тренінг для підвищення обізнаності підприємців щодо залучення інституцій інфраструктури підтримки бізнесу у Луганській області для генерування нових можливостей розвитку бізнесу.

Для підбиття підсумків та планування подальшої роботи Служби підтримки розвитку бізнесу у Луганській області має бути проведена презентація результатів роботи для органів влади і місцевого самоврядування, Луганської обласної науково-координаційної ради. Популяризації інституцій інфраструктури підтримки бізнесу, що діють у Луганському регіоні, також будуть сприяти наукові публікації про результати роботи Служби підтримки розвитку бізнесу у Луганській області, розміщені у науковій літературі України та країн ЄС. Хронологія заходів, які мають бути проведені, подана у таблиці.

Сталий ефект від створення та функціонування Служби підтримки розвитку бізнесу у

Луганській області у подальшому полягає: у використанні науково-практичних пропозицій щодо популяризації та розвитку діючих інституцій інфраструктури підтримки бізнесу підприємцями; обізнаності регіонального соціуму щодо функціонування інституцій інфраструктури підтримки бізнесу у Луганському регіоні; налагоджуванні постійної взаємодії державних і недержавних інституцій, основним видом діяльності яких є надання підтримки місцевому бізнесу у Луганській області безпосередньо з підприємствами та самозайнятими особами. Сталий ефект також полягає у розширенні доступу до публічних послуг та підвищенні якості їх надання, посиленні зв'язків між надавачами послуг та споживачами — суб'єктами господарювання, що призведе до створення нових робочих місць, збільшення обсягів виробництва, чисельності тих, хто працює кількості суб'єктів підприємницької діяльності.

Висновки. Для інфраструктурного забезпечення відновлення малого і середнього бізнесу на території Луганської області з метою посилення спроможності до планування та реалізації спільних дій (програм, проєктів, ініціатив) з урахуванням пріоритетів розвитку регіону пропонується створення Служби підтримки розвитку бізнесу у Луганській області задля популяризації та розвитку діючих інституцій інфраструктури підтримки бізнесу. Процес створення та роботи Служби підтримки бізнесу у Луганській області містить три етапи (організаційний, аналітично-синтетичний і реалізаційний) та хронологію заходів, які мають бути проведені, а також визначення характеристик сталого ефекту. Подальше дослідження інфраструктурного забезпечення розвитку малого і середнього бізнесу на Сході України доцільно провести у напрямі розгляду конкретних установ задля оцінки ефективності їхнього функціонування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012 року № 4618-VI. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>
2. Амосов О.Ю. Державне регулювання інноваційної інфраструктури на регіональному рівні [монографія] / О.Ю. Амосов. — Х. : Вид-во ХарПІНАДУ «Магістр», 2011. — 192 с.

3. *Бутенко О.І.* Інфраструктурні компоненти інноваційної моделі розвитку / О.І. Бутенко, Є.В. Лазарева // Економіка і прогнозування. — 2008. — № 3. — С. 69—81.
4. *Гаєвська Л.М.* Розвиток малого підприємництва в контексті державної регуляторної політики / Л.М. Гаєвська // Інноваційна економіка. — 2012. — № 6 (32). — С. 294—298.
5. *Антонюк Д.А.* Аналіз сучасного стану інфраструктурного забезпечення підприємництва запорізької області / Д.А. Антонюк // Економічний вісник Донбасу. — № 1 (31). — 2013. — С. 59—66.

Надійшла 25.08.2015

И.В. Заблодская

Луганский филиал Института экономико-правовых исследований НАН Украины, г. Северодонецк

ИНФРАСТРУКТУРНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПОДДЕРЖКИ РАЗВИТИЯ МАЛОГО БИЗНЕСА НА ВОСТОКЕ УКРАИНЫ

В статье исследованы проблемы инфраструктурного обеспечения поддержки развития малого бизнеса на востоке Украины, предложено создание Службы поддержки развития бизнеса в Луганской области. Определены цели, этапы и результаты создания и функционирования Службы поддержки развития бизнеса в Луганской области. Приведена хронология мероприятий по популяри-

зации действующих институтов инфраструктуры поддержки бизнеса в Луганском регионе и характеристики устойчивого эффекта от создания и работы этой службы.

Ключевые слова: инфраструктура, регион, малый бизнес, развитие.

I.V. Zabłodska

Luhansk branch Institute of Economic and Legal Researches of NAS of Ukraine, Severodonetsk

INFRASTRUCTURE SOFTWARE OF SUPPORTING THE SMALL BUSINESS DEVELOPMENT IN EASTERN UKRAINE

In the article the problems of infrastructure provision of supporting the small business development in eastern Ukraine are researched and the creation of support services for business development in the Luhansk region is suggested. The aims, stages, results of creation and functioning of support services for business development in the Luhansk region is determined. Chronology of events concerning the existing institutions popularization of business support infrastructure in the Lugansk region and characteristics of sustainable effect from the creation and functioning of the service is given.

Key words: infrastructure, region, small business, development.

УДК 336.14:352

В.А. КАВЫРШИНА, канд. экон. наук, старший научный сотрудник, старший научный сотрудник
Институт экономико-правовых исследований НАН Украины, г. Киев

ФОРМИРОВАНИЕ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ И УКРАИНСКИЕ РЕАЛИИ

Ключевые слова: местные бюджеты, доходы, местные налоги и сборы, межбюджетные отношения, регионализация налогообложения.

С позиций зарубежного опыта проведен анализ качества сложившихся в Украине межбюджетных отношений и осуществлена оценка системы формирования местных бюджетов. Сделан вывод о целесообразности закрепления за местными бюджетами стабильной части общегосударственных налогов, не учитываемой при расчетах межбюджетных трансфертов. Обоснованы предложения по увеличению в доходах бюджетов местных налогов.

Формирование местных бюджетов в Украине претерпевает постоянные трансформации. Отсутствие выраженных тенденций в данных трансформациях свидетельствует о недоработанности методологии.

В современной зарубежной науке существуют два основных подхода к регионализации налогообложения: «функциональный» (возникший ранее по времени) и «оптимизационный». Они расходятся в решении следующих вопросов: оптимальное распределение полномочий и доходов между уровнями управления обществом, наиболее эффективные уровни для финансирования социальных расходов определенного характера и формирования доходов, степень вмешательства государства в деятельность местных органов власти и формы контроля.

Сторонники первого подхода считают, что только государство может разрабатывать и осуществлять экономическую политику, поскольку оно несет ответственность за макроэкономическую стабильность и поддержание социальных стандартов. Они признают, что некоторые виды доходов более эффективно концентрировать на местном уровне, но критерии выделения бюджетных фондов должны определяться социальными и политическими целями, которые ставит государство. Так, Р. Масгрейв настаивает, что проблема эффективности предоставления общественных благ не может всецело определять разграничение ответственности между уровнями власти.

Разработчиками «оптимизационного» подхода являются американские экономисты эконометрического направления: В. Баумаль, К. Белл, У. Оутс, Ч. Тибу, Д. Фридмен, С. Либенстайн, Р. Хилл, И. Гоц и другие. В фокусе их исследований — проблема эффективности предоставления общественных благ. Так, У. Оутс исходит из того, что центральные власти по причине эффекта асимметричности

информации неспособны реально оценить ни предпочтения горожан, ни местные издержки оказания социальных услуг. Ориентация на фактический уровень спроса дает возможность отказаться от избыточных услуг и сэкономить бюджетные средства и расходы на их мобилизацию. Выкладки У. Оутса доказывают, что при отсутствии экономии на издержках от централизованного предоставления общественных благ уровень общественного благосостояния выше, если эффективные уровни потребления обеспечиваются в каждом территориальном образовании, чем, если какой-либо единый, стандартный уровень потребления поддерживается для всех территорий.

Сторонники «оптимизационного» подхода ратуют за конкуренцию территориальных образований, за привлечение инвестиций и использование для этого налоговых механизмов. Многие из них интерпретируют местные налоги как оплату стоимости общественных услуг, предлагаемых органом местного самоуправления. Так, Ч. Табу указывает, что, выбирая место для проживания или организации бизнеса, плательщики обычно ориентируются на соотношение налогов и качества услуг. У. Оутс, Б. Вейнгест и Ю. Кван полагают, что органы местного самоуправления объективно заинтересованы в повышении благосостояния территориального сообщества, а не в раздувании бюджета.

«Оптимизационный» подход выступил идеологической основой политики децентрализации, проводившейся правительством США с конца 1960-х годов. Было произведено заметное перераспределение функций по финансированию социальных расходов между бюджетами разных уровней. В начале 1980-х годов в условиях катастрофических бюджетных дефицитов и общего падения эффективности экономики был усилен акцент на самофинансировании местных социальных расходов за счет местных налогов. Помощь из федерального бюджета постоянно урезалась. Города стали самостоятельно формировать и утверждать свои бюджеты, определять уровень налогов, брать кредиты и управлять долгом. Расходы непосредственно связывались с доходами и при необходимости ужимались.

Последующие исследования в данном направлении, носящие в основном аналитический характер, отмечали нарастание объемов

местных бюджетов, увеличение их удельного веса в общем фонде мобилизуемых через финансовую систему средств. К негативным моментам сложившейся в США практики исследователи относили «волну суверенизации» мелких территориальных единиц, преимущественно в пригородных зонах крупнейших городов. Одной из причин этого было стремление уйти от более высоких налогов. Данный процесс сильно усложнил финансовое положение крупных американских городов, лишив их важных источников доходов, поскольку в пригородах проживают состоятельные слои населения.

В европейских странах тенденция к повышению централизации финансов, преобладавшая с конца XIX до второй половины XX века, также изменилась на противоположную. Но идеология данного процесса была иная, представляющая ту или иную форму компромиссного варианта между «функциональным» и «оптимизационным» подходами.

Универсальные принципы организации бюджетных отношений в современной европейской практике определяются Европейской хартией местного самоуправления, которая провозглашает, что органы местного самоуправления имеют право в рамках общегосударственной экономической политики свободно располагать достаточными собственными средствами. Объем их финансовых ресурсов должен отвечать функциям, предусмотренным для местной власти Конституцией или законом.

Но это вовсе не означает единообразия подходов европейских государств к решению основополагающих вопросов межбюджетных отношений. Исследователи отмечают наличие двух основных моделей распределения полномочий и ресурсов. Первая модель, принятая в большинстве стран Западной Европы, определяет полномочия органов городского самоуправления как управление территорией и оказание общественных услуг в сферах коммуникаций, гигиены, общественного транспорта, управления коммунальной собственностью, охраны общественного порядка, социального обеспечения, культуры и спорта.

Основным способом финансирования расходов при данной модели служат поступления от закрепленных за местными бюджетами долей общегосударственных налогов, а также

трансфертов из вышестоящих бюджетов. Местное налогообложение в рассматриваемой модели не имеет определяющего значения. Особую роль играет финансовое выравнивание. В соответствии с принципом выравнивания каждый гражданин, независимо от места жительства, имеет право на стандартный, как минимум, уровень услуг органов публичной власти. Суть выравнивания заключается в перемещении финансовых средств между территориальными сообществами с целью более равномерного их распределения.

В соответствии со второй моделью, местные власти обеспечивают не только вышеуказанные полномочия по управлению территорией, но и значительную часть функций государства: социальное страхование, социальные учреждения, образование и здравоохранение. Модель распространена в Скандинавских странах. Можно говорить о реализации данной модели в Великобритании и Нидерландах, в Польше и Венгрии, хотя в этих странах она имеет существенные особенности.

Более широкий круг расходных полномочий требует и большей доходной базы. Финансирование второй модели ориентировано в основном на собственные налоговые источники доходов городских бюджетов. Местные органы власти обладают широкими полномочиями, однако при условии, что их деятельность напрямую касается общественных интересов. В части обеспечения государственных функций полномочия жестко регламентированы и непрерывно контролируются. Отличительной чертой скандинавского самоуправления служит система контроля, в которую, помимо соответствующих министерств и ведомств, включен институт омбудсменов.

Исследователи отмечают условность и динамичность границ описанных моделей. Так, в странах, отнесенных к первой модели, имеет место расширение полномочий местных органов власти, привлечение их к выполнению функций, бывших ранее государственными. А в странах, реализующих вторую модель, наметилась тенденция усиления местной автономии (реформа «свободной коммуны» в скандинавских странах).

На рубеже веков многие страны реализовали целый спектр децентралистических реформ: расширение сферы компетенции органов местного самоуправления (Франция,

Португалия, Испания, Италия), упразднение контроля априори (Франция и Греция), усиление налоговой автономии (Испания, Италия), уменьшение объема связанных финансовых трансфертов с увеличением объема несвязанных (Нидерланды), создание новых разновидностей местных сообществ [1, С. 16].

В основе регионализации лежит парадигма приближения системы управления к управляемому объекту. В полной мере воспринять «оптимизационный» подход препятствует большой исторический опыт местного самоуправления (позитивный и негативный). Но научная общественность все больше склоняется к тому, что самофинансирование — это не проблема автаркии, а стимул развития. Специальная группа экспертов по развитию сообществ, работавшая под эгидой ООН, разработала следующее определение: «Развитие — это процесс, в котором действия самих людей объединяются с действиями властей с целью улучшить экономические, социальные и культурные условия жизни сообщества, интегрировать эти сообщества в общий поток нации, дать им возможность вносить максимальный вклад в национальное развитие» [2, С. 104]. На Западе становится общепризнанным, что локальные факторы играют определяющую роль в формировании направлений технологической политики и соответственно в определении стратегических ориентиров частных компаний.

Именно локализация и регионализация технологической политики на начальной стадии инновационной деятельности позволяет определить перспективную специализацию, сформировать принципы отбора (селекции) технологий, которые могут быть адаптированы к условиям местного производства, разработать соответствующую политику в области подготовки и переподготовки кадров» [3, С. 103].

В Украине же основу межбюджетных отношений в значительной мере определяют принципы реальной практики хозяйствования в условиях централизованного планирования. Местные бюджеты продолжают фактически формироваться государством: им устанавливаются процент отчислений от базовых налогов, жестко регламентируются не только объемы расходов, но и направления расходования бюджетных средств. Местные бюджеты

представляют собой скорее сметы доходов и расходов, чем финансовую основу деятельности органов местного самоуправления.

Сложившаяся практика находит отражение и в теоретических публикациях (особенно учебного характера). Например, в качестве функций местных финансов иногда вообще не указывают фискальную (только распределительную и контрольную) [4, С. 174]. Однако в стране постепенно крепнет идея, что эффективность функционирования бюджетной системы увеличится, если каждый ее уровень будет обладать собственными доходными и расходными полномочиями [5, 6].

Цель статьи — анализ качества сложившихся в Украине межбюджетных отношений, оценка системы формирования местных бюджетов с позиций зарубежного опыта и разработка предложений по ее совершенствованию.

От бюджетного механизма перераспределения общественного продукта во многом зависит эффективность экономики. Источники инвестиций генерирует воспроизводственный процесс, а движение финансов выступает механизмом передачи информации о приоритетных сферах развития общества. Многовековая практика распределения экономических ресурсов показывает, что малейшие изменения в процедуре и нормативах ведут к быстрому формированию обратной связи и часто вызывают цепную реакцию. Количественный аспект отношений связан с объемом перераспределяемых финансовых ресурсов, качественный — с принципами и каналами распределения этого фонда.

В том случае, если объем перераспределяемых финансовых ресурсов значителен и его основная часть контролируется государством, то распределительные отношения соответствуют экономической системе централизованного планирования и управления экономикой. Опыт стран, возникших после развала СССР, как и послевоенный опыт капиталистических государств, наглядно свидетельствует, что подобные отношения плохо сочетаются с рыночной экономикой. Они искривляют условия конкуренции и в стратегическом плане даже обрекают на угасание отдельные сектора экономики, провоцируя спад деловой активности.

Попытки реформирования бюджетных отношений в Украине для достижения большего

соответствия рыночным условиям на основе внедрения принципа субсидиарности свелись к тому, что все полномочия были поделены на собственные и делегированные. При этом полномочия и ответственность органов местного самоуправления увеличились, но финансовые ресурсы остались сконцентрированы «в Киеве». В период с 1996 по 2014 г. доля местных бюджетов в доходах сводного уменьшилась с 35 до 22,2 %, а в расходах увеличилась с 36,2 до 43,1 % [7, 8].

Еще хуже то, что распределение доходов не обрело постоянного характера, и оно осуществляется каждый год путем переговоров. Решение проблем территорий поставлено в зависимость от многочисленных субъективных факторов. Отсутствие стабильных правил и ответственности за их соблюдение побуждает участников межбюджетных отношений направлять основную часть усилий на выторговывание финансовых ресурсов у вышестоящих властей, используя, в том числе, и выставление завышенных требований, сокрытие реального положения дел.

Подобная практика формирования бюджета не создает условий для обретения городом самостоятельности, поскольку не позволяет организовать финансирование реализации решений органов местного самоуправления. Она порождает иждивенчество и не стимулирует местные власти к поиску путей экономии бюджетных средств. Руководители городов в таких ненормальных условиях главным критерием оценки своей работы считают количество «выбитых для города» денег. К этому и сводится местная политика.

Неэффективная система межбюджетных отношений оказывает негативное влияние на уровень жизни населения не только косвенным образом (из-за ухудшения условий экономической деятельности), но и напрямую ведет к деградации бюджетной сферы, снижению количества и качества бюджетных услуг, усиливает региональные различия.

Гипертрофированная значимость трансфертных отношений усугубляется их многоканальностью и нередко бессистемностью. Европейские эксперты обращают внимание на то, что в Украине принятый бюджет окончательным не бывает, поскольку изменения не подлежат ограничению по объему и мероприятиям, вносятся с подачи как Кабинета

Министров, так и народных депутатов [9, С. 26].

Отсутствие системности в организации региональных финансов оборачивается излишней политизированностью, постоянным напряжением во взаимоотношениях властей разных уровней, периодически обостряющимися центробежными тенденциями.

В целях повышения эффективности распределительных отношений, усиления социальной справедливости, достижения политической консолидации необходимо дальнейшее реформирование в сфере бюджетных полномочий. Важно осуществить четкое разграничение функций и ответственности всех уровней власти. На законодательном уровне надо запретить внесение изменений в бюджет в течение года, за исключением четко определенных обстоятельств. Соответствующие бюджетные процедуры должны быть прописаны в подзаконных нормативных актах.

Органы местного самоуправления должны обладать в пределах своих территорий и полномочий достаточной степенью автономности. Чтобы быть реальной любая власть должна обладать достаточными для осуществления полномочий ресурсами, прежде всего материальными. Особенно это касается местной власти, так как за ее спиной нет тех институтов, которыми обладает государство (суд, прокуратура и др.), а в собственности находятся, как правило, объекты, которые не только не приносят прибыли, но и требуют для содержания дополнительные средства. Реальные ресурсы, находящиеся в непосредственном распоряжении органа местного самоуправления, в основном представляет городской бюджет. И он должен давать возможность местной власти воздействовать на экономическую и социальную среду.

Обратной стороной оказываются бюджетные ограничения, связывающие финансовую базу органа местного самоуправления с местными экономическими ресурсами. Для их реализации требуется определенный правовой порядок, регламентирующий использование сверхплановых доходов и не допускающий их полного изъятия, а также ограничивающий возможности компенсации недобора средств за счет бюджетов вышестоящих уровней.

Ключевым условием достижения относительной автономности и усиления ответственности

органов местного самоуправления служит пересмотр структуры налогообложения в пользу закрепленной за местными бюджетами части общегосударственных налогов (не учитываемой при расчетах межбюджетных трансфертов), а также местных налогов и сборов.

На современном этапе местные налоги и сборы представляют незначительную часть общих доходов сводного бюджета Украины. В 2007—2010 гг. они составляли 0,1 %, в 2011 — 0,2; 2012 — 0,4; 2013 — 0,5; 2014 — 0,3. В доходах местных бюджетов их доля была, %: в 2003 — 2,5; 2004 — 2,4; 2005 — 1,9; 2006 — 1,6; 2007 — 1,3; 2008—2009 — 1,4; 2010 — 1,2; 2011 — 3,5; 2012 — 4,7; 2013 — 7,1; 2014 — 7,8 [7].

Это намного ниже соответствующих показателей большинства развитых стран. На рубеже веков налоговые доходы местных бюджетов составляли, %: в Австралии — 35, Австрии — 45, Великобритании — 15, Германии — 60, Дании — 53, Исландии — 73, Испании — 35, Италии — 38, Канаде — 59, Норвегии — 44, США — 47, Франции — 45, Швейцарии — 48, Швеции — 74 [10, С. 39].

Для того, чтобы органы местного самоуправления в Украине играли такую же роль в обществе, как в западных странах, институт местных налогов и сборов должен развиваться.

Специфическая особенность бюджетов городов — преобладание в их расходах ассигнований рутинного характера на содержание объектов социального назначения. Поэтому большое значение имеет стабильность их доходных источников. Для местных налогов предпочтительна немобильная налоговая база, в максимальной степени устойчивая к колебаниям деловой активности.

В развитых странах основу местных бюджетов составляют либо налог на имущество (Великобритания, США, Канада, Португалия, Ирландия, Нидерланды), либо налог на прибыль (страны северной Европы и Япония), либо смешанные источники (страны южной Европы) [1, С. 38]. Налог на прибыль имеет то преимущество, что он ориентирует местные власти на создание комфортных условий для предпринимательской деятельности. Но его недостатком является высокая зависимость от колебаний конъюнктуры рынка. Преимущество налога на имущество — нединамичная налоговая база, относительно равномерно распределенная в пространстве. От него трудно

укрыться и при правильном применении он может корректировать рыночное распределение богатства, дополняя и перекрывая недочеты налога на доходы, снижая непродуктивную часть в структуре собственности. Сумма уплаченных налогов капитализируется в стоимости городского имущества и возвращается населению посредством местных услуг.

В Украине с 2015 года действуют два местных налога (налог на имущество и единый налог) и два местных сбора (сбор за места парковки транспортных средств и туристический сбор). Это свидетельствует об ориентации на смешанные источники.

Налог на имущество обычно положительно воспринимается плательщиками, признается ими справедливым. Но для украинцев налог на недвижимое имущество является новым и увеличивает налоговое бремя. Кроме того, подавляющую часть материальной основы налоговой базы составляет жилищный фонд с высокой степенью морального и физического износа. Поэтому за счет данного источника невозможно обеспечить существенный рост доходов местных бюджетов. Сам факт его введения уже вызывает изменения на рынке жилья, а повышение налоговой ставки сверх определенного порога может опасно усилить потерю городами населения за счет миграции.

Развитие потенциала налога на имущество возможно посредством усиления дифференциации налоговых ставок в зависимости от статуса и рыночной стоимости имущества. Это соответствует мировым тенденциям. Рост концентрации собственности и имущественного расслоения общества, повышение доходов от имущества и предпринимательской деятельности ориентируют специалистов в сфере налогообложения на поиск более совершенных механизмов перераспределения общественного продукта. Для определения базы обложения недвижимости применяются: оценочная стоимость земли и строений (Греция, Дания, Норвегия), расчетная величина арендной платы (Франция), кадастровая оценка недвижимости (Испания, Мексика), площадь первого этажа строения (Польша, Чехия, Словения) [11, С. 25].

В Канаде при оценке учитываются три фактора: расходы на создание данной стоимости; доход, который она реально приносит владельцу; рыночная стоимость на момент оцен-

ки. Ставка резко повышается, если помещение используется для определенных видов деятельности (врачебной, парикмахерской, адвокатской, производства алкогольной продукции).

Для перераспределения налогового бремени на слои населения с более высокими доходами используются налог на финансовые и капитальные трансакции, налог на чистое богатство (совокупное обложение недвижимости, ценных бумаг, банковских депозитов, инвестиций в реальный капитал частных предприятий и корпораций). В Китае в 2013 г. наряду с увеличением объема налога на имущество дополнительно был введен налог на предметы роскоши. В Австрии дискутируется вопрос о введении налога на имущество с включением финансовых активов для 5–10 % наиболее богатых граждан.

За рубежом, несмотря на тенденцию к сокращению номенклатуры местных налогов, страны, где их существует лишь несколько, составляют исключение. Так, во Франции взимается 16, в Австрии — 18, в Испании — 31, в Италии — более 40, в Германии — 46, в США — 66, а в Бельгии около 100 местных налогов и сборов. Это позволяет сделать общее налоговое бремя психологически менее заметным, отразить разнообразие форм доходов, воздействовать на потребление и накопление.

Помимо налогов, носящих выраженный фискальный характер, распространение имеют платежи, функции которых состоят в отражении политики местных органов управления. Это, прежде всего, санкции, направленные на защиту окружающей природной среды, поддержание порядка и чистоты городов, ликвидации самочинно устраиваемых на проезжей части улиц и дворовых территориях стоянок автомобилей.

В США специальным налогом облагаются компании, производящие емкости для жидкостей без их вторичного использования (имеется в виду тара, идущая после использования продукции в отходы). В развитых странах широко распространены налоги на занятие торговлей, на фонд заработной платы, на предоставление различных лицензий, на охоту и рыболовство, на карьеры, на рекламу, на собак, на развлечения и зрелища, на подарки, на владение дополнительным жилищем, на потребление энергии и энергоносителей, плата за

проезд по дорогам. В некоторых городах взимаются необычные налоги, например в Арканзасе с 2005 г. введен налог на пирсинг и тату.

В Украине до принятия Налогового кодекса взималось 16 местных налогов (сборов). Причиной отмены большинства из них (за право проведения кино- и телесъемок, за участие в бегах на ипподроме и выигрыш, с владельцев собак, за право использования местной символики и др.) указывается малое фискальное значение при больших административных затратах. Однако в западных странах органы местного самоуправления предпочитают нести затраты ради проведения собственной политики. В большинстве стран налоги взимаются национальной налоговой службой, но и местные органы власти принимают в этом активное участие. Это наводит на мысль, что истинной причиной отказа от применения малодоходных налогов и сборов является несовершенство межбюджетных отношений: увеличение собственных доходов ведет, как правило, к снижению трансфертов.

Выводы. Учитывая зарубежный опыт, можно порекомендовать для Украины увеличение доли местных налогов и сборов в источниках доходов бюджетов. Но это увеличение должно быть постепенным, чтобы не вызвать усиления налогового бремени для населения. Облагаться новыми налогами должны в первую очередь слои населения с более высокими доходами.

Целесообразно вернуть налог на рекламу, поскольку на этой основе в некоторых городах, например, в Донецке, создавались действенные системы контроля и обслуживания уличной рекламы (в том числе с использованием люминесцентных ламп). Можно рекомендовать ввести в Украине местные налоги и сборы на зрелища, на утилизацию бытовых отходов или на уборку мусора, налог на охоту и рыболовство, на ведение карьерных работ, на ветеринарное обслуживание домашних животных, на лиц, имеющих в собственности две квартиры или больше, на право размещения офисов в центральной части города. Все эти налоги эффективно используются в развитых

странах. Также можно попытаться увеличить собственные доходы местных бюджетов за счет налогов на ценные бумаги (на эмиссию акций и облигаций), на биржевые операции, денежные капиталы, прирост капитала.

Увеличение удельного веса местных бюджетов в структуре сводного на современном этапе возможно лишь за счет закрепления за ними стабильной части общегосударственных налогов, не учитываемой при расчетах межбюджетных трансфертов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бирюков С.В. Современный федерализм: проблемы исследования и перспективы развития / С.В. Бирюков // Регионоведение. — 2010. — № 1. — С. 9—18.
2. Филиппов Ю.В. Основы развития местного хозяйства / Ю.В. Филиппов, Т.Т. Авдеева. — М.: Дело, 2000. — 263 с.
3. Гневко В.А. Формирование инновационной экономики в России / В.А. Гневко // Экономика и управление. — 2004. — № 2. — С. 100—103.
4. Благуни І.Г. Фінанси: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І.Г. Благуни, Р.С. Сорока, І.В. Елейко — Львів: Магнолія. — 2007. — 314 с.
5. Вчені та практики дискутують щодо шляхів зміцнення фінансової бази місцевого самоврядування [Е.М. Лібанова, В.О. Баранов, В.А. Устименко, М.О. Кизим, Ю.Б. Іванов, Т.І. Єфіменко та ін.] // Фінанси України. — 2014. — № 8. — С. 125—133.
6. Богачов С. Проблеми й перспективи формування місцевих бюджетів у великих містах (у світлі реформування податково-бюджетного законодавства України) / С. Богачов // Схід. — 2011. — № 1. — С. 8—12.
7. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://treasury.gov.ua>
8. Кириленко О.П. Досягнення стратегічних орієнтирів удосконалення міжбюджетних відносин в Україні / О.П. Кириленко // Фінанси України. — 2013. — № 8. — С. 19—28.
9. Гасанов С.С. Досвід ЄС з антикризового управління державними фінансами та його використання в Україні / С.С. Гасанов, В.П. Кудряшов, Р.Л. Балакін // Фінанси України. — 2014. — № 7. — С. 17—30.
10. Старостенко Н.В. Розподіл бюджетних ресурсів між рівнями влади / Н.В. Старостенко // Фінанси України. — 2004. — № 6. — С. 38—45.
11. Луніна І.О. Оподаткування багатства: міжнародний досвід та уроки для України / І.О. Луніна // Фінанси України. — 2013. — № 2. — С. 21—31.

Надійшла 15.09.2015

В.О. Кавиришина

Институт економіко-правових досліджень
НАН України, м. Київ

**ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ:
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ**

З позицій зарубіжного досвіду проведено аналіз якості міжбюджетних стосунків в Україні та здійснено оцінку системи формування місцевих бюджетів. Зроблено висновки щодо доцільності закріплення за місцевими бюджетами стабільної частки загальнодержавних податків, що не враховується при розрахунках міжбюджетних трансфертів. Обґрунтовано пропозиції щодо збільшення в доходах бюджетів місцевих податків.

Ключові слова: місцеві бюджети, доходи, місцеві податки і збори, міжбюджетні стосунки, регіоналізація оподаткування.

V.A. Kavyrshina

Institute of Economic and Legal Researches
of NAS of Ukraine, Kyiv

**THE FORMATION OF LOCAL
BUDGETS: INTERNATIONAL EXPERIENCE
AND UKRAINIAN REALITIES**

From the standpoint of international experience an analysis of the existing quality in Ukraine is done and carried out an assessment of intergovernmental relations and the formation of local budgets. The conclusion about the feasibility of local budgets consolidation in the stable taxes state is done do not taking into account intergovernmental calculating transfers. The proposals for increasing local taxes in the budget revenues are grounded.

Key words: local budgets, incomes, local taxes and fees, intergovernmental relations, regionalization of taxation.

UDC 332

S.O. BURBELO, leading economist

M.S. KROLENKO, graduate student

Lugansk Branch Institute of Economic and Legal Researches of NAS of Ukraine

CONCEPT OF «BORDER AREA» IN THE CONDITIONS OF INTERREGIONAL ACTIVATION AND CROSS-BORDER COOPERATION IN UKRAINE

Key words: area, boundary, region, administrative and territorial unit, border area

In the article the directions of border regions are defined. The essence of the concept of «border area» in terms of geographical approach is used. Determined that the border regions are those administrative units of the state adjacent to the state border and have a number of specific characteristics due to the proximity of foreign countries (in the economic, social and cultural levels) and perform the specific functions associated with cross-border activities. It was found that the main criterion for identifying the border area can be considered as the distance from the state border it usually is 30–50 km. from the border. It was also found you can not ignore the economic, social, cultural and historical characteristics of the territory that may significantly expand the boundaries of the border area.

Ukraine has considerable experience in organizing international relations for most regions of its territory are border and common borders with EU countries in the West and with Russia and Belarus in the East. Therefore the question of border areas which due to geographical and socio-economic characteristics are specific administrative-territorial units, it is very important to study because the potential of border areas in Ukraine is being implemented partially .

Analysis of recent researches and publications is indicative of the wide interest in the study of borders, border and cross-border regions. Related topics reflected in the works of many Russian scientists: P.O. Maslyak, V.M. Litvin, E.B. Alaev etc. [2, 7, 10]. Despite of presence a significant amount of literature and publication works from this topic there is no consensus about the status and definition of «boundary territory».

The aim of this article is to clarify the definition of «boundary territory» by summarizing the different approaches.

The government is making steps towards the development of border areas and strengthening their role in the economy evidenced by that the State strategy of regional development of Ukraine for the period until 2015 which noted that government support should be focused on the development of cross-border cooperation in the field of infrastructure development mainly transport and environment, territorial planning, enhance tourism [1].

In this Strategy identify the following areas of border regions activity development:

- the development of cross-border cooperation;

- the development of cross-border cooperation between regions.

Before talking about the analysis of socio-economic policy in border areas and development of these territories, it is necessary to understand what «border area» means.

For greater clarity and understanding of the set out material in figure shows a map of Ukraine regions.

In this case the term «boundary territory» would be appropriate to consider through the lens of geography, law and economics.

From the position of geography «territory» is part of the earth's surface with defined borders that separate it from other parcels of land. Also distinguish the notion of «territory of a state» which are defined on the basis of international law part of the earth's surface (land, internal waters and the airspace above them) on which extend the exclusive sovereignty of that state. This means that a certain separated from others earth's surface guided only by the laws of a particular state which has the exclusive right to use the land (territory) at their own discretion. Within the territory of the state inevitably comprehensive combination of the most diverse objects is happening which begin to act as a single organism [2].

The law of Ukraine «State border of Ukraine» defines the state border as a line and the vertical surface passing on this line that defines the boundaries of the territory of Ukraine — land, water, subsoil, airspace [3]. It is logical that the cross-boundary — it is close to the border, is next to it. That is a frontier area of state space (land, air, wa-

ter) located close to the border. As a criterion which divides the territory in such close to the border, i. e. is cross- border and those do not belong to the cross-boundaries the vast majority of scholars considers the distance to the border.

Including that all relations in Ukraine are regulated by normative-legal acts let us consider the notion of a «boundary territory» from the position of law. The basic normative-legal acts on the status of administrative-territorial units are the Constitution of Ukraine, Law of Ukraine «Foreign economic activity», «State border», «Transborder cooperation». In addition there are a number of Decrees of the President of Ukraine and international agreements of borders cooperation, overall economic development and so on.

In article 133 of the Constitution of Ukraine it is stipulates that the system of administrative-territorial structure of Ukraine consists of the Autonomous Republic of Crimea, oblasts, districts, cities, districts in cities, towns and villages [4].

Based on the above judgments we can conclude that formally Ukraine has no such administrative-territorial unit as a border territory.

Consider the nature of «administrative unit» and find out whether the border area with thoughtful features can belong to the administrative-territorial units of Ukraine.

In the draft Law of Ukraine «Ukraine's territorial arrangement» under the administrative-territorial unit understand integral part of the state territory as prescribed by law with appropriate geographic, demographic and socio-economic con-

Map of the Ukrainian regions

ditions is the territorial basis for the organization and activities of state power bodies and bodies of local self-government [5, 6].

Ideally the administrative-territorial structure should reflect the specifics of the internal «territorial tectonics» — dimensions controlled by this society of the territory, population density, the optimality system of communications, the historical features of the settlement, the role of cities as centers of attraction. In our case a consequence of prolonged period without power and territorial imbalances become noticeable the current «needs» of the States metropolitan areas; in the administrative-territorial unit they are reflecting mostly strangers dynastic interests, the consequences of wars and diplomatic [7].

As we can see it is clearly defined the territory with a number of properties (geographic, demographic, socio-economic) in its essence it can be administrative-territorial unit. Define if a border area has defined geographical boundaries and specific properties that would distinguish it as an administrative and territorial unit.

The law of Ukraine «State border» does not give a clear definition of «frontier territory» but it does highlight the concept of «borderline» and «controlled border areas». In accordance with article 22 of the law a border strip is mounted directly along the state border of Ukraine on its land plots or along the banks of border rivers, lakes and other water bodies taking into account terrain features and conditions that are determined by the Cabinet of Ministers of Ukraine. Border strip does not include towns and places of mass rest of the population [8].

The above arguments are solely based on geographical approach to the definition of the border area ignores the economic, social, cultural and other features that would give reason to classify and other areas that may be not directly adjacent to the state border however on all the above options can be a borderline territory. Therefore this definition is getting narrow the scope of the term «frontier territory» and does not allow unambiguous identification of cross-border territory as an administrative-territorial unit.

The law of Ukraine «Transborder cooperation» logically should be the basic legal act in regard to the legal aspects of socio-economic relations in border areas. However the term «border area» in it is absent. In other legislative acts of Ukraine the definition of the border area is absent too.

The interpretation of the term «border area» only is in the concept of National strategy of formation and development of cross-border clusters according to which the border region (border area) is the administrative unit at various levels located near the state border [9].

However this definition is still vague since there are no criteria that clearly define the level of administrative-territorial units (region, district or city) and which could expose the essence of the term «directly at the border».

Since there are divergent in the views on the number of administrative units that comprise the border region and also does not determine by their level (village, district, region, etc) it is necessary to clarify this question.

By socio-economic approach the border regions can be seen as the unification of the frontier areas that form the transboundary interregional Association «Carpathian Euroregion», «Bug», «The lower Danube» and «Upper Prut», «Dnipro», «Slobozhanshyna»).

Ukrainian part of the Carpathian Euroregion is presented by the national office of 4 regions: Zakarpattya, Ivano-Frankivsk, Lviv and Chernivtsi. It is due to the similarity of their socio-economic development, territorial belonging to the border with European Union.

In economics geography and regional economics the term «economic region» is used in the context of territorially integral part of the national economy which has such features as specialization; complexity; controllability [10].

Border region also is define by the economists-scientists as an administrative-territorial unit which is after the next state level and located directly along the state border. This definition is based on the definition of «region» which was proposed by the Assembly of European Regions. Region is a territorial unit, subject of the public law formed at a level below after state and endowed with the right of political self-governance. The region will be recognized in the national Constitution or law which guarantees its autonomy, identity, powers and organizational structure [11].

Despite the fact that this definition is not official it's included in the terminological tools of the Council of Europe and the European Commission. Thus based on the definition of «region» proposed by AER, «The Concept of State Regional Policy» as the regions of Ukraine recognizes the Autonomous Republic of Crimea, oblasts,

cities Kyiv and Sevastopol [12]. Administrative-territorial unit is recognized as a border region (border area) for Ukraine would be appropriate to choose an oblast because it is holistic group, has a clear geographical boundaries and specific geographical, socio-cultural and economic features which is associated with the historical development and the current administrative-territorial device of Ukraine. The benefit of the region as the optimal level of administrative-territorial units is evidenced by the European approach, and the statements of scientists in particular V.M. Litvin analyze. In addition the budget planning is a strong argument in support of this idea which is carried out at the regional level and allows you more accurately take into account the peculiarities of the border area development.

Conclusion. The concept of «frontier territory» with using geographic, legal, economic approaches have come to the conclusion that the border area is a territorial unit of the state (for Ukraine) that adjacent to the state border have a number of specific features due to the neighboring foreign countries (in economic, social and cultural levels) as well as perform the specific functions related to cross-border activities (export/import of goods, services, labor and so on).

Any «border territory» has a number of specific features which include the presence of a boundary, the presence of certain natural and geographical environment and the territory belonging to holistic ecosystem that objectively is formed and operated independently from the state border, joint (with neighboring countries) the use of natural resources and consequently the joint solution of ecological safety problems, the sustainability of historical, cultural, ethnic, socio-economic relations with neighboring states, the broader mutual communication of the neighboring states population and the personal relationship of people, a significant level of involvement of local communities in transboundary cooperation, significantly higher load on the infrastructure (roads, communications, service, roadside infrastructure), a saturation boundary space that is characterized by the density and intensity of the processes and phenomena that occur in it, the awareness of their belonging to border areas, particularly associated with the national composition of cross-border areas (the presence of national minorities, representatives of several ethnic groups), the peripheral

atmosphere of the border territory as to the administrative centers of their countries.

The distance from the border (typically 30—50 km from the border) is the main criterion that defines the border region. At the same time it is necessary to consider the economic and socio-cultural and historical features of the territory which can greatly extend the limits of particular border territory.

One of the border areas features is the implementation of cross-border (transboundary) cooperation. In Ukraine the most common form of this cooperation are the euroregions.

REFERENCES

1. *Resolution* of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 6, 2014 № 385 «On Approving the National Regional Development Strategy for the Period till 2020» [Electronic resource]. — Mode of access: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>
2. *Maslyak P.O.* Local Lore / P.O. Maslyak. — Kiev : Knowledge, 2008. — 292 p. — (2nd ed.).
3. *The Law of Ukraine «On the State Border of Ukraine»* [Electronic resource]. — Mode of access : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T177700.html
4. *The Constitution* of Ukraine, article 133 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://pravo-ukraine.org.ua/resyrsi/kz/konstitutsiya-ukrajini/rozdil-9>
5. *The draft Law of Ukraine «On the Territorial Structure of Ukraine»* [Electronic resource]. — Mode of access : <http://dniprorada.gov.ua/proekt-zakonu-ukraini>
6. *Changes and additions to the draft Law of Ukraine «On Territorial Arrangement of Ukraine» : Ukraine chief legal portal «Law League»* [Electronic resource]. — Mode of access : <http://search.ligazakon.ua>
7. *Litvin V.M.* Administrative-territorial structure of Ukraine: retrospective vision and prospects of reforming / V.M. Litvin. // The newspaper of the Verkhovna Rada of Ukraine «Voice of Ukraine». — 04.06. 2015. № 97 (6101) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.golos.com.ua>
8. *The Law of Ukraine «On State Border»* [Electronic resource]. — Mode of access : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T177700.html
9. *The order* of the Cabinet of Ukraine «On Approval of the Concept of the National Strategy of formation and development of cross-border clusters».
10. *Alaev E.B.* Socio-economic geography. Conceptual and terminological dictionary. — M., 1983. — Part 1.
11. *Declaration* of the Assembly of European Regions on Regionalism in Europe. — Strasbourg, 1995. — P. 2. [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.are-regions-europe.org/GB/A4/A41.html>
12. *The concept* of State Regional Policy. Approved by the decree of the President of Ukraine from 25 of May 2001 No. 341/2001 // Agency of regional development in Ukraine: formation and prospects. — K., 2002. — P. 185.

Received 25.08.2015

С.О. Бурбело, М.С. Кроленко

Луганский филиал Института экономико-правовых исследований НАН Украины, г. Северодонецк

ДЕФИНИЦИЯ ПОНЯТИЯ «ПОГРАНИЧНАЯ ТЕРРИТОРИЯ» В УСЛОВИЯХ АКТИВИЗАЦИИ МЕЖРЕГИОНАЛЬНОГО И ТРАНСГРАНИЧНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В УКРАИНЕ

В статье определены направления развития приграничных регионов. Используются научные подходы к толкованию понятия «пограничная территория»: географический, правовой, социально-экономический. Установлено, что пограничные территории — это такие административно-территориальные единицы страны, прилегающие к государственной границе, которые имеют ряд специфических особенностей, обусловленных соседством других государств (в экономическом, социальном и культурном уровнях), а также выполняющие специфические функции, связанные с трансграничной деятельностью. Установлено, что основным критерием, который идентифицирует пограничную территорию, можно считать расстояние от государственной границы, как правило это 30—50 км от границы. Наряду с этим установлено, что нельзя игнорировать экономические, социальные, культурные, исторические особенности территории, которые могут значительно расширить границы приграничной территории.

Ключевые слова: территория, граница, регион, административно-территориальная единица, пограничная территория.

С.О. Бурбело, М.С. Кроленко

Луганська філія Інституту економіко-правових досліджень НАН України, м. Северодонецк

ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ «ПРИКОРДОННА ТЕРИТОРІЯ» В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО ТА ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УКРАЇНІ

У статті визначено напрями розвитку прикордонних регіонів. Використано наукові підходи щодо тлумачення поняття «прикордонна територія»: географічний, правовий, соціально-економічний. Встановлено, що прикордонні території — такі адміністративно-територіальні одиниці країни, прилеглі до державного кордону, які мають ряд специфічних особливостей, обумовлених сусідством інших держав (на економічному, соціальному і культурному рівнях), а також які виконують специфічні функції, пов'язані з транскордонною діяльністю. З'ясовано, що основним критерієм, який ідентифікує прикордонну територію, можна вважати відстань від державного кордону, як правило це 30—50 км. Разом з цим встановлено, що не можна ігнорувати економічні, соціальні, культурні, історичні особливості території, які можуть значно розширити межі прикордонної території.

Ключові слова: територія, кордон, регіон, адміністративно-територіальна одиниця, прикордонна територія.

УДК 332

Н.О. ВАСИЛЬЧУК, канд. екон. наук, науковий співробітник
Інститут економіко-правових досліджень НАН України, м. Київ

СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДОВИХ КАТЕГОРІЙ «ЕЛЕМЕНТ ІНФРАСТРУКТУРИ МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА»

Ключові слова: елемент, інфраструктура, регіон, міжрегіональне співробітництво.

Проаналізовано точки зору зарубіжних і вітчизняних авторів, а також законодавчі та нормативні акти щодо тлумачення категорії «елемент інфраструктури міжрегіонального співробітництва» з використанням прийомів семантичного аналізу, який передбачає логічний аналіз слова і його змісту. Встановлена логічна послідовність щодо розуміння категорії «елемент інфраструктури міжрегіонального співробітництва».

Запропоновано варіанти формулювання визначень, які є структурними елементами категорії «елемент інфраструктури міжрегіонального співробітництва», що в свою чергу дозволили сформулювати підсумкове визначення «елемент інфраструктури міжрегіонального співробітництва». Стаття дає підстави перейти до дослідження безпосередньо елементів інфраструктури міжрегіонального співробітництва з метою її подальшої оптимізації та імплементації в умовах переходу до постіндустріального суспільства.

Поглиблення дисбалансу в економічно-соціальному розвитку на регіональному та місцевому рівні істотно ускладнює реалізацію єдиної політики у сфері соціально-економічних перетворень, збільшує загрозу виникнення регіональних криз, дезінтеграції національної економіки; перешкоджає формуванню загальнодержавного ринку товарів і послуг; не дає змоги повною мірою використовувати потенціал міжрегіонального та прикордонного співробітництва.

З початку 2014 року з'явилися додаткові ризики, пов'язані як із зовнішнім впливом дій Російської Федерації стосовно Автономної Республіки Крим, м. Севастополь та східних регіонів України, так і з внутрішніми чинниками, спричиненими недосконалістю державної політики.

З урахуванням наведеного, державна регіональна політика повинна бути спрямована насамперед на розв'язання проблем низької інвестиційної привабливості регіонів та інноваційної активності в них, нерозвиненості виробничої та соціальної інфраструктури, зростання регіональних диспропорцій у сфері соціально-економічного розвитку регіонів та слабких міжрегіональних зв'язків, нераціонального використання людського потенціалу. Всі ці проблеми зазначені у постанові Кабінету міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» [1].

Найважливішою умовою поглиблення та розширення інтеграції регіонів України, зміцнення єдиного економічного простору є фор-

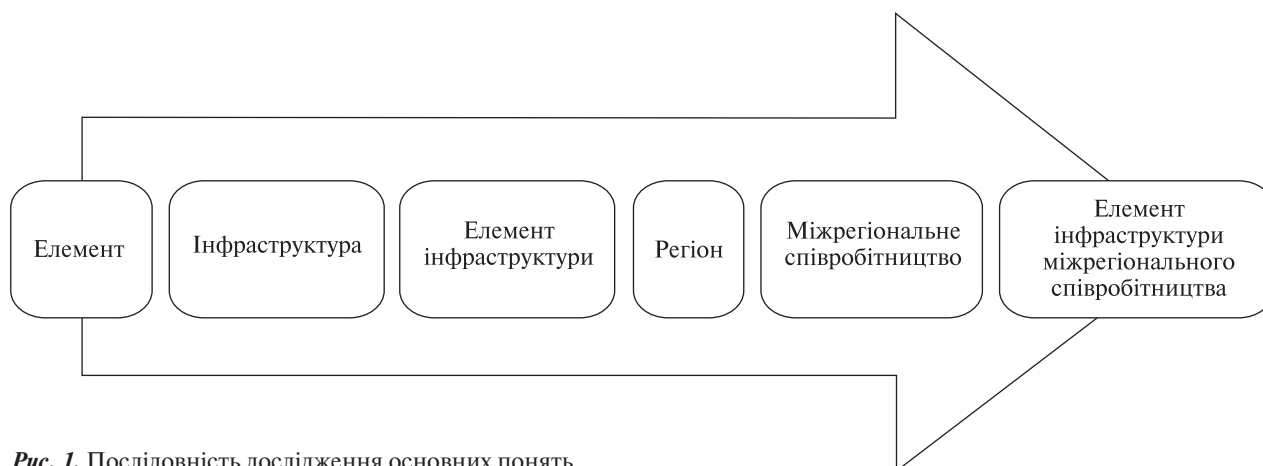

Рис. 1. Послідовність дослідження основних понять

мування комплексної високотехнологічної інфраструктури міжрегіонального економічного співробітництва.

Особливого значення набуває модернізація інфраструктури міжрегіонального (транскордонного) співробітництва. Оскільки від її розвитку залежить ефективність співпраці між регіонами різних держав.

Перш ніж говорити про інфраструктурні зміни, перетворення, модернізацію тощо, доречно узагальнити наукові точки зору стосовно розуміння категорії «елемент інфраструктури міжрегіонального співробітництва».

Найбільша частина досліджень і теорій щодо інфраструктури та її складових елементів з'явилася наприкінці 1960-х — початку 1970-х рр. Серед них треба відзначити роботи Р. Йохімсона, Е. Сімоніса, Ж. Штолера, А. Пізенті, П. Розенштейна-Родана [2], Д. Рея та ін. В галузі дослідження «соціального накладного капіталу» можна відзначити роботи Д. Кларка, А. Маршала, А. Хіршмана та інших економістів.

Питанням визначення сутності та складових елементів інфраструктури присвячені праці багатьох вітчизняних вчених, а саме О. Бабінова [3], П. Біленького, І. Білявського, О. Васильєва [4], С. Герасимчука, С. Носової, В. Михальського, Л. Прокопенко [5], В. Стаханова, В.Федька, В.Ходаківської, Шубіна та ін. Ситуація ускладнюється відсутністю єдиної думки щодо визначення інфраструктури та її складових елементів у цілому, а також у рамках міжрегіонального співробітництва.

Мета дослідження: дефініція категорії «елемент інфраструктури міжрегіонального співробітництва» на основі прийомів семантичного ідеалізму.

Під час дефініції терміну «елемент інфраструктури міжрегіонального співробітництва» доречно зупинитися на розгляді кількох понять, послідовність яких наведена на рис. 1.

Під *елементом* розуміють складову частину чого-небудь (проста, яка не складається, з інших частин) [6].

Що стосується поняття «інфраструктура», то вперше цей термін в економічній літературі був використаний в роботах П. Розенштейна-Родана та деяких німецьких науковців. Так, для позначення інфраструктури в сучасному розумінні використовували термін «суспільний накладний або допоміжний капітал». П. Розенштейн-Родан розглядає інфраструктуру як умови навколишнього суспільного середовища, необхідні для того, щоб приватна промисловість могла зробити перший ривок. Поняття інфраструктури він відносить не тільки до шосейних доріг, дамб і залізниць, але також до каналізації й інших підприємств комунального господарства [2].

У сучасній економічній літературі виділено кілька методологічних підходів до визначення сутності поняття «інфраструктура», які представлені на рис. 2.

Проаналізувавши методологічні підходи до визначення поняття «інфраструктура» та враховуючи мету дослідження, доходимо висновку, що доцільно дотримуватися комплексного підходу у тлумаченні поняття: можна стверджувати, що інфраструктурою називаємо все, що може забезпечити успішну взаємодію об'єктів і суб'єктів системи, в якій вона застосовується.

Систематизація знань відносно поняття «елемент інфраструктури», може відбуватися із

допомогою горизонтального та вертикального підходів.

Вертикальний підхід передбачає розгляд інфраструктури всередині певної сфери економіки, залежно від рівня її формування та функціонування, і дозволяє виділити такі рівні: міжнародний, національний, регіональний, міський, локальний. В економічній літературі так само трапляються такі формулювання, як інфраструктура магістральна, регіональна та локально-виробнича. Перша забезпечує процес обігу в цілому по країні, друга — в окремому регіоні, обслуговуючи відтворення регіонального господарства, третя — всередині підприємства чи об'єднання. Магістральна інфраструктура створює можливості для безперервного функціонування всього суспільного виробництва, злиття всіх частинок, локальних процесів відтворення в єдиний процес. Локальна інфраструктура забезпечує відтво-

рення в межах окремого підприємства (об'єднання) [4].

При горизонтальному підході елементи інфраструктури групують за сферами діяльності і виділяють виробничу, соціальну та інституційну інфраструктуру.

Елементи виробничої інфраструктури представлені в таких галузях, як транспорт, зв'язок, енергетичне господарство, комунальне господарство, оптова торгівля, складське господарство та матеріально-технічне постачання, наука, інформація (в т. ч. наземні шляхи сполучення, трубопроводи, канали, портові споруди, аеропорти, вокзали, склади, лінії електропередач, системи водопостачання та каналізації, зв'язку і т. д.).

Елементи соціальної інфраструктури складають матеріально-технічну основу освіти, охорони здоров'я, занять спортом, культури, побутового обслуговування та роздрібної торгівлі,

Рис. 2. Характеристика методологічних підходів до визначення сутності поняття «інфраструктура»

громадської безпеки. До них відносяться школи, лікарні, театри, стадіони, ательє і тощо.

Елементи інституційної інфраструктури — це державний апарат економічного регулювання, кредитно-фінансова сфера, установи, що забезпечують управління народним господарством району, країни. Вона формується з організацій, що регулюють і направляють економіку, обчислювальних центрів, установ фінансово-кредитної системи.

Окрім зазначеного, всі елементи інфраструктури можна розділити на мережеві і дискретні. Мережева інфраструктура вміщує відповідні фізичні зв'язки. До того ж такий характер інфраструктури може бути обмежений простором. Водопостачання та каналізація є мережевою системою тільки в межах населеного пункту. Великі канали, автомобільні дороги, залізниці, розташовані в мережі на відстані декількох сот, тисяч і більше кілометрів. Враховуючи, що певні інфраструктурні об'єкти знаходяться на обмеженій території, вони матимуть і дискретний характер при оцінці всієї країни або регіону. Дискретний характер мають об'єкти інфраструктури соціального призначення: установи освіти, охорони здоров'я, культури і т. д. [4].

З урахуванням вище викладеного відносно визначення поняття «елемент інфраструктури», бачимо, що в загальному вигляді *елементом інфраструктури* можна вважати ту складову частину, яка забезпечує успішну взаємодію об'єктів і суб'єктів системи незалежно від сфери діяльності, рівня її формування та функціонування.

Дефініція категорії «елемент інфраструктури міжрегіонального співробітництва» вимагає тлумачення поняття «регіон» та «міжрегіональне співробітництво». Регіон — це велика індивідуальна територіальна одиниця (наприклад, природна, економічна, політична тощо), дещо відмінна від чинного політичного або адміністративного поділу. Також під регіоном іноді розуміють певну територію, що відрізняється від інших територій за низкою ознак і яка характеризується цілісністю та взаємозв'язаністю її складових елементів [11].

Під регіоном в економічній літературі розуміється велика територія країни, що характеризується цілісним спеціалізованим народно-господарським комплексом, який у свою чергу сформувався на основі суспільного по-

ділу праці і місцевих природних ресурсів, а також розвинутою адміністративною, господарчою і суспільною інфраструктурою [12].

У Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» поняття «регіон» вживається у такому значенні: «територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя» [13]. У розпорядженні Президента України «Про комісію з розробки Концепції державної регіональної політики України» під регіоном розуміють частину території країни, яка характеризується комплексом властивих їй природно-географічних, економічних та інших ознак. Регіон може збігатися з кордоном адміністративно-територіальної одиниці або об'єднувати території кількох таких одиниць» [14].

Узагальнюючи матеріал, доходимо висновку, що *регіон* — відносно самостійна територія із замкнутим циклом відтворення, особливими формами прояву стадії відтворення й специфічним ходом процесів розвитку, яка є підсистемою національної економіки і прямо впливає на її розвиток.

Остання категорія, яка потребує уточнення задля досягнення кінцевої мети, — «міжрегіональне співробітництво». В теорії виділяють декілька підходів до її визначення.

Прихильники першого підходу міжрегіональним співробітництвом називають співпрацю регіонів різних держав (партнерські зв'язки), що не є безпосередніми сусідами, але мають спільні інтереси на двосторонньому рівні [5].

У другому підході під цим поняттям розуміють взаємоузгоджену діяльність, спрямовану на встановлення відносин між територіальними громадами або владою двох чи більше договірних сторін, окрім відносин транскордонного співробітництва між владою сусідів, включаючи укладання з територіальними громадами або владою інших держав угод про співробітництво [15]. При визначенні сутності даного поняття науковці виділяють суб'єктів міжрегіонального співробітництва.

Прихильники третього підходу вважають міжрегіональним співробітництвом узгоджені дії (як усередині держави, так і за її межами) органів державної влади, органів влади адміністративно-територіальних одиниць, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, громадських організацій, які відбуваються в

рамках чинного законодавства держав-учасниць, спрямовані на зміцнення всесторонніх відносин суміжних держав у вирішенні питань стійкого розвитку регіонів, підвищення добробуту населення, забезпечення безпеки життя громадян, охорони навколишнього середовища і взаємодопомоги в надзвичайних ситуаціях, зміцнення дружби і добросусідства держав-учасниць. При визначенні даного поняття чітко визначають напрями реалізації міжрегіонального співробітництва, а також розширюють склад суб'єктів даних відносин [9, 15].

Деякі дослідники під міжрегіональним співробітництвом розуміють систему економічних відносин та інтересів на регіональному рівні, які формуються і розвиваються у процесі функціонування регіональних господарських систем та зумовлені територіальним поділом праці, наявністю конкурентних переваг та природно-ресурсними і геополітичними умовами [16]. Як видно, вони визначають суб'єктів даних відносин, а також місця, де вони повинні відбуватися.

Отже, «міжрегіональне співробітництво» — взаємоузгоджена як усередині держави, так і за її межами діяльність органів державної влади, органів влади адміністративно-територіальних одиниць, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, громадських організацій, яка здійснюється на підставі чинного законодавства з метою вирішення спільних економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших питань. А *інфраструктура міжрегіонального співробітництва* буде являти собою сукупність елементів, які створюють і регулюють умови, необхідні для безперервного функціонування господарських взаємозв'язків та взаємодії суб'єктів і об'єктів регіональної економіки.

Висновки. На основі семантичного аналізу структурного складу різних визначень дійшли висновку, що під елементами інфраструктури міжрегіонального співробітництва розуміють ту частину цілого, яка забезпечує умови, необхідні для безперервного функціонування господарських взаємозв'язків та взаємодії суб'єктів і об'єктів, які розташовані на його території та які надають виробничим, невиробничим підприємствам і населенню в рамках співпраці інформаційні послуги, послуги з транспортування, послуги з постачання води, тепла, газу й електроенергії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Постанова* Кабінету міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>
2. *Rosenstein-Rodan P.* Notes on the Theory of the «Big Push» // *Economic Development for Latin America*. — 1961. — № 4. — Р. 60.
3. *Бабінова О.* Міжрегіональне співробітництво: зміст, форми, роль та проблеми реалізації в Україні / О. Бабінова // *Державне управління та місцеве самоврядування*. — 2011. — Вип. 4 (11) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pervomaysk.mk.gov.ua/store/files/1382602329.pdf>
4. *Васильєв О.В.* *Методологія і практика інфраструктурного забезпечення функціонування і розвитку регіонів України* : Монографія. — Харків : ХНАМГ, 2007. — 341 с.
5. *Прокопенко Л.Л.* *Розвиток регіонального співробітництва України в контексті європейської інтеграції* : Монографія / Л.Л. Прокопенко, О.М. Рудік, І.Д. Шумляєва; за заг. ред. Л.Л. Прокопенка. — Донецьк, 2008. — 132 с.
6. *Даль В.* Толковий словарь живого великорусского языка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Dal-term-43468.htm>
7. *Маркс К.* Капітал [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://bookmate.com/reader/o4XDVGZP>
8. *Голиков А.П.* Вступ до економічної і соціальної географії [Текст]: підручник / А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко — К. : Либідь, 1997. — 320 с.
9. *Модельний закон* про міжрегіональне співробітництво від 31.10.2007 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/997_144
10. *Закон* України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004 р. № 1861-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>
11. *Вікіпедія* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org>
12. *Словник з регіональної політики* / Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень ЄвроРегіо Україна [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://eu.prostir.ua/library/1405.html>
13. *Закон* України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 р. № 2850-IV // ВВР України. — 2005. — № 51. — ст. 548 (остання редакція від 10.06.2012 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>
14. *Розпорядження* Президента України «Про комісію з розробки Концепції державної регіональної політики України» від 30.09.1999 р. № 241/99-рп [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://docs.dtki.ua/doc/1074>. 2019.0
15. *Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України* / С. Максименко, Є. Кіш та ін.; за ред. С. Максименка // Центр Ін-ту Схід-Захід. — К. : Логос, 2000. — 171 с.

16. *Сторонянська І.* Міжрегіональні інтеграційні процеси в Україні: тенденції та перспективи розвитку / І. Сторонянська; Інститут регіональних досліджень НАН України. — Львів, 2009. — 392 с.

Надійшла 03.08.2015

Н.А. Васильчук

Институт экономико-правовых исследований
НАН Украины, г. Киев

СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СОСТАВЛЯЮЩИХ
КАТЕГОРИИ «ЭЛЕМЕНТ ИНФРАСТРУКТУРЫ
МЕЖРЕГИОНАЛЬНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА»
В УСЛОВИЯХ ПЕРЕХОДА
К ПОСТИНДУСТРИАЛЬНОМУ ОБЩЕСТВУ

Проанализированы точки зрения зарубежных и отечественных ученых, а также законодательные и нормативные акты относительно понимания категории «элемент инфраструктуры межрегионального сотрудничества» с использованием приемов семантического анализа. Он предполагает анализ отношения между словом и его содержанием. Установлена логическая последовательность относительно понимания категории «элемент инфраструктуры межрегионального сотрудничества».

Предложены варианты формулировки определений, являющихся структурными элементами категории «элемент инфраструктуры межрегионального сотрудничества», которые в свою очередь позволили сформулировать итоговое определение «элемент инфраструктуры межрегионального сотрудничества». Данная статья дает основания перейти к исследованию непосредственно элементов инфраструктуры межрегионального сотрудни-

чества с целью ее дальнейшей оптимизации и имплементации в условиях перехода к постиндустриальному обществу.

Ключевые слова: элемент, инфраструктура, регион, межрегиональное сотрудничество.

N.O. Vasilchuk

Institute of Economic and Legal Researches
of NAS of Ukraine, Kyiv

SEMANTIC ANALYSIS OF «INFRASTRUCTURE
INTERREGIONAL COOPERATION» CATEGORY
COMPONENTS IN THE CONDITIONS
OF TRANSITION TO POSTINDUSTRIAL SOCIETY.

Views of foreign and domestic authors were analyzed as well as laws and regulations concerning the understanding of the «element of the interregional infrastructure cooperation» category with the reception of the semantic analysis which involves the analysis of the relationship between the word and its meaning. Logical sequence concerning the understanding of the «element of the interregional infrastructure cooperation» category is established.

The proposed variants of the definitions forming which are structural elements of the «element of the interregional infrastructure cooperation» category which in turn allowed us to formulate the final definition of «element of the interregional infrastructure cooperation». This article gives a reason to go directly to the study of the interregional infrastructure cooperation with a view to further streamlining and implementation of the transition to a post-industrial society.

Key words: element, infrastructure, district, interregional cooperation.

УДК 332.135:338.266.4

С.І. ГРЕЧАНА, канд. екон. наук, доц., старший науковий співробітник
Інститут економіко-правових досліджень НАН України, м. Київ

МІЖРЕГІОНАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК СУЧАСНИЙ ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Ключові слова: міжрегіональне співробітництво, інтеграція, синергетичний ефект, економічне зростання, регіон, показник, форми.

У статті розглянуто сутність та основи організації міжрегіонального співробітництва. Виділено його пріоритетні напрями на сучасному етапі. Доведено наявність низки переваг використання регіонами даної форми співпраці. Визначено організаційні форми міжрегіонального співробітництва на різних рівнях. Обґрунтовано його тісний зв'язок з економічним зростанням регіонів. Розроблено та запропоновано методичний підхід до формування системи показників міжрегіонального співробітництва.

Соціально-економічні здобутки сучасної України є недостатніми для забезпечення її подальшого успішного розвитку та зростання рівня життя населення. Тому нагальною необхідністю є концентрація наявних ресурсів, найскоріше об'єднання зусиль влади всіх рівнів та пошук нових форм і підходів до управління регіональним розвитком, серед яких особливу увагу слід приділити заходам щодо розширення міжрегіонального співробітництва. Пріоритетність його застосування обумовлюється не тільки потребою адаптації економічних суб'єктів до підвищення ролі інтеграційних процесів у світовій та національній економіці. Участь регіонів у такій співпраці дозволяє очікувати, що в результаті об'єднання їхніх зусиль та взаємодії у виробничій та невиробничій сферах будуть забезпечені організаційно-економічні передумови їх сталого економічного зростання.

Однак, окрім якісно нового державного регулювання та інфраструктурного забезпечення інтеграційних процесів регіональної економіки, міжрегіональне співробітництво потребує чіткого визначення підходів та прийомів його організації, функціонування та оцінювання. Наявність та оприлюднення такої систематизованої інформації дозволило б не тільки аналізувати наслідки цієї співпраці, а й дотримуватись відповідної прозорості прийняття управлінських рішень місцевої влади щодо забезпечення життєдіяльності територій, їх економічного зростання та соціального розвитку.

Дослідженню питань міжрегіонального співробітництва присвячені праці таких вітчизняних учених, як О. Бабінова [1], С. Біла [2], З. Варналій [3], В. Мамонова [4], В. Монастирний [5], Л. Прокопенко [6], І. Сторонянська [7] та ін. Але більшість із них, як правило, розглядають зміст поняття міжрегіонального співробітництва, відмічаючи відсутність його законодавчого врегулювання та єдиного підходу до його розуміння серед науковців; визначають проблеми

державного регулювання цього процесу, підкреслюючи його недосконалість та потребу в реформуванні; вивчають напрями розширення співпраці чи найкращі практики співробітництва. Водночас не приділяється достатньої уваги вивченню та оцінці синергетичних ефектів, які можуть виникати в разі участі регіонів в інтеграційних процесах та пов'язаних з цим позитивних змін у соціально-економічному становищі.

Тому **метою даної статті** є дослідження основних форм та напрямів міжрегіонального співробітництва, що можуть бути застосовані в Україні, визначення його ролі в економічному зростанні, а також формування методичних засад оцінювання перебігу та результатів такого співробітництва.

Економіка регіонів у сучасній Україні характеризується незбалансованим розвитком та неоднорідністю соціально-економічного становища, які поглиблюються через нестабільну економічну і політичну ситуацію та посилення кризових явищ в економіці. За результатами досліджень Національного інституту стратегічних досліджень [8, С. 80], це унеможливує задоволення потреб громадян на рівні більшому за встановлений державою, зменшує можливості середньострокового прогнозування та заперечує застосування довгострокового планування, ослаблює стимули до розширення господарських зв'язків та порушує наявні механізми взаємодії органів влади, органів місцевого самоврядування та громадського сектору.

Тому необхідна активізація внутрішніх зусиль кожного регіону для досягнення власних цілей розвитку. На цьому шляху в пригоді може статися модель ендегенного розвитку регіонів, яка набула особливої популярності у 1980-х роках на заході, та базується на «максимальному використанні місцевих ресурсів — робочої сили, акумульованому на місцевому рівні капіталу, підприємницького потенціалу, специфічних знаннях виробничого процесу і можливостях виконання специфічних професійних завдань. Іншим елементом моделі є здатність місцевої економіки контролювати процес накопичення на локальному рівні» [9, С. 7]. Однак не у всіх регіонів є достатній виробничий та ресурсний потенціал для самостійного виконання поставлених завдань, тому єдиним виходом із цієї ситуації є викорис-

тання переваг участі у міжрегіональних чи міжнародних інтеграційних процесах.

Інтеграція є панівною тенденцією сучасного розвитку, охоплюючи діяльність економічних суб'єктів усіх рівнів. Участь у ній розширює можливості залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, дозволяє не тільки успішно адаптуватися до агресивних зовнішніх умов, а й призводить до капіталізації бізнесу, розширенню його обсягів, сприяє позитивним змінам у фінансовому стані. Тому основна увага у розвитку регіонів України має приділятися питанням єднання їхніх зусиль у міжрегіональній соціально-економічній взаємодії, як передумови підвищення конкурентоздатності регіонів та рівня життя їх мешканців, а також чинника подальшого становлення державності та посилення її економічної могутності. Для цього однією з пріоритетних цілей Стратегії регіонального розвитку країни визначено територіальну соціально-економічну інтеграцію і просторовий розвиток, однією з операційних цілей якої є розвиток міжрегіонального співробітництва [10].

За своєю сутністю міжрегіональне співробітництво є взаємоузгодженою екстериторіальною діяльністю органів влади всіх рівнів, юридичних осіб та громадських організацій, що здійснюється в межах правового поля з метою вирішення спільних економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших питань.

Міжрегіональне співробітництво є інструментом розв'язання регіональних проблем і складовою механізму економічного зростання як на національному, так і регіональному рівнях. Для країни в цілому активізація міжрегіонального співробітництва вирішує головне завдання щодо «капіталізації, мобілізації та оптимізації використання ресурсів регіонів як головного джерела соціально-економічного розвитку країни» [2, С. 8]. Регіони, що беруть участь у цьому різновиді інтеграційних процесів, отримують:

- більш широкий доступ суб'єктів господарювання до ресурсів: фінансових, трудових, матеріальних, новітніх технологій;
- можливість виробляти та постачати продукцію на міжрегіональний ринок, який є більш ємним;
- можливість оперувати на більш широкому інтегрованому, можливо міжнародному, ринковому просторі;

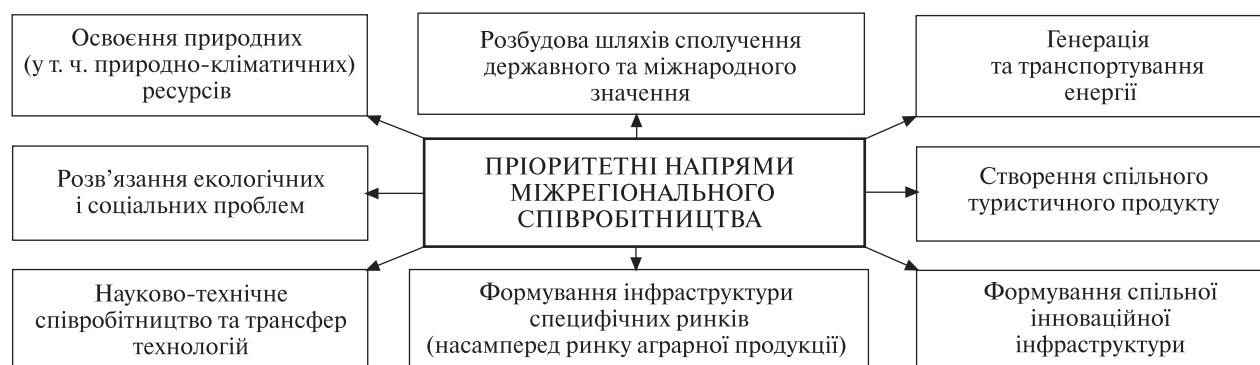

Рис. 1. Пріоритетні напрями міжрегіонального співробітництва в Україні

- створення привілейованих умов для суб'єктів господарювання регіонів-учасників, у т. ч. захист від конкурентів-виробників з інших регіонів та країн;

- сумісне вирішення складних спільних соціально-економічних, науково-технічних, екологічних та інших проблем.

Як логічне продовження стратегічного курсу України на утвердження в суспільстві принципів демократії міжрегіональне співробітництво розвивати необхідно за тими напрямами (рис. 1), які вирішують спільні для декількох регіонів проблеми на шляху зростання та дають змогу капіталізувати ресурси, що за потужністю суттєво перевищують можливості окремих регіонів [2, С. 9].

Відповідно різняться і механізми інтеграційного розвитку. На мікрорівні це: «об'єднання з іншими бізнес-одинацями (підприємствами або об'єднаннями підприємств) на добровільній (злиття, поглинання, приєднання) або примусовій основі (захоплення), деінвестування — часткова або повна розпродаж активів підприємства (об'єднання підприємства) або окремих бізнес-одинаць (ліквідація), реструктуризація — зміна форми власності підприємства або його організаційно-правової форми (поділ, виділення, перетворення)» [11, С. 46].

Інші механізми, що можуть бути використані: угоди про кооперацію або франчайзинг, субпідрядні контракти, лізинг, інтрапренерство та стратегічні альянси. Частково вони застосовуються і на рівні макроінтеграції (глобальному, національному, регіональному). Крім того, на цих рівнях організаційними формами інтеграції є концентрація, спеціалізація, кооперування, створення технопарків, технополісів, кластерів, транснаціональних корпорацій, асоціацій, об'єднань, консорціумів тощо.

На регіональному рівні специфіка міжрегіонального співробітництва дозволяє виділити такі її форми, як «кластери, міські агломерації, регіональні мережі, транспортні коридори, міжрегіональні союзи промисловців, міжрегіональні асоціації підприємців, міжрегіональні корпорації, регіональні угоди і проекти, євро регіони тощо» [12, С. 23]. Наведені інтегровані структури є здатними до самоорганізації відкритими економічними системами, які мають властивості постійного контакту з навколишнім середовищем та взаємодії її частин. Таким чином, кожна складна динамічна система прагне отримати максимальний ефект за рахунок своєї цілісності; прагне максимально використовувати можливості кооперування для досягнення ефектів.

Отже, завдяки зазначеним особливостям, у результаті розвитку міжрегіонального співробітництва можливим стає отримання позитивних синергетичних ефектів та нарощення темпів економічного зростання регіонів. Їх прояви можуть різнитися залежно від обраної форми співпраці. Утворення кластерів дозволяє знижувати витрати поточної діяльності, підвищити гнучкість і конкурентоспроможність при створенні нових продуктів, технологій, освоєння нових ринків, сприяє створенню нових бізнес-структур, збільшує податкоємність територій тощо. Міські агломерації можуть виступати як загальні об'єкти інвестицій. Регіональні мережі сприяють зміцненню зв'язків між регіонами. Міжрегіональна співпраця у формі розвитку транспортних коридорів «допоможе скоротити бар'єри для міжрегіонального і транзитного руху, понизити транспортні витрати, підвищити якість транспортних послуг, подолавши недоліки невеликих місцевих ринків і зробивши регіони при-

Рис. 2. Методичний підхід до формування системи показників міжрегіонального співробітництва

важливішими для іноземних і місцевих інвесторів, а також надавши підтримку новим торговим можливостям» [13, С. 38—39]. Євро-регіони забезпечують підвищення життєвого рівня населення прикордонних територій, створення і розбудову транспортної і комунікаційної інфраструктури тощо.

Наявність позитивних ефектів економічного розвитку сприяє зростанню у соціальній сфері. Отримане в результаті співробітництва за рахунок раціонального комбінування ресурсів збільшення корисного результату чи зниження витрат на його досягнення може призвести до реінвестиції отриманих (зеконормованих) коштів у соціальні програми щодо підвищення добробуту населення. Це ще раз підтверджує, що синергетичний ефект від розвитку міжрегіонального співробітництва відіграє винятково важливу роль в економічному зростанні країни та її регіонів. Тому нагальним питанням постає необхідність вимірювання його розміру, що надасть можливість не тільки аналізувати результати, а й приймати зважені управлінські рішення щодо вибору відповідних форм чи інструментів співпраці при складанні планів та укладанні угод.

Таке оцінювання має бути націлено на визначення як індикаторів перебігу процесів міжрегіонального співробітництва, так і його ефективності з визначенням впливу на розвиток регіонів-учасників. Для цього може бути застосований багатокритеріальний показник, отриманий як інтегральний чи рейтинговий, або певна узгоджена система показників,

які б комплексно охоплювали необхідні точки контролю. Однак на сьогоднішній день поки відсутня не тільки така система чи показник, але й єдиний методичний підхід до їхньої побудови, хоча в процесі вдосконалення теоретичних та методичних напрацювань за даною тематикою постійно з'являються нові пропозиції.

Головна проблема побудови шуканої моделі оцінки перебігу та результатів міжрегіонального співробітництва полягає в тому, що, з одного боку, це аналіз інтеграційних процесів певних економічних суб'єктів, які, в першу чергу, впливають на їхній власний розвиток. З іншого боку, ці процеси об'єктивно пов'язані зі зростанням чи занепадом виробничої та соціальної сфери відповідних регіонів, до яких вони територіально належать чи які беруть участь у співпраці. Тому для розв'язання поставленого завдання необхідно об'єднати підходи до визначення синергетичного ефекту інтегрованих підприємницьких структур з прийомами оцінки економічного зростання регіонів.

Систематизація сучасного досвіду щодо вирішення завдань першого [14—17] та другого напрямів аналізу [18—21], а також робіт щодо оцінювання міжрегіонального співробітництва [7, 22] дозволили сформулювати авторське бачення методики побудови моделі оцінки перебігу та результатів міжрегіонального співробітництва (рис. 2).

Для розуміння сутності методики необхідно навести пояснення до цієї моделі. На

першому етапі проводиться вибір тих показників соціально-економічного розвитку регіонів-учасників, на яких може відобразитись результат міжрегіонального співробітництва. Оскільки його метою є створення плідних взаємовідносин, які засновані на принципах співпраці та орієнтовані на раціональне відтворення ресурсів, то в першу чергу можна виокремити наступні групи показників: валового регіонального продукту, міжрегіональної торгівлі, міжрегіонального руху капіталів та інвестицій, міжрегіональної міграції населення, транспортних потоків тощо. Необхідно долучити до аналізу і показники рівня життя населення, оцінки зайнятості, освіти, охорони здоров'я та інші. Обирати дані слід за офіційною статистичною інформацією.

На наступному етапі відібрані показники необхідно дослідити на предмет характеру їх впливу на економічну чи соціальну ефективність співробітництва, тобто за можливістю отримання позитивного чи негативного синергетичного ефекту. Такі дії необхідно проводити спираючись на аналіз динаміки змін абсолютних та відносних статистичних показників, класифікованих на першому етапі, а також на експертні оцінки, бо за деякими складовими обсягів міжрегіональних потоків відсутні офіційні дані.

Отримані таким чином дві групи індикаторів (збільшення корисного ресурсу та погіршення соціально-економічного стану) мають сформулювати систему показників, входячи до її складу з відповідною ранговою позицією (за силою впливу) та напрямом дії (знак «+» чи «-»). Такий методичний інструментарій дозволить виявити тільки інформативні в інтеграційному аспекті показники, що значно спростить оцінювання перебігу процесу та результатів міжрегіонального співробітництва як загалом, так і за окремими напрямами та програмами.

Висновки. Отже, міжрегіональне співробітництво є тим новітнім інструментом інтеграційного розвитку, який не тільки вирішує проблемні питання забезпечення життєдіяльності регіону, але й будує підґрунтя для економічного зростання. Визначені в ході дослідження основні форми та напрями міжрегіонального співробітництва удосконалюють наявні основи управління просторовими взаємовідносинами, що дає можливість для під-

вищення ефективності діяльності їх учасників. Запропоновані методичні засади оцінювання-перебігу процесів та результатів міжрегіонального співробітництва є підґрунтям подальших досліджень щодо визначення такої оцінки, а також сукупного синергетичного ефекту, що характеризує рівень співробітництва та резерви для подальшого поглиблення співпраці між регіонами країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бабінова О.* Міжрегіональне співробітництво: зміст, форми, роль та проблеми реалізації в Україні / О. Бабінова // Державне управління та місцеве самоврядування. — 2011. — Вип. 4 (11).
2. *Міжрегіональне співробітництво у системі нової регіональної політики України* / С.О. Біла, І.Г. Бабець, І.В. Валюшко, Я.А. Жаліло [та ін.]; за ред. Я.А. Жаліла. — К. : НІСД, 2011. — 32 с.
3. *Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети* : монографія / за ред. З.С. Варналія. — К. : НІСД, 2007. — 820 с.
4. *Мамонова В.В.* Регіональний розвиток. Міжрегіональна та трансгранична співпраця : навч. посіб. ; частина II / за заг. ред. М. Бойцуна, Я. Мудрого, О. Рудіка. — Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2009. — 96 с.
5. *Монастирний В.М.* Шляхи вдосконалення державного регулювання міжрегіонального співробітництва / В.М. Монастирний // Актуальні проблеми державного управління. — 2013. — № 2. — С. 97—104.
6. *Прокопенко Л.Л.* Розвиток регіонального співробітництва України в контексті європейської інтеграції : Монографія / Л.Л. Прокопенко, О.М. Рудік, І.Д. Шумляєва; за заг. ред. Л.Л. Прокопенка. — Д., 2008. — 132 с.
7. *Сторонянська І.* Міжрегіональні інтеграційні процеси в Україні: тенденції та перспективи розвитку / І. Сторонянська; Інститут регіональних досліджень НАН України. — Львів, 2009. — 392 с.
8. *Державне управління регіональним розвитком України* : Монографія / за заг. ред. В.Є. Воротіна, Я.А. Жаліла. — К. : НІСД, 2010. — 288 с.
9. *Семенов В.Ф.* Структурна перебудова економіки регіону (на прикладі Одеської області) / В.Ф. Семенов // Прикарпатський вісник: збірник наукових праць. — Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2007. — С. 6—12.
10. *Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року*: постанова Кабінету міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>
11. *Shevtsova A.* Synergy in Integration Development of Ukrainian Chemical Industry Enterprises / Shevtsova A., Grechanaya S. // Ekonomisti. — № 2. — 2013. — С. 45—51.
12. *Заблодська І.В.* Інфраструктурне забезпечення активізації міжрегіонального співробітництва в Україні: стан та задуми / І.В. Заблодська, Є.М. Ахромкін // Прометей. — 2013. — № 1. — С. 22—25.

13. Діденко Л.І. Теоретичні аспекти розвитку транзитного потенціалу регіону / Л.І. Діденко // Вісник Хмельницького національного університету. — 2011. — № 2, Т. 2. — С. 36—39.
14. Булеев И.П. Проблемы оценки эффективности интеграции предприятий: синергетический подход / И.П. Булеев, С.В. Богачев // Економіка промисловості. — 2009. — № 4. — С. 126—133.
15. Волинчук Ю.В. Синергетичний ефект сталого розвитку регіонів / Ю.В. Волинчук // Фінансовий прос-тір. — 2012. — № 3 — С. 66—70.
16. Водянка Л.Д. Синергетичний ефект у діяльності підприємств: класифікація та підходи до оцінювання / Л.Д. Водянка, І.В. Яскал // Вісник Хмельницького національного університету. — 2012. — № 3, Т. 2. — С. 7—12.
17. Янковий О.Г. Оцінка синергетичного ефекту виробничо-фінансових систем на основі детермінованих моделей / О.Г. Янковий, Н.В. Мельник, В.О. Янковий // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. — 2014. — № 1. — С. 189—198.
18. Ахромкін Є.М. Диспропорції у промисловому розвитку регіону: монографія / Ахромкін Є.М., Кудріна О.Ю., Тарабановська С.В., Хмельницька О.І. — Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2013. — 180 с.
19. Заблодська І.В. Моніторинг реалізації стратегії економічного та соціального розвитку регіону : монографія / І.В. Заблодська, С.П. Дроботенко та інші. — Луганськ : Ноулідж, 2012. — 157 с.
20. Моделирование устойчивого развития регионов : Монография / Под общ. ред. Кизима Н.А. — Х. : ИНЖЭК, 2010. — 180 с.
21. Глуха Г.Я. Система показників економічного зростання / Г.Я. Глуха // Академічний огляд. — 2013. — № 2. — С. 5—12.
22. Бутенко Т.О. Оценка межрегиональной экономической интеграции в Украине / Т.О. Бутенко // Економіка та право. — 2013. — № 2. — С. 126—131.

Надійшла 11.05.2015

С.И. Гречаная

Институт экономико-правовых исследований
НАН Украины, г. Киев

МЕЖРЕГИОНАЛЬНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО КАК СОВРЕМЕННЫЙ ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА

В статье рассмотрены сущность и основы организации межрегионального сотрудничества. Выделены ее приоритетные направления на современном этапе. Доказано наличие ряда преимуществ использования регионами данной формы сотрудничества. Определены организационные формы межрегионального сотрудничества на разных уровнях. Обоснована его тесная связь с экономическим ростом регионов. Разработан и предложен методический подход к формированию системы показателей межрегионального сотрудничества.

Ключевые слова: межрегиональное сотрудничество, интеграция, синергетический эффект, экономический рост, регион, показатель, формы.

S.I. Grechana

Institute of Economic and Legal Researches
of NAS of Ukraine, Kyiv

INTERREGIONAL COOPERATION AS UP-TO-DATE FACTOR OF ECONOMIC GROWTH

In article are described essence and fundamentals of inter-regional cooperation organization. Marked out its priority areas at the present stage. Proved existence of a range of advantages as to application of such instrument for cooperation at the regional level. Defined organizational forms of inter-regional cooperation at various levels. Substantiated its close link with economic growth of regions. Worked out and suggested technical approach to the forming of system of inter-regional cooperation indicators.

Key words: interregional cooperation, integration, synergetic effect, economic growth, region, indicator, forms.

УДК 339.92

Т.С. ГУДІМА, канд. юрид. наук, в. о. наукового співробітника
Є.О. СКУБАК, аспірант
Інститут економіко-правових досліджень НАН України, м. Київ

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ РУХУ КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Ключові слова: транскордонний рух капіталу, Угода про асоціацію, інтеграція, лібералізація.

Досліджено стан сучасного правового регулювання відносин з транскордонного руху капіталу та перспективи лібералізації таких відносин для України в умовах її інтеграції у світову господарську систему. Проаналізовано позиції науковців, практиків та міжнародних організацій щодо цього питання. Доведена упередженість їх висновків з приводу того, що лібералізація руху капіталу може призвести до негативних наслідків. Висловлено пропозиції щодо удосконалення та систематизації нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання відносин з транскордонного руху капіталу.

Відносини з транскордонного руху¹ капіталу будь-якої країни сьогодні як ніколи є в фокусі впливу найрізноманітніших зовнішніх і внутрішніх факторів, що визначають їх параметри та правові режими функціонування. Такі фактори є постійним чинником публічно-правового регулювання зазначених відносин, що з часом стає більш жорстким. Тиск лідерів глобального економічного простору, що переслідують власні інтереси, і, відповідно, мають власну стратегію і тактику розвитку, тиск ситуації усвідомлюваної побудови економік з лібералізацією інвестиційних потоків також безпосередньо впливають на зміст завдань правового регулювання в цьому напрямі. Всі ці та багато інших чинників зумовлюють сучасну актуалізацію проблематики вітчизняного правового регулювання відносин з транскордонного руху капіталу.

Широкий спектр питань щодо проблематики правового регулювання відносин з транскордонного руху капіталу в умовах інтеграції висвітлено у дослідженнях вітчизняних науковців та представників зарубіжних наукових шкіл, а саме: Т.П. Богдана, В.М. Завгородньої, В.А. Селиванової [1], А.О. Єпіфанова [2], С.М. Козьменко [2], М.І. Макаренко [2], Ф.І. Шпиґа [2] та ін. Разом із тим, доцільним є аналіз здобутків учених та перспектив асоційованого членства України у європейському інтеграційному об'єднанні.

Метою статті є дослідження правових проблем та перспектив лібералізації руху капіталу в умовах інтеграції України у світову господарську систему.

¹ Автор розглядає транскордонний рух капіталу як його ввезення/вивезення в країну та вивезення/перерахування з країни (тобто переміщення через митний кордон країни).

Зняття обмежень на транскордонний рух капіталів є однією з важливих складових створення поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, що визначено ст. 145, 146 Угоди про асоціацію.

Як інструмент міжнародної інтеграції вільний рух капіталів доповнює зовнішню торгівлю, посилюючи тенденції глобалізації та міжнародного співробітництва. Безумовно, подальша інтеграція економіки України у світову господарську систему є спокусою скористатися в умовах нерозвиненого внутрішнього ринку можливостями світового. Водночас важливо звернути увагу на те, що лібералізація транскордонного руху капіталів може призвести як до позитивних, так і негативних наслідків для країни.

З одного боку, вона (лібералізація) є актуальною для нашої держави, адже сприяє функціонуванню відкритого, ефективного і конкурентного європейського фінансового ринку і, власне, економічного обороту поряд з організацією виробництва й реалізацією товарів і послуг. З іншого боку, вільний рух капіталу в умовах слабкої інтеграції вітчизняного фінансового ринку в міжнародний і нерозвинений фінансовий інфраструктурі, що характерно для України, може збільшити обсяги впливу національного капіталу за кордон, а це в свою чергу здатне негативно вплинути на фінансовий стан країни та призвести до проблем з її міжнародною ліквідністю. Отже, інтеграція України до Європейського економічного простору має відбуватися за умови максимального врахування національних інтересів, наявних загроз і сучасних тенденцій економічного розвитку країни. У цьому разі потенційні загрози від вимог Угоди про асоціацію щодо лібералізації транскордонного руху капіталів можуть бути скомпенсовані більш чітким державним (нормативним) регулюванням у межах останніх, що створюватиме певні гарантії забезпечення стабільності економічної безпеки України.

Положення, присвячені нормативному регулюванню транскордонного руху капіталу, в даний час є складною частиною законодавства, правової доктрини та правозастосовної практики більшості країн світу. Проте проблематика удосконалення та систематизації нормативно-правових актів з цього питання в Україні досі залишається поза увагою правників, тоді як розвиток законодавства у цій сфері

об'єктивно потребує моніторингу його стану, зокрема в контексті відповідності вимогам Угоди про асоціацію.

Сучасний стан вітчизняного нормативного регулювання відносин з транскордонного руху капіталу характеризується відсутністю системного характеру, а його норми спрямовані на створення перепон для виведення капіталу та обмеження доступу резидентів України до іноземної валюти.

Так, правове регулювання вищезазначених відносин представлене основними правовими актами — Декретом Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і контролю», прийнятим на початку 1993 року, та безліччю інших нормативних документів, серед яких відсутня будь-яка впорядкованість. Зокрема, нормативно-правовими актами, інструкціями, положеннями і навіть листами Національного банку України, Державної фіскальної служби України та інших органів. Такий стан речей, на думку багатьох учених і практиків, вимагає прийняття Закону України «Про валютне регулювання і валютний контроль», який дозволив би уникнути дублювання правового регулювання одних і тих самих відносин та невизначеності правового регулювання інших [3, С. 201]. Безумовно, прийняття нового Закону є позитивним кроком на шляху до створення правових умов для відносин з транскордонного руху капіталу.

Разом з тим, автори Концепції модернізації господарського законодавства на базі Господарського кодексу України встановили доцільність інкорпорування саме до нього ряду окремих законів, спрямованих на розвиток тих чи інших господарських відносин, зокрема відносин з транскордонного інвестування (різновид відносин з транскордонного руху капіталу). Під твердженням цього є пропозиція розробників названого документа щодо доцільності перенесення до Господарського кодексу України основного змісту Законів України «Про режим іноземного інвестування» тощо. Валютний контроль є однією з форм державного регулювання зазначених відносин, а тому базові засади його здійснення повинні також посідати місце в ГКУ разом із нормами, спрямованими на регулювання відносин з транскордонного руху капіталу, з посиленням на спеціальне законодавство. В ході розробки комплексного правового регулю-

вання вищевказаних відносин важливого значення набуває необхідність адаптації законодавства України до законодавства ЄС у контексті розвитку асоційованого членства.

На сьогодні норми вітчизняного законодавства не відповідають вимогам Угоди про асоціацію в частині необхідності лібералізації руху капіталів, що активно дискутується в доповідях та наукових працях учених, практиків та міжнародних організацій [4, 5]. При цьому майже всі вони додержуються однієї думки — «лібералізація руху капіталів та фінансів, заохочувана торговельними угодами, наражає країни, що розвиваються, на високі ризики, і саме вона сприяє швидкому поширенню кризи» [5, С. 55]. Втім, не можна стовідсотково погодитися з такою позицією.

Треба констатувати, що незважаючи на наявність значної кількості законодавчих обмежень відносно транскордонного руху капіталу, вплив останнього з України відбувається в значних об'ємах. На сьогодні масштаби виведеного з країни капіталу сягають загрозливого рівня. Це призводить до виснаження національних фінансових та інвестиційних ресурсів, внутрішніх і зовнішніх дисбалансів, гальмування економічного зростання, поглиблення кризових явищ. На сьогодні Україна залишається одним із світових «лідерів» за обсягами прихованого впливу капіталів. Так, за оцінками експертів, щорічний обсяг впливу капіталу за кордон становить близько 10 млрд долл. [6; 7, С. 3].

Одними з ключових підстав такого результату можна назвати недосконалість законодавства, а також підхід «вибірковості» при виконанні його положень. Зокрема, на практиці спостерігається тенденція до ігнорування законодавчо закріпленої вимоги відносно обов'язковості одержання індивідуальних ліцензій для придбання підприємств, нерухомості, відкриття рахунків за кордоном тощо. При цьому відповідальність за недотримання зазначеної вимоги фактично не зупиняє підприємців-резидентів. Причиною цього є те, що зазвичай на практиці штрафні санкції за порушення вимоги відносно обов'язковості одержання індивідуальних ліцензій для придбання активів, відкриття рахунків тощо за кордоном не застосовуються до порушників через неефективність системи моніторингу та виявлення порушень валютного законодавства.

При цьому варто зауважити, що чинні правові норми, які встановлюють обмеження на транскордонний рух капіталу, не тільки не протидіють витоку значних об'ємів капіталу за кордон, а й не сприяють здійсненню інвестицій в Україну. Серед основних причин цього можна назвати неможливість виведення власних інвестицій інвесторами-нерезидентами.

Наразі заборона виплати дивідендів нерезидентам є ключовою болючою точкою вітчизняного інвестиційного ринку, в якій найчастіше розривається ланцюг відносин з транскордонного руху капіталу. Адже якщо не брати до уваги схему виведення коштів з України шляхом виплати дивідендів офшорам-нерезидентам, Національний банк України фактично блокує дійсним інвесторам-нерезидентам отримання офіційних доходів (п. 18 Постанови Правління Національного банку України від 03 вересня 2015 року № 581 «Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України»). Такі дії регулятора спонукають вітчизняні підприємства вдаватися до пошуку альтернативних інструментів залучення капіталу, зокрема застосуванню позикового фінансування замість корпоративного інвестування, із виплатою відсотків за кредитними договорами, а не дивідендів. Така ситуація, що склалася у сфері відносин з транскордонного руху капіталу, аж ніяк не сприяє розвитку відкритого ринку і поліпшенню клімату для підприємців. Водночас надмірно жорстке правове регулювання і практична відсутність ефективного функціонування системи моніторингу тільки підштовхує суб'єктів господарювання до наявних існуючих прогалин законодавства, а найбільш недобросовісних із них взагалі стимулює до використання відверто незаконних схем виведення коштів за кордон (наприклад, до укладання фіктивних договорів з нерезидентами, за якими здійснюються розрахунки в іноземній валюті).

Відомі захисні заходи (наприклад, вимога одержувати акт цінової експертизи для розрахунків за послуги) є надієвими проти порушників. Вони виступають швидше як додаткові обтяження саме для сумлінних суб'єктів господарювання. Неефективність законодавчих приписів, які спрямовані на створення «обмеженого доступу» для учасників відносин з транскордонного руху капіталу і яких можна уникнути або застосувати вибірково,

сприяють розвитку недобросовісної конкуренції, а також є стимулом для розвитку корупції. Очевидно, що значна кількість законодавчо встановлених обмежень на транскордонний рух капіталу ускладнює діяльність добросовісних суб'єктів господарювання. Для недобросовісних представників відносин у даному випадку просто зростає ціна «вирішення питання» у державних органах. Іншими словами, вітчизняні законодавчі обмеження на транскордонний рух капіталу є контрпродуктивними. Виток валютних інвестицій за кордон триває, а іноземні інвестиції не поспішають заходити в Україну. При цьому недобросовісна конкуренція та корупція зростають швидкими темпами.

Тому дещо упередженим є висновки науковців, практиків та міжнародних організацій з приводу того, що лібералізація руху капіталу може призвести до негативних наслідків [4; 5; 8, С. 21]. Відтік капіталу за кордон відбувається і за наявності значної кількості законодавчих обмежень на операції з транскордонного руху капіталу. При цьому важливо усвідомлювати той факт, що кількість таких обмежень є пропорційною позитивному впливу на розвиток корупції та криміналізації державного управління, а також нівелюванню норм закону в Україні. Названа проблема зводить на нівець керівну роль держави, компроментує будь-які втручання в сферу відносин з транскордонного інвестування, а тому підштовхує до ліберальних підходів у системі взаємодії держави та суб'єктів господарювання досліджуваної сфери відносин. У цьому сенсі особливої уваги потребують питання розробки чіткого національного правового регулювання транскордонного руху капіталу, яке б одночасно дозволило вільно виконувати операції з капіталом і здійснювати ефективну протидію використанню фінансових інститутів в цілях злочинної діяльності. Відсутність цієї ланки в ланцюгу відносин з транскордонного руху капіталу може призвести до негативних наслідків для економічної безпеки країни.

Враховуючи вищезазначене, одним із головних напрямів, якій потребує достатньо виважених кроків держави щодо лібералізації руху капіталу, має стати уніфікація та спрощення законодавства у цій сфері, недопущення частих змін у ньому. Стратегія лібералізації руху капіталу у правовому аспекті вимагає, перш за

все, інкорпорацію норм основних правових актів, що регулюють відносини з транскордонного руху капіталу і встановлюють обмеження у цій сфері, до Господарського кодексу з одночасним ухваленням нового спеціального закону про валютне регулювання. Новий закон має містити в своїй основі принцип вільного руху капіталу та передбачати поступове зняття валютних обмежень протягом визначеного перехідного періоду. Зокрема, поступове скасування правил, що обмежують ринкову діяльність, таких як вимога обов'язкового продажу валюти, першочергова лібералізація руху прямих інвестицій перед рухом інших видів капіталу, припливів перед відтоками капіталу, довгострокових потоків перед короткостроковими, валютних операцій підприємств перед валютними операціями населення тощо. Або зі збереженням протягом відповідного періоду низки правил, за яких такі операції можуть здійснюватися. Наприклад, дозвіл вільного переміщення капіталу юридичними особами лише в розмірі сум, з яких були сплачені належні податки. В умовах відсутності свободи і готовності сплачувати податки такий підхід може призвести до позитивних наслідків, адже представляє собою свого роду «свободу в обмін на прозорість і сплату податків».

Безумовно, мінімізація негативних наслідків лібералізації руху капіталу є можливою у разі надання Національному банку України повноважень щодо введення обмежень тимчасового характеру за умови значного погіршення платіжного балансу країни або виникнення загрози такого погіршення, що передбачено Угодою про асоціацію, зокрема статтю 146. А тому має посідати місце у вітчизняному законодавстві.

При розробці відповідного законодавства треба враховувати засновані на зарубіжному досвіді рекомендації щодо послідовності лібералізації транскордонного руху капіталу з тим, щоб створити сприятливі умови не тільки для його витоку за межі України, а й для збільшення іноземного інвестування на її територію.

Крім того, необхідним є перегляд і інших нормативно-правових актів, що тією чи іншою мірою стосуються транскордонного ринку банківських, страхових та інших фінансових послуг в аспекті усунення дискримінації нерезидентів, а також послідовна реалізація політики боротьби з корупцією, без мінімізації якої

залучення іноземного капіталу в Україну продовжуватиме залишатися проблематичним.

Поряд із цим, необхідно враховувати, що далеко не всі інструменти валютного контролю в транскордонних операціях є дієвими. Тому вони потребують аналізу із подальшим скороченням їх кількості залежно від успішності застосування. Доцільним є обрання лише тих інструментів, що зарекомендували себе як ефективні в зарубіжній практиці. Як правило, в більшості країн світу валютний контроль здійснюється за допомогою надання інформації щодо перевищення установлених кількісних показників певних операцій регулятора. Додаткові вимоги можуть упроваджуватися на обмежений період часу, відносно деяких операцій або операцій з контрагентами тих країн, у яких не забезпечується належного контролю за здійсненням операцій з транскордонного руху капіталу. Як свідчить досвід зарубіжних країн, на зміну обмеженням, подібним до ліцензування, законодавчо впроваджені: моніторингова функція регуляторів, декларативний принцип видачі дозволів і обов'язок учасників ринку повідомляти регулятора про ті чи інші трансакції [2].

Варто також враховувати, що відповідно до зарубіжного досвіду встановлення законодавством обмежень та посилення валютного контролю не є єдиними заходами, які здатні ефективно впливати на транскордонний рух капіталів. Існують інструменти, які на практиці здатні органічно регулювати зазначені процеси й при цьому не гальмувати розвитку економіки і підприємницької діяльності. Насамперед мова йде про трансфертне ціноутворення, правила тонкої капіталізації, фіскальні преференції та обмеження тощо [9, 10, 11]. Безумовно, далеко не усі інструменти, що напрацьовані досвідом правового регулювання відносин з транскордонного руху капіталу в розвинутих країнах, будуть успішно реалізуватися в Україні.

А тому, не відмовляючись від уже усталеної світової практики регулювання зазначених відносин, актуальним є їх (інструментів) аналіз із подальшим визначенням доцільності застосування на вітчизняному рівні.

При цьому варто враховувати, що будь-які механізми протидії витоку капіталу за кордон повинні запроваджуватися системно, в протилежному випадку навіть започатковані іні-

ціативи можуть виявитися недієвими. Фрагментарне запровадження окремих інструментів лише посилюватиме регуляторне та звітне навантаження на суб'єктів господарювання, не призводячи до очікуваних результатів.

Отже, в роботі досліджено стан сучасного правового регулювання відносин з транскордонного руху капіталу та перспективи лібералізації таких відносин для нашої держави в умовах її інтеграції у світову господарську систему. Проаналізовано позиції науковців, практиків та міжнародних організацій щодо цього питання. Доведена упередженість їхніх висновків з приводу того, що лібералізація руху капіталу може призвести до негативних наслідків. Відтік капіталу за кордон відбувається і за наявності значної кількості законодавчих обмежень на операції з транскордонного руху капіталу. А тому зняття обмежень на вільний рух капіталу є актуальним для України за умови досконалого правового регулювання у цій сфері. Стратегія лібералізації руху капіталу у правовому аспекті вимагає, перш за все, інкорпорацію норм основних правових актів, що регулюють відносини з транскордонного руху капіталу і встановлюють обмеження у цій сфері, до Господарського кодексу з одночасним ухваленням нового спеціального Закону «Про валютне регулювання і валютний контроль». Новий закон має базуватися на принципі вільного руху капіталу і передбачати: 1) поступове зняття валютних обмежень протягом визначеного перехідного періоду; 2) правові механізми, які на практиці здатні регулювати зазначені відносини й при цьому не гальмувати розвитку економіки і підприємницької діяльності.

Що стосується подальших наукових розробок, доцільним є аналіз зарубіжного досвіду правового регулювання відносин з транскордонного руху капіталу із визначенням конкретних правових механізмів, здатних створювати певні гарантії забезпечення стабільності економічної безпеки України поряд із лібералізацією руху капіталу, а також розгляд можливості їх застосування на вітчизняному рівні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Селиванова В.А. Принцип вільного руху капіталу в праві Європейського Союзу: сутність і проблеми реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 «Міжнародне право; Євро-

- пейское право» / Валерия Александровна Селиванова. — М., 2007. — 16 с.
2. *Лібералізація руху капіталу в ході європейської інтеграції: досвід країн Центральної Європи* : Монографія // А.О. Єпіфанов, С.М. Козьменко, М.І. Макаренко, Ф.І. Шпиг / за заг. ред. А.О. Єпіфанова. — Суми : УАБС НБУ, 2007. — С. 81—82.
 3. *Економічний суверенітет держави та напрями його правового забезпечення* : Монографія / За наук. ред. О.О. Ашуркова; НАН України, Інститут економіко-правових досліджень. — Донецьк : Юго-Восток, 2012. — 406 с.
 4. *Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України* : наук. доповідь / за ред. акад. В.М. Гейця, Т.О. Осташко, Л.В. Шинкарук; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». — К., 2014. — 102 с.
 5. *Ostry J., Ghosh A., Habermeier K., Chamon M., Qureshi M., Reinhardt D. Capital Inflows: The Role of Controls* // IMF Staff Position Note. — 2010. — February 19. — P. 37.
 6. *Illicit Financial Flows from Developing Countries Over the Decade Ending 2009* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.gfintegrity.org/storage/gfip/documents/reports/IFFDec2011>
 7. *Аржевітін С. Відплив капіталу з України: причини та шляхи подолання* / С. Аржевітін // Вісник Національного банку України. — 2010. — № 1. — С. 3—7.
 8. *Снівак І. Реформування системи валютного регулювання: галопом чи стримано?* / І. Снівак, А. Даниленко // Вісник Національного банку України. — 2011. — № 8. — С. 21.
 9. *Шляхи протидії прихованому відпливу капіталу з України* / Т.А. Тищук, О.В. Іванов. — К. : НІСД, 2012. — 88 с.
 10. *Global transfer pricing preview. Global transfer service. KPMG Cutting through complexity. February 2011* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/company_tax/
 11. *Transfer Pricing Technical Assistance. Global Tax Simplification Program* / Presentation given by Rajul Awasthi. — Brussels, 24 February 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.taxcompact.net/documents>.

Надійшла 08.09.2015

Т.С. Гудима, Э.А. Скубак

Институт экономико-правовых исследований
НАН Украины, г. Киев

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ЛИБЕРАЛИЗАЦИИ
ДВИЖЕНИЯ КАПИТАЛА В УКРАИНЕ:
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Исследовано состояние современного правового регулирования отношений по трансграничному движению капитала и перспективы либерализации таких отношений для Украины в условиях ее интеграции в мировую хозяйственную систему. Проанализированы позиции ученых, практиков и международных организаций относительно данного вопроса. Доказана предвзятость их выводов по поводу того, что либерализация движения капитала может привести к негативным последствиям. Высказаны предложения по совершенствованию и систематизации нормативно-правовых актов, направленные на регулирование отношений по трансграничному движению капитала.

Ключевые слова: трансграничное движение капитала, Соглашение об ассоциации, интеграция, либерализация.

T.S. Hudima, E.O. Skubak

Institute of Economic and Legal Researches
of NAS of Ukraine, Kiev

LEGAL ASPECTS OF CAPITAL
MOVEMENT'S LIBERALIZATION IN UKRAINE:
PROBLEMS AND PROSPECTS

The condition of modern legal regulation of the relations on the cross-border movement of the capital and prospect of such relations liberalization for Ukraine in conditions of its integration into world economic system is investigated. Positions of scientists, practitioners and the international organizations concerning the matter are analysed. He prejudgement of their conclusions of the fact that the movement of the capitals liberalization can lead to negative consequences is proved. The suggestion for improvement and systematization of normative legal acts, directed on regulation of the relations on the cross-border movement of the capital are stated.

Key words: cross-border movement of capital, the Association Agreement, the integration of liberalization.

УДК 332.135

І.А. ПОПОВА, канд. екон. наук, старший науковий співробітник
Луганська філія Інституту економіко-правових досліджень НАН України, м. Северодонецьк

ІНФОРМАЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Ключові слова: інформаційна інфраструктура, міжрегіональне співробітництво, технічне й апаратне забезпечення, інформаційні центри, мережі зв'язку, суб'єкти, складові.

У статті розглянуто сутність та складові інформаційної інфраструктури міжрегіонального співробітництва. Визначено суб'єктів, причасних до формування інформаційного забезпечення на державному, регіональному та мікрорівні. Визнано, що активну роль у формуванні інформаційної інфраструктури відіграє низка спеціалізованих інституцій, сформованих у різних організаційних формах. Доведено, що ефективність інформаційного забезпечення перебуває у прямій залежності від координованості дій щодо встановлення зв'язків між суб'єктами інформаційного сектору.

Розвиток міжрегіонального співробітництва є одним з пріоритетних напрямів регіональної економічної політики. У сучасних умовах, коли відбувається посилення міжрегіональної конкуренції як у внутрішньому, так і у зовнішньому середовищі, виникає проблема розробки та прийняття рішень щодо регулювання міжрегіональної взаємодії. Треба зазначити, що саме співпраця між регіонами складає основу практичного діалогу між країнами Європейського Союзу, Молдовою, Румунією, іншими країнами та Україною, а ефективність міжрегіональних стосунків значно залежить від інформованості та здатності використовувати наявну інформацію. Так, у Національній програмі інформатизації країни вказано, що одним з основних завдань сьогодення є прискорення інформатизації міжрегіональної співпраці та впровадження ефективних інформаційних систем. На сучасному етапі розвитку країни дуже важливою стає проблема забезпечення інформаційних потреб для різних сфер економічної діяльності в межах міжрегіонального співробітництва, тому питання розвитку інформаційної інфраструктури у регіонах є вельми актуальним.

Проблеми удосконалення інформаційного забезпечення на державному та регіональному рівнях досліджували В.С. Пономаренко, О.Г. Осауленко, О.Ф. Новикова, А.І. Пушкар, Н.С. Власенко, І.В. Калачева, О.В. Матвієнко, С.Г. Шило. У роботах цих авторів увагу приділено напрямам удосконалення якості інформаційного ресурсу, впровадженню сучасних інформаційних систем і технологій [1–5]. Питаннями активізації управління інформаційними потоками в транскордонних регіональних системах займалися такі науковці, як Ю.М. Слюсарчук, С.А. Товканець, Є. Кіш, А. Митко, Б. Юськів, Н. Карпчук та ін. [6–9].

Незважаючи на значний внесок учених у питання розвитку інформаційної інфраструктури, потребує подальшого дослідження вдосконалення інформаційної інфраструктури регіонів для активізації міжрегіонального співробітництва. А це, в свою чергу, вимагає нових підходів до створення інтегрованих інформаційно-аналітичних систем, які б охоплювали все коло питань забезпечення регіонального розвитку та міжрегіональної співпраці. Тому вирішення завдань, які постають перед суспільством у сфері інформаційного простору, передбачає впровадження актуальних заходів регіональної та державної політики у розвиток інформаційного сектору. Також потребують уточнення складові інформаційної інфраструктури міжрегіонального співробітництва.

Метою статі є визначення сутності та складових інформаційної інфраструктури міжрегіонального співробітництва.

Як вказано раніше, розвиток інфраструктури міжрегіонального співробітництва в цілому, і зокрема інформаційної інфраструктури, має велике значення в соціально-економічному розвитку регіонів. Тому необхідно визначити це поняття.

Вивченню сутності поняття інфраструктура як багатофункціональної та багатоаспектної системи, що забезпечує розвиток економіки, приділяється значна увага. Питанням визначення сутності та складових елементів інфраструктури присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, а саме: П. Бельського, І. Белявського, З. Герасимчук, В. Красовського, І. Маєргойза, С. Носової, А. Пізенті, П. Розенштейна-Родана, В. Стаханова, В. Федько, В. Ходаківської, та ін. [10—19]. Ситуація ускладнюється відсутністю єдиної думки в питаннях визначення сутності інфраструктури, її функцій та складових.

Термін інфраструктура вперше з'явився у дослідженнях зарубіжних учених, зараз існує безліч підходів до визначення сутності цього поняття. Один із них вказує на взаємозв'язок даного терміна з будівництвом, що ототожнюється з фундаментом споруди, тобто з перекладу з латинського «*infra*» (під, нижче) і «*structure*» (будова, споруда) [10]. Другий підхід вказує на появу терміна у військовій справі, який означає комплекс споруд, що забезпечують військові дії. В 1940-х роках на заході під інфраструктурою розуміли сукупність галузей,

які сприяють нормальному функціонуванню матеріального виробництва [11].

Вперше термін інфраструктура в економічній літературі був використаний у працях П. Розенштейна-Родана, який розумів умови навколишнього суспільного середовища, необхідні для того, щоб приватна промисловість була спроможна зробити перший прорив. До свого визначення, окрім шосейних доріг, дамб і залізниць, він відносить каналізацію й інші підприємства комунального господарства [12]. П. Самуельсон під інфраструктурою розуміє державні витрати, спрямовані на економічне зростання і розвиток країни (дороги, школи, лікарні, будівництво доріг тощо), причому держава не очікує грошових прибутків, а лише створює вигоди для розвитку приватного сектору економіки [13].

У сучасній економічній літературі виділено наступні методологічні підходи до визначення сутності поняття інфраструктура. В основу першого підходу лягла «марксистська теорія», яка не використовувала даного терміна, але розуміла «загальні умови суспільного процесу виробництва» та «загальні умови праці». Тобто створені в процесі виробничої діяльності умови і є інфраструктурою. На цій підставі інфраструктурними галузями є ті, які забезпечують умови ефективного розвитку й функціонування матеріального виробництва [14]. Даний підхід отримав назву — «виробничого».

Прихильники другого підходу, «галузевого», який базується на неокейнсіанській теорії, під інфраструктурою розуміють сукупність базових галузей, розвиток яких є необхідною умовою нормального функціонування приватного сектору та суспільства в цілому. Науковці, які дотримуються цього підходу, розглядають інфраструктуру як сукупність галузей господарства, що обслуговують населення та виробництво [15].

Третій підхід — «інституційний», базується на неінституціональній теорії, яка під даним поняттям розуміє створення інституту прав власності, контрактних відносин і зниження трансакційних витрат взаємодії. Серед прихильників даного підходу варто виділити А. Гальчинського, Г. Журавльова, С. Мочерного та ін. [16—18]. Вони зосереджують увагу на визначенні інфраструктури ринку, елементами якої є інститути, системи, служби і підприємства (товарні, фондові, валютні біржі,

аукціони, ярмарки, банки, страхові компанії тощо), що обслуговують ринок й забезпечують його нормальне функціонування.

Четвертий підхід — «обслуговуючий», тобто під інфраструктурою розуміють послуги, необхідні для функціонування сучасної економіки. Більшість вітчизняних учених відзначає, що спільне серед галузей інфраструктури полягає не у виробництві матеріального продукту, а у послугах. Так, А.О. Хіршман вважає, що «інфраструктура визначає ті базові види обслуговування, без яких виробнича діяльність первинного, вторинного та третинного секторів національної економіки не може відбутися». Вона охоплює всі види громадського обслуговування — законодавство, освіту, охорону здоров'я, транспорт, зв'язок, енергетику та водопостачання. Основною відмінністю послуг є те, що продукт, створений у процесі функціонування інфраструктури, не має матеріально-речової форми.

Прихильники п'ятого підходу — «комплексного» — вважають, що основною ознакою інфраструктури є створення загальних передумов відтворювального процесу та загальних умов росту суспільного виробництва [19]. Науковці за даного підходу до поняття інфраструктура відносять майже все, що може забезпечити успішний взаємозв'язок об'єктів та суб'єктів системи, у якій вона застосовується.

Незважаючи на те, що інфраструктура розглядається різними авторами, і кожен має свою точку зору щодо її ролі та місця у структурі економіки, треба визначитися з роллю та значенням даного поняття у розвитку міжрегіонального співробітництва. Так, у роботі будемо дотримуватися комплексного підходу. Таким чином, під інфраструктурою міжрегіонального співробітництва розуміємо сукупність елементів, які створюють та регулюють умови, необхідні для нормального, безперервного функціонування господарських взаємозв'язків та взаємодії суб'єктів та об'єктів регіональної економіки тощо. До складу інфраструктури міжрегіонального співробітництва відносять об'єкти, що розташовані на його території та надають виробничим і невиробничим підприємствам і населенню в межах співпраці послуги транспортування, інформаційні послуги, послуги з постачання води, тепла, газу та електроенергії.

Оскільки, як зазначалося раніше, одна з головних умов ефективного розвитку міжрегіонального співробітництва — наявність повної та достовірної інформації, то необхідно визначитися з сутністю інформаційної інфраструктури. Так, під інформаційною інфраструктурою міжрегіонального співробітництва слід розуміти комплекс програмно-технічних засобів, організаційних систем та нормативних баз, який забезпечує організацію взаємодії інформаційних потоків, функціонування та розвиток засобів *інформаційної взаємодії та інформаційного простору* регіонів [2].

Таким чином, інформування як функція інформаційної інфраструктури міжрегіонального співробітництва є провідною поряд з забезпеченням та регулюванням економіки, тобто інформація, як елемент зв'язку між суб'єктами та об'єктами управління економікою, виконує самостійну функцію взаємозв'язку цих елементів. На цій підставі основним завданням інформаційної інфраструктури міжрегіонального співробітництва є забезпечення, підбір необхідної та корисної інформації, регламентація доступу до неї. Також потрібно зазначити, що ефективність інформаційної інфраструктури залежить від задоволення відповідних потреб суспільства певного регіону, господарчих та державних структур у якісній, точній та доступній інформації. Наприклад, для підприємницьких структур серед основних інформаційних потреб варто виділити: інформацію про стан макро- та мікросередовища функціонування підприємств, комерційну, науково-технічну, фінансову, статистичну, правову інформацію тощо. Побутова, освітня, соціально-економічна інформація є необхідною для фізичних осіб. Для державних структур — моніторингова інформація про соціально-економічне становище регіону, про результати роботи підприємств, адміністративно-правова інформація тощо. Для нерезидентів необхідною є інформація про інвестиційний клімат, законодавче забезпечення, соціально-економічне положення та ін.

Ефективність інформаційного забезпечення перебуває в прямій залежності від координованості дій щодо встановлення зв'язків між суб'єктами інформаційного сектору. Набір елементів інформаційного сектору міжрегіонального співробітництва різний, але виходячи з аналізу розвитку інформаційної

інфраструктури в регіонах України, необхідно визначити ті, що забезпечують циркуляцію інформації для всіх сфер економічної діяльності в регіоні, що надають послуги у процесі передачі інформації, а також тих, що відповідальні за інформаційне забезпечення соціальної сфери, місцевого та державного управління. Так, серед складових інформаційної інфраструктури треба виділити технічне й апаратне забезпечення (бази даних та бази знань, програмні системи обробки інформації, технологічне та технічне забезпечення зв'язку тощо); організаційне забезпечення (державні та обласні комітети статистики, інформаційні центри, торгово-промислові палати, інноваційні центри міжрегіонального співробітництва, законодавчі органи влади і т. д.); соціальні інституції (засоби масової інформації, вищі навчальні заклади, науково-дослідні інститути, заклади підвищення кваліфікації працівників тощо).

Технічне забезпечення дозволяє здійснювати взаємодію між економічними суб'єктами без посереднього контакту цих суб'єктів, що прискорює обіг ресурсів в економіці регіону й дозволяє здійснювати операції, які раніше були неможливі (організація інтернет-магазинів, прискорення пошуку оптимального ресурсу чи технології; формування фінансових, товарних та ресурсних бірж). Виходячи з цього, інформаційна інфраструктура повинна забезпечувати суб'єктів міжрегіональної співпраці можливостями збору, обробки, передачі й використання якісної, точної інформації. Таким чином, у результаті узагальнення процесів, які відбуваються під час забезпечення інформаційних потреб економічних суб'єктів та суспільства в цілому, було визначено основних учасників інформаційного процесу. До яких належать: інформаційні посередники (засоби масової інформації, телефонні та Інтернет-оператори, довідкові служби, мережі зв'язку, біржі тощо), які забезпечують взаємозв'язок споживача інформації з джерелами її виникнення і власниками; користувачі інформації (всі суб'єкти економічної діяльності, тобто фірми, підприємства, маркетингові служби); джерела інформації (аудитори, інформаційні агентства, законодавча влада, державні інформаційні служби, органи статистики, торгово-промислові палати, інформаційні агентства, виробники програмного забезпечення,

інформаційні служби товаровиробників, аналітичні відділи компаній, бірж, ярмарків і т. п.); зберігачі інформації — архіви, бази даних, картотеки, Інтернет-сервери.

Суб'єктами міжрегіонального співробітництва у сфері інформатизації виступають органи державної влади, органи регіональної влади та суб'єкти господарювання у регіонах. У процесі виконання своїх функціональних повноважень і здійсненні господарської діяльності органи влади та суб'єкти господарювання створюють інформаційні ресурси задля розвитку співпраці та отримання економічного ефекту, які знаходяться в управлінні суб'єктів міжрегіонального співробітництва і виконують допоміжні функції щодо його активізації і розвитку. Інформаційні ресурси державного рівня забезпечують методологічні основи формування, структурування, накопичення та передачі інформаційних даних стосовно соціально-економічного розвитку регіонів і їх співпраці.

Інформаційні ресурси Державного комітету статистики України виступають основою інформаційної системи міжрегіонального співробітництва. Їх основна функція полягає у забезпеченні статистичного спостереження та здійснення інформаційно-аналітичного огляду змін у соціально-економічному розвитку регіонів України і держави в цілому. Інфраструктура Державного комітету статистики містить розвинуту мережу територіальних управлінь статистики, які мають інтегровану інформаційно-комунікаційну мережу збору, обробки та передачі статистичної інформації. Проте статистично-аналітичні бази Державного комітету статистики містять суто загальну, аналітичну інформацію, яка часто є застарілою стосовно використання її для активізації міжрегіонального співробітництва. Так, інформація про обсяги реалізації та прибуток (з точки зору можливостей налагодження договірних зв'язків) збирається у кварталний термін, її оприлюднення затримується ще на місяць, а за багатьма позиціями маркується позначкою «конфіденційна», що не дає змоги оцінити можливості того чи іншого регіону у перспективах розвитку та наявності можливих ризиків.

В управлінні Державного комітету зв'язку та інформації перебувають підприємства зв'язку та їхні філії у регіонах країни (ДП «Укртелеком»), що забезпечують надання послуг

телефонного, цифрового абонентського зв'язку, а також надають доступ до глобальної мережі Інтернет. Відповідно до чинного законодавства та міжнародних угод здійснюють свою діяльність у регіонах країни й оператори мобільного зв'язку (UMC, Київстар, Life). Інформаційні ресурси сфери зв'язку мають дуже важливе значення як у суспільному житті, так і для розвитку міжрегіональної співпраці, тому що за їх допомогою здійснюються найбільш швидкі контакти між суб'єктами співробітництва, забезпечується оперативна передача інформації, організований широкий різноманітний доступ всіх категорій споживачів до системи зв'язку.

На рівні Міністерства закордонних справ формується інформація щодо забезпечення пересування товарів, вантажів, людей з/або на територію країни: митниці, порти, облаштовані пункти перетину державного кордону і т. ін., де збирається, обробляється та накопичується інформація стосовно міжрегіонального (міжнародного) співробітництва.

Під керівництвом Міністерства фінансів України функціонує розвинута мережа державних фінансів, які обумовлюють співпрацю регіонів країни у розвитку фінансового сектору.

На регіональному рівні міжрегіональному співробітництву сприяють інфраструктурні об'єкти обласних управлінь статистики, філії провідних мобільних операторів зв'язку, регіональні торгово-промислові палати, товарно-сировинні біржі, логістичні центри, інвестиційні центри, інформаційні центри, науково-технічні центри, технопарки, кластери і т. ін. Кількість та сучасний стан таких інфраструктурних об'єктів у різних регіонах країни дуже відрізняється як за своїми технічними характеристиками, так і за організаційно комунікаційними зв'язками. Це обумовлено нерівномірністю соціально-економічного розвитку регіонів та їх геополітичним розташуванням, а також фінансовими можливостями суб'єктів господарювання.

Інформаційна підтримка міжрегіональної співпраці здійснюється через співробітництво суб'єктів та об'єктів системи інформаційного забезпечення співробітництва із різного роду фахівцями, громадськістю, а також ЗМІ. Активну креативну роль у цьому процесі відіграє низка спеціалізованих інституцій сформованих у різних організаційних формах. До

них, за класифікацією С. Товканець і Г. Товканець [9], належать: інформаційні центри; агенції регіонального розвитку; спеціалізовані геоінформаційні системи; центри транскордонного співробітництва; регіональні інформаційно-інноваційно-освітні комплекси; інноваційні центри транскордонного співробітництва.

Інформаційні центри систематизують і подають дані суб'єктам міжнародного бізнесу й учасникам транскордонного співробітництва з окремих програм.

Агенції регіонального розвитку беруть участь у здійсненні моніторингу проектів і програм транскордонного співробітництва, що дає змогу забезпечувати компетентні регіональні та місцеві структури, підрозділи центральної влади відповідними даними, надавати їм спеціально визначену службову інформацію, безпосередньо пов'язану з транскордонною діяльністю (митною, прикордонною, екологічною, податковою тощо), шоквартальні узагальнені дані про співпрацю у регіонах.

Спеціалізовані геоінформаційні системи (ГІС) використовуються або можуть бути запроваджені у сферах проектування, містобудування, сталого просторового розвитку територій, системах моніторингу довкілля і стану техногенно-екологічної безпеки. Вони є різновидом інформаційних систем, що забезпечують збір, збереження, обробку, доступ, відображення і розповсюдження географічно координованих (просторових) даних.

Центри транскордонного співробітництва здійснюють пропагандистську діяльність. Вони пропагують науковий потенціал університету за кордоном серед наукових кіл, інформують і надають персональні консультації працівникам навчального закладу про можливі напрями міжнародної наукової співпраці з організаціями-партнерами. Для цього організовуються презентації, зустрічі на різних рівнях, семінари, запрошуються до співробітництва зарубіжні бізнес-партнери. Дані центри є інформаційним координатором у сфері наукових досліджень.

Центр науково-технічної й економічної інформації (ЦНТЕІ) виконує функції регіонального інформаційно-інноваційно-освітнього комплексу. Він пропонує споживачам довідково-інформаційний сервіс, бізнес-консалтинг, готує інформаційно-аналітичні огляди, про-

водить патентно-інформаційні та соціологічні дослідження, надає консультації з питань захисту та комерціалізації інтелектуальної власності, створює різного роду регіональні бази даних. У ЦНТЕІ можуть проводитись і фундаментальні та прикладні дослідження з проблем розвитку інтелектуального потенціалу, організації науково-інноваційної та інформаційної діяльності, оцінки інвестиційної привабливості господарських об'єктів, регіональної науково-технічної політики.

Інноваційні центри транскордонного співробітництва можуть відігравати провідну роль у посиленні інформаційного забезпечення науково-технічної діяльності, а також стати основою розвитку регіональної мережі обміну технологіями, яка забезпечить процес обміну відомостями про нові технології між науково-дослідним сектором і підприємствами. Основна функція центру — налагодження обміну науково-технічною інформацією між суб'єктами господарювання та створення бази даних інноваційних пропозицій.

Результати дослідження інформаційної інфраструктури міжрегіонального співробітництва довели, що під інформаційною інфраструктурою треба розуміти комплекс програмно-технічних засобів, організаційних систем та нормативних баз, який забезпечує організацію взаємодії інформаційних потоків, функціонування та розвиток засобів *інформаційної взаємодії та інформаційного простору* регіонів.

У процесі аналізу інформаційної інфраструктури визнано, що активну роль відіграє низка спеціалізованих інституцій, сформованих у різних організаційних формах, до яких належать: інформаційні центри; агенції регіонального розвитку; спеціалізовані геоінформаційні системи; центри транскордонного співробітництва; регіональні інформаційно-інноваційно-освітні комплекси; інноваційні центри транскордонного співробітництва і т. ін.

Визначено суб'єкти, що сприяють розвитку міжрегіонального співробітництва в сфері інформатизації на державному, регіональному та мікрорівнях. Суб'єктами державного рівня виступають Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Державний комітет статистики України, Державний комітет зв'язку та інформації, інші міністерства та відомства. Суб'єктами регіонального рівня, що сприяють розвитку міжрегіональної співпраці, є Обласна

державна адміністрація, органи місцевого самоврядування, обласне управління статистики, регіональні торгово-промислові палати, інформаційні центри, інвестиційні центри, освітні центри, транспортно-логістичні центри, технопарки тощо. Суб'єктами, що сприяють міжрегіональному співробітництву на мікрорівні у сфері надання інформаційних послуг, виступають агентства регіонального розвитку, інтернет-провайдери, логістичні підприємства, інтернет-магазини, рекламні агентства, торговельні майданчики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Пономаренко В.С.* Інформаційні системи в сучасному бізнесі / В.С. Пономаренко, І.О. Золотарьова, Р.К. Бутова та ін. — Х. : Вид. ХНЕУ, 2011. — 484 с.
2. *Осауленко О.Г.* Інформаційне забезпечення державного та регіонального соціального управління : Монографія / О.Г. Осауленко, О.Ф. Новикова, Н.С. Власенко, І.В. Калачева та ін. / НАН України. Ін-т економіки пром-сті; Держкомстат України. — К.-Донецьк, 2004. — 656 с.
3. *Пушкарь А.И.* Управление информационной деятельностью предприятия в экономике знаний : Монография / Пушкарь А.И., Назарова С.А., Сибилев К.С.; под ред. Пушкаря А.И. — Х. : Изд-во. ХНЭУ, 2012. — 560 с.
4. *Матвієнко О.В.* Основи інформаційного менеджменту / О.В. Матвієнко. — К. : Центр навчальної літератури, 2004. — С. 60.
5. *Шило С.Г.* Інформаційні системи та технології / С.Г. Шило, Г.В. Щербак, К.В. Огурцова. — Х. : Вид-во ХНЕУ, 2013. — 220 с.
6. *Митко А.М.* Інформаційне забезпечення транскордонного співробітництва України: теоретичні аспекти : кол. моногр. / А.М. Митко, Б.М. Юськів, Н.П. Карпчук [та ін.] ; наук. ред. Є.Б. Тихомирова, за заг. ред. А.М. Митко. — Луцьк : Вежа-Друк, 2013. — 268 с.
7. *Кіш Є.* Проблеми транскордонного співробітництва України і Євросоюзу [Електронний ресурс]. / Є. Кіш // Український центр політичного менеджменту. — Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid>
8. *Слюсарчук Ю.М.* Управління інформаційними потоками в транскордонних регіональних системах на основі нечіткої логіки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/18044/1/68-Slyusarchuk-B38.pdf>
9. *Товканець С.А.* Інформаційне забезпечення міжнародного бізнесу в рамках транскордонного співробітництва / С.А. Товканець, Г.В. Товканець // Актуальні проблеми економіки. — 2010. — № 10 (112). — С. 282.
10. *Красовский В.* Инфраструктура и интенсификация экономики [Текст] : Монография / В. Красовский. — М. : Экономика, 1980. — 195 с.
11. *Картер, А.* Структурные изменения в экономике США [Текст] : Монография / А. Картер. — М. : Статистика, 1974. — 272 с.

12. *Rosenstein-Rodan P.* Notes on the Theory of the «Big Push [Text] / Economic Development for Latin America. — 1961. — Vol. 4. — P. 60—65.
13. *Самуельсон П.* Экономика [Текст] / П. Самуельсон. — М. : Машинстроение; НПО «АЛГОН», 1994. — Т. 2. — С. 124—134.
14. *Маркс К.* Капитал. Т. 23 [Текст] / К. Маркс, Ф. Энгельс. — М. : Политиздат, 1956. — 738 с.
15. *Голиков, А.П.* Вступ до економічної і соціальної географії [Текст] : підручник / А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. — К. : Либідь, 1997. — 320 с.
16. *Гальчинський А.С.* Основи економічної теорії [підручник] / А.С. Гальчинський, П.С. Єщенко, Ю.І. Палкін. — К. : Вища школа, 1995. — 471 с.
17. *Журавлева Г.П.* Вводный курс по экономической теории: учебник для лицеев / Г.П. Журавлева. — М. : ИНФРА-М, 1997. — 368 с.
18. *Мочерний С.В.* Основи економічних знань : підручник / С.В. Мочерний. — К. : ВД «Академія», 2002. — 312 с.
19. *Герасимчук З.В.* Економічна сутність інвестиційної інфраструктури регіону/ З.В. Герасимчук, Ю.А. Подеря-Масюк // Економічні науки, серія «Регіональна економіка»: зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, Луцький нац. технічний ун-т. — 2008. — № 5 (17), ч. 2. — С. 6—14.

Надійшла 15.09.2015

И.А. Попова

Луганский филиал Института экономико-правовых исследований НАН Украины, г. Северодонецк

ИНФОРМАЦИОННАЯ ИНФРАСТРУКТУРА МЕЖРЕГИОНАЛЬНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

В статье рассмотрена сущность и составляющие информационной инфраструктуры межрегионального сотруд-

ничества. Определены субъекты, участвующие в формировании информационного обеспечения на государственном, региональном и микроуровне. Определено, что активную роль в формировании информационной инфраструктуры играет ряд специализированных институций разных организационных форм. Доказано, что эффективность информационного обеспечения находится в прямой зависимости от координированных действий по установлению связей между субъектами информационного сектора.

Ключевые слова: информационная инфраструктура, межрегиональное сотрудничество, техническое и аппаратное обеспечение, информационные центры, средства связи, субъекты, составляющие.

I.A. Popova

Lugansk Branch Institute of Economic and Legal Researches of NAS of Ukraine, Severodonetsk

THE INFORMATIVE INFRASTRUCTURE OF INTERREGIONAL COOPERATION

In the article the essence and components of the information infrastructure of inter-regional cooperation. Identified parties involved in the formation of information provision at national, regional and micro levels. It was determined that an active role in the information infrastructure plays a number of specialized institutions, formed in different organizational forms. It is proved that the performance of information security is directly dependent on the co-ordinated action to establish links between the subjects of the information sector.

Key words: informative infrastructure, interregional cooperation, technical and vehicle providing, informative centers, communication networks, subjects, constituents.

УДК 332

Ю.С. РОГОЗЯН, канд. екон. наук, старший науковий співробітник
Інститут економіко-правових досліджень НАН України, м.Київ

НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Ключові слова: міжрегіональне співробітництво, транскордонне співробітництво, акти, формування, повноваження, законодавство.

У статті розглянуто деякі чинні міжнародні та національні нормативно-правові акти, які регулюють питання міжрегіонального співробітництва, проаналізовано документи стосовно розвитку міжрегіонального співробітництва, діяльності спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку.

Одним із пріоритетних напрямів державної політики багатьох країн є забезпечення сталого регіонального розвитку, а загальні підходи щодо його досягнення в Україні та країнах Європи майже однакові. Це стосується таких питань, як подолання регіональних диспропорцій, застосування окремих норм та принципів. Однак однією з найважливіших форм регіонального розвитку в сучасних умовах є міжрегіональне співробітництво.

Загальнометодологічні аспекти міжрегіонального (транскордонного) співробітництва досліджували українські вчені О. Кушніренко, Н. Мікула, З. Петренко, Є. Рябінін, І. Студенніков, Т. Терещенко та ін. Різні аспекти міжрегіональної взаємодії стали предметом вивчення в працях Б. Адамова, М. Баглікової, С. Вовк, В. Гарагонича, О. Кирюхіна, Г. Ковальського, Л. Михайлової, В. Цехановича, А. Яценко та ін.

Проте варто зауважити, що більшість висновків базується на теоретичному огляді та аналізі деяких аспектів міжрегіонального (транскордонного) співробітництва, але до цього часу відсутнім є моніторинг сучасної нормативно-правової бази щодо діяльності міжрегіонального (транскордонного) співробітництва.

Метою статті є дослідження наявної нормативно-правової бази міжрегіонального співробітництва.

Значна кількість науковців, яка досліджувала дане питання, стверджує, що поняття міжрегіонального співробітництва значно ширше за транскордонне та прикордонне, що вони входять до складу міжрегіонального співробітництва. Інша група науковців стверджує, що поняття міжрегіонального, транскордонного та прикордонного співробітництва є синонімічними. Однак, незважаючи на значний внесок учених щодо визначення сутності міжрегіонального співробітництва, треба зазначити, що у цьому контексті існують розбіжності як в науковій літературі, так і в нормативно-правових документах.

У 2015 році на національному законодавчому рівні з'явилася згадка про дефініцію «міжрегіональне співробітництво» (Закон України

«Про засади державної регіональної політики» № 156-VIII від 05.02.2015), проте поняття та механізми діяльності є відсутніми. Основою для майбутнього Закону України саме про даний вид співробітництва може стати модельний Закон «Про міжрегіональне співробітництво», що прийнятий на двадцять дев'ятому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасників СНД (МАДУ СНД) 2007 року, що чітко визначає поняття міжрегіонального співробітництва, яке охоплює регламентацію лише на національному рівні однієї держави [1].

На відміну від міжрегіонального та прикордонного, транскордонне співробітництво має чітку регламентацію на законодавчому рівні нашої країни. Закон України «Про транскордонне співробітництво» визначає, що це спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством [2].

Таким чином, міжрегіональне співробітництво — не тільки співробітництво між регіонами в межах країни, а й поняття прикордонного та транскордонного співробітництва, хоча кожна із зазначених форм має свої особливості.

Відомо, що одним із аспектів європейського співробітництва України є адаптація законодавства до вимог ЄС, яке полягає у спробі досягнення ним рівня, що склався у державах — членах ЄС, проте мова йде лише про відповідність рівня українського законодавства, а не про абсолютну ідентичність з європейським.

Міжрегіональне співробітництво регулюється як на національному, так і на міжнародному й міждержавному рівнях. Нормативно-правова база в цій сфері сформована на міжнародних угодах щодо міжтериторіальної та транскордонної співпраці, до яких приєдналась Україна. Співробітництво між регіонами й окремими громадами здійснюється на основі угод про утворення єврорегіонів (за участю регіонів України) та між органами адміністративно-територіальних одиниць сусідніх держав.

Європейський вектор розвитку України підтверджується приєднанням ще у 1993 р. до

Протоколу № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владою щодо об'єднань єврорегіональної співпраці 2009 р. (ратифікований Україною у 2012 р.). Цим протоколом у національному законодавстві запроваджено нову форму міжрегіональної співпраці між державами-членами Ради Європи — Об'єднання єврорегіонального співробітництва. Згідно з документом, «територіальні громади або влада й інші органи, зазначені відповідно до пункту 1 статті 3, можуть утворити орган міжрегіонального (транскордонного) співробітництва у формі «об'єднання єврорегіонального співробітництва» на території країн-членів Ради Європи, які є Сторонами Протоколу, відповідно до умов, передбачених ним». Проте, на відміну від законодавств країн-учасників Європейського Союзу, чинне законодавство України не містить норм, що регулюють питання створення, функціонування, припинення та оподаткування діяльності таких об'єднань.

Міністерством економічного розвитку і торгівлі України підготовлено проекти Законів України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з ратифікацією Протоколу № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владою стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва», а також «Про внесення змін до статті 157 Податкового кодексу України щодо оподаткування об'єднань єврорегіонального співробітництва». Також Міністерство пропонує розширити повноваження суб'єктів міжрегіонального співробітництва в частині утворення таких об'єднань і передбачити нову функцію центральних органів виконавчої влади, до компетенції яких належать питання міжрегіонального (транскордонного) співробітництва.

Серед інших міжнародних актів, які враховуються при адмініструванні міжрегіонального співробітництва в Україні, можна назвати, зокрема, спільне рішення Європейського парламенту та Європейської Ради «Про Європейські групування з метою територіальної кооперації» № 1082/2006 від 05.07.2006 р.; Лісабонську концепцію кластерного розвитку європейських країн від 2000 р.; «Маніфест кластеризації ЄС» від 2007 р.; «Кластерний меморандум», ухвалений у Стокгольмі 21.01.2008 р.;

Рекомендацію Комітету Міністрів Ради Європи № 1 щодо керівних принципів сталого просторового розвитку Європейського континенту; Концепцію міжрегіонального та прикордонного співробітництва держав-учасниць СНД, прийняту в м. Астана 15.09.2004 р. тощо.

За роки незалежності нормативна база двосторонньої міждержавної співпраці розвивається у напрямі укладення угод про міжрегіональне співробітництво. Серед них — Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про міжрегіональне та прикордонне співробітництво між Україною та Російською Федерацією (підписана 27.10.2010 р., набрала чинності 14.06.2012 р.). Також 22 травня 2013 р. підписано Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про міжрегіональне та прикордонне співробітництво між Україною й Республікою Білорусь (затверджено 23 жовтня 2013 р.). У ст. 3 цієї угоди зазначено, що сторони сприяють розвитку торговельно-економічного, науково-технічного, соціального, екологічного, культурного, етнокультурного, гуманітарного співробітництва між регіонами, зокрема прикордонними, розвитку інфраструктури прикордонних регіонів, а також співробітництва в галузі освіти, охорони здоров'я, інформаційних технологій, енергетики, агропромислового комплексу тощо.

Наприклад, у сфері здійснення регіональної політики компетентні органи держав сторін співпрацюють за такими основними напрямками (ст. 5):

- розробка та реалізація регіональних стратегій розвитку, зокрема стратегій розвитку прикордонних територій, а також методик підготовки довгострокових цільових програм;
- формування та реалізація регіональної політики, у тому числі у сфері міжрегіонального (прикордонного) співробітництва та соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів;
- реалізація регіональної інвестиційної політики та підвищення інвестиційної привабливості регіонів;
- розвиток інноваційної сфери; встановлення та розвиток контактів між регіональною владою держав сторін, зокрема за допомогою сприяння укладенню міжрегіональних угод, активізації міжрегіональної кооперації; активізація ділових контактів.

Питання регіонального розвитку держави та міжрегіонального співробітництва на сьогодні регулюються наступними нормативно-правовими актами: Законами України, рішеннями Конституційного Суду України, низкою указів Президента України, рішеннями Уряду України, актами центральних органів виконавчої влади та міжнародними договорами (угодами).

Протягом останніх років прийнято важливі документи стосовно розвитку міжрегіонального співробітництва, діяльності спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку [3, 4].

Основними нормативними актами національного рівня, що регулюють розвиток міжрегіонального співробітництва в Україні, є:

- Закони України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004 № 1861-IV, «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 № 2850-IV, «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 № 156-VIII [4];
- Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку до 2020 року» від 06.08.2014 № 385, «Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011—2015 рр.» від 01.12.2010 № 1088 [5];
- Укази Президента України «Про затвердження Концепції державної регіональної політики» від 25.05.2001 № 341/2001, «Про заходи щодо активізації євроінтеграційного транскордонного співробітництва» від 19.12.2007 № 1236 тощо [6].

Принципи та пріоритети державної політики містять також інші нормативні акти, зокрема Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 № 2411-VI [7], згідно зі ст. 4 якого однією з основних засад внутрішньої політики у сферах розвитку місцевого самоврядування та стимулювання розвитку регіонів є розроблення та впровадження проектів міжрегіональних економічних зв'язків і транскордонного співробітництва, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності регіонів як основи їх динамічного розвитку.

З огляду на те, що в національному законодавстві відсутні механізми забезпечення міжрегіонального співробітництва, то правові, організаційні й економічні питання розвитку міжрегіональної, а саме транскордонної співпраці регулює Закон України «Про транскор-

донне співробітництво». Так, щодо організації, то згідно зі ст. 5 транскордонне співробітництво може здійснюватися: в межах створеного єврорегіону; шляхом укладення угод про транскордонне співробітництво в окремих сферах; шляхом встановлення та розвитку взаємовигідних контактів між суб'єктами транскордонного співробітництва, а також встановлено, що суб'єкти транскордонного співробітництва України відповідно до законодавства можуть обирати інші форми транскордонного співробітництва.

Згідно зі ст. 6 загальну координацію транскордонного співробітництва та контроль за дотриманням законодавства з таких питань здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної регіональної політики, за участю Міністерства закордонних справ України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики в сфері містобудування, відповідно до повноважень, визначених законодавством і міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Суб'єктами транскордонного співробітництва в Україні є територіальні громади, їхні представницькі органи, місцеві органи виконавчої влади України, що взаємодіють із територіальними громадами та відповідними органами влади інших держав у межах своєї компетенції, встановленої чинним законодавством та угодами про транскордонне співробітництво (ст. 1.), тобто громади, що представляють не лише прикордонні, але й внутрішні регіони держави.

На рівні центральних органів виконавчої влади зазначеною вище Постановою Кабміну утворено Міжвідомчу комісію з питань підтримки транскордонного співробітництва, серед основних завдань якої є, зокрема, сприяння забезпеченню координації діяльності органів виконавчої влади у сфері розвитку транскордонної співпраці та підвищенню ефективності функціонування наявних єврорегіонів і створенню нових.

В Україні також напрацьовано нормативну базу для технічного регулювання питань міжрегіонального (транскордонного) співробітництва. Наприклад, для потреб суб'єктів і учасників міжрегіонального (транскордонного) співробітництва, що здійснюється у формах прикор-

донного міжмуніципального співробітництва, міжрегіональної взаємодії, і центральних органів виконавчої влади, до компетенції яких належать питання координації міжрегіонального (транскордонного) співробітництва у цілому, за конкретними напрямками та програмами чи окремими проектами. Департаментом міжнародного співробітництва, інвестиційного розвитку та з питань європейської інтеграції Міністерства регіонального розвитку та будівництва України розроблено «Методичні рекомендації щодо координації на національному та регіональному рівнях проектів у галузі транскордонного співробітництва за Європейським інститутом сусідства і партнерства» та «Методичні рекомендації щодо використання інформаційних технологій для підтримки проектів транскордонного співробітництва».

У рамках заходів, передбачених постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку до 2020 року», місцеві державні адміністрації зобов'язані розробити проекти регіональних стратегій розвитку на період до 2020 р., а Міністерство економічного розвитку і торгівлі разом із іншими центральними органами виконавчої влади — щорічно розробляти і подавати до Кабінету Міністрів України відповідні плани заходів щодо реалізації Стратегії. Завдання з координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади з розроблення та виконання планів заходів щодо реалізації Стратегії виконує Мінрегіонбуд.

Координація міжрегіонального (транскордонного) співробітництва та контроль за дотриманням законодавства щодо цього питання здійснюються Міністерствами економічного розвитку і торгівлі та закордонних справ (останнє забезпечує координацію розробки, укладання та організацію виконання міждержавних договорів України з питань розвитку міжрегіонального (транскордонного) співробітництва), та регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства.

Повноваження щодо участі у міжрегіональному (транскордонному) співробітництві територіальних громад, їх представницьких органів, місцевих органів державної виконавчої влади передбачені Законами України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР та «Про місцеві державні адмі-

ністрації» від 09.04.1999 № 586-XIV. Зокрема, повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у галузі зовнішньоекономічної діяльності передбачені підпунктами в ст. 35 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [6, 7].

Міжрегіональна (транскордонна) співпраця між територіальними одиницями формалізована через укладення відповідних угод, зокрема про утворення єврорегіонів (міждержавні угоди про міжрегіональне (транскордонне) співробітництво на регіональному та місцевому рівнях, за погодженням урядів країн-сусідів укладені керівниками прикордонних регіонів, що залучаються до такого співробітництва).

За участі України та держав-учасниць ЄС укладено угоди про утворення таких єврорегіонів: «Карпатський» (14 лютого 1993 р., Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька області (Україна), Підкарпатське воєводство (Польща), Кошицький і Пряшівський краї (Словаччина), месье Боршод-Абауй-Земплен, Хайду-Біхар, Хевеш, Яс-Надькун-Сольнок та Сабольч-Сатмар-Берег (Угорщина), повіти Біхор, Селаж, Сату-Маре, Марамуреш, Харгіта, Сучава та Ботошань (Румунія)); транскордонного об'єднання «Єврорегіон «Буг» (29 вересня 1995 р. Волинська область, Жовківський та Сокальський райони Львівської області (Україна), Люблінське воєводство (Польща), Брестська область (Білорусь)); «Нижній Дунай» (14 серпня 1998 р., Одеська область (Україна), райони Вулканешти, Кагул, Кантемір (Молдова), повіти Бреїла, Галац, Тульча (Румунія)); «Верхній Прут» (22 вересня 2000 р., Чернівецька й Івано-Франківська області (Україна), Ботошанський і Сучавський повіти (Румунія), Фалештський, Єдинецький, Глоденський, Окницький, Ришканський та Бриченський (Молдова)); асоціації «Чорноморський єврорегіон» (26 вересня 2008 р., Азербайджан, Албанія, Болгарія, Греція, Грузія, Молдова, Російська Федерація, Румунія, Сербія, Туреччина, представлені на рівні міст, областей, провінцій, країв, автономних республік, Україна (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька, Донецька області, Автономна Республіка Крим, а також м. Севастополь)).

На східних і північно-східних кордонах шляхом укладення відповідних угод утворено такі єврорегіони: «Дніпро» (29 квітня 2003 р. Чер-

нівецька область (Україна), Брянська область (Росія), Гомельська область (Білорусь)); «Ярославна» (24 квітня 2007 р., Сумська область (Україна), Курська область (Росія)); «Донбас» (29 жовтня 2010 р., Луганська область, Донецька область (Україна), Ростовська область (Росія)).

Також 2 лютого 2012 р. утворено єврорегіон «Дністер» (Вінницька область (Україна), Сорокський, Флорештський і Шолданештський райони (Молдова).

Співпраця у форматі єврорегіонів дозволяє координувати спільні зусилля і узгоджувати заходи на рівні регіональних органів влади, що спрямовані на мінімізацію відмінностей рівня соціально-економічного розвитку прикордонних територій. Таким чином вирішуються також завдання щодо удосконалення прикордонної інфраструктури та комплексного вирішення питань у сфері охорони довкілля, зайнятості населення тощо.

Окрім угод про утворення єврорегіонів, сьогодні укладено низку угод між регіональними органами адміністративно-територіальних одиниць України та сусідніх держав, які доповнюють і конкретизують нормативно-правове підґрунтя, на якому базується розвиток транскордонного співробітництва.

Найрозвинутішу мережу міжрегіональної співпраці Україна сформувала з Республікою Польща. Сьогодні практично всі області України та воєводства Польщі мають угоди про міжрегіональне співробітництво.

Найбільше партнерів у Польщі мають Львівська, Одеська, Івано-Франківська, Вінницька та Волинська області. Розвивається також партнерська співпраця на рівні міст, районів і селищ із боку України та міст, повітів і гмін Польщі.

Усього на регіональному та місцевому рівнях між Україною та Польщею підписано близько 450 угод про міжрегіональне співробітництво. Угоди з польськими партнерами мають усі сусідні області України. Між Україною та Росією укладено близько 300 двосторонніх і багатосторонніх угод про співробітництво на регіональному рівні. Українсько-румунська співпраця на регіональному рівні базується на нормативних актах, укладених за участі Закарпатської, Вінницької, Івано-Франківської, Одеської, Тернопільської, Херсонської, Хмельницької, Чернівецької облас-

тей (усього підписано близько 20 дво- та багатосторонніх нормативних документів). Між Україною та Словаччиною укладено близько 50 угод про співпрацю на різних рівнях — як обласних (у Словаччині — крайових), так і районних та міських. Партнерські відносини мають 15 міст обох країн. Також більше 50 угод укладено на міжрегіональному рівні з партнерами з Білорусі.

Нормативною базою діяльності єврорегіонів є: Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владою від 21 травня 1980 р. № 106; Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво від 24.05.1993 р.; Угода між Урядом України та Урядом Республіки Білорусь про співробітництво прикордонних областей України та Республіки Білорусь від 12.05.97; Постанова КМУ «Деякі питання розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів» від 29.04.02 № 587; Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.04. Установчі документи — Угода про створення транскордонного об'єднання «Єврорегіон «Буг», підписана 29.09.1995 р.; Доповнення від 15.05.1998 р. до Угоди про створення транскордонного об'єднання «Єврорегіон «Буг»у зв'язку з прийомом нових членів об'єднання; Додаток від 22.09.1999 р. до Угоди про створення транскордонного об'єднання «Єврорегіон «Буг», підписаної в м. Луцьк 29 вересня 1995 р. з наступними змінами згідно з Додатком від 15 травня 1998 р. (у зв'язку з проведенням 1 січня 1999 р. адміністративної реформи в Польщі) [6, 7].

Інституційна співпраця в сфері транскордонного співробітництва розвивається, про що свідчить ініціатива щодо реалізації Стратегії транскордонного співробітництва Люблінського воеводства, Львівської, Волинської (Україна) та Брестської (Білорусь) областей на 2014—2020 рр., презентація якої відбулася 27 листопада 2013 р. у м. Люблін (Польща). Мета Стратегії — підвищення соціально-економічної конкурентоспроможності транскордонної зони в масштабі Європи, країни на регіональному та місцевому рівнях шляхом ефективного використання потенціалу територій.

Отже, законодавче забезпечення транскордонного співробітництва в Україні загалом спирається на європейську нормативну базу,

хоча в його інституційній практиці зберігається модель адміністрування із переважною роллю виконавчої влади як на національному, так і регіональному рівнях.

Важливим елементом міжрегіонального співробітництва України є залучення регіонів на постійній основі до діяльності європейських регіональних асоціацій, зокрема Асамблеї європейських регіонів, Ради європейських муніципалітетів та регіонів, Конференції європейських законодавчих асамблей, Асоціації європейських прикордонних регіонів, Конференції периферійних морських регіонів, Конференції президентів регіонів із законодавчими повноваженнями, Європейської асоціації представників місцевого самоврядування гірських регіонів та європейських міст.

Висновки і пропозиції. З урахуванням необхідності адаптування законодавства України до вимог законодавства Європейського Союзу були синхронізовані напрями співпраці, зокрема забезпечено:

- імплементацію Меморандуму про взаєморозуміння для встановлення діалогу у сфері регіональної політики;
- налагодження взаємодії між представниками місцевої та регіональної влади України та ЄС в рамках Комітету регіонів ЄС (КР);
- реалізацію Спільної ініціативи ЄС щодо Криму;
- реалізацію на регіональному рівні проєктів за рахунок фінансових інструментів ЄС (Європейський інструмент сусідства і партнерства) та фінансових установ ЄС (Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку);
- участь у реалізації Пілоотної програми регіонального розвитку Східного партнерства;
- участь у спільній операційній програмі прикордонного співробітництва ЄІСП «Україна-Угорщина-Словаччина-Румунія»;
- участь у спільній операційній програмі прикордонного співробітництва ЄІСП «Україна-Польща-Білорусь»;
- участь у спільній операційній програмі прикордонного співробітництва ЄІСП «Україна—Румунія—Республіка Молдова» [8].

Незважаючи на певні реальні кроки, здійснені у напрямку розвитку міжрегіонального співробітництва, у тому числі єврорегіонів, існує низка проблемних питань, які потребують окремої уваги з боку постійних комітетів

Верховної Ради України, міністерств та відомств центральної виконавчої влади, а також обласних рад та обласних державних адміністрацій.

Законодавство України щодо міжрегіонального (транскордонного) співробітництва характеризується наявністю прорахунків та певних неузгодженостей з ратифікованими міжнародними нормативними актами та стандартами Європейського Союзу, а відповідно потребує вдосконалення та внесення змін. Актуальність адаптації вітчизняного законодавства до стандартів ЄС, усунення існуючих асиметрій обумовлена як політикою євроінтеграції, так і тим, що міжрегіональне (транскордонне) співробітництво відбувається, в тому числі, з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією, Болгарією, тобто державами — членами Європейського Союзу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Модельний закон* щодо міжрегіонального співробітництва № 997_І44, від 30.10.2007 [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/997_І44
2. *Закон України* «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 № 959-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
3. Регіональна політика України: інституційно-правове забезпечення: Збірник офіційних документів / За ред. З.С. Варналія, Упор.: З.С. Варналій, Є. Жемеренко, В. Жук та ін. ; Націон. інститут стратегічн. досліджень при Президентові України. — К., 2004. — 520 с.
4. *Закон України* «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 № 156-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
5. *Постанова* Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку до 2020 року» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

6. *Нова державна регіональна політика в Україні* : зб. пр. / Під заг. ред. В.С. Куйбіди. — К. : Крамар, 2009. — 232 с.
7. *Закон України* «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 № 2411-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2010. — № 40. — ст. 527.
8. *Офіційний сайт* Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uz.niss.gov.ua/articles/52>

Надійшла 09.09.2015

Ю.С. Рогозян

Институт экономико-правовых исследований
НАН Украины, г. Киев

НОРМАТИВНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ МЕЖРЕГИОНАЛЬНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

В статье рассмотрены некоторые действующие международные и национальные нормативно-правовые акты, которые регулируют вопросы межрегионального сотрудничества, проанализированы документы по развитию межрегионального сотрудничества, деятельности специальных экономических зон и территорий приоритетного развития.

Ключевые слова: межрегиональное сотрудничество, трансграничное сотрудничество, акты, формирования, полномочия, законодательство.

Yu.S. Rogozyan

Institute of Economic and Legal Researches
of NAS of Ukraine, Kiev

NORMATIVE SUPPORT INTERREGIONAL COOPERATION

The article reviews some existing international and national regulations governing the issue of regional cooperation, analyzed documents relating to the development of interregional cooperation on special economic zones and territories of priority development.

Key words: inter-regional cooperation, cross-border cooperation instruments, formation, powers legislation.

УДК 338.51:332

С.В. БОГАЧОВ, д-р екон. наук, професор, провідний науковий співробітник
Інститут економіко-правових досліджень НАН України, м. Київ

ОЦІНКА ПОПИТУ НА РЕСУРСООЩАДНЕ ОБЛАДНАННЯ У СФЕРІ ТЕПЛОПОСТАЧАННЯ ВЕЛИКИХ МІСТ ТА АГЛОМЕРАЦІЙ (З УРАХУВАННЯМ УГОДИ ПРО ЗВТ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС)

Ключові слова: сфера теплопостачання великих міст та агломерацій, ресурсозбереження, попит, держзакупівлі.

Розглянуто питання забезпечення ресурсозбереження у сфері теплопостачання великих міст та агломерацій. Розроблено схему процесу оцінки попиту на ресурсоощадне обладнання, яка враховує особливості діяльності сфери теплопостачання великих міст та агломерацій. Узагальнено стадії визначення та задоволення попиту на ресурсоощадне обладнання теплопостачальних підприємств із урахуванням удосконалення процедури держзакупівель відповідно до імплементації положень Угоди про ЗВТ між Україною та ЄС.

Рациональне використання наявних ресурсів є важливою складовою подолання кризових явищ в українській економіці та переходу до стадії стабілізації та економічного зростання. Аналіз зарубіжного досвіду та вітчизняної практики свідчить, що постійне зниження витрат ресурсів на одиницю продукції або послуг є основним чинником підвищення ефективності господарювання у будь-якій галузі економіки, зокрема житлово-комунальному господарстві. Застосування у житлово-комунальному господарстві методів та технологій ресурсозбереження обумовлено високою фондо-, капітало-, ресурсоемністю підприємств галузі. Вирішення проблем ресурсозбереження набуває першочергового значення також у зв'язку з реалізацією заходів з реформування ЖКГ, що передбачають перехід до режиму беззбиткового функціонування за рахунок поетапного підвищення платежів населення за житлово-комунальні послуги (ЖКП), зниження витрат підприємств тепло-, водо-, газо-, електропостачання за дотримання необхідних стандартів якості обслуговування споживачів, забезпечення соціального захисту пільгових категорій населення.

Потрібно зазначити, що можливість безперебійної роботи підприємств ЖКГ, особливо у сфері теплопостачання великих міст і агломерацій, забезпечується споживанням значних обсягів ресурсів і коштів. При цьому мають місце невиправдані втрати певної частини вироблених, але не використаних ресурсів. Це пояснюється високим ступенем зношеності основних виробничих фондів, зниженням надійності інженерних комунікацій, їх високою аварійністю. Зазначені обставини актуалізують проблему впровадження ресурсоощадного обладнання на основі оцінки попиту підприємств теплопостачальної сфери, що функціонують у великих містах і агломераціях.

Проблематика ресурсозбереження в житлово-комунальному господарстві, зокрема у сфері теплопостачання великих міст і агломерацій, у даний час набуває особливої актуальності та гостроти внаслідок критичного стану суб'єктів господарювання підгалузі, а також в умовах підписання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, невід'ємною частиною якої є Положення Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС (далі — Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС) [1]. Це обумовлює велику кількість наукових праць, монографічних видань вітчизняних та зарубіжних учених, спеціалізованих публікацій, присвячених вказаним питанням. Так, дослідженню сучасних форм господарювання та перспектив реформування житлово-комунального господарства в системі міського комплексу присвячено праці М. Андрійчука, І. Заблудської, О. Димченко, І. Запатріної, Т. Качали [2—5]. У роботах В. Дорошенко, У. Письменної, О. Соколової обґрунтовано науково-методичні засади формування програми і стратегії розвитку системи теплопостачання великого міста [6—8]. Ретельний аналіз впливу відповідних положень Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України в цілому та на енергетику і систему теплопостачання зокрема, міститься у науковій доповіді Інституту економіки та прогнозування НАН України [9].

Разом з тим, низка питань, пов'язаних із підвищенням ефективності підгалузей ЖКГ в цілому та з вирішенням проблем ресурсозбереження в сфері теплопостачання, визначенням попиту та забезпеченням відповідним обладнанням суб'єктів господарювання, що надають послуги теплопостачання, нині залишаються дискусійними та потребують подальших досліджень.

Метою статті є розробка пропозицій щодо забезпечення ресурсозбереження у сфері теплопостачання великих міст та агломерацій на підставі визначення та задоволення попиту на відповідне обладнання з урахуванням імплементації положень Угоди про ЗВТ між Україною та ЄС.

Аналіз діяльності теплопостачальних підприємств у більшості міст і агломерацій України дозволяє констатувати їх критичний стан, обумовлений, перш за все, незадовільним технічним станом об'єктів теплової енергетики. Це призводить до надмірних втрат тепла під

час виробництва, транспортування та споживання і вкрай негативно впливає на рівень енергетичної та національної безпеки країни. Так, близько 60 % котелень відпрацювали свій нормативний термін, а у 38 % котелень експлуатуються малоефективні та застарілі котли з низьким коефіцієнтом корисної дії (ККД), що спричиняє значні втрати палива. Майже 40 % теплових пунктів перебувають в аварійному стані, що призводить до постійних перебоїв у гарячому водопостачанні та перевитрат паливно-енергетичних ресурсів [10].

За цих умов основним напрямом підвищення ефективності діяльності теплопостачальних підприємств великих міст і агломерацій є скорочення експлуатаційних витрат і, як наслідок, зниження собівартості виробленої теплової енергії шляхом впровадження енергоощадних технологій, своєчасного здійснення ремонтних робіт, модернізації, реконструкції та технічного переоснащення тепломреж з урахуванням найбільш ефективних технологій, а також реалізації інших програмних заходів (ресурсо-, енергоощадних, інноваційно-інвестиційних) з модернізації виробничих потужностей.

Теплопостачальним підприємствам притаманні галузеві особливості, що обумовлюють специфіку їхньої діяльності і системи управління в підгалузі теплопостачання, а також впливають на формування попиту на ресурсоощадне обладнання:

- різноманітність форм власності підприємств, що експлуатують систему теплопостачання (законодавство України не обмежує можливість надання житлово-комунальних послуг залежно від форм власності житлово-комунальних підприємств);
- обмеженість прав власності відносно основних засобів (основні інженерні комунікації перебувають у комунальній або загальнодержавній власності і для них форма власності не може бути зміненою);
- високий ступінь монополізації теплопостачальних підприємств (велика кількість мережевих споруд та їх пряма прив'язка до споживачів послуг обумовлює неефективність їх надання декількома підприємствами);
- значна залежність теплопостачального комплексу міст від поставок електроенергії та газу з відповідних ринків, а також істотна залежність політики тарифоутворення на послуги від національної тарифної політики;

- нерозривність або строга послідовність процесів виробництва, передання і споживання послуги, неприпустимість перерв у надходженні ресурсів;

- необхідність чіткого взаємозв'язку всіх стадій виробничого процесу;

- неможливість компенсації неотриманих в один період ресурсів за рахунок більш інтенсивного надання в інший період;

- контрольовані державою доходи (через систему ціноутворення і нормування контролю послуг);

- використання в технологічному процесі складної інженерної інфраструктури, що належить конкретній території (тепломереж);

- необхідність чіткого взаємозв'язку на всіх стадіях виробничого процесу;

- значна залежність організації виробничого процесу, потреби в потужностях і конкретних інженерних рішень від місцевих умов;

- неможливість для споживача послуг відмовитися від їх споживання на тривалий термін, що обумовлює нееластичність попиту;

- висока ресурсо- і енергомісткість послуг внаслідок високого ступеня зношення основних фондів.

Інфраструктура трубопровідного транспорту теплової енергії, відновлення (заміна) обладнання підприємств, що надають послуги з тепlopостачання, має чи не найважливіше значення для скорочення витрат на тепlopостачання. Саме скорочення витрат на ремонтні роботи є причиною повного зношення теплових мереж більшості міст України та банкрутства теплогенерувальних і тепlopостачальних підприємств через неможливість залучення коштів для ремонту всієї тепломережі.

Треба зазначити, що процес урбанізації, який проявляється у концентрації матеріальних, фінансових, інформаційних ресурсів і виробництв у великих містах та міських агломераціях, має вплив на функціонування та розвиток системи тепlopостачання. Це пов'язано з тим, що відповідно до українського законодавства міська агломерація не є новою адміністративно-територіальною одиницею, а являє собою організаційне утворення, яке складається з кількох територіальних громад, що мають на меті спільну реалізацію функцій місцевого самоврядування. Зазначені зусилля можуть бути спрямовані на сумісне використання територіальними громадами інженер-

них мереж у сфері водо-, газо-, електро-, тепlopостачання та реалізації проектів їх модернізації, спрямованих на ресурсозбереження.

Теплові мережі в Україні в більшості великих міст та агломерацій мають значний ступінь зношення і не обладнані сучасними видами теплогідроізоляції, 15,8 % загальної протяжності мереж є аварійними [11, С. 16]. Необхідно констатувати, що експлуатація морально застарілого та фізично зношеного обладнання призводить до перевитрат палива, зниження надійності тепlopостачання та до значного забруднення навколишнього середовища.

Тепlopостачання окремих об'єктів міста може здійснюватися як від централізованої системи тепlopостачання, так і від локальних джерел. Централізована система тепlopостачання складається з джерел енергії, де відбувається трансформація енергії хімічної в теплоенергію, з транспортної мережі, системи гарячого водопостачання та системи опалення будинків, що забезпечують комфортні умови споживачам послуги тепlopостачання.

Щодо джерел теплової енергії, то найбільш економічною є система комбінованого виробництва теплової та електричної енергії (наприклад, теплоелектроцентральної, що здійснює комбіноване вироблення електричної та теплової енергії). Цей процес забезпечує зменшення витрат на генерацію теплоенергії в 1,4–1,6 рази за розрахунками [11, С. 15].

Великий вплив на ціну теплоенергії має паливна складова. Вугілля набагато дешевше від газу, але потребує додаткових витрат на приготування палива. Спалювання ТПВ потребує попереднього сортування відходів, вилучення неспалюваних речовин та пластику, що є сировиною для виробництва будь-якої продукції. Певний резерв скорочення енергоспоживання маємо в сфері підвищення ККД котлів, якщо він нижче 92 %. Типовим заходом є заміна котлів. Але набагато дешевшим та ефективнішим є модернізація наявних котлів, зазвичай це встановлення економайзерів, що зменшують втрати з димовими газами.

Цілісність теплових мереж та обсяг витрат на їх ремонт залежать від реалізованих заходів з хімічного захисту трубопроводів від корозії. Застосування деаерації підживлювальної води в автоматичному режимі не менш ніж втричі подовжує термін експлуатації мереж і річних витрат на заміну труб. На жаль, багато коте-

лень не забезпечують антикорозійну обробку води. Цей фактор повинен контролюватися органами місцевого самоврядування як власниками об'єкта теплопостачання, що значно впливає на собівартість теплопостачання.

Значний вплив стану ізоляції на втрати теплової енергії обумовлює вибір адекватних термінів окупності заходів щодо поновлення ізоляції. Варто вказати, що термін окупності прокладення нових мереж з попередньо ізольованих труб може перевищити шість або десять та більше років. У такому разі доцільно звернути увагу на збільшення товщини звичайної ізоляції, що має значно кращі економічні показники.

Реалізація основних завдань, які постають перед теплопостачальними підприємствами великих міст і агломерацій, базується на таких основних принципах: 1) підтримка технічної надійності джерел і мереж теплопостачання; 2) зниження бюджетної залежності за рахунок скоординованої тарифної політики; 3) удосконалення договірних відносин із постачальниками енергоресурсів; забезпечення фінансової стійкості функціонування підприємств; 4) забезпечення своєчасної реконструкції та модернізації виробничих потужностей; 5) широке впровадження ресурсо- та енергоощадних технологій тощо.

На рисунку представлено процес оцінки (визначення та задоволення) попиту на ресурсоощадне обладнання для теплопостачальних підприємств.

За оцінками деяких міжнародних фінансових установ, інвестиційна складова українського ринку енергоефективності сягає 50 млрд дол. США. Державний фонд регіонального розвитку, який у 2015 р. передбачає 3 млрд грн з державного бюджету на регіональні інфраструктурні проекти, в 2016 р. буде орієнтований на роботу виключно з об'єднаними територіальними громадами, як, власне, й новостворений Державний фонд енергоефективності [10].

Для пошуку способів задоволення попиту на ресурсоощадне обладнання для теплопостачальних підприємств доцільним є врахування інструментів енергозаощадження, які успішно використовують країни-лідери в енергоефективності. Зокрема, використання інструменту контрактингу для модернізації котелен та теплотрас — укладання контрактів на виконан-

ня енергосервісних робіт, дозволить залучити вітчизняні та іноземні приватні компанії до реалізації енергоефективних програм.

За даними Мінрегіонрозвитку України, на початок 2014 р. виконувалося чотири міжнародні проекти з модернізації ЖКГ за участю міжнародних фінансових установ:

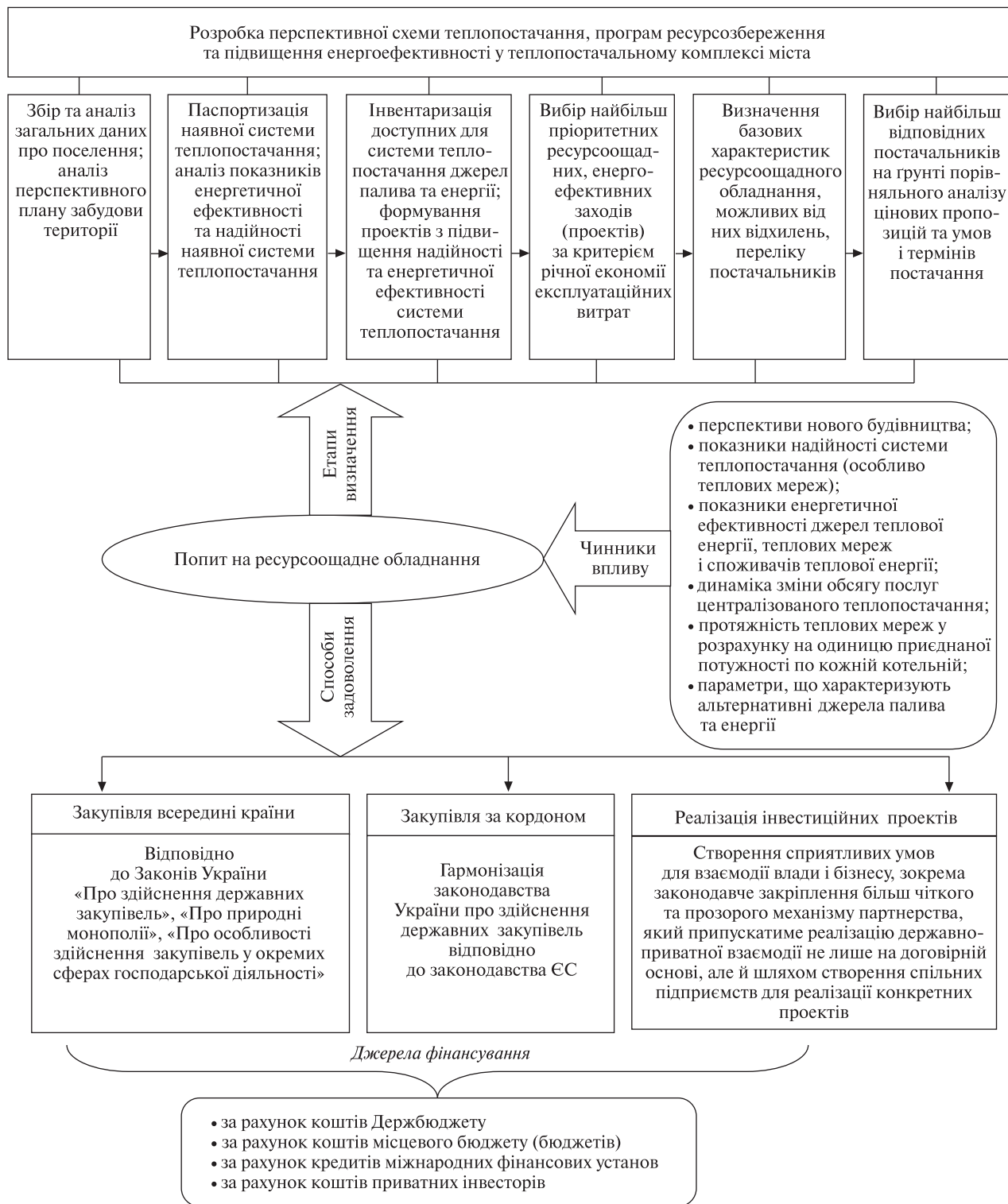
- проект розвитку міської інфраструктури (Одеса, Чернігів, Бориспіль, Кам'янець-Подільський, Черкаси, Коломия, Дрогобич, Харків, Херсон, Кременчук, Івано-Франківськ, Новоград-Волинський, Слов'янськ, Нова Каховка). Очікуваний показник економії електроенергії на комунальних підприємствах складає 15—30 %. Загальна вартість проекту — 140 млн дол.;

- проект, спрямований на модернізацію систем водопостачання та водовідведення, реалізується в Миколаєві спільно з Європейським інвестиційним банком (ЄІБ). Очікуваний результат — зниження на 25 % споживання електроенергії, на 5 % зниження втрат води у мережах, а також підвищення якості послуг водопостачання та водовідведення для людей, збереження екосистеми в басейні річки Південний Буг і Чорного моря. Загальна вартість проекту — 31 млн євро;

- проект «Модернізація теплопостачання, водовідведення та енергозбереження» реалізується в Україні спільно з Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР) у містах Велика Ялта, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Львів, Тернопіль, Житомир, Івано-Франківськ, Черкаси. Загальна вартість проекту 147,5 млн євро;

- проект «Демо Україна» реалізується в Україні з Північною екологічною фінансовою корпорацією (NEFCO); спрямований на впровадження енергоефективних заходів у секторі теплопостачання. Для участі у проекті відібрано 10 міст: Донецьк, Івано-Франківськ, Вінниця, Житомир, Кам'янець-Подільський, Київ, Олександрія, Кривий Ріг, Полтава, Сєверодонецьк. Загальна вартість проекту 10 млн євро [10]. У даний час в окремих містах Донбасу зазначені проекти не реалізуються у зв'язку з проведенням антитерористичної операції.

Треба зазначити, що ефективне управління теплопостачанням має ґрунтуватися на системі, що складається з трьох компонентів: визначення цілей діяльності цих підприємств (формування їх виробничої та інвестиційної

Методичний підхід до формування системи показників міжрегіонального співробітництва

програм), вирішення питань формування та затвердження тарифів як засобу фінансового забезпечення зазначених програм і проведення моніторингу підприємств. Ці три компоненти в сукупності забезпечують органам місцевого самоврядування можливість реалізу-

вати свої обов'язки з якісного забезпечення населення комунальними послугами. А завдання розвитку теплопостачальних підприємств у сучасних умовах господарювання доцільно розділити на два основних напрями: 1) власне розвиток технічної бази підприємств, що

вимагає залучення значних обсягів фінансування; 2) формування нових структур, методів і механізмів управління виробництвом та розвитком теплопостачальних підприємств великих міст і агломерацій, що дозволить створити підґрунтя для залучення фінансових ресурсів.

Реалізація зазначених завдань підприємствами у сфері теплопостачання великого міста залежить від ступеня відповідності їх організаційної структури, функціонування та розвитку. Зазвичай організаційну структуру управління теплопостачальним підприємством побудовано за змішаним принципом централізовано-територіального управління тепловими районами міста. Зазначена структура орієнтована на вирішення завдань постачання споживачів тепловою енергією і не враховує змін у діяльності підприємства, пов'язаних з комерціалізацією процесу господарювання.

Для вирішення вказаної проблеми доцільним є перехід від організації виробництва за змішаним принципом до організації виробництва [12]. Структура управління за галузевим принципом передбачає перехід до централізації управління за видами діяльності: генерація у котельних, транспортування в мережах

так само, як за обліком постачань і витрат паливно-енергетичних ресурсів і обліку збуту теплової енергії. Формування структури управління організується за вертикальним технологічним ланцюжком і вимагає поетапного розгляду технологічного циклу. Перехід до управління за галузевим принципом передбачає централізацію процесу генерації, передачі і реалізації теплової енергії. При цьому доцільне об'єднання теплових районів у теплові округи. Що стосується збуту і реалізації теплової енергії, то її також доцільно здійснювати в розрізі теплових округів районів з розбиттям на різні групи споживачів. У такому ж розрізі доцільно здійснювати облік постачань і витрати паливно-енергетичних ресурсів.

Централізація процесу генерації та передачі теплової енергії дозволяє формувати завдання щодо модернізації обладнання з урахуванням завдань ресурсозбереження. Для визначення та задоволення попиту на ресурсоощадне обладнання теплопостачальним підприємством діють за схемою, яка включає стадії (таблиця).

У даний час у зв'язку з імплементацією Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у торговельній та бюджетно-податковій сфері необ-

Стадії визначення та задоволення попиту на ресурсоощадне обладнання теплопостачальним підприємством

Найменування стадії	Зміст стадії
Визначення потреби	Визначення потреби в обладнанні і матеріалах відповідно до ПП (планування потреби). Визначаються базові характеристики необхідного устаткування, можливі від них відхилення і терміни постачання
Вибір постачальників, обробка замовлень	На підставі отриманої заявки на обладнання відділ закупівель складає список можливих постачальників, що складається з постійних постачальників, з якими укладені договори на довгострокову співпрацю, і, можливо, нових, виявлених за допомогою різних інформаційних каналів, у тому числі в результаті аналізу раніше отриманих комерційних пропозицій. При виникненні питань за отриманими від можливих постачальників комерційними пропозиціями, проводиться узгодження по позиціях, що вимагають пояснень або додаткової інформації. На основі порівняльного списку цін і умов постачання, отриманих від можливих постачальників, факту наявності або відсутності в даний момент з ними довгострокових договірних відносин, а також на основі додаткової інформації про компанію (можливого постачальника) відбувається вибір найбільш відповідних постачальників
Надходження та оприбуткування обладнання, контроль виконання умов договору	Організація прийому вантажу в установленому місці. Зіставлення характеристик отриманого матеріалу із заявленими Постачальником. Виставлення претензій за фактом відступу від умов договору. У разі невиконання Постачальником окремих умов і пунктів договору, або відхилень від них, які спричинили збитки чи іншу шкоду Замовникові, здійснюється процедура виставлення претензії, відповідно до зареєстрованого невиконанням умов договору або відхиленнями від них
Контроль рахунків	Виконується перевірка правильності руху фінансових потоків у процесі виконання договору на закупівлю, виконання податкових відрахувань, обчислення митних зборів та інших витрат, зроблених у рамках цього бізнеспроцесу

хдно забезпечити адаптацію українського законодавства до європейського щодо системи державних закупівель. На думку фахівців, це стосується підвищення прозорості вітчизняних закупівель, відкриття доступу для постачальників та надавачів послуг з ЄС, реформування центрального органу виконавчої влади, відповідального за політику у сфері державних закупівель [13, 14]. Програмою імплементації законодавства України заплановано у 2015 р. розробку проектів нормативно-правових актів реалізації базових положень Директиви 2004/18/ЄС від 31.03.2004 р. про координацію порядків надання державних контрактів щодо виконання робіт, постачання товарів та надання послуг і розроблена дорожня карта з імплементації положень Директив ЄС у сфері державних закупівель, а також проведена інституційна реформа у сфері держзакупівель [14].

Крім того, доцільно визначити можливості гармонізації українського законодавства про держзакупівлі з європейським щодо обмежень та правил застосування у сфері державно-приватного партнерства (ДПП). Чинний Закон України «Про державно-приватне партнерство» потребує визначення конкретних форм здійснення ДПП, правил об'єднання ресурсів, порядку прийняття рішень, створення та функціонування координаційних органів, особливостей застосування процедур держзакупівель для обґрунтування проектів ДПП. При цьому необхідно враховувати, що за європейською практикою Директиви ЄС щодо держзакупівель застосовуються, якщо державно-приватне партнерство здійснюється у формі підяду на обслуговування з пріоритетами та підяду на будівництво об'єктів соціального призначення, у інших випадках застосовуються окремі положення визначених директив або принципи Договору про ЄС.

Висновки. Особливості сфери теплопостачання великих міст та агломерацій полягають не тільки в організації виробництва за замкнутим циклом, його високим рівнем енергоємності, значною зношеністю основних виробничих фондів, а й характеризуються складністю структури управління змішаним територіально-галузевим типом, доцільністю сумісної експлуатації теплових мереж, які належать різним територіальним громадам, можливостями поєднання зусиль для реалізації інвестиційних проектів модернізації інженерної інфраструк-

тури, закупівлі обладнання для ресурсозбереження. Визначені особливості загострюють проблеми раціонального використання ресурсів, з одного боку, а з іншого — дозволяють упроваджувати високовартісні ресурсоощадні технології з метою максимізації віддачі обладнання та мінімізації втрат теплової енергії в процесі її передачі та споживання.

Стратегія і тактика ресурсозбереження у сфері теплопостачання відображується у рамках схеми теплопостачання, яка здійснюється у п'ять етапів, за результатами виконання яких визначається попит на ресурсоощадне обладнання та можливості його задоволення. При цьому враховується вплив низки чинників, а також способи задоволення попиту (закупівля в Україні чи за кордоном, реалізація інвестиційних проектів) та джерела фінансування.

Забезпеченню адекватності оцінки попиту на ресурсоощадне обладнання сприятиме перехід від змішаної до галузевої організації виробництва у сфері теплопостачання (генерація теплової енергії, її передача та споживання), а також за схемою, яка включає кілька стадій (визначення потреби, вибір постачальників, обробка замовлень, контроль виконання умов договору, надходження та оприбуткування обладнання, контроль рахунків).

На етапі визначення постачальників треба враховувати можливості використання інструментарію контрактінгу для реалізації проектів, а також реформування процедури державних закупівель відповідно до імплементації Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС.

Подальших досліджень потребують питання раціонального використання ресурсів територіальних громад, включаючи кошти місцевих бюджетів, які залучаються для модернізації теплових мереж у рамках міських агломерацій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Угода* про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифіковано із заявою Законом України від 16.09.2014 № 1678-VII // Офіційний вісник України. — 2014. — № 75, Т. 1. — Ст. 2125.
2. *Андрійчук М.Д.* Сучасні форми господарювання у житлово-комунальній сфері міста : монографія / М.Д. Андрійчук, І.В. Заблодська, І.М. Салуквадзе. — Луганськ : Ноулідж, 2011. — 192 с.
3. *Димченко О.В.* Житлово-комунальне господарство в реформаційному процесі: аналіз, проектування, уп-

- равління : монографія / О.В. Димченко; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х. : 2009. — 356 с.
4. *Запатріна І.В.* Житлово-комунальне господарство: перспективи реформування / І.В. Запатріна, Т.Б. Лебеда // *Економіка України*. — 2012. — № 10. — С. 34—44.
 5. *Качала Т.М.* Житлово-комунальне господарство в системі міського комплексу : монографія / Т.М. Качала. — К. : Наук. думка, 2008. — 416 с.
 6. *Дорошенко В.В.* Формування програми розвитку теплопостачання великого міста / В.В. Дорошенко // *Економіка та право*. — 2005. — № 1. — С. 73—78.
 7. *Письменна У.Є.* Ринки електричної і теплової енергії в Україні: структура, ціноутворення і регулювання / У.Є. Письменна ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування — К., 2008. — 208 с.
 8. *Соколова О.А.* Научно-методические основы формирования стратегии развития системы теплоснабжения / О.А. Соколова, В.М. Каравайков // *Научно-технические ведомости СПбГПУ. Экономические науки*. — 2009. — № 1. — С. 347—352.
 9. *Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України* : наукова доповідь / за ред. В.М. Гейця, Т.О. Осташко, Л.В. Шинкарука ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». — К., 2014. — 102 с.
 10. *Офіційний сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]*. — Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua>.
 11. *Іншеков Є.М.* Посібник з муніципального енергетичного менеджменту / Є.М. Іншеков, Є.Є. Нікітін, М.В. Тарновський, А.В. Чернявський. — К. : Поліграф плюс, 2014. — 238 с.
 12. *Богачов С.В.* Організаційно-економічні проблеми функціонування та розвитку міського теплопостачального комплексу [Електронний ресурс] / С.В. Богачов, В.С. Рогаčov // *Проблеми системного підходу в економіці*. — 2012. — № 4. — Режим доступу : <http://www.nau.edu.ua/ua/scientific>
 13. *Малолітнева В.* Участь українців у держзакупівлях ЄС: складно, але можливо [Електронний ресурс] / В. Малолітнева // *Європейська правда*. — 2015. — 28 серпня. — Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2015>
 14. *Матеріали міжнародної конференції «Угода про асоціацію: економічні тригери» [Електронний ресурс]*. — Режим доступу : icps.com.ua/assets/uploads/files

Надійшла 15.09.2015

С.В. Богачев

Институт экономико-правовых исследований
НАН Украины, г. Киев

ОЦЕНКА СПРОСА НА РЕСУРСОСБЕРЕГАЮЩЕЕ
ОБОРУДОВАНИЕ В СФЕРЕ ТЕПЛОСНАБЖЕНИЯ
КРУПНЫХ ГОРОДОВ И АГЛОМЕРАЦИЙ
(С УЧЕТОМ СОГЛАШЕНИЯ О ЗСТ МЕЖДУ
УКРАИНОЙ И ЕС)

Рассмотрены вопросы обеспечения ресурсосбережения в сфере теплоснабжения крупных городов и агломераций. Разработана схема процесса оценки спроса на ресурсосберегающее оборудование, учитывающая особенности деятельности сферы теплоснабжения крупных городов и агломераций. Обобщены стадии определения и удовлетворения спроса на ресурсосберегающее оборудование теплоснабжающих предприятий на основе совершенствования процедуры госзакупок в соответствии с имплементацией положений Соглашения о ЗСТ между Украиной и ЕС.

Ключевые слова: сфера теплоснабжения крупных городов и агломераций, ресурсосбережение, спрос, госзакупки.

S.V. Bogachev

Institute of Economic and Legal Researches
of NAS of Ukraine, Kyiv

DEMAND FOR RESOURCE-SAVING EQUIPMENT
IN HEAT SUPPLY SPHERE OF LARGE CITIES
AND AGGLOMERATIONS (INCLUDING
THE AGREEMENT ON FREE AREA BETWEEN
UKRAINE AND THE EU)

The problems of ensuring efficient use of resources in the heat supply sphere of large cities and agglomerations were considered. The scheme of assessment process in the demand for resource-saving equipment was created taking into account the activities in the sphere of a heat supply of large cities and agglomerations which includes the factors of heat supply sphere peculiarities of large cities and agglomerations. Generalized the stages of assess and the demand meeting for resource-saving heat supply equipment of the enterprises with regard to the development of public procurement procedures in accordance with the implementation provisions of the Agreement on Free Area between Ukraine and the EU.

Key words: heat supply of large cities and agglomerations, resource, demand, government purchases.

УДК 364:338.54.1ЄС.(477)

Є.С. ГРАДОБОЄВА, канд. екон. наук, старший науковий співробітник
Інститут економіко-правових досліджень НАН України, м. Київ

НАПРЯМИ ПІДТРИМКИ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ ЖКГ МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ (У РАМКАХ ДІЇ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ/ ЗОНУ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС)

Ключові слова: енергетична безпека, енергетична ефективність, енергозбереження, житлово-комунальне господарство, міські агломерації.

У статті розглянуто сучасний стан і чинники, що впливають на енергетичну безпеку у сфері ЖКГ міст та міських агломерацій, проаналізовано проблемні аспекти забезпечення енергетичної ефективності, оцінено вплив реалізації положень Угоди про асоціацію/зону вільної торгівлі між Україною та ЄС на енергетичний сектор в цілому та підтримку енергобезпеки в сфері ЖКГ зокрема, з метою максимального використання виявлених потенційних переваг та мінімізації можливих негативних наслідків і ризиків. На ґрунті цього, із урахуванням вимог і обмежень відповідних положень Угоди про асоціацію/зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, узагальнено передумови та запропоновано основні напрями підтримки енергетичної безпеки у сфері ЖКГ міських агломерацій, які згруповано у блоки заходів, спрямованих на подолання ризиків підвищення вартості енергоресурсів, скорочення їх невиправданих витрат за рахунок упровадження ресурсощадних технологій, а також визначення можливостей залучення додаткових фінансових ресурсів для подолання збитковості сфери життєзабезпечення.

Забезпечення та підтримка енергетичної безпеки держави, зокрема у сфері житлово-комунального господарства (далі — ЖКГ) великих міст та міських агломерацій, і на найближчі роки, і на перспективу, повинно стати визначальним чинником, який сприятиме економічному зростанню та динамічному розвитку національної економіки. Аналізуючи стан ефективності енергоспоживання в Україні порівняно з іншими країнами та регіонами світу, можна сформулювати одну з основних вимог забезпечення енергетичної незалежності та енергетичної безпеки — необхідність досягнення високого рівня енергоефективності виробництва продукції та надання послуг. Рівень енергоспоживання в Україні як у промисловому секторі, так і в сфері ЖКГ, нині не відповідає світовому, значно перевищуючи відповідні показники розвинутих країн Європи та США, що негативно впливає на рівень енергетичної безпеки і конкурентоспроможність економіки. Крім того, внаслідок постійного зростання рівня світових та внутрішніх цін на паливно-енергетичні ресурси це призводить до значного скорочення прибутковості національного виробництва та зниження рівня ВВП в Україні.

Варто зазначити, що дослідження цієї наукової проблематики повинні враховувати наявні світові тенденції та сучасні виклики, пов'язані, насамперед, із оцінкою впливу реалізації відповідних положень Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, і Європейським

Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони. Невід'ємною її частиною є Положення Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС (далі — Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС) на економіку країни, зокрема, в розрізі енергетичного сектору, забезпечення енергобезпеки в сфері ЖКГ (гл. 11 розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею», гл. 1 розділу V «Економічне та галузеве співробітництво») [1] з метою максимального використання виявлених потенційних можливостей та переваг і мінімізації можливих негативних наслідків, обмежень та ризиків.

Внаслідок особливої складності та надзвичайної актуальності в сучасних реаліях української економіки досліджується проблематика є предметом аналізу вчених-економістів, юристів та нині жваво обговорюється в наукових та ділових колах. Так, оцінці сучасного стану, аналізу проблем та пошуку напрямів удосконалення господарсько-правового забезпечення енергозбереження й енергетичної безпеки в Україні присвячено праці О. Ашуркова, М. Булгакової, Г. Джумагельдієвої [2—4]. Інституціональні аспекти енергоощадних інвестицій і питання реформування тарифної політики України, зокрема у ЖКГ, з урахуванням вимог відповідних директив ЄС, досліджено та розвинуто в працях Ю. Будніченко, І. Заблудської, І. Запатріної, В. Гейця, В. Рогова [5—9]. Глибокий і всебічний аналіз різних аспектів розвитку міських агломерацій в Україні та світі містять праці багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників [10—12].

Проте, незважаючи на значний наявний науковий доробок, недостатньо висвітленими залишаються питання, пов'язані з подоланням ризиків дорожчання вартості енергоресурсів, скороченням їх не виправданих витрат за рахунок підвищення потенціалу енергоефективності та ресурсозбереження у ЖКГ, а також залучення додаткових фінансових ресурсів для подолання збитковості комунальних підприємств міських агломерацій України в сучасних умовах господарювання.

У зв'язку з цим **метою статті** є розробка пропозицій щодо забезпечення та підтримки енергетичної безпеки у сфері ЖКГ міських агломерацій із врахуванням вимог та обмежень відповідних положень Угоди про асоціацію /

зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, переваг і загроз їх реалізації.

Попри велику кількість визначень поняття «енергетична безпека», що містяться в науковій літературі або наведені в нормативно-правових актах відповідно до предметів їх регулювання, усі вони прив'язані до контексту, за яким ця проблема розглядається [2, С. 4]. Це обумовлено відсутністю до цього часу у правовій дійсності України єдиного, уніфікованого, усталеного визначення енергетичної безпеки, яке би повною мірою розкривало зміст поняття із врахуванням викликів сучасних реалій української економіки, включаючи, зокрема, загострення в останні роки загроз та ризиків у сфері енергетичної безпеки та вимоги відповідних положень Угоди про асоціацію / зону вільної торгівлі між Україною та ЄС. При цьому треба підкреслити, що найбільш прийнятним для цілей і задач статті є визначення цього терміна, наведене в п. 5 Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, згідно з яким енергетична безпека — це стан економіки, що сприяє ефективному використанню енергетичних ресурсів країни, наявності на енергетичному ринку достатньої кількості виробників і постачальників енергії, а також доступності, диференційованості та екологічності енергетичних ресурсів [13].

Угода про асоціацію/зону вільної торгівлі між Україною та ЄС закріплює узяті раніше зобов'язання в рамках Європейського енергетичного співтовариства і встановлює чіткий графік їхньої імплементації з дати набуття Угодою чинності. Ці зобов'язання передбачають імплементацію низки європейських директив, спрямованих на трансформацію як інституційного середовища на ринках електроенергії та природного газу (директиви Другого і Третього енергетичних пакетів), так і техніко-технологічної структури виробничих потужностей і енергетичного балансу загалом (директиви про енергоефективність, стимулювання використання відновлюваних джерел енергії, обмеження викидів шкідливих речовин тощо) [8, С. 6—7]. При цьому, на думку фахівців, найбільш фінансово відчутним блоком зобов'язань є саме реалізація проектів з енергоефективності — загальні витрати (у т. ч. неспоживчі витрати населення) яких до 2020 р. можуть становити 86,0 млрд євро. Загальні витрати на

реалізацію зобов'язань інфраструктурного характеру до 2020 р. можуть становити 100,7 млрд євро (додатково до інвестицій, передбачених Енергетичною стратегією України до 2030 р. [14]). Враховуючи, що понад половина витрат для проведення політики енергоефективності має припадати на сектор домогосподарств, де потенціал енергозаощадження є найбільш економічно виправданим, можливість досягнення цільових показників зі скорочення кінцевого споживання енергії залежатиме від ефективності впровадження взаємопов'язаних систем чітких цінових сигналів і компенсаційних механізмів, сформованих за участі держави.

При цьому до основних чинників-загроз енергетичній безпеці у сфері ЖКГ в рамках дії Угоди про асоціацію / зону вільної торгівлі між Україною та ЄС варто віднести такі:

- високий відсоток моральної та технічної зношеності комунальної інфраструктури та в цілому основних енергетичних фондів і будівельних конструкцій, використання застарілих технологій; незадовільний технічний стан зовнішніх мереж і об'єктів тепло-, водопостачання та водовідведення (зокрема, втрати тепла через неякісну ізоляцію трубопроводів та пошкодження труб в деяких випадках становлять 15—25 % від відпущеної теплової енергії проти 13 %, передбачених затвердженими нормами). Значення показників, що віддзеркалюють сучасний критичний стан ЖКГ в цілому, та інфраструктурних об'єктів, мереж і підприємств сфери, вражають: у деяких містах України (і це не поодинокі випадки, а радше тенденція, притаманна переважній більшості міст і міських агломерацій!) у сфері водопостачання мережеві втрати складають 70—80 %; тепловтрати на трасах місцями досягають 90 %; половина тепла, що надходить у багатоквартирні будинки, втрачається; лічильниками обліку тепла обладнано менше половини будинків; теплокомуненерго заборгувало за спожитий газ понад 8 млрд грн, борг водоканалів за електроенергію складає близько 2 млрд грн, а державою не виплачено 4,5 млрд грн різниці в тарифах [15];

- вичерпані припустимі терміни експлуатації енергогенерувального обладнання (в багатьох містах перевищує 20 років), яке потребує суттєвої модернізації, більшість котелень працюють з низьким коефіцієнтом корисної дії (менше 80 %); на котлах встановлені застарілі запалювальні пристрої і автоматика, що не дає

можливості економити енергоресурси, призводить до значної (від 10 до 50 % залежно від міста) перевитрати газу порівняно із сучасними котлами, а також до додаткового забруднення атмосфери;

- незадовільний рівень теплоізоляції будівель житлового фонду та бюджетних установ (вік значної кількості житлових будинків, що були побудовані без урахування перспектив енергозаощадження, сягнув 40—50 років);

- відсутність активної дієвої політики енергозаощадження та стимулювання енергоефективності як на загальнодержавному рівні, так і на рівні окремих комунальних підприємств, домогосподарств, споживачів послуг усіх категорій (населення, бюджетні організації, комерційні споживачі);

- недостатня розвиненість у містах та агломераціях енергетичного планування, систем енергетичного менеджменту; не існує чітких індикаторів оцінки стану комунальних систем і технологій моніторингу їхнього вимірювання; відсутні стандарти надання комунальних послуг, на основі яких можна оцінити діяльність операторів інфраструктурних систем і сформулювати чіткі цільові установки на перспективу [7, С. 66—67]. Реалізацію цього завдання ускладнює ще й той факт, що, внаслідок зниження інтересу до містобудівного та енергетичного планування, в останні десятиліття було знищено або значно ослаблено більшість проектно-конструкторських інститутів, які мали високий потенціал з розробки енергетичних планів і відповідної супровідної документації на необхідному технічному рівні;

- недосконалість податкової та тарифної (цінової) політики держави в енергетичній сфері, а також недоліки відповідного законодавства; ринки енергоресурсів в Україні мають здебільшого формальний характер: тарифи для кінцевих споживачів все ще не повною мірою визначаються ціновою ринковою кон'юнктурою, а причиною появи цінових диспропорцій є недосконалість структури ринків і тарифної політики внаслідок надмірного адміністративного втручання.

Одним із головних очікуваних ефектів лібералізації енергоринку в Україні традиційно вважається зниження цін на енергоресурси завдяки дії таких чинників: збільшення рентабельності і посилення конкуренції між виробниками (генерувальними) та постачальни-

ми компаніями; можливість уникнення посередницької ланки (НАК «Нафтогаз України», ДП «Енергоринок») при купівлі природного газу та електроенергії кваліфікованими споживачами; скасування явного або прихованого перехресного субсидування окремих груп споживачів. Проте досвід країн Східної Європи, де за дещо подібних умов відбувається лібералізація енергоринку, що випереджає лібералізаційний процес в Україні, свідчить про ризики зворотного ефекту від інституційних ринкових перетворень у короткостроковій перспективі. Так, за результатами експертної оцінки відповідних науковців, реалізація Україною зобов'язань у рамках Угоди про асоціацію з ЄС, включаючи лібералізацію торгівлі та ціноутворення (через двосторонні договори) за умов неконкурентної структури ринку електроенергії та природного газу в коротко- та середньостроковому періодах, може призвести до зростання цін на енергоресурси. Виконання норм Директиви 2001/80/ЄС до 2018 р. може спричинити істотне зростання середньої ціни ТЕС протягом 2013—2017 рр. від 7 до 15 % залежно від обсягу інвестування заходів пилогазоочищення (від 2,8 до 6 млрд євро) [8, С. 34—35].

Складність і гострота розглянутих проблем посилюється внаслідок політичної нестабільності, системної фінансової-економічної кризи, яка триває в Україні, та стрімкої динаміки зростання вартості енергетичних ресурсів і відповідного дорожчання житлово-комунальних послуг. Так, згідно з рішенням Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг у рамках виконання Меморандуму з Міжнародним валютним фондом в Україні 1 квітня 2015 р. набули чинності нові значно підвищені тарифи на житлово-комунальні послуги, а також на енергоносії для підприємств. Враховуючи підвищення тарифів на енергоносії та стійку тенденцію їхнього подальшого неухильного зростання, цін на матеріально-технічні ресурси, зміну рівня мінімальної заробітної плати, подорожчання робіт субпідрядних організацій, перегляд тарифів на житлово-комунальні послуги та приведення їх до економічно обґрунтованого рівня постали об'єктивною необхідністю. «Непопулярні» заходи із підвищення (неодноразового у перспективі!) рівня тарифів обумовлені також високою енерго-, ресурсо-,

матеріаломісткістю комунальних послуг (питома вага енергоносіїв у структурі тарифів на послуги теплопостачання складає 60 %, на послуги водопостачання — 30 % [15]) у тандемі з тривалим стримуванням зростання тарифів протягом багатьох попередніх років. При цьому паралельно з підняттям тарифів упроваджуватимуться пільги для незахищених верств населення. Так, витрати України на покриття населенню різниці в тарифах на газ, тепло та електроенергію в 2016 р. складуть 43 млрд грн (1,9 % ВВП), в 2017 р. прогнозується збільшення зазначеного показника до 61,3 млрд грн (2,4 % ВВП) [16].

Крім того, Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, ухвалено рішення про вдосконалення нормативної бази щодо впровадження стимулювального регулювання для енергопостачальних компаній з 1 січня 2016 р., що передбачено Угодою про асоціацію/зону вільної торгівлі між Україною та ЄС і Договором про заснування Європейського Співтовариства в частині впровадження Директиви 2009/72/ЄС. Стимулювальне регулювання покликане створити привабливий інвестиційний клімат для розвитку та модернізації об'єктів енергетики України і передбачає встановлення фіксованих тарифів на передавання та постачання електроенергії на довгостроковий період. Це створить передумови оптимізації (скорочення) витрат енергокомпаніями і підвищення якості та надійності поставок електроенергії споживачам.

У зв'язку з цим, а також з урахуванням вимог Угоди про асоціацію/зону вільної торгівлі між Україною та ЄС в частині ціноутворення на постачання газу та електроенергії для промислових споживачів на внутрішньому ринку (п. 1, 3, 4 ст. 269) [1], найважливішими питаннями, які потребують невідкладного рішення, є несформованість конкурентного енергетичного ринку та необхідної для нього інфраструктури, непрозорість господарської діяльності природних монополій, а також неможливість забезпечення реального самофінансування галузей паливно-енергетичного комплексу (далі — ПЕК). Можливо, якраз бажанням вирішити проблему реального самофінансування вітчизняної енергетики пояснюється неодноразове згадування в тексті національної Енергетичної стратегії України на період до

2030 р. необхідності поступового наближення ціни на стратегічні ресурси (електроенергію, газ природний та нафтопродукти) до рівня цін на лібералізованих ринках ЄС [14]. Проте, як застереження, треба підкреслити, що цінові енергетичні шоки впливають, перш за все, на рівень витрат виробництва, скорочуючи його конкурентоспроможність, тобто призводять до уповільнення (скорочення) темпів зростання ВВП.

Якщо порівняти європейські директиви з чинною в Україні нормативною базою, то нині не можна констатувати стовідсоткового виконання нею зазначених європейських принципів регулювання. Фахівці пов'язують це з тим, що у короткі строки повністю відкрити і лібералізувати вітчизняний ринок дуже складно як з технічної, так і з економічної точки зору. Для прикладу, ЄС після прийняття перших актів з лібералізації електроенергетичної (у 1996 р.) і газової (у 1998 р.) галузей витратив майже 10 років на їх реформування до повного відкриття ринків [5, С. 86]. Поступовий перехід до європейських принципів регулювання енергетичних ринків дозволить, з одного боку, запобігти шоківому зростанню цін, а з іншого — виробити механізми балансування можливого навантаження для найбільш соціально незахищених верств населення.

До потенційних чинників-переваг реалізації відповідних положень Угоди про асоціацію / зону вільної торгівлі між Україною та ЄС для ЖКГ великих міст і міських агломерацій належать, зокрема, такі:

- покращення рівня енергетичної безпеки і зменшення енергозалежності України (завдяки диверсифікації та підвищенню безпеки поставок енергоносіїв; через встановлення економічно обґрунтованих цін на імпортований природний газ і на транзит енергоресурсів через територію України, а також на зберігання природного газу в українських підземних газосховищах);

- сприяння подоланню наслідків фінансово-економічної кризи (через приплив інвестиційних ресурсів, використання європейського досвіду антикризових програм і кредитів ЄС) і, як важливий наслідок — зменшення ризиків та небезпек, якими нині обтяжена Україна в енергетичній сфері;

- використання досвіду і капіталу країн ЄС для модернізації української газотранспорт-

ної системи; модернізація енергетичної інфраструктури українських ГЕС і ТЕС;

- реформування енергоринку, включаючи створення конкурентного середовища, застосування ринкових принципів ціно-, тарифоутворення, припинення режиму перехресного субсидування. Проте, як застереження, треба підкреслити, що позитивні наслідки загалом прогнозуватимуться у довгостроковому періоді (оскільки буде задіяний механізм за ланцюжком: лібералізація енергоринку → посилення конкуренції → пошук учасниками-контрагентами ринку альтернативних шляхів збуту і постачання та корегування планованого споживання великими кінцевими споживачами, допущеними на оптовий ринок → збільшення еластичності як попиту, так і пропозиції → прозоре та конкурентне ціно-, тарифоутворення, зменшення так званої волатильності цін, можливість їх зниження в довгостроковому періоді → стимулювання енергозбереження → зменшення енергоємності → збільшення ефективності економіки в цілому). У короткостроковому ж періоді передбачуваним є підвищення цін на енергоресурси і потенційні відповідні втрати для низки економічних агентів; підвищення енергоефективності та використання відновлюваних джерел енергії енергоощадних технологій; очікуване створення нових робочих місць у енергетиці, ЖКГ завдяки реалізації проєктів з модернізації енергетичної, комунальної інфраструктури; ширше впровадження принципу так званої «зеленої закупки».

Зняття обмежень на європейському енергетичному ринку дає місцевим органам влади можливість вільного вибору енергетичних компаній для постачання електричної енергії. Відповідно до Директиви ЄС 2001/77/ЄС, електроенергія, отримана з відновлювальних джерел енергії, або «зелена електроенергія», має перевагу при закупівлях, яка підтверджується відповідними критеріями, в тому числі вимогами очікуваного рівня зменшення CO₂, вказаними у пропозиції [7, С. 167].

Отже, нині територіальні громади й органи місцевого самоврядування повинні активізувати впровадження енергоефективних заходів, що є запорукою підтримки енергетичної безпеки, особливо в житлово-комунальному секторі. При цьому ефективним інструментом, який дозволяє нівелювати та мінімізувати

Пріоритетні напрями, складові механізми підтримки енергетичної безпеки у сфері ЖКГ міських агломерацій

Блок заходів	Напрями підтримки енергетичної безпеки у сфері ЖКГ міських агломерацій	Мета і очікувані результати реалізації заходів
<p>Заходи, спрямовані на подолання ризиків підвищення вартості енергоресурсів, скорочення їхніх невикористаних витрат за рахунок упродовження ресурсощадних технологій</p>	<p>Напрямами підтримки енергетичної безпеки у сфері ЖКГ міських агломерацій</p> <p>Упровадження систем енергоуправління (служб енергетичного менеджменту) та енергоаудиту на об'єктах ЖКГ</p> <p>Упровадження в практичну діяльність органів місцевого самоврядування енергетичного планування</p> <p>Упровадження енерго-екоєфективної реконструкції житлового фонду, енергоощадних технологій при ремонті внутрішньооб'єднаних систем тепlopостачання, конструктивів будівель</p> <p>Дотримання енергоощадних технологій у тепловому та водопровідно-каналізаційному господарстві</p> <p>Запровадження комерційного обліку теплової енергії, води та виведення у сфері комунальних послуг для всіх категорій споживачів</p>	<p>Підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів шляхом здійснення обліку, контролю, планування, нормування та аналізу їх витрат, проведення внутрішніх енергоаудитів, упровадження енергоощадних заходів, здійснення моніторингу та коригувальних дій у сфері енергозбереження</p> <p>Запобігання випадків потенційних системних аварій, оптимізація енергоспоживання в ЖКГ</p> <p>Підвищення енергетичної ефективності в будівлях, забезпечення стовідсоткового рівня установки приладів обліку теплової енергії і витрат гарячої води</p> <p>Зменшення витрат тепла, води в системі тепло-, водопостачання, а також при транспортуванні, мінімізація/ліквідація витоків теплоносія, що потребує чіткого обліку виробленої та одержаної теплової енергії, витрат паливно-енергетичних ресурсів і обумовлює необхідність переснащення парку контрольно-вимірювальних приладів та установку приладів обліку виробленої теплової енергії на котельнях й у споживачів</p> <p>Забезпечити раціональне використання енергоресурсів, дозволити ліквідувати їх нерациональні втрати, що сприятиме зменшенню негативного впливу на економіку України від значного зростання цін на імпортований природний газ, підвищеного рівня енергетичної безпеки держави</p>
<p>Заходи, що створюють передумови залучення додаткових фінансових ресурсів для подолання збитковості у сфері ЖКГ, підвищення енергоефективності та розвитку міської комунальної інфраструктури</p>	<p>Подальше вдосконалення системи тарифного регулювання енергетичних ринків із дотриманням вимог директив ЄС, якими регламентуються спільні правила внутрішнього ринку електроенергії (№ 2003/54/ЄС) та газу (№ 2003/55/ЄС), і відповідна оптимізація тарифної політики підприємств, що надають послуги тепло-, водопостачання, водовідведення</p> <p>Забезпечення довгострокового фінансування та реалізація права органів місцевого самоврядування акумулювати кошти, що зеконномлені в результаті інвестування в енергоефективність</p> <p>Активізація співпраці Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, Асоціації міст України, профільних науково-дослідних установ та проектно-конструкторських інститутів з органами місцевого самоврядування та підприємствами ЖКГ у напрямі залучення в галузь коштів міжнародних організацій і фінансових інституцій (Світового Банку, Європейського інвестиційного банку, Європейського банку з реконструкції і розвитку, NEFCO тощо)</p>	<p>Упровадження механізму тарифоутворення з прозорою структурою складових елементів сприяло б не лише економічному розвитку галузі, а й надходженню інвестицій, у тому числі шляхом залучення кредитів чи позикового капіталу, в розбудову визначеної інфраструктури [5, С. 91]</p> <p>Стимулювання енергозбереження на місцевому рівні, модернізація основних фондів підприємств комунальної енергетики і водопостачання, яка повинна бути орієнтована, перш за все, на зменшення споживання електроенергії та природного газу, а також на скорочення витрат ресурсів у мережах</p> <p>Підготовка відповідних кредитних проектів розвитку міської комунальної інфраструктури; створення сприятливих умов для взаємодії влади і бізнесу в комунальному секторі; організація і проведення відповідних науково-практичних конференцій, круглих столів, семінарів-тренінгів, у форматі яких створити наукову площадку для публічного обговорення та дискусії з підготовки науково обґрунтованих пропозицій щодо підвищення ефективності системи правових норм, які визначають засади енергетичної безпеки, озайомлення із досвідом кращих практик та оцінки можливостей адаптації досвіду, набутого країнами ЄС, в частині регулювання енергетичних ринків, реалізації ефективних механізмів і моделей тарифоутворення, фінансування заходів із енергоефективності та надання енергетичної безпеки в сучасних реаліях економіки України</p>

наслідки кризових явищ у сфері ЖКГ, сприяє активізації процесів реформування, модернізації і, таким чином, підтримці енергетичної безпеки у містообслуговуванні, є розвиток міських агломерацій, завдяки конкурентним перевагам, що формують агломераційний ефект у сфері життєзабезпечення, зокрема:

- оптимізацію (економію) управлінських витрат і скорочення управлінських ризиків (та, в свою чергу, витрат, пов'язаних із їх усуненням, мінімізацією, локалізацією або недопущенням) за рахунок зменшення управлінського апарату, більш інтенсивного використання й розвитку інфраструктури та концентрації відділів і структурних підрозділів, що взаємодіють в умовах спільного обслуговування основних виробничих фондів при співробітництві територіальних громад, наприклад, у формі створення спільних комунальних підприємств установ та організацій (примірну форму договору про таке співробітництво затверджено Наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 27.08.2014 р. № 233);

- підвищення інвестиційної привабливості підприємств ЖКГ, а також питомої ваги позабюджетних джерел у загальній сукупності залучених коштів для реалізації пріоритетних проектів розвитку ЖКГ міських агломерацій;

- можливість більш тісної взаємоузгодженої та ефективної координації розробки антикризових заходів, програм та стратегій розвитку ЖКГ, підготовки і реалізації інвестиційних проектів розвитку і модернізації міської комунальної інфраструктури завдяки зв'язку просторового та економічного розвитку.

Крім того, варто звернути особливу увагу на той факт, що саме в міських агломераціях, де має місце значна економія на масштабі, в реалізації інфраструктурних проектів, спрямованих на підтримку енергобезпеки та підвищення енергоефективності, більш економічно обґрунтованим та доцільним є використання сучасних форм господарювання в сфері ЖКГ. Останні також сприятимуть створенню конкурентного середовища в галузі, впровадженню технологічних та управлінських нововведень, використанню енергоефективного обладнання та зменшенню енерго-, ресурсо-, матеріаломісткості послуг, скороченню енергетичної складової у структурі їхньої собівартості тощо. Проте управління розвитком

міських агломерацій в Україні нині дещо ускладнене низьким рівнем законодавчої забезпеченості цих процесів, що обумовлює першочергову необхідність правової інституціоналізації утворення та функціонування агломерацій. Наразі ж внаслідок відсутності чітко прописаних форм і процедур такого співробітництва, цей інститут практично не розвивається і, звісно, не дозволяє скористатися низкою потенційних конкурентних переваг, що формують агломераційний ефект у сфері ЖКГ.

Таким чином, підтримка енергетичної безпеки держави, зокрема у сфері ЖКГ міських агломерацій, вимагає подальших стратегічних кроків як від державних органів влади й управління, так і від органів місцевого самоврядування, менеджменту комунальних підприємств. Проведений аналіз впливу на енергетичну безпеку в сфері ЖКГ чинників-переваг і загроз реалізації Україною зобов'язань у рамках Угоди про асоціацію /зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, узагальнення відповідної спеціалізованої літератури та довідкових матеріалів, експертних оцінок фахівців дозволяє сформулювати пріоритетні напрями, складові механізму підтримки енергетичної безпеки у сфері ЖКГ великих міст і міських агломерацій, які згруповано у блоки заходів, спрямованих на подолання ризиків підвищення вартості енергоресурсів, скорочення їх невиправданих витрат за рахунок упровадження енерго- та ресурсощадних технологій, а також заходів, що створюють передумови залучення додаткових фінансових ресурсів для подолання збитковості у сфері життєзабезпечення (таблиця).

Висновки. 1. Першочергове та стратегічне значення питань надання і підтримки енергетичної безпеки держави в цілому, та у сфері ЖКГ міських агломерацій зокрема, обумовлено стрімкою динамікою зростання попиту на енергетичні ресурси, а також їх вартості вкупі з високим рівнем ризику можливих перебоїв у постачанні. Особливої гостроти зазначені питання набувають в умовах підготовки до опалювального сезону 2015—2016 рр. і підписання Угоди про асоціацію /зону вільної торгівлі між Україною та ЄС.

2. До основних чинників-загроз енергетичній безпеці в сфері ЖКГ в рамках дії Угоди про асоціацію /зону вільної торгівлі між Україною та ЄС треба віднести неефективність

використання паливно-енергетичних ресурсів внаслідок високого рівня зношення основних фондів та інфраструктурних об'єктів ЖКГ, надмірної енерговитратності обладнання комунальних підприємств, що обумовлює надзвичайну енергомісткість надання житлово-комунальних послуг; відсутність активної дієвої політики енергозаощадження та стимулювання енергоефективності; недостатню розвиненість у містах та агломераціях енергетичного планування, систем енергетичного менеджменту; недосконалість податкової та тарифної (цінової) політики держави в енергетичній сфері, а також недоліки відповідного законодавства; стрімку динаміку підвищення тарифів на комунальні послуги.

До потенційних чинників-переваг реалізації відповідних положень Угоди про асоціацію / зону вільної торгівлі між Україною та ЄС для ЖКГ великих міст і міських агломерацій належать покращення рівня енергетичної безпеки та зменшення енергозалежності України завдяки використанню досвіду і капіталу країн ЄС при модернізації української газотранспортної системи; модернізації енергетичної інфраструктури українських ГЕС і ТЕС; реформування енергоринку, зокрема створення конкурентного середовища, застосування ринкових принципів ціно-, тарифоутворення; підвищення енергоефективності та використання відновлюваних джерел енергії, енергоощадних технологій тощо.

3. Підтримка енергетичної безпеки держави, зокрема у сфері ЖКГ великих міст і міських агломерацій, вимагає стратегічних кроків як від державних органів влади й управління, так і від органів місцевого самоврядування, менеджменту комунальних підприємств, включаючи такі основні напрями: залучення в галузь коштів міжнародних організацій і фінансових інституцій; підготовка відповідних кредитних проектів розвитку міської інфраструктури; впровадження в практичну діяльність органів місцевого самоврядування енергетичного планування; подальше вдосконалення системи тарифного регулювання енергетичних ринків із дотриманням відповідних вимог директив ЄС, оптимізація тарифної політики підприємств, що надають послуги тепло-, водопостачання, водовідведення; створення сприятливих умов для взаємодії влади і бізнесу в комунальному секторі, використання сучасних

форм господарювання в сфері ЖКГ. Власне розвиток міських агломерацій є ефективним інструментом активізації процесів модернізації, підвищення енергоефективності, підтримки енергетичної безпеки в сфері ЖКГ завдяки прояву агломераційного ефекту, що створює низку конкурентних переваг, які роблять використання сучасних форм господарювання (наприклад, державно-приватного партнерства) в сфері життєзабезпечення при реалізації відповідних інфраструктурних проектів в агломераціях найбільш економічно виправданим і доцільним. Проте використання цього інструменту наразі ускладнене внаслідок незавершеності законодавчої формалізації і недосконалості правової інституціоналізації процесів утворення та функціонування міських агломерацій.

При цьому перспективи подальших досліджень пов'язані із визначенням критеріїв оцінки, моніторингу стану та розрахунком індикаторів прогностичного рівня енергетичної безпеки у сфері ЖКГ міських агломерацій із застосуванням інструментарію економіко-математичного моделювання та прогнозування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Угода* про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифіковано із заявою Законом України від 16.09.2014 № 1678-VII // Офіційний вісник України. — 2014. — № 75. — Т. 1. — Ст. 2125.
2. *Ашурков О.О.* Деякі напрями удосконалення господарсько-правового забезпечення енергетичної безпеки держави // *Економіко-правові дослідження в XXI столітті: напрями удосконалення правового забезпечення енергетичної безпеки держави* : Матеріали Чотирнадцятої міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Київ, 1—10 грудня 2014 г.) / науч. ред В.А. Устименко ; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. — Чернігов : Десна Поліграф, 2015. — С. 3—14.
3. *Булгакова М.* Енергозбереження в Україні: правові аспекти і практична реалізація : Посібник для місцевих органів влади / М. Булгакова, М. Приступа. — Рівне : видавець О. Зень, 2011. — 48 с.
4. *Джумагельдієва Г.Д.* Правове забезпечення енергозбереження : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Г.Д. Джумагельдієва ; Нац. акад. наук України; Ін-т екон.-прав. дослідж. — Донецьк, 2012. — 32 с.
5. *Будниченко Ю.* Реформування тарифної політики України на шляху вступу до Енергетичного співтовариства Європи / Ю. Будниченко // *Економіка України*. — 2010. — № 5. — С. 84—95.

6. Андрійчук М.Д. Сучасні форми господарювання у житлово-комунальній сфері міста : монографія / М.Д. Андрійчук, І.В. Заблудська, І.М. Салуквадзе. — Луганськ : Ноулідж, 2011. — 192 с.
7. Запатрина І.В. Жилищно-комунальна інфраструктура: реформи і система їх фінансового забезпечення / І.В. Запатрина ; НАН України ; Ін-т екон. і прогнозирів. — К., 2010. — 336 с.
8. Оцінка впливу Угоди про асоціацію / ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України : наукова доповідь / за ред. В.М. Гейця, Т.О.Осташко, Л.В. Шинкарук; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозирів. НАН України». — К., 2014. — 102 с.
9. Рогов В.Ю. Институциональные аспекты энергосберегающих инвестиций и тарифообразования в жилищно-коммунальном хозяйстве / В.Ю. Рогов // Известия ИГЭА. — 2014. — № 4 (96). — С. 80—90.
10. Олейник В. Развитие городских агломераций на современном этапе в Украине / В. Олейник, В. Тодоров // Часопис соціально-економічної географії. — 2014. — Вип. 17(2). — С. 100—102.
11. Fabio Cerina. Is agglomeration really good for growth? Global efficiency, interregional equity and uneven growth / С. Fabio, F. Muredolu // Journal of Urban Economics. — 2014. — № 84. — Р. 9—22.
12. Hans R.A. Koster Agglomeration, commuting costs, and the internal structure of cities / R.A. Koster Hans, J. Rouwendal // Regional Science and Urban Economics. — 2013. — № 43. — Р. 352—366.
13. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf
14. Енергетична стратегія України на період до 2030 року: схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 1071-р // Урядовий кур'єр. — 2014. — 29 січня. — № 17.
15. Офіційний сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua>
16. Прудка Н. Как уберечь энергетику от полного краха / Н. Прудка // Україна комунальна [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://jkg-portal.com.ua/ru/publication/one>

Надійшла 15.09.2015

Е.С. Градобоева

Институт экономико-правовых исследований
НАН Украины, г. Киев

НАПРАВЛЕНИЯ ПОДДЕРЖКИ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В СФЕРЕ ЖКХ ГОРОДСКИХ АГЛОМЕРАЦИЙ (В РАМКАХ ДЕЙСТВИЯ СОГЛАШЕНИЯ ОБ АССОЦИИИ/ЗОНЕ СВОБОДНОЙ ТОРГОВЛИ МЕЖДУ УКРАИНОЙ И ЕС)

В статье рассмотрено современное состояние и факторы, влияющие на энергетическую безопасность в сфере

ЖКХ городов и городских агломераций, проанализированы проблемные аспекты обеспечения энергетической эффективности, оценено влияние реализации положений Соглашения об ассоциации / зоне свободной торговли между Украиной и ЕС на энергетический сектор в целом и поддержку энергобезопасности в сфере ЖКХ в частности, с целью максимального использования выявленных потенциальных преимуществ и минимизации возможных негативных последствий и рисков. На основе этого, с учетом требований и ограничений соответствующих положений Соглашения об ассоциации / зоне свободной торговли между Украиной и ЕС, обобщены предпосылки и предложены основные направления поддержки энергетической безопасности в сфере ЖКХ городских агломераций, которые сгруппированы в блок мероприятий, направленных на преодоление рисков повышения стоимости энергоресурсов, сокращение их неоправданных расходов за счет внедрения ресурсосберегающих технологий, а также определение возможностей привлечения дополнительных финансовых ресурсов для преодоления убыточности сферы жизнеобеспечения.

Ключевые слова: энергетическая безопасность, энергетическая эффективность, энергосбережение, жилищно-коммунальное хозяйство, городские агломерации.

Е.С. Градобоева

Institute of Economic and Legal Researches
of NAS of Ukraine, Kyiv

THE SUPPORTING TENDENCIES
OF ENERGY SECURITY IN THE HOUSING
SECTOR OF URBAN AGGLOMERATIONS
(IN THE FRAMEWORK OF THE ASSOCIATION
AGREEMENT/FREE TRADE AREA BETWEEN
UKRAINE AND THE EU)

The article considers the current state and the factors affecting on energy security in housing and communal services of cities and urban agglomerations, analyzes the problematic aspects of ensuring the energy efficiency, estimates the impact of the provisions implementation of the Association Agreement/free trade area between Ukraine and the EU in the energy sector and supporting energy security in the housing sector in particular, with the aim of maximizing use of identified potential benefits and minimize potential negative consequences and risks.

On the basis of this the subject to the requirements and restrictions of the relevant provisions of the Association Agreement / free trade area between Ukraine and the EU, the background and the basic tendencies of energy security supporting in the housing sector of urban agglomerations are summarizing which are grouped into blocks of activities aimed at overcoming the risks of increasing energy costs, reducing their unnecessary costs by implementing resource-saving technologies as well as identify the opportunities to attract additional financial resources to deal with the loss of life support.

Key words: energy security, energy efficiency, energy saving, housing and communal services, urban agglomerations.

УДК 332.1

О.А. КАРЛОВА, д-р екон. наук, професор,
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

УПРАВЛІННЯ МІСТОМ, ОРІЄНТОВАНЕ НА ПОТРЕБИ МАЙБУТНЬОГО РОЗВИТКУ

Ключові слова: стратегія, управління, розвиток, принципи, місто.

Досліджується сучасна проблема стратегічного планування розвитку міст. Зазначається, що необхідний пошук узгодженої відповіді на потреби розвитку та протидії домінуючим економічним і соціальним кризам. Назріла потреба запровадження нових підходів до розвитку міста. У зв'язку з цим пропонуються принципи стратегічного управління розвитком міста. Особлива увага відведена управлінським рішенням, які орієнтовані на майбутнє міста. Доведено, що інструментом реалізації стратегії є річні плани соціально-економічного розвитку міста, які розробляються на основі стратегічного плану і цільових комплексних програм.

Сучасне місто характеризується великим масштабом виробництва і послуг, широкою номенклатурою продукції, складною міжгалузевою структурою, усе більшим взаємозв'язком усіх економічних ланок, безперервно змінюваними способами виробництва, відмиранням старих і виникненням нових галузей і т. д. Старі методи планування, управління й регулювання розвитку міст стали неадекватними, тому необхідно їх вдосконалення на сучасній науковій основі. Теоретичні дослідження і практичні розробки автора виконані в рамках наукової тематики Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова за бюджетною науково-дослідницькою темою «Регулювання соціально-економічного розвитку міського комплексу: теорія, методологія, практика» (ДР № 0113U000575), де автором визначені передумови розвитку міста як соціально-економічної системи. Наукова актуальність та необхідність практичного вирішення проблем визначення стратегічних напрямів соціального та економічного розвитку міста обумовили вибір теми, постановку мети та основних задач дослідження.

Учені В.А. Блюмберг [4], В.Ф. Глушенко [4], В.М. Геєць [5], М.О. Кизим [2, 10], Т.С. Клебанов [5, 10], В.С. Пономаренко [10], О.І. Черняк [5], Ю.І. Черняк [11] реалізували можливість використати аналогі відомих системних процесів і за допомогою більш простих засобів швидкої дії отримати необхідні якісні і, особливо, кількісні характеристики досліджуваних процесів, до яких можна віднести функціонування міст України. Проблема розвитку міст та агломерацій і метрополій, з урахуванням стратегії розвитку держави, присвячено роботи українських учених: М.Ф. Аверкіної [1], В.М. Бабаєва [3], В.М. Гончарова [6], О.А. Карлової [7], М.І. Мельник [8], О.М. Синют-

ки [8, 9], Я.В. Шевчук [9] та інших представників наукових шкіл регіоналістики. Проте в умовах сьогодення існує необхідність пошуку узгодженої відповіді на потреби розвитку міст та протидії домінантним економічним і соціальним кризам, що обумовлені об'єктивними передумовами та чинниками.

Метою дослідження є визначення елементів підсистем міста та групування основних принципів реалізації стратегічного управління розвитком міста.

Одним з основних умов функціонування і розвитку міст є формування ефективної системи управління. В силу необхідності підтримки сталого розвитку міст істотне значення має стратегічне управління. Стратегія є функцією управління містом, пов'язана з обґрунтуванням цілей, завдань та пріоритетів його соціально-економічного розвитку. Такий економічний вибір, на думку В. М. Бабаєва, диктується перш за все тим, що розвиток міст тісно пов'язаний зі збалансованим використанням територіальних ресурсів [2, С. 56]. Незважаючи на те, що кожна міська агломерація, кожне велике місто має свою специфіку, зумовлену історичним минулим, географічним становищем, спеціалізацією, в процесі їхнього розвитку можна виділити одну типову особливість. У дослідженні [5, С. 79] автор виділяє управління соціально-економічним розвитком міста, що, як правило, здійснюється в умовах дефіциту ресурсів, та визначає необхідність вибору оптимальної управлінської стратегії. За визначенням В.М. Гончарова [6, С. 153], до якої приєднується автор, місто як складна відкрита система, управління якою повинно базуватися на стратегічному підході, складається з таких підсистем: міське господарство; сфера матеріального виробництва; фінансово-економічна сфера; соціальна сфера; сфера місцевого управління.

Координація розвитку цих сфер становить основу стратегічного управління містом. Отже, стратегічне управління містом — це комплексний науково-практичний погляд на міські проблеми. Стратегічне управління розвитком міст є складним для органів місцевої влади не тільки в Україні, але і в розвинених країнах. Основними причинами активного використання стратегічного управління розвитком міст у різних країнах світу є загострення економічних і соціальних проблем, що стало особ-

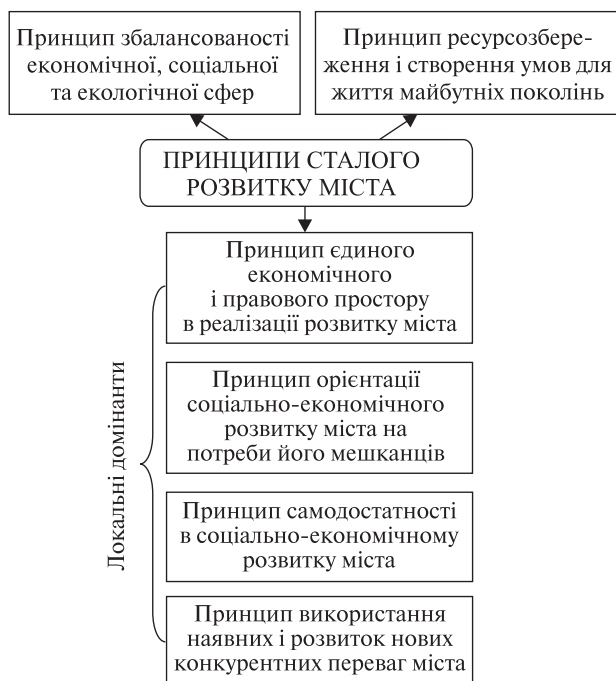
ливо помітним у період світових економічних криз; зростання специфічних міських проблем (роль міст у суспільстві стрімко зростала, вони стали розширюватися, і це спричинило проблеми, пов'язані зі зростанням урбанізації, соціальними проблемами, з ускладненням міської інфраструктури; ускладнення механізмів управління на місцевому рівні (міста, переважно великі, стали занадто складними «організмами», що вимагало комплексних підходів до управління ними на новому якісному рівні); глобалізація і, як наслідок, загострення територіальної та міжнародної конкуренції.

Міста поступово почали перетворюватися на самостійні суб'єкти економічного життя, їм дедалі більшою мірою необхідна власна економічна політика, вони повинні конкурувати в боротьбі за інвестиції, за робочу силу. Головною метою стратегічного управління є поліпшення якості життя міського співтовариства, яке реалізується через максимальне задоволення потреб громадян (особисте і суспільне споживання); можливість здійснення громадянами економічної діяльності (сприятливе підприємницьке середовище, робочі місця); висока якість міського середовища (екологія, благоустрій, культурне середовище тощо).

М.І. Мельник, О.М. Синютка, Я.В. Шевчук, С.Д. Щеглюк наголошують, що «соціологи, демографи, економісти у дослідженнях суспільно-територіальних утворень різного ієрархічного рівня акцентують увагу на розвитку окремих регіонів, ареалів, міст, їх зв'язку із периферійним оточенням тощо... Реалізація моделі поліцентричного просторового розвитку можлива за умов економічної та соціальної (міжрегіональної та внутрірегіональної) інтеграції [4, С. 60].

Для характеристики міста як системи М.Ф. Аверкіна визначає поняття «місто» як складну логістичну систему, яку формують системуютворювальні та системопідтримувальні підсистеми, зорієнтовані на задоволення потреб суб'єктів за рахунок використання соціо-еколого-економічних ресурсів під час виробництва, обміну та споживання. На думку автора, такий підхід є життєздатним [5, С. 15].

В основі стратегічного управління розвитком міста лежать управлінські рішення, орієнтовані на майбутнє міста. Одночасно вони закладають основу для ухвалення оперативних управлінських рішень. Стратегічні рішення

Принципи сталого розвитку міста (авторська розробка)

ня пов'язані із залученням значних ресурсів і можуть мати надзвичайно серйозні, довгострокові наслідки для міської спільноти нинішнього і наступних поколінь. До числа стратегічних рішень для міста можна віднести: впровадження інновацій у соціальну сферу (істотно покращує якість життя населення); докорінна зміна організаційної структури управління (підвищує ефективність управління містом); реформування економіки міста (оптимізує фінансовий потенціал міста); реконструкція міської інфраструктури (відкриває нові можливості життєдіяльності в місті); реконструкція історичного центру (підсилює приплив туристів) і т. д.

Ключовим елементом реалізації стратегії розвитку міста є стратегічне планування. Загальні умови планування економічного розвитку міста: місто об'єднує незалежних суб'єктів ринку — від підприємств і організацій до окремих мешканців; їх економічні рішення різні за масштабом, викликані різними причинами, незалежні одне від одного.

Все вищесказане обумовлює необхідність розробки комплексного підходу до розвитку міста, форм і методів планування на основі консенсусу рішень різних економічних суб'єктів. Отже, керований розвиток міст дасть змогу розвинути систему поділу праці на основі диверсифікації економіки та спеціалізації міст;

оптимізувати і здійснити комплексний розвиток землекористування; сформувати природно-екологічний каркас; оптимізувати й організувати комплексний розвиток комунальної інфраструктури; забезпечити збалансований розвиток освітньої, торговельно-розважальної, соціальної інфраструктури.

Ідея стратегічного планування розвитку міст сформувалася у 1980-х рр. під впливом концепції міського маркетингу в США. У рамках цієї концепції місто розглядається як економічний суб'єкт, який повинен привернути на свою територію бізнес, дати ефективну рекламу, представивши свої ресурси — матеріальні, трудові, фінансові, інтелектуальні. Основною функцією міста стає підтримка галузей, які відповідають його конкурентним перевагам. Це передбачає активне використання можливостей участі територіальної громади міста в управлінні, розвиток суспільно-приватного партнерства, досягнення згоди між усіма членами міської спільноти.

У стратегічних планах та програмах містяться заходи цілеспрямованого управлінського впливу з метою забезпечення довгострокового впливу з метою забезпечення довгострокового збалансованого розвитку міста. Основою планування є орієнтація на перспективний розвиток міста, ефективне використання ресурсних потенціалів, напрацювання пріоритетів розвитку. Цільова спрямованість стратегічного плану сталого розвитку, насамперед, повинна бути орієнтована на зміну міського середовища з метою поліпшення якості життя населення. Для реалізації стратегічних планів і завдань для забезпечення сталого розвитку міста потрібно орієнтуватися на певні принципи (рисунок).

Перехід міської спільноти до здійснення принципів стійкого розвитку створює ідейну базу для вирішення багатьох екологічних проблем.

Принцип збалансованості економічної, соціальної та екологічної сфер.

Концепція сталого розвитку ґрунтується на трьох основних принципах:

1) спрямованість дій на відновлення балансу між економікою та екологією, а саме: усунення шкідливого впливу виробничої та економічної діяльності на природне середовище регіону;

2) спрямованість дій на відновлення балансу між економічною та соціальною сферами;

3) вирішення поставлених завдань з урахуванням інтересів майбутніх поколінь.

Підходи до збалансування економічних, соціальних і природних факторів при переході до сталого розвитку лежать на шляху до соціальної справедливості, стійкої економіки та екологічної стійкості. Соціальна справедливість неминуче повинна ґрунтуватися на економічній стабільності і соціальній рівності, а для цього необхідна й екологічна стійкість, що означає збереження природного капіталу. Екологічна стійкість охоплює збереження біорізноманіття, здоров'я людини, а також якості повітря, води і ґрунту на рівні, достатньому для підтримки життя і добробуту людини, а також життя тварин і рослин на всі часи.

Розробка стратегії міста на засадах сталого розвитку інтегрує економічні, соціальні та екологічні цілі і завдання міської спільноти, пропонує комплексні та компромісні розв'язання міських проблем.

Принцип ресурсозбереження і створення умов для життя майбутніх поколінь. Основоположним пунктом у концепції сталого розвитку є відповідальність за життя майбутніх поколінь, пошук нових ефективних способів господарювання не тільки економічно, але й екологічно. Недостатність природних ресурсів в умовах зростання чисельності населення Землі, прогнози їх швидкого вичерпання, тривога за долю людства на планеті стали основною причиною для усвідомлення багатьма людьми на планеті необхідності переходу до сталого розвитку, пошуку шляхів у цьому напрямі.

Принципи сталого розвитку передбачають такі правила споживання природних та інших ресурсів, які враховуються в стратегічному плані міста:

1) темпи споживання відновлюваних ресурсів не повинні перевищувати темпи їх відновлення;

2) темпи споживання невідновних ресурсів не повинні перевищувати темпи їх заміни на відновлювані, у тому числі штучно створені;

3) виробництво і реалізація кінцевих продуктів повинні проектуватися і здійснюватися з мінімальною витратою речовин, матеріалів та енергії на всіх етапах виробничого циклу, бажано максимально замкнутого, отже, з найменшим впливом на людину та природні екосистеми;

4) інтенсивність викидів забруднювальних речовин не повинна перевищувати темпи задоволення і переробки цих речовин або втрати ними шкідливих властивостей.

Стратегічний план сталого розвитку закріплює екосистемні підходи до природокористування, встановлює систему управління ресурсоспоживанням і ресурсозбереженням, забезпечує збереження якості навколишнього середовища на рівні, безпечному для здоров'я і життєдіяльності людини, в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

Принцип єдиного економічного і правового простору в реалізації розвитку міста. Розвиток міста має бути спрямований на розв'язання питань соціального характеру, таких як забезпечення сприятливих соціальних умов для розвитку здібностей кожної людини, підвищення рівня життя населення, поліпшення умов і комфортності життя людей.

Принцип орієнтації соціально-економічного розвитку міста на потреби його мешканців. Розвиток міста має сприяти досягненню високого рівня та якості життя населення міста, зростанню людського капіталу, розвитку громадянського суспільства та безпеці життєдіяльності населення.

Вагомим чинником є спроможність економічної системи забезпечити населенню належні умови життя та задоволення потреб громадян в самореалізації.

Принцип самодостатності в соціально-економічному розвитку міста. Розвиток міста має спиратися на внутрішні ресурси і здійснюватися за рахунок внутрішніх чинників, внутрішніх можливостей, у тому числі й грошових.

Перехід до сталого розвитку повинен забезпечувати на перспективу збалансоване розв'язання проблем соціально-економічного розвитку і збереження сприятливого навколишнього середовища та природно-ресурсного потенціалу, задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь.

Принцип використання наявних та розвитку нових конкурентних переваг міста. Розвиток міста має здійснюватися за рахунок активізації наявних і формування нових конкурентних переваг міста.

План розвитку міста повинен створюватися на основі аналізу стану і перспектив розвитку соціально-економічної та політичної ситуації в країні, регіоні та місті, з урахуванням матері-

альних, інтелектуальних та інших ресурсів, якими володіє або які може реально залучити місто на цілі свого розвитку [11, С. 37].

За змістом стратегічний план розвитку повинен охоплювати всі напрямки розвитку міста: економічний, соціально-культурний, містобудівний, екологічний та інші. План повинен бути представлений у вигляді прогностичного документа з певним генеральним сценарієм розвитку. Стратегічний план розвитку міста складається з трьох основних розділів: соціально-економічне становище міста, основи стратегічного управління містом, цільові комплексні програми розвитку міста.

Стратегія соціально-економічного розвитку міста розробляється на основі прогнозів використання територіальних ресурсів, прогнозування демографічної та екологічної ситуації в місті, а також прогнозів динаміки факторів зовнішнього середовища — політичних, загальноекономічних, технологічних, соціальних та інших [6]. Прогнози будуються на основі граматичної конструкції «якщо, ... то ...», тобто якщо відбудуться зміни факторного параметра на певну величину, то з деякою вірогідністю зміниться оцінка шуканого параметра. Завданням прогнозів є визначення можливих перспектив розвитку міста та міських систем за різних варіантів зміни факторів зовнішнього середовища і можливостей внутрішнього розвитку [7, 8].

Таким чином, змістом прогнозів є попередній розгляд і можлива оцінка найважливіших параметрів стратегічних альтернатив розвитку міста. Керівництво міста обирає період прогнозу розробки стратегії соціально-економічного розвитку міста. В даний час переважають короткострокові прогнози — до п'яти років. Очевидно, що вирішити стратегічні завдання розвитку міста та покращення якості життя населення в дані терміни вельми проблематично. Тому найоптимальнішими є середньострокові прогнози (до 25 років). Час, закладений у них, дозволяє реально поліпшити якість життя населення. О.М. Синютка наголошує, що «...від вектора та рівня розвитку міст-метрополісів, складності та різноманітності їх функціонального навантаження (статусу) залежить розвиток прилеглої території, інтенсивність продукування та ретрансляції управлінських і технологічних інновацій, вищих досягнень і зразків матеріальної й духо-

вної культури, входження регіонів країни до світового соціально-економічного простору» [9, С. 368].

Методологічним підґрунтям рішення управлінських завдань є діалектика, що практично виражено в системному підході до економічних явищ [10, С. 66]. Прикладом цільових програм економічного розвитку міста є такі: підтримка підприємництва та організація маркетингової програми міста, перехід до системи правового зонування території міста, розвиток відносин у сфері землекористування, підтримка малого бізнесу, удосконалення управління використанням бюджету, розвиток житлово-комунального господарства, розвиток міського пасажирського транспорту, удосконалення системи соціальної підтримки населення.

Інструментом реалізації стратегії є річні плани соціально-економічного розвитку міста, що розробляються на основі стратегічного плану і цільових комплексних програм. Основні процедури річного планування передбачають: очікуване виконання бюджету міста, розпорядження голови адміністрації про початок роботи, рекомендації регіональних органів влади; розробку контрольних цифр плану, основні напрями бюджетної та податкової політики, розрахунок потреб у ресурсах та інвестиціях, розрахунок консолідованого бюджету території міста, розрахунок витрат на плановий рік, програма внутрішніх і зовнішніх інвестицій, розгляд і затвердження бюджету міста.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що реалізація стратегічного управління розвитком міста повинна покладатися на такі основні принципи: пріоритет використання наявних міських об'єктів (поліпшення їх функціонування, регенерація, санація, реабілітація) перед упровадженням і створенням нових; орієнтація на позитивні зрушення та напрями розвитку (зміцнення і використання позитивних сторін) поточних процесів замість і разом із запуском нових; забезпечення привабливості потрібних для розвитку міста видів та обсягів діяльності всіх її суб'єктів за рахунок випереджального створення відповідних матеріальних умов або поведінкових прототипів (прецедентів); забезпечення масової привабливості малого підприємництва (за рахунок створення та реклами ринку міських «малих» підприємницьких проектів та ініціатив).

Стойкість економіки міста повинна бути забезпечена за рахунок радикального підвищення ефективності господарювання, перш за все на основі зростання продуктивності праці в усіх основних секторах, збільшення експортного потенціалу в нових видах економічної діяльності. Сучасне місто — складне багатогранне явище, для вивчення механізмів його функціонування потрібен комплексний підхід, а саме вивчення життєдіяльності міста в сукупності правових, економічних, соціологічних, географічних та інших проблем. У даний час стратегічні проблеми розвитку залишаються актуальними для міст України. У рамках реформи самоврядування соціально-економічні проблеми з особливою гостротою постають перед адміністрацією міста. Отже, розробка комплексного методичного апарату управління містом є перспективним напрямком подальших досліджень, що реалізується у створенні спеціальної підсистеми в системі управління — підсистеми стратегічного управління розвитком міста.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Аверкина М.Ф.* Забезпечення стійкого розвитку міст та агломерацій: теорія, методологія, практика : [монографія]. — Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2015. — 496 с.
2. *Адаптивные модели в системах принятия решений:* [монографія]. — Под ред. Н.А. Кизима, Т.С. Клебановой. — Х. : ИД «ИНЖЕК», 2007. — 368 с.
3. *Бабасев В.М.* Управління великим містом: теоретичні і прикладні аспекти : [монографія]. — Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х. : ХНАМГ, 2010. — 306 с.
4. *Блумберг В.А., Глущенко В.Ф.* Какое решение лучше?: Метод расстановки приоритетов. — Л. : Лениздат, 1982. — 160 с.
5. *Гесць В.М., Клебанова Т.С., Черняк О.І.* та ін. Методи і моделі соціально-економічного прогнозування : [монографія]. — Х. : ВД «ИНЖЕК», 2008. — 396 с.
6. *Гончаров В.М.* Фінансовий та організаційно-інституційний механізми державного управління розвитком соціально-економічної інфраструктури : [монографія]. — В.В. Дорофієнко, В.М. Гончаров, В.М. Лобас та ін. — Донецьк: СПД Купріянов В.С., 2010. — 220 с.
7. *Карлова О.А.* Соціально-економічні складові функціонування міського комплексу (теорія і практика) : [монографія]. — Харків : Мадрид, 2011. — 452 с.
8. *Метрополізаційні процеси в регіоні: концептуальні підходи та прикладні аспекти просторового аналізу :* [науково-аналітична доповідь] / НАН України, Інститут регіональних досліджень; [Мельник М.І., Синютка О.М., Шевчук Я.В. та ін.]; наук. ред. Мельник М.І. — Львів, 2014. — 65 с.

9. *Синютка О.М.* Методичні підходи до оцінки метрополійних функцій регіональних метрополій / О.М. Синютка // Економічні інновації. — Вип. 57. — 2014. — С. 368—375.
10. *Современные проблемы моделирования социально-экономических систем :* [монографія]. — Под ред. Пономаренко В.С., Клебановой Т.С., Кизима Н.А. — Х. : ИД «ИНЖЭК», 2009. — 440 с.
11. *Черняк Ю.И.* Системный анализ в управлении экономикой. — М. : Экономика, 1971. — 193 с.

Надійшла 28.09.2015

Е.А. Карлова

Харьковский национальный университет городского хозяйства имени А.Н. Бекетова

УПРАВЛЕНИЕ ГОРОДОМ, ОРИЕНТИРОВАННОЕ НА ПОТРЕБНОСТИ БУДУЩЕГО РАЗВИТИЯ

Исследуется современная проблема стратегического планирования развития городов. Отмечается, что необходим поиск согласованного ответа на потребности развития и противодействия доминирующим экономическим и социальным кризисам. Назрела необходимость внедрения новых подходов к развитию города. В связи с этим предлагаются принципы стратегического управления развитием города. Особое внимание уделено управленческим решениям, которые ориентированы на будущее города. Доказано, что инструментом реализации стратегии служат годовые планы социально-экономического развития города, которые разрабатываются на основе стратегического плана и целевых комплексных программ.

Ключевые слова: стратегия, управление, развитие, принципы, город.

О.А. Karlova

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

OF CITY MANAGEMENT ORIENTED TO THE NEEDS OF FUTURE DEVELOPMENT

Examines the modern problem of strategic planning of urban development. It is noted that the search for coherent responses to development needs and counter the dominant economic and social crises. There is a need to introduce new approaches to the development of the city. In this regard, it suggests principles for the strategic management of city development. Special attention is given to managerial decisions that focus on the future of the city. It is necessary that the tool of strategy implementation are annual plans for socio-economic development of the city, which are developed based on the strategic plan and target complex programs.

Key words: strategy, management, development, principles, city.

УДК 339.942

М.В. МЕЛЬНИКОВА, д-р екон. наук, доцент, провідний науковий співробітник
Інститут економіко-правових досліджень НАН України, м. Київ

КРОС-КОРДОННІ МІСЬКІ АГЛОМЕРАЦІЇ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ З УРАХУВАННЯМ УГОДИ ПРО ЗВТ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

Ключові слова: крос-кордонна міська агломерація, єврорегіон, розвиток, транскордонне співробітництво, надання транскордонних послуг.

Розглянуто питання розвитку крос-кордонних міських агломерацій в Україні. Проаналізовано зарубіжний досвід функціонування та узагальнено передумови формування, ознаки, чинники розвитку, моделі кооперації крос-кордонних міських агломерацій. Розглянуто практику транскордонного співробітництва між Україною та країнами ЄС у формі єврорегіонів та крос-кордонних агломерацій. Обґрунтовано необхідність модернізації нормативно-правової бази щодо партнерства територіальних громад разом із удосконаленням законодавства про транскордонне співробітництво і надання транскордонних послуг у рамках імплементації положень Угоди про ЗВТ між Україною та ЄС.

Розвиток системи транскордонного співробітництва, включаючи єврорегіони та крос-кордонні міські агломерації в Україні, має об'єктивні причини, пов'язані з вигідним геополітичним положенням країни, найвищою довжиною зовнішнього кордону серед європейських країн (близько 5990 км, у тому числі з країнами Євросоюзу — 1390 км), розгалуженою мережею великих та малих міст у прикордонних регіонах і високим рівнем урбанізаційних процесів (у 3/4 регіонів частка міського населення складає понад 50 %). Створення умов для активізації прикордонної торгівлі, обміну послугами та трудової міграції, охорони навколишнього середовища — це далеко не повний перелік переваг, які надає розвиток крос-кордонних міських агломерацій у складі системи транскордонного співробітництва.

Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року [1] транскордонне співробітництво визначено пріоритетним напрямом розвитку регіонів, що передбачає «сприяння поглибленню економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав» [1]. У даний час у зв'язку імплементацію Угоди про асоціацію / ЗВТ між Україною та ЄС (далі — Угода) [2] вирішення проблем розвитку транскордонного співробітництва взагалі і розвитку крос-кордонних міських агломерацій зокрема набуває актуальності, це стосується і законодавчого, організаційного та економічного забезпечення.

Оцінку впливу Угоди на розвиток економіки України достатньо ретельно представлено фахівцями Інституту економіки та прогнозування НАН України [3], однак має сенс поглибити розгляд питань, пов'язаних із впливом Угоди на транскордонне та регіональне співробітництво, а також транскордонне надання послуг за рахунок подальшого розвитку прикордонних територій у формі міських агломерацій.

Варто зазначити, що проблеми транскордонного співробітництва, у т. ч. транскордонне надання послуг, перебувають у центрі уваги вітчизняних і зарубіжних учених і практиків [4–10]. Ними визначено сутність, принципи транскордонного співробітництва, його пріоритетні трансформації в умовах наближення до ЄС, перспективи розвитку євро регіонів, особливості ринку транспортних, туристичних та екологічних послуг у контексті транскордонного співробітництва. Що стосується проблем розвитку прикордонних територій, включаючи крос-кордонні агломерації, то вони знайшли відображення у дослідженнях [11–18], які присвячено визначенню характеристик крос-кордонних агломерацій, їхньої ролі у стимулюванні розвитку регіону, вивченню європейського досвіду планування розвитку прикордонних територій, інструментам транскордонної кооперації. Однак потребують подальшого опрацювання питання узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду надання транскордонних послуг і використання різних форм транскордонного співробітництва у рамках функціонування та розвитку крос-кордонних міських агломерацій, що визначає мету дослідження.

Метою статті є визначення умов і напрямів розвитку крос-кордонних міських агломерацій у контексті підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на підставі узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Треба зазначити, що як будь-яка міська агломерація, крос-кордонна міська агломерація є складною багатокомпонентною динамічною системою, яка поєднує компактно розташовану на певній прикордонній території групу урбанізованих поселень за рахунок встановлення та розвитку тісних економічних і культурних зв'язків. Управління цією системою здійснюється за рахунок використання форм, методів та інструментів територіального планування і розвитку на підставі співпраці між

органами місцевого самоврядування територіальних громад, які входять до агломерації, та спрямоване на задоволення загальних потреб та інтересів.

Фахівці визначають, що прикордонні міста у рамках агломерацій можуть розвиватися майже одночасно на обох територіях; у різний час — одне місто вже існувало, а друге створили для зміцнення кордону; або навіть раніше могло існувати єдине місто, яке розділили після перегляду кордонів [11, С. 43].

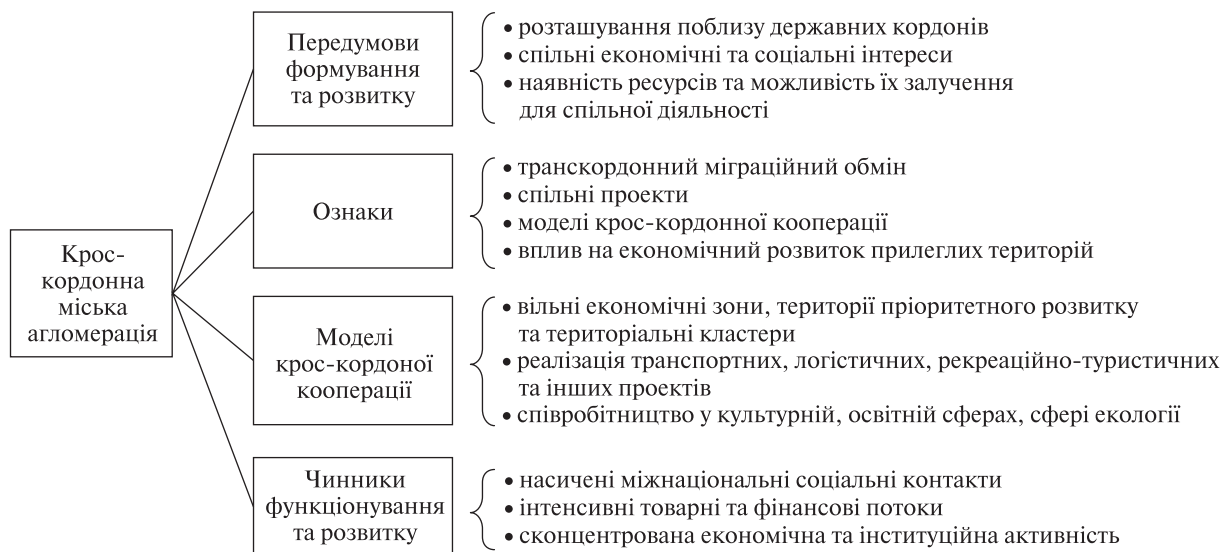
Вивчення досвіду формування, функціонування та розвитку крос-кордонних агломерацій у Північній Америці (зокрема Детройт—Віндзор; Ніагара—Фол; Ванкувер—Сіетл, Сан-Дієго—Тіхуана, Ларедо—Нуево) [13, 14], країнах Євросоюзу (Лільська, Базельська, Євросіті) [13, 15, 16] та Південно-Східної Азії (Гонконг—Гуаньдуна, Сінгапур—Джохор-Бару) [17], дозволяє виявити передумови формування, ознаки, чинники розвитку, моделі кооперації крос-кордонних міських агломерацій, які узагальнено на рисунку.

Крос-кордонні міські агломерації Північної Америки, розташовані на канадсько-американському кордоні, інтегровані завдяки прикордонній торгівлі товарами та послугами, а крос-кордонні агломерації, які діють на мексикано-американському кордоні ґрунтуються на кооперації між підприємствами, розташованими по обох боках кордону, які мають преференції у митних режимах.

Південно-східноазійські крос-кордонні агломерації відрізняються широким використанням інститутів регіонального співробітництва для розвитку «трикутників зростання» та вільних економічних зон.

Європейські крос-кордонні міські агломерації використовують комплексний підхід, який передбачає вирішення поряд з економічними соціокультурних та екологічних завдань відповідної стратегії просторового розвитку прикордонних територій двох або трьох держав. У таблиці наведено характеристику стратегій розвитку трьох великих європейських крос-кордонних міських агломерацій.

Розробка стратегій передбачає збір повної транскордонної статистики; прийняття заходів щодо захисту та збереження природного середовища та культурної спадщини; інтеграцію транспортної інфраструктури в рамках реалізації інвестиційно-інноваційних програм;

Крос-кордонна міська агломерація: ознаки, передумови, моделі кооперації, критерії оцінки

сприяння транскордонному міграційному руху [11, С. 173].

Зазначені стратегії реалізуються на підставі укладання відповідних угод між територіальними громадами на регіональному та міському рівні. У країнах ЄС взаємодію між територіальними громадами регламентує «Європейська хартія місцевого самоврядування», «Хартія конгресу місцевих і регіональних органів влади Європи», «Європейська хартія регіонального просторового планування». При цьому між-регіональне та міжмуніципальне співробітництво може використовувати для вирішення спільних завдань формування територіальних кластерів та механізми державно-приватного партнерства.

Що стосується України, то ознакам транскордонного співробітництва у формі крос-кордонних агломерацій більшою мірою відповідають міста поблизу північного та східного кордонів, де високий рівень урбанізації (Харків—Белгород, Суми—Курськ, Чернігів—Гомель—Брянськ та ін.). На західному кордоні рівень урбанізації нижчий, тому широко використовується така форма транскордонного співробітництва як єврорегіони — міждержавні транскордонні регіональні асоціації. На кордоні між Україною та країнами ЄС створені та діють єврорегіони «Буг», «Карпати», «Нижній Дунай», «Верхній Прут». Зазначені асоціації створюються на підставі адміністративних, економічних або технічних угод, що укладаються місцевими органами влади прикордонних регіонів у межах своїх повноважень. Фор-

мування транскордонних асоціацій дозволяє розширити можливості в галузях: економіки, транспортних перевезень, охорони довкілля, енергетики, культури, розвитку підприємництва і модернізації інфраструктури, боротьби зі стихійними лихами, а також створюються можливості для оперативнішого реагування на потреби ринку товарів та послуг [8, С. 138]. Треба вказати, що у Закарпатській та Волинській області на кордоні з країнами ЄС є міста, які відповідають окремим ознакам крос-кордонних міських агломерацій. Вони переважно інтегруються за рахунок надання транспортних, туристичних та екологічних транскордонних послуг і реалізації сумісних інфраструктурних проектів. Зокрема це міста Ужгород—Міхайловце (Словаччина), Мукачево—Пряшів (Словаччина), Чоп—Неретхаза (Угорщина), Берегово—Саболч (Угорщина).

За даними щомісячного моніторингу «Транскордонне співробітництво: останні події та тенденції розвитку», у липні 2015 р. Україною та ЄС узгоджувалися чотири нові програми прикордонного співробітництва на 2016—2020 рр. Загальний обсяг фінансування склав 350 млн, євро. Це такі програми: «Україна—Польща—Білорусь» (175,8 млн євро), «Україна—Словаччина—Угорщина—Румунія» (73,9 млн євро), «Україна—Румунія» (60 млн євро) і «Басейн Чорного моря» (39,1 млн євро) [18]. Передбачається, що в рамках цих програм будуть реалізовуватися грантові проекти для вирішення завдань розвитку прикордонних територій, включаючи модернізацію транс-

портної інфраструктури, охорону природного середовища, підтримку малого і середнього бізнесу, попередження надзвичайних ситуацій, надання транскордонних послуг. При цьому програми повинні реалізовуватися з урахуванням дії Угоди про ЗВТ між Україною та ЄС, що, у свою чергу, потребує вдосконалення законодавчого забезпечення.

Як визначає І.Є. Журба [5, С. 95], нормативно-правове забезпечення транскордонного співробітництва між Україною та країнами ЄС являє собою багаторівневу систему:

- міжнародний рівень включає угоди, договори, конвенції та інші акти, укладені між Україною та суверенними державами або міжнародними організаціями;

- національний рівень (Закон України «Про транскордонне співробітництво», Постанови Кабміну України «Деякі питання розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів», «Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011—2015 рр.»);

- регіональний та рівень територіальних громад (угоди про створення єврорегіону, угоди про транскордонне співробітництво прикордонних регіонів України та суміжних держав, угоди про дружні відносини та співпрацю місцевих органів влади України й суміжних держав).

Саме ця багаторівнева система і повинна бути об'єктом модернізації законодавства про транскордонне співробітництво (включаючи розвиток єврорегіонів та крос-кордонних міських агломерацій у рамках імплементації Угоди про ЗВТ між Україною та ЄС). Відповідно до

законодавства України, формування та функціонування єврорегіонів і крос-кордонних агломерацій здійснюється на підставі співробітництва або партнерства територіальних громад, яке, у свою чергу, потребує приведення у відповідність до законодавства ЄС. Також доцільна формальна інституалізація міських агломерацій взагалі та крос-кордонних агломерацій зокрема у напрямку формування відповідних інституцій, інституційних умов, інституційного середовища та правової регламентації.

Важливим аспектом розвитку транскордонного співробітництва у рамках єврорегіонів та крос-кордонних агломерацій повинно стати розширення спектра та підвищення якості надання транскордонних послуг. Особливо це стосується транспортних, туристичних та екологічних послуг.

Важливо, що надання транскордонних послуг має особливості, регламентовані Генеральною угодою з торгівлі послугами (ГАТТ) та використанням митно-тарифних і нетарифних методів державного регулювання. При цьому необхідно враховувати, що до загальних правил торгівлі послугами, які зазначені в ГАТТ, належать: режим найбільшої сприятливості та гласності; створення спеціального органу, що інформує інші країни про чинні правила торгівлі та їх можливі зміни; підписання угод про взаємовизнання освітніх стандартів, ліцензій і сертифікатів на професійну діяльність; застосування системи врегулювання суперечок при виникненні непорозумінь.

Характеристика стратегій розвитку трьох великих європейських крос-кордонних міських агломерацій

Назва агломерації	На якому кордоні	Головна мета стратегії	Ключові завдання стратегії
Лільська	Бельгія—Франція	Перетворення старопромишлого регіону в економічно розвинену агломерацію	Будівництво спільного транскордонного Центру управління відходами; загальне розширення автобусних ліній; створення транскордонного індустріального парку; підготовка транскордонних атласів для надання інформації потенціалним інвесторам
Базельська	Швейцарія—Італія—Франція	Сприяння економічному зростанню шляхом використання загальних інфраструктурних інвестицій	Землепорядкування та сталий розвиток; урбанізація та землекористування; транспортування; економічне зростання; природа і навколишнє середовище; реалізація великомасштабних проектів і будівництво інфраструктури
Євросіті Басков	Іспанія—Франція	Покращення процедур управління відходами	Створення загального комплексу дій з управління відходами, а також санітарними звалищами, що відповідають нормам ЄС

Досвід співробітництва України з країнами ЄС щодо надання транскордонних екологічних послуг свідчить, що найбільш розвиненими з них є управління водними ресурсами, відходами та екологічний туризм [9, С. 190]. Розширенню спектра послуг заважає нерозвиненість вітчизняної інституційно-правової бази, обмеженість ініціативи місцевих громад щодо екологічного співробітництва та недостатня кількість фахівців.

Передумовами розвитку ринку туристичних послуг у контексті транскордонного співробітництва є: реалізація спільних транскордонних проектів у сфері туризму, розвинута система освіти в галузі туризму, спорту та культури, наявність спільних туристичних та краєзнавчих центрів, сприятливе географічне розташування на перетині транзитних міжнародних шляхів [10, С. 164]. Однак низький рівень розвитку туристичної інфраструктури, візовий режим перетину кордонів, нормативно-правова та політична нестабільність, низька конкурентоспроможність туристичних послуг заважають розвитку відповідного ринку. Розроблення інноваційних туристичних продуктів, формування сприятливого бізнес-середовища та модернізація законодавства відповідно до вимог ЄС є стратегічними напрямками розвитку сфери туристичних послуг, особливо в контексті транскордонного співробітництва.

При цьому особливої уваги потребує визначення впливу Угоди про ЗВТ між Україною та ЄС на здійснення транскордонного постачання послуг туроператорами України. Зокрема це стосується ліцензування: відповідно до ч. 3 Додатка XVI-B до Угоди, країні, до якої постачаються послуги українського туроператора, надається право вимагати дотримання тих правил та регламентів, які обов'язкові для туроператорів, що діють на території цієї країни, незважаючи на те, що вони є додатковими та не відповідають законодавству України.

Таким чином, розвиток сфери транспортних, туристичних та екологічних транскордонних послуг у рамках євро регіонів та кроскордонних агломерацій потребує як імплементації законодавства, згідно з Угодою про ЗВТ між Україною та ЄС, так і реалізації заходів, які забезпечать подолання впливу негативних чинників розвитку цієї сфери.

Висновки. Розвиток євро регіонів та кроскордонних агломерацій в Україні є невід'єм-

ною частиною системи транскордонного співробітництва, яка пов'язана з подальшою урбанізацією прикордонних територій.

Аналіз зарубіжного досвіду функціонування кроскордонних міських агломерацій у Європі, Північній Америці та Південно-Східній Азії дозволив узагальнити передумови формування, ознаки, чинники розвитку, моделі кооперації кроскордонних міських агломерацій, а також охарактеризувати стратегії розвитку трьох великих європейських кроскордонних міських агломерацій.

За результатами дослідження практики транскордонного співробітництва між Україною та країнами ЄС, включаючи євро регіони та окремі ознаки кроскордонних агломерацій, визначено доцільність їх формальної інституалізації та правової регламентації в контексті реалізації програм транскордонного співробітництва, спрямованих на розвиток прикордонних територій.

Доведено, що забезпечення розвитку кроскордонних агломерацій в Україні нерозривно пов'язано з модернізацією нормативно-правової бази щодо партнерства територіальних громад поряд з удосконаленням законодавства про транскордонне співробітництво та надання транскордонних послуг у рамках імплементації положень Угоди про ЗВТ між Україною та ЄС. Визначено шляхи подальшого розвитку сфери транспортних, туристичних та екологічних послуг в економіці євро регіонів і кроскордонних міських агломерацій.

Подальших досліджень потребують питання взаємоузгодженого із законодавством обох країн інституційного середовища у рамках кроскордонних міських агломерацій, яке дозволяє забезпечити ефективний розвиток міської економіки та вирішення завдань якісного надання транскордонних послуг.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385 // Офіційний вісник України. — 2014. — № 70. — Ст. 1966.
2. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифіковано із заявою Законом України від 16.09.2014 № 1678-VII // Офіційний вісник України. — 2014. — № 75. — том 1. — Ст. 2125.

3. *Оцінка впливу Угоди про асоціацію / ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України : наукова доповідь / за ред. В.М. Гейця, Т.О. Осташко, Л.В. Шинкарук; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України».* — К., 2014. — 102 с.
4. *Льченко Н.М.* Транскордонне співробітництво в Україні: перспективи розвитку євро регіонів / Н.М. Льченко // Державне будівництво. — ХарПІ НАДУ. — 2012. — № 2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kbuara/e-book/db/2012-2/index.html>
5. *Журба І.Є.* Пріоритетні форми трансформації транскордонного співробітництва в умовах наближення України до ЄС : монографія / І.Є. Журба. — Хмельницький, 2012. — 276 с.
6. *Заблодська І.В.* Європейський досвід транскордонного співробітництва та його використання в Україні / І.В. Заблодська, К.В. Канцурова // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Сер. : Економічна. — 2014. — № 4. — С. 25—29.
7. *Мікула Н.* Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Н. Мікула. — Львів, 2004. — 395 с.
8. *Олійник Ю.* Транскордонне співробітництво як чинник відносин асоціації Україна та ЄС / Ю.Олійник // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. — 2013. — Вип. 25. — С.135—140.
9. *Скороход І.С.* Роль транскордонного співробітництва у формуванні та розвитку ринку екологічних послуг в Україні / І.С. Скороход // Регіональна економіка. — 2013. — № 3. — С. 185—191.
10. *Василиха Н.В.* Розвиток ринку туристичних послуг у контексті транскордонного співробітництва // Н.В. Василиха // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. — 2010. — Вип. 3. — С.160—165.
11. *Рыжова Н.П.* Экономическая интеграция приграничных регионов: монография / Н.П. Рыжова. — Хабаровск : ИЭИ ДВО РАН, 2013. — 352 с.
12. *Московкин В.М.* Методы анализа и инструменты трансграничной кооперации / В. М. Московкин // Региональная экономика: теория и практика. — 2009. — № 3 (96). — С. 2—9.
13. *Brunet-Jailly E.* Economic Integration and the Governance of Cross-Border Regions: Forms and Functions of Cross-Border Urban Regions — North American Functional Regions, European Territorial Regions / E. Brunet-Jailly // Annual meeting of the American Political Science Association, Boston, Massachusetts. — 2002. — P. 52—69.
14. *Голунов С.В.* Безопасность американо-мексиканской границы: опыт пограничной политики США / С.В. Голунов // США — Канада: экономика, политика, культура. — 2008. — № 4. — С. 32—47.
15. *Perkmann M.* The Emergence and Governance of Euroregions: The Case of the Euregio on the Dutch- German Border. Institut Universitari de Estudis Europeus, Universitat Autònoma de Barcelona // Working paper online. — 2005. — № 11. — P. 76—84.
16. *Euregio.* Posted on website of Euregio Maasrhine [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.euregio-mr.org>
17. *Douglass M.* Cities for Citizens: Planning and the Rise of Civil Society in a Global Age / M. Douglass, J. Friedmann. — New York : John Wiley and Sons, 1998. — 308 с.
18. *Транскордонне співробітництво: останні події та тенденції розвитку : щомісячний моніторинг [Електронний ресурс].* — Режим доступу : <http://www.cts.org.ua>

Надійшла 15.09.2015

М.В. Мельникова

Інститут економіко-правових досліджень
НАН України, г. Київ

КРОСС-ГРАНИЧНЫЕ ГОРОДСКИЕ АГЛОМЕРАЦИИ: ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ С УЧЕТОМ СОГЛАШЕНИЯ О ЗСТ МЕЖДУ УКРАИНОЙ И ЕС

Рассмотрены вопросы развития кросс-граничных городских агломераций в Украине. Проанализирован зарубежный опыт функционирования и обобщены предпосылки формирования, признаки, факторы развития, модели кооперации кросс-граничных городских агломераций. Рассмотрена практика трансграничного сотрудничества между Украиной и странами ЕС в форме евро регионов и кросс-граничных агломераций. Обоснована необходимость модернизации нормативно-правовой базы для партнерства территориальных общин наряду с совершенствованием законодательства о трансграничном сотрудничестве и предоставлении трансграничных услуг в рамках имплементации положений Соглашения о ЗСТ между Украиной и ЕС.

Ключевые слова: кросс-граничная городская агломерация, евро регион, развитие, трансграничное сотрудничество, предоставление трансграничных услуг.

M.V. Melnikova

Institute of Economic and Legal Researches
of NAS of Ukraine, Kyiv

CROSS-BORDER TOWN AGGLOMERATION: THE EXPERIENCE AND PROSPECTS OF ITS DEVELOPMENT TAKING INTO ACCOUNT THE AGREEMENT ABOUT FREE AREA BETWEEN THE EU AND UKRAINE

The problem of cross-border conurbations development in Ukraine is examined. Foreign experience of functioning is analyzed and the prerequisites for the formation, characteristics, factors of development, and models of cross-border urban cooperation agglomerations are summarized. The practice of cross-border cooperation between Ukraine and the EU in the form of Euroregions and cross-border agglomerations is considered. It proved the necessity of regulatory framework of the local community's partnership modernization along with improvement of legislation on cross-border cooperation and cross-border provision of services within the framework of the provisions implementation of free area between Ukraine and the EU.

Key words: cross-border urban agglomerations, Euroregion, development, cross-border cooperation, cross-border provision of services.

УДК 331.5.024.54:353

О.В. ТАРАСЕВИЧ, канд. екон. наук, доцент, в. о. завідуючого відділом
Інститут економіко-правових досліджень НАН України, м. Київ

РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ В УКРАЇНІ

Ключові слова: трудові відносини, міські агломерації, соціальний розвиток, економічний розвиток, система управління міськими агломераціями, трудові ресурси.

У статті розглянуто проблему формування трудових відносин в умовах розвитку міських агломерацій. Показано переваги таких територіальних утворень у сфері розвитку соціально-трудова відносин. Зроблено висновок, що сучасні соціально-орієнтовані трудові відносини створюють умови для соціального та економічного розвитку міських агломерацій в Україні. Обґрунтовано необхідність удосконалення законодавчої та інституційної баз їхнього розвитку, розробки механізмів формування трудових відносин в Україні на основі вивчення та впровадження зарубіжного досвіду.

Однією з невирішених проблем соціально-економічного розвитку міських агломерацій в Україні є недостатня концептуальна розробка механізму формування трудових відносин, оскільки трудові відносини органічно пов'язані з ефективністю функціонування міської економіки і є не тільки економічною, але й достатньо гострою соціальною проблемою. Процеси формування трудових відносин в умовах соціально-економічного розвитку міських агломерацій повинні бути визначені чіткіше як у суто теоретичному, так і в науково-практичному аспекті. В Україні на державному рівні сьогодні відсутня широкомасштабна програма соціально-економічного розвитку міських агломерацій на найближчу перспективу. Низка міст України самостійно розробляють і намагаються реалізувати перспективні стратегії економічного розвитку з урахуванням соціального захисту населення міст, які входять до складу міських агломерацій, з метою забезпечення зростання рівня добробуту людей. Необхідність удосконалення заходів у сфері регулювання зайнятості для стимулювання економічного зростання та підвищення рівня життя населення, недостатня наукова розробка цієї проблеми визначають актуальність теми нашого дослідження.

З урахуванням світового досвіду в Україні повинна бути напрацьована національна стратегічна програма формування нових трудових відносин в умовах розвитку міських агломерацій в Україні із урахуванням вимог соціально орієнтованої ринкової економіки. Глобальною цільовою установкою цієї програми виступає розширення наявних і створення нових механізмів формування трудових відносин на підприємствах міст, що входять до складу агломерацій, з метою випуску ними експортної конкурентоздатної продукції.

Теоретичні й практичні дослідження проблем формування соціально орієнтованих трудових відносин на сучасному етапі соціально-економічного розвитку міст України знайшли своє віддзеркалення в працях вітчизняних учених. Ним приділяли увагу В.М. Геєць, Е.М. Лібанова, Д.П. Богиня, О.С. Головачов [1—4], С.І. Дорогунцов, С.І. Бандур, А.М. Колот, С.П. Калініна та ін. Теоретичну й методологічну основу нашого дослідження склали фундаментальні праці з проблем ринку праці та зайнятості населення зарубіжних науковців, зокрема А. Сміта, П. Самуельсона, Дж. Кейнса, Д. Рікардо, А. Маршалла, А. Оукена, М. Фрідмана, М. Вебера, Ж.-Б. Сея та ін. З урахуванням сучасного зарубіжного досвіду проблема формування нових трудових відносин у містах, що входять до складу агломерацій, вимагає подальших досліджень і практичних рішень.

Метою статті є дослідження стану та перспектив формування ринку праці в умовах соціального та економічного розвитку міських агломерацій в Україні.

Аналіз економічної ситуації в Україні показує, що деякі механізми регулювання ринку праці в містах, які входять до складу агломерацій, уже створено, але повноцінного цивілізованого ринку ще немає. Причиною цього є глибока економічна криза, що виникла внаслідок проведення антитерористичної операції в східних регіонах, яка пронизує всі ланки та механізми суспільного виробництва й характеризується глибокими диспропорціями та розбалансованістю економіки, спадом виробництва майже в усіх галузях господарства, значним вивільненням робочої сили, зростанням незайнятості та безробіття, підвищенням цін, інфляцією. Тому, розв'язуючи проблеми стабілізації економіки, без якої зараз неможливий прогрес у створенні ринкового господарства, доцільно вивчати та розробляти шляхи формування сучасних трудових відносин, використовуючи зарубіжний та вітчизняний досвід. Отже, потрібна науково обґрунтована державна політика для створення умов ефективного функціонування механізмів нових, соціально орієнтованих, трудових відносин.

Трудові стосунки охоплюють різноманітні сфери та ланки суспільного виробництва. Вони функціонують і в межах підприємства, і поза ним. Не менш важливими є також про-

блеми інфраструктури міських агломерацій, які виникають в умовах сучасного формування трудових відносин. Нові соціально орієнтовані трудові відносини мають формуватись на основі забезпечення зайнятості та скорочення безробіття, законодавчого регулювання трудових відносин, соціального захисту, соціального партнерства, включаючи колективно-договірне регулювання за участю профспілок роботодавців і держави, пенсійного забезпечення із повним дотриманням Господарського кодексу України.

В основу вирішення проблеми формування трудових відносин у міських агломераціях покладено теоретичне припущення про те, що головні соціально-господарські та економіко-правові питання відтворення робочої сили в ринкових умовах, як і суспільного продукту взагалі, мають вирішуватись в Україні приблизно так, як і в інших країнах, виходячи з об'єктивних закономірностей науково-технічного прогресу, демократичної системи управління виробництвом і суспільством, дотримання норм права, товарно-грошових відносин. Проте в питаннях формування трудових відносин у міських агломераціях треба враховувати також і місцеві особливості, галузеву та територіальну структуру господарства, рівень розвитку національної економічної системи, традиції в системі, рівень розвитку соціально-го партнерства, робочої сили тощо.

Рішення актуальних проблем ринку праці й зайнятості передбачає проведення більш активної політики держави та органів місцевого самоврядування у сфері галузевої, професійно-кваліфікаційної та територіальної структури цього ринку. Отже, можна відзначити: у сучасних українських умовах необхідно підвищити значення такого напрямку регулювання зайнятості, як створення робочих місць, які сприяють розвитку людського потенціалу. Досягнення цієї мети буде сприяти розвитку інтеграції зусиль усіх суб'єктів ринку праці, приватних роботодавців, кадрових агентств, місцевих і загальнодержавних органів влади на основі політики ліквідації кадрового «голоду» на затребувані сучасним ринком праці спеціальності та підвищення рівня і якості підготовки працівників.

Як відомо, одним з основних факторів, що визначають потенціал розвитку міської ринкової системи, зокрема, можливості розвитку

конкурентних механізмів на ринку праці та ефективної інтеграції ринку праці в соціально-економічну систему міста, є розвинені системи працевлаштування населення та підготовки робочої сили. Ці системи повинні враховувати соціально-економічні особливості життєдіяльності різних груп населення агломерації й використовувати потенціал такого невід'ємного атрибуту функціонування ринкової економіки, як наявність значної диференціації населення у рамках міської агломерації за рівнем розвитку робочої сили, а, відповідно, і пропозиції праці [1—3].

Ринкові трансформації, які відбулися в економіці України протягом останніх двох десятиліть, були пов'язані зі становленням структур ринків праці й капіталу, виникненням капіталістичної економіки, зміною галузевої структури виробництва. Поява відкритих форм безробіття й перетворення трудових відносин є їхнім природним наслідком. У сучасний період форми й способи працевлаштування, обсяг попиту на працю та недостатня професійна підготовка працівників сприяють виникненню масового безробіття й періодичного підвищення його рівня. Формування та вдосконалення функціонування ринку праці, досягнення ефективної зайнятості населення стали важливими загальнодержавними завданнями.

У загальній системі трудових відносин одне з центральних місць посідає соціально-економічний механізм регуляції ринку праці, який є системою взаємодії елементів і методів впливу на політику зайнятості шляхом використання економічних, правових і соціальних засобів управління населенням країни. На думку О.С. Головачова, «...ринок праці, на якому формуються трудові відносини, є системою виробничих відносин працівників (власників робочої сили), підприємців (працедавців) і держави з приводу обміну індивідуальної здібності до праці на фонд життєвих засобів, необхідних для відтворення робочої сили й розміщення працівників у системі суспільного розподілу праці відповідно до законів товарного виробництва й обороту» [4, С. 96].

Найважливішою серед широкого кола організаційно-економічних і соціально-політичних проблем, обумовлених ситуацією, що склалася сьогодні в економіці України, є проблема зайнятості трудових ресурсів, яка виникла внаслідок виробничої та соціальної кризи.

Зайнятість є найуразливішим місцем у системі ринкових відносин, оскільки саме через цю сферу наочно висвітлюються всі економічні й соціальні суперечності, визначаються ефективність виробництва та умови життя громадянина будь-якої країни.

Переваги міських агломерацій, такі як можливість забезпечення концентрації ресурсів на найважливіших напрямках розвитку, ширші можливості залучення та розвитку кадрів, раціональне використання наявної інфраструктури, є властивими для об'єднаних громад, що створюються в процесі реформи місцевого самоврядування, консолідації територіальної основи. Нові можливості територіальних громад, що входять до міських агломерацій, відіграють ключову роль у економічному розвитку держави у зв'язку з розвитком системи місцевого самоврядування та прийняттям законів України «Про співробітництво територіальних громад», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про засади державної регіональної політики» [5—8].

У формуванні основи економічного розвитку міських агломерацій визначальну роль відіграє оптимальне поєднання ресурсів, процесів їх перетворення та отримання результатів. Ресурси розвитку міських агломерацій — це матеріальні та нематеріальні показники території, які можуть бути використані в господарській діяльності: природні ресурси, виробничий потенціал та виробничі потужності, розташовані на даній території. Потенціал складається з ресурсних можливостей і організаційних дій з використання можливостей, які впроваджуються на основі інформації про ресурси. При цьому потрібна інформація про наявність ресурсів, їхню вартість, способи використання, а також про умови економічної діяльності. Таким чином, вирішення основного завдання органів місцевого самоврядування щодо підвищення рівня та якості життя має бути спрямованим на формування умов економічного розвитку території й організацію процесу спільного управління ресурсами, що територіально знаходяться в межах міських агломерацій, з власниками цих ресурсів [9].

Під міською агломерацією розуміємо групу близько розташованих міст, селищ та інших населених пунктів з тісними трудовими, культурно-побутовими, виробничими зв'язками. Відповідно до українського законодавства,

міська агломерація не є новою адміністративно-територіальною одиницею, а являє собою організаційне утворення, яке складається з кількох територіальних громад, що мають на меті спільну реалізацію функцій місцевого самоврядування. Як об'єкт управління міські агломерації є складними динамічними, поліструктурними, багатофункціональними, організаційно-економічними просторовими системами, що самоорганізуються, концентрують значні обсяги ресурсів і серйозно впливають на розвиток регіонів та економіки країни в цілому. Тому вони потребують розробки особливих підходів до вирішення проблем управління їх функціонуванням та розвитком [10].

Розвиток міської агломерації як динамічної системи, що самоорганізується, здійснюється у двох формах: еволюційний та ініційований розвиток. У процесі еволюційного розвитку здійснюється рух від індустріальної до розвинутої постіндустріальної агломерації. Агломерація при цьому проходить етапи від переважання базової функції промислового виробництва через зростання сектору послуг, поєднання торгової, житлової та виробничої нерухомості до активного будівництва у глобальну ієрархію міських центрів [11].

Ініційований розвиток включає обґрунтування, ухвалення та реалізацію управлінських рішень щодо зміни кількісних та якісних параметрів агломерації та її складових. При цьому враховуються такі чинники розвитку: наявність природних ресурсів, зручне географічне розташування, чисельність населення, його культурні та моральні цінності; розміри інвестицій; участь у міжнародній торгівлі, людський капітал і його накопичення, науково-технічний прогрес, підвищення якості життя населення, створення умов для розвитку послуг як для населення, так і для бізнесу. Одним із важливих чинників соціально-економічного розвитку міської агломерації є виробнича, соціальна, інституційна інфраструктура. Найважливіша роль належить виробничій інфраструктурі — транспорту, зв'язку, матеріально-технічному постачанню, об'єктам електроенергетики [12].

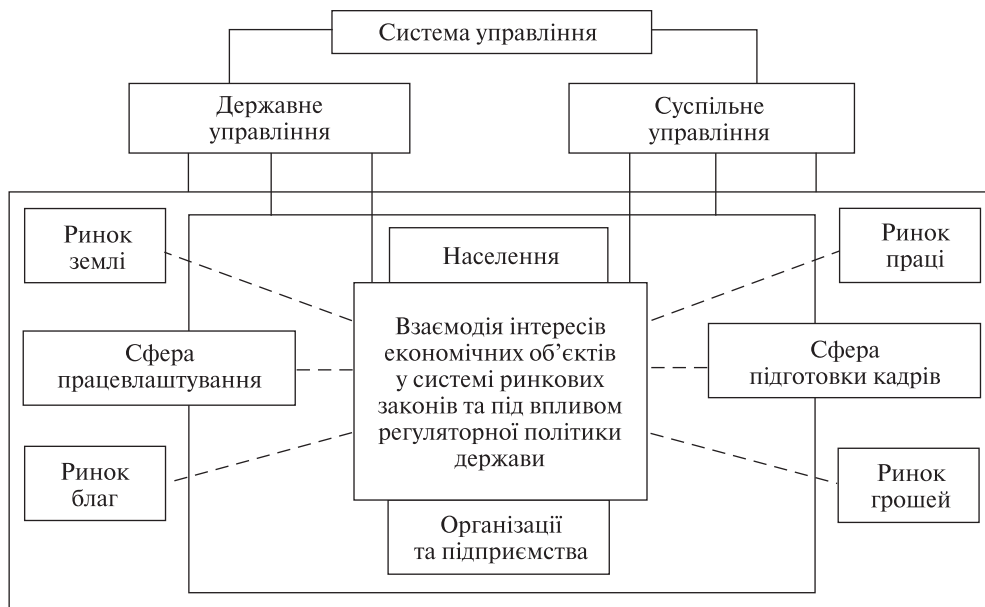
Таким чином, управління ініційованим розвитком міської агломерації повинно здійснюватися з урахуванням певних закономірностей щодо забезпечення ефективного розміщення виробництва, ринкової спеціалізації та комп-

лексного використання потенціалу, раціонального розподілу праці.

За сучасних умов економічного розвитку міст доцільно використання моделі взаємодії державного, приватного й ринкового регулювання зайнятості трудових ресурсів міських агломерацій. Суть тристоронньої інтеграції, яка пропонується в моделі, полягає в поєднанні державного, макроекономічного регулювання з приватним регулюванням на мікрорівні для досягнення паритету між попитом і пропозицією та з метою спільного протистояння негативним тенденціям у розвитку ринку. Запропонована модель інтеграції є більш перспективною порівняно з класичною, кейнсіанською або монетаристською, оскільки зменшує рівень безробіття, збільшує кількість зайнятого працездатного населення й дозволяє повніше використовувати резерви трудових ресурсів на місцевому і на рівні агломерації. Ця модель враховує, що у системі регуляторів ринкової економіки наявні як ринкові регулятори, що діють незалежно від бажань держави, підприємств, людей, так і неринкові, які розробляються органами державного управління й обов'язкові для використання в господарській діяльності (рисунки).

Логіко-структурна модель функціонування й розвитку ринку праці як елемента соціально-економічної системи міської агломерації може бути використана в ролі інструмента моніторингу регуляторної політики трудових відносин. При цьому вона повинна передбачати три рівні взаємозв'язків: основний рівень ринкової структури соціально-економічної системи міської агломерації (взаємодія ринку благ, праці, грошей, землі); рівень взаємодії спеціальних соціальних структур із ринками соціально-економічної системи міської агломерації (взаємодія ринку праці із системами працевлаштування та підготовки кадрів); рівень взаємодії інтересів суб'єктів ринку праці.

За допомогою логіко-структурної моделі розвитку ринку праці міських агломерацій можливе вирішення таких завдань: 1) формування блоку основних проблем функціонування системи; 2) формування цільового блоку, відповідно до виявлених проблем; 3) формування блоку альтернативних варіантів напрямів досягнення цілей; 4) формування блоку засобів досягнення цілей за напрямками; 5) фор-

Логіко-структурна модель функціонування та розвитку ринку праці як елемента соціально-економічної системи міської агломерації

мування блоку очікуваних результатів модернізації системи.

Таким чином, розгляд ринку праці як складового елемента соціально-економічної системи ринкового середовища міської агломерації дає можливість дослідити напрями взаємодії та взаємовпливу різних ринків соціально-економічної системи на процеси формування та функціонування суб'єктів економічних відносин з точки зору оптимізації ринкового середовища міської агломерації. Тоді може бути доведеною необхідність здійснення дворівневої регуляторної політики, спрямованої на розвиток ринку праці. Це, по-перше, підтримка саморозвитку та регулювання основних параметрів систем працевлаштування та підготовка кадрів із погляду саморозвитку ринкових відносин на ринку праці. По-друге, необхідним є державне регулювання якісних і кількісних параметрів розвитку ринку праці, а також регуляторна політика, спрямована на підтримку ефективних методів такого регулювання. Запропонована модель взаємодії державного, приватного й ринкового регулювання зайнятості трудових ресурсів повинна забезпечити оптимальний баланс попиту та пропозиції на ринку праці місцевого рівня, і рівня агломерації. Вирішення актуальних проблем ринку праці та зайнятості в Україні передбачає проведення більш активної політики держави та органів місцевого самоврядування в області

галузевої, професійно-кваліфікаційної й територіальної структури всього ринку, тому що за сучасних умов у нашій державі необхідно підвищити значення такого напрямку регулювання зайнятості, як створення робочих місць, що сприятимуть розвитку людського потенціалу. Під час обґрунтування перспективної економічної та соціальної політики особливу увагу потрібно приділяти вибору заходів із забезпечення ефективної зайнятості населення, для чого доцільно мати розвинену систему прогнозування зайнятості населення у кожному місті, яке входить до складу агломерації, з урахуванням усіх його особливостей, та ефективну систему освіти, підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації кадрів, що відповідає вимогам розвиненої соціально орієнтованої ринкової економіки.

Для регуляції трудових відносин в Україні в першу чергу потрібно прискорити розробку проєктів концепцій, законів і нормативних актів, необхідних для практичного використання на місцях; широкого арсеналу заходів щодо податкової, соціально-економічної й фінансово-кредитної політики, спрямованих на структурну перебудову виробництва, створення нових підприємницьких структур, розвиток малого та середнього бізнесу, підтримку рівня попиту на ринку праці, заохочення підприємств до збереження й збільшення чисельності працівників. Важливе значення має зниження по-

даткового навантаження на заробітну плату за основним місцем роботи й за сумісництвом, зменшення відрахувань із фонду заробітної плати підприємства, вживання заходів щодо запобігання падінню обсягу виробництва.

Значною є роль держави в підтримці й підвищенні купівельної спроможності заробітної плати. Це забезпечується, зокрема, за допомогою захисту зарплати від інфляції через механізм індексації. Проте зростання інфляції в Україні не супроводжується відповідною корекцією зарплат через її індексацію, індексації підлягають грошові доходи громадян у розмірах, що не перевищують величини межі малозабезпеченості. Це негативно впливає на платоспроможний попит, що, у свою чергу, призводить до падіння обсягу виробництва. Індексацію зарплат залежно від рівня інфляції треба використовувати як інструмент її гальмування, оскільки і цей метод припиняє падіння купівельного попиту населення, а отже, і зниження обсягу виробництва, проте навіть у розвинених країнах механізм індексації зарплат не повністю компенсує підвищення цін на споживчі товари й послуги.

У зв'язку із цим назріла необхідність удосконалення податкової системи, починаючи з перегляду державної політики оподаткування доходів громадян. Податкова регуляція трудової діяльності повинна бути побудована так, щоб вона стримувала надмірно високі доходи, але не ослаблювала мотивацію до праці. Для цього дуже важливе значення має здійснення переходу від фіскальної до стимулювальної податкової політики та забезпечення стабільності законодавчої правової бази. Доцільно визначити порядок перегляду податкової соціальної пільги, підвищення її розміру, який не може бути меншим за реальний прожитковий мінімум.

У багатьох вітчизняних підприємств сьогодні бракує коштів як для техніко-економічного розвитку, так і для підвищення заробітної плати, що пов'язано з відносно великим відсотком сукупних податкових відрахувань. У зв'язку із цим доцільним є зниження рівня ставки податків у всіх сферах виробничої діяльності, яке сприятиме підвищенню економічної ефективності підприємств. Система державного регулювання господарської діяльності повинна передбачати раціональну податкову регуляцію заробітної плати найнятих робітників

і прибутку підприємств із тим, щоб забезпечувати купівельну спроможність трудових доходів населення. Наявну шкалу *ставок* оподаткування не можна визнати обґрунтованою й прогресивною: вона, по-перше, призводить до надмірної диференціації зарплати, по-друге, мінімальна зарплата не набагато перевищує споживчий кошик на рівні фізіологічного існування. Практично оподатковується весь кошик зарплати, що є неприпустимим.

У зв'язку із цим доцільно перенести індексацію зарплат із загальнодержавного рівня на рівень підприємств, використовуючи для цього систему колективно-договірної регуляції трудових відносин. Необхідно відзначити також, що пряма державна регуляція оплати праці достатньо обмежена, оскільки більшість державних підприємств функціонують в умовах ринкових відносин. Світова практика свідчить, що з розвитком цих відносин пряма державна регуляція трудової діяльності витісняється непрямую, договірною.

Для регуляції зайнятості населення в Україні необхідно прискорити розробку проєктів концепцій, законів і нормативних актів, потрібних для практичного використання на місцях, з метою поліпшення соціальної, економічної, податкової та фінансово-кредитної політики держави.

Формами реалізації функцій держави щодо ринку трудових ресурсів України є законодавча функція, тобто видання відповідними органами законів, обов'язкових для виконання всіма державними органами, суспільними організаціями, органами місцевого самоврядування, посадовими особами та громадянами, а також управлінська функція, тобто адміністративна чи виконавчо-розпорядча діяльність — оперативна, повсякденна й конкретна реалізація органами виконавчої влади (державного управління) функцій держави у сфері розвитку економіки та культури, соціального забезпечення й охорони здоров'я, транспорту й зв'язку, охорони суспільного порядку й оборони країни. Вагомими формами реалізації функцій держави щодо регулювання ринку праці є судова діяльність, тобто здійснення правосуддя всіма ланками судової системи країни, діяльність, пов'язана з розглядом і вирішенням судами в установленому законом порядку цивільних, трудових та господарських спорів, та контрольно-наглядова діяльність,

тобто діяльність органів державного контролю й нагляду за законністю діяльності суб'єктів господарювання всіх форм власності на ринку праці.

Інституційні передумови забезпечення соціального розвитку трудових ресурсів потребують удосконалення системи соціального законодавства України. У сфері формування нормативно-правової бази соціальної політики доцільно передбачати вдосконалення програмного законодавчого документа, який визначив би основні принципи, засади й напрямки розвитку законодавства і заклав би основи подальшої кодифікації головних норм у соціальній сфері, а також документів, що визначатимуть порядок регулювання колективних трудових відносин; законодавчих актів, які уможливають реформування системи соціального забезпечення та комплексу актів законодавства у сфері охорони праці.

Інституційні передумови забезпечення економічного та соціального розвитку міських агломерацій України потребують реформування системи законодавства України та вдосконалення законодавчої й нормативної бази регуляції функціонування та розвитку ринку праці України, зокрема, необхідно внести відповідні доповнення до статей 27, 28, 32, 34, 61, 62 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування у сфері регуляції питань оплати праці та забезпечення підвищення рівня прибутків мешканців міст, створення нових робочих місць і передумов розвитку малого та середнього бізнесу, втручання органів місцевого самоврядування у процеси закриття містоутворювальних підприємств, а також можливість надання податкових пільг підприємствам усіх форм власності, які створюють нові робочі місця на відповідній території, тобто делегування з боку держави частки повноважень стосовно регуляторної політики у сфері праці на місцевий рівень, де органи місцевого самоврядування зможуть більш ефективно керувати розвитком ринку праці та зростанням добробуту жителів країни.

Висновки. Формування трудових відносин в умовах розвитку міських агломерацій в Україні та вдосконалення функціонування ринку праці, досягнення ефективної зайнятості населення в сучасних умовах соціально-еко-

номічної та політичної кризи стали важливими загальнодержавними завданнями.

Найважливішою серед широкого кола організаційно-економічних і соціально-політичних проблем, обумовлених ситуацією, що склалася сьогодні в економіці України, є проблема зайнятості трудових ресурсів на основі об'єднання ресурсів територій в єдину агломерацію. Зайнятість є найуразливішим місцем у системі ринкових відносин, оскільки саме через цю сферу наочно висвітлюються всі економічні й соціальні суперечності, визначаються ефективність виробництва та умови життя громадян України.

Вирішення актуальних проблем ринку праці та зайнятості в Україні передбачає проведення більш активної політики держави та органів місцевого самоврядування в області галузевої, професійно-кваліфікаційної й територіальної структури. Подальших досліджень потребують питання формування трудових відносин в умовах соціального та економічного розвитку міських агломерацій в Україні, удосконалення функціонування ринку праці України. Узгодження нормативно-правового забезпечення діяльності трудових ресурсів та соціальної політики держави сприятиме досягненню високого рівня зайнятості населення на рівні міських агломерацій. Внаслідок успішного вирішення проблем соціально-економічного розвитку міських агломерацій їхня економіка зможе поступово трансформуватися в ринкову економіку з яскраво вираженою соціальною орієнтацією, що властиво розвиненим країнам, де цей аспект регуляції економіки здійснюється оптимальними ринковими засобами регуляції трудових відносин. Тому потрібна науково обґрунтована державна політика під час створення умов ефективного функціонування механізмів нових, соціально орієнтованих, трудових відносин.

Для обґрунтування перспективної економічної та соціальної стратегії розвитку міських агломерацій на державному і на міському рівні особливу увагу потрібно приділяти вибору заходів із забезпечення ефективної зайнятості населення, для чого доцільно мати розвинену систему прогнозування зайнятості населення міст, що входять до складу агломерації, з урахуванням усіх особливостей.

У разі застосування світового досвіду в Україні повинна бути розроблена національна стра-

тегічна програма формування сучасних трудових відносин на рівні міських агломерацій із урахуванням вимог соціально орієнтованої ринкової економіки. Глобальною українською цільовою установкою цієї програми виступає розширення наявних і створення нових механізмів формування трудових відносин на підприємствах усіх форм власності з метою випуску ними експортної конкурентоздатної продукції.

Досвід країн із розвинутою ринковою економікою унаочнює факт, що міські агломерації як система функціонування економіки міст передбачають формування сучасних соціально-трудова відносин. Реалізацію об'єднання територіальних громад в єдину агломерацію необхідно здійснювати на основі партнерства всіх органів державного, регіонального й місцевого управління, з одного боку, а з іншого — представників бізнесу, підприємництва, підприємств усіх форм власності.

Для забезпечення рівня зайнятості в Україні в першу чергу потрібно прискорити розробку проектів концепцій, законів і нормативних актів, необхідних для практичного використання на місцях, удосконалення законодавчої та нормативної бази регуляції ринку праці. Інституційні передумови забезпечення соціального розвитку трудових ресурсів потребують удосконалення системи соціального законодавства України.

Переваги міських агломерацій, такі як можливість забезпечення концентрації ресурсів на найважливіших напрямках розвитку, ширші можливості залучення та розвитку кадрів, раціональне використання наявної інфраструктури, є властивими для об'єднаних громад, що створюються в процесі реформи місцевого самоврядування, консолідації територіальної основи. Нові можливості територіальних громад, що входять до міських агломерацій, відіграють ключову роль в економічному розвитку держави у зв'язку з прийняттям законів України «Про співробітництво територіальних громад», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про засади державної регіональної політики».

Згідно з Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», органи місцевого самоврядування мають можливість ухвалювати самостійні рішення щодо перспективних напрямів розвитку міських територіальних гро-

мад, проводити більш незалежну від держави власну економічну політику, планувати економічний і соціальний розвиток свого міста, а також розвиток ринку праці й зайнятості населення.

Інституційні передумови забезпечення економічного та соціального розвитку міських агломерацій України потребують удосконалення законодавчої й нормативної бази регуляції функціонування та розвитку ринку праці України, зокрема, необхідно внести відповідні доповнення до статей 27, 28, 32, 34, 61, 62 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування у сфері регуляції питань оплати праці та забезпечення підвищення рівня прибутків мешканців міст, що входять до складу агломерацій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Гец В.М.* Общество, государство, экономика: феноменология взаимодействия и развития / В.М. Гец; НАН Украины, Институт экономики и прогнозирования. — К. : Экспресс, 2009. — 864 с.
2. *Либанова Э.* Рынок труда / Э. Либанова. — К. : Центр учебной лит-ры, 2003. — 224 с.
3. *Богиня Д.П.* Ментальный фактор в сфере труда: проблемы теории и практики / Д.П. Богиня, М.В. Семькина ; Институт экономики НАН Украины. — К. : Шторм, 2003. — 382 с.
4. *Экономика и рынок труда* / [под ред. А.С. Головачова]. — Минск : Высшейш. шк., 1991. — 245 с.
5. *Про місцеве самоврядування в Україні* : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 27. — Ст. 170.
6. *Про співробітництво територіальних громад*: Закон України від 17.06.2014 № 1508-VII // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 1508-VII // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 34. — ст. 1167.
7. *Про добровільне об'єднання територіальних громад* : Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII // Відомості Верховної Ради України. — 2015. — № 13. — ст. 91.
8. *Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року* : постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385 // Офіційний вісник України. — 2014. — № 70. — Ст. 1966.
9. *Територіальний розвиток в Україні* розвиток агломерацій та субрегіонів : [Проект USAID: Локальні ініціативи та національна конкурентоспроможність]. — К., 2012. — 183 с.
10. *Тищенко О.П.* Ресурсний потенціал міських агломерацій: проблеми ефективного управління / О.П. Тищенко, Н.В. Присяжнюк // Економічний часопис XXI. — 2013. — № 9/10 (2). — С. 3—6.
11. *Fujita M.* Economics of agglomeration: cities, industrial location, and regional growth / Masahisa Fujita, Jacques-

Francois Thisse. — Cambridge, JK; New York : Cambridge University Press, 2002. — 466 p.

12. *Phelps N.* Contrasts in agglomeration: proto-industrial, industrial and post-industrial forms compared / N. Phelps, T. Ozawa. // *Progress in Human Geography*. — 2003. — 27 (5). — P. 583—604.

Надійшла 14.09.2015

Е.В. Тарасевич

Институт экономико-правовых исследований
НАН Украины, г. Киев

РЕГУЛИРОВАНИЕ РЫНКА ТРУДА В УСЛОВИЯХ
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
ГОРОДСКИХ АГЛОМЕРАЦИЙ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрена проблема формирования трудовых отношений в условиях развития городских агломераций. Показаны преимущества городских агломераций в сфере развития социально-трудовых отношений. Сделан вывод, что современные социально-ориентированные трудовые отношения создают условия для социального и экономического развития городских агломераций в Украине, а также совершенствования законодательной и институциональной баз развития городских агломераций. Обоснована необходимость разработки механизмов формирования трудовых отношений в Украине на основе изучения и внедрения зарубежного опыта.

Ключевые слова: трудовые отношения, городские агломерации, социальное развитие, экономическое развитие, система управления городскими агломерациями, трудовые ресурсы.

Е.В. Tarasevich

Institute of Economic and Legal Researches
of NAS of Ukraine, Kyiv

LABOR MARKET REGULATION IN THE CONTEXT
OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT
OF THE METROPOLITAN AREAS IN UKRAINE

The article considers the problem of the formation of labor relations in the development of urban agglomerations. The advantages of urban agglomerations in the development of social and labor relations. It is concluded that modern socially-oriented labor relations create the conditions for social and economic development of urban agglomerations in Ukraine. The necessity of improving the legal and institutional bases of urban agglomerations. The necessity of development of mechanisms of formation of labor relations in Ukraine on the basis of the study and introduction of international experience.

Key words: labor relations, urban agglomerations, social development, economic development, the system of management of urban agglomerations, labor.

УДК 332.005.95

Ю.А. ЗАВОЙСЬКИХ, старший викладач
Інститут хімічних технологій Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля, м. Рубіжне

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТРУДОВОЇ МОТИВАЦІЇ З ПОЗИЦІЙ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

Ключові слова: розвиток, трудова мотивація, елементи, система, структура, оплата праці.

У статті досліджено сутність поняття мотивація, виявлено та досліджено основні властивості системи трудової мотивації працівників підприємства, окреслено основні тенденції розвитку даної проблеми та виявлено типи ставлення до праці.

Проблема трудової мотивації є однією з найбільш актуальних проблем науки і практики, а підвищення ефективності управління людськими ресурсами в умовах ринку стає винятково важливим на різних рівнях управління, і тому підвищення трудової мотивації варто розглядати як необхідну умову підйому економіки на рівні суспільства в цілому. Перехід до ринкових відносин зруйнував стару систему мотивації, але нова ринкова система знаходиться поки в стадії формування, тому повільні, суперечливі інституційні зміни формують середовище, несприятливе для розвитку позитивної базової мотивації. Сучасні тенденції свідчать про поглиблення соціального розшарування, зниження рівня життя масових груп населення, низький рівень оплати праці, що перетворює працю за наймом на засіб виживання.

В умовах ринку проблеми мотивації праці набувають особливої актуальності й на рівні конкретного підприємства: від якості трудового потенціалу і ступеня його реалізації залежить конкурентоспроможність підприємства, його виживання. Значення мотивації для досягнення високих результатів праці і, в кінцевому підсумку, позитивних результатів діяльності суб'єкта господарювання важко переоцінити. У той же час в політиці роботодавців відносно найманого персоналу переважають установки на використання примусових стимулів до праці, неефективність яких давно усвідомлена в країнах з ринковою економікою.

Проблема трудової мотивації в останній час знаходить досить широке відображення в працях вітчизняних учених: В. Абрамова, Д. Богиня, В. Данюк, Г. Дмитренко, О. Єськова тощо.

Незважаючи на велику кількість дослідницьких підходів, можна сказати, що комплексний вплив системи стимулів до праці на загальні мотиваційні процеси в національній економіці вивчено далеко не достатньо.

Мета статті — дослідження теоретичних основ та сучасних тенденцій трудової мотивації, її ролі в підвищенні ефективності діяльності підприємств.

У процесі дослідження необхідно розглянути всі види зовнішніх впливів на процес трудової мотивації, оцінюючи й різні структурні

рівні, на яких він може здійснюватися, а також напрацювання пріоритетних напрямків подолання мотиваційної кризи.

Застосування системного підходу дозволяє виявити міцний взаємозв'язок стимулів до праці на різних структурних рівнях і трудової мотивації як самого суб'єктивного процесу формування спонукальних сил до праці. Важливою особливістю системи трудової мотивації є вимушена мотивація, яка є недостатньо вивченою на даний момент та яка формується під впливом негативних стимулів до праці.

На основі аналізу наукових підходів до визначення поняття «мотивація» можна зробити висновок про те, що найбільш доцільно розглядати це поняття у двох основних значеннях. По-перше, в результативному, змістовному сенсі мотивація — це складний процес формування у суб'єкта внутрішніх спонукальних сил до дії під впливом зовнішніх стимулів і внутрішніх характеристик свідомості (потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій). У даному значенні мотивація — суб'єктивний процес, що відбувається у свідомості людини і впливає на його поведінку; по-друге, у функціональному сенсі мотивація може розглядатися як процес цілеспрямованого впливу на формування мотивів поведінки людей. У такому розумінні мотивація — найважливіша функція управління, причому як на рівні суспільства в цілому, так і на рівні окремого підприємства. На рівні соціуму мотиваційні впливи реалізуються (прямо чи опосередковано) через систему найважливіших соціальних інститутів, а на рівні організації — через функцію менеджменту, вплив на формування мотивів поведінки працівників [1].

Таке розуміння мотивації є доцільним з кількох причин: враховуються основні, найбільш значущі елементи даного поняття; два вищезгадані підходи видаються достатніми для визначення «суміжних» понять (стимулювання, ставлення до праці, задоволення роботою тощо), уточнення їх співвідношення з поняттям *мотивація*. Але, необхідно зазначити, що виділення і обґрунтування двох змістів поняття мотивація є все ж таки недостатнім для розуміння сутності і характеру формування саме трудової мотивації, оскільки:

1. Розуміння мотивації в змістовному і функціональному значеннях органічно пов'язані між собою, що визначає необхідність їх комплексного, системного вивчення.

2. Кожне з визначень поняття мотивації припускає наявність складної внутрішньої структури, взаємопов'язаних компонентів.

Саме тому можна вважати, що для розкриття повного, всебічного поняття *трудова мотивація* необхідним є застосування системного підходу.

У науковій літературі можна знайти згадку про поняття «мотиваційна система» або «системи мотивації особистості» [2]. Тим не менш, послідовне і комплексне розкриття трудової мотивації як системи в літературі відсутнє.

Системний підхід можна назвати універсальною методологією наукового пізнання, що отримала розвиток в ході природного прогресу науки. При цьому необхідно зважати на особливе значення системного підходу для аналізу соціально-економічних явищ і процесів, адже соціально-економічні системи, у порівнянні з технічними і природними, відрізняються більш високим порядком складності, винятковим різноманіттям взаємозв'язків, рівнем організації і, у той же час, рівнем невизначеності. Система трудової мотивації є, безумовно, складною організованою соціально-економічною системою. Це підсистема суспільства, метою (результатом) функціонування якої є формування певного, історично обумовленого типу ставлення до праці, у результаті взаємодії свідомості суб'єкта і комплексу зовнішніх впливів (стимулів до праці). З цього визначення випливає те, що, «зовнішнім середовищем» функціонування системи трудової мотивації є суспільство в цілому, отже, система трудової мотивації є історично обумовленим характером соціально-економічних відносин. Водночас, система трудової мотивації охоплює дві великі підсистеми: особистісну підсистему, що характеризує свідомість суб'єкта, і підсистему стимулів до праці, що характеризує комплекс зовнішніх мотиваційних впливів на суб'єкта.

Розглянемо основні властивості системи трудової мотивації.

1. Системі трудової мотивації властива цілеспрямованість, орієнтація на реалізацію певних функцій (досягнення цілей), які обумовлені місцем системи в зовнішньому середовищі.

2. Найважливішою характеристикою системи є її цілісність, адже результат функціонування системи трудової мотивації не може бути зрозумілим і адекватно інтерпретованим

з позицій аналізу її окремих компонентів або підсистем. Не можна стверджувати, що тип ставлення до праці визначається виключно властивостями особистості людини і особливостями її свідомості.

3. Усі компоненти системи мотивації взаємопов'язані, і тільки їхня комплексна взаємодія призводить до досягнення певного результату.

4. Система трудової мотивації характеризується внутрішньою організацією, обумовлюючи взаємодію підсистем та елементів. Підсистема стимулів до праці діє як на інституційному, так і на операційному рівнях, формуючи тип мотивації та тип ставлення до праці окремих працівників і різних соціальних груп (професійно-кваліфікаційних, демографічних та ін.).

5. Система трудової мотивації має здатність до самоорганізації, відновлення і підтримування стійкості з боку зовнішнього середовища. Засвоєння цінностей відбувається в процесі соціалізації особистості, а в зрілому віці система цінностей вже насилу піддається зміні.

Для того, щоб описати будову системи трудової мотивації (елементи і взаємозв'язки між ними), необхідно виділити і обґрунтувати її ознаки. Так, якщо досягнення суспільно необхідного типу ставлення до праці є метою (функцією) системи трудової мотивації в суспільстві, то саме цей формований тип і є ознакою кожної історично зумовленої системи мотивації.

Поняття *ставлення до праці* тісно пов'язане з поняттям *трудова мотивація* і неоднозначно інтерпретується в науковій літературі. Ставлення до праці є найважливішою комплексною характеристикою свідомості працівника, що відображає прояв базової мотивації (ставлення до праці як форми соціальної активності) і прояв конкретної мотивації (ставлення до конкретного виду праці в реальних умовах у рамках певної організації чи підприємства). Ставлення до праці охоплює поняття трудової мотивації в його змістовному сенсі, тобто всю систему формування внутрішніх спонукальних сил до праці: потреб, інтересів і цінностей, сприйняття зовнішніх стимулів різного рівня і власне мотиви трудової поведінки. Чинники формування трудової мотивації ідентичні факторам формування ставлення до праці, а їхня дія виявляється як на інституціональному рівні, так і на рівні конкретних організацій чи підприємств. У той же час поняття *ставлення до праці* є ширшим за поняття

трудової мотивації, тому що враховує і ступінь задоволення потреб та інтересів. Задоволення роботою є результатом взаємодії мотивації (і базової, і конкретної) з системою стимулів до праці, які визначають конкретні умови і рівень задоволення адресованих праці потреб. Ставлення до праці, відповідно, характеризується:

- особливостями мотивації в змістовному значенні (базова мотивація як система адресованих праці потреб та інтересів, суб'єктивна цінність праці і конкретна мотивація як система спонукальних сил у конкретній виробничій ситуації);

- рівнем і структурою задоволення роботою.

Тип ставлення до праці — стійкий комплекс характеристик базової та конкретної мотивації до праці, рівня і структури задоволення роботою, що формується в конкретних історичних умовах під впливом системи стимулів до праці. Типи ставлення до праці можуть бути диференційовані не тільки в різних соціально-економічних системах, але і в рамках однієї системи в різних групах працівників.

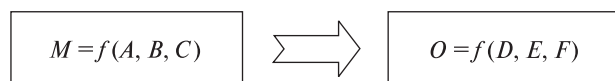
Деякі вчені [2, 3] виділяють три базові типи ставлення до праці: примус, винагорода і спонукання.

Примус — це засіб формування особливого типу зовнішньої мотивації, яка має назву вимушеної та яка заснована на застосуванні негативних стимулів в умовах обмеженої свободи вибору лінії поведінки об'єктом стимулювання. Вимушена мотивація як мотивація страху супроводжується низьким рівнем задоволення працею і характеризує особливий тип ставлення до праці: вона стає засобом виживання.

Винагорода — це засіб формування мотивації, надання працівникові можливостей для задоволення своїх потреб за допомогою праці. Винагорода може мати форму матеріальних (грошових і негрошових) і нематеріальних стимулів (моральних, соціальних, статусних та ін.). Необхідно зазначити, що форми винагород тісно переплітаються.

Спонукування як специфічний тип стимулів до праці — це апеляція до внутрішньої мотивації, застосування стимулів, що сприяють формуванню інтересу до змісту праці, прояву творчих здібностей, отриманню задоволення від процесу праці та його суспільної значимості [4].

Система стимулів до праці, як правило, об'єднує всі типи стимулів у різному поєднанні.

Формування типів ставлення до праці під впливом типів трудових стимулів: M — мотиваційний зовнішній вплив; O — сформований тип ставлення до праці; A — спонукальні стимули; D — ціннісний тип ставлення до праці; B — інструментальні стимули (винагорода); E — інструментальний тип ставлення до праці; C — примусові стимули; F — вимушений тип ставлення до праці

Проте описані типи ставлення до праці рідко трапляються в «чистому» вигляді, але постають у вигляді різних комбінацій (рисунок) [5].

Розкривши зміст системоутворювальних ознак, визначивши побудову системи трудової мотивації, розглянемо її основні компоненти і взаємозв'язки між ними. Система трудової мотивації складається з двох великих підсистем — системи стимулів до праці та особистісної підсистеми.

Система стимулів до праці має ієрархічну будову і об'єднує два рівня стимулів, характер впливу яких на мотиваційні процеси різний:

- інституційні стимули, що діють на рівні суспільства в цілому та формують, насамперед, базову мотивацію до праці;
- операційні стимули, що діють на рівні підприємств і організацій, формують (у рамках особистісної підсистеми) конкретну мотивацію до праці в певних виробничих умовах [6].

На всіх рівнях стимули до праці диференціюються за характером мотиваційного впливу на примус, винагороду і спонукання, формуючи різні типи мотивації і, відповідно, ставлення до праці в рамках особистісної підсистеми.

Таким чином, підсистеми органічно взаємодіють, а результатом функціонування системи трудової мотивації стає сформований тип ставлення до праці.

Висновки і пропозиції. Характеризуючи загальні тенденції розвитку системи стимулювання, можна відзначити поступове пом'якшення методів примусу до праці, ускладнення засобів винагород та посилення уваги до розвитку спонукаючих стимулів. Відзначаючи історичність систем трудової мотивації, що формують домінуючий тип ставлення до праці в суспільстві, можна сказати, що для кожного суспільства уявлення про ефективну систему трудової мотивації різне. Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що ефективна система трудової мотивації — це такий стан

системи, який відповідає меті прогресивного економічного розвитку конкретного суспільства на певному історичному етапі. При цьому під економічним розвитком необхідно розуміти не тільки розвиток технологічних факторів виробництва, а й людського фактора як головної продуктивної сили.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Застав Н.А. Фінансово-бюджетні механізми мотивації ефективної діяльності органів місцевого самоврядування // Економіка. Фінанси. Право. — 2010. — № 3. — С. 27—30.
2. Ісмаїлов Н.С. Механізм мотивації персоналу // Соціально-економічні науки і гуманітарні дослідження. — 2015. — № 4. — С. 25—28.
3. Кабанов В.Н. Сбалансований механізм мотивації персоналу / В.Н. Кабанов, Н.Г. Стерхова, Н.В. Кирилова // Весн. Томського гос. ун-та. — 2010. — № 341. — С. 144—150.
4. Красильников С.А. Як підвищити ефективність мотивації: від фінансової нерівності до мотиваційних деривативів // Проблеми теорії та практики управління. — 2014. — № 3. — С. 50—57.
5. Мотивація і стимулювання трудової діяльності: підручник для студ. вищ. навч. закладів, які навчаються за спец. «Менеджмент організації», «Управління персоналом» / А.Я. Кибанов [та ін.]; за ред. А.Я. Кибанова. — Л.: Инфра-Л, 2012. — 523 с.
6. Шаніро С.А. Механізм формування ефективної матеріальної мотивації персоналу // Путівник підприємця. — 2011. — № 11. — С. 275—283.

Надійшла 03.09.2015

Ю.А. Завойських

Институт химических технологий
Восточноукраинского национального университета
имени Владимира Даля, г. Рубежное

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ТРУДОВОЙ МОТИВАЦИИ С ПОЗИЦИЙ СИСТЕМНОГО ПОДХОДА

В статье исследована сущность понятия мотивация, обнаружены и исследованы основные свойства системы трудовой мотивации работников предприятия, определены основные тенденции развития данной проблемы и выявлены типы отношения к труду.

Ключевые слова: развитие, трудовая мотивация, элементы, система, структура, оплата труда.

Yu.A. Zavoyskyh

Institute of Chemical Technology, East Ukrainian National University named after Volodymyr Dal, Rubizhne

THE LABOUR MOTIVATION TRENDS WITH THE SYSTEM APPROACH

In the article the essence of the concept motivation, discovered and investigated the basic properties of the system of motivation of employees, outlines the major trends of the problem and identified the types of attitude to work.

Key words: development, labor motivation, elements, system, structure, compensation.

УДК 614.2 (477.62+477.61)

О.П. КОРНІЙЧУК, канд. екон. наук, старший науковий співробітник
Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, м. Київ

ПЛОТНИЙ ПРОЕКТ ПОБУДОВИ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я У ДОНЕЦЬКІЙ ТА ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ

Ключові слова: нова система охорони здоров'я, пілотний проект, інноваційний розвиток, основні завдання.

У статті досліджено наявні соціально-економічні загрози у сфері охорони здоров'я регіону, які посилились внаслідок військових дій. Розкриті основні завдання та перспективи інноваційного розвитку нової системи охорони здоров'я в Донецькій та Луганській областях в рамках пілотного проекту.

Актуальність дослідження пов'язана з тим, що залучення протягом трьох років Донецької області до пілотного проекту реформи системи охорони здоров'я не призвело до суттєвих змін в якості і доступності медичної допомоги для громадян. Ситуація суттєво ускладнилась внаслідок окупації частини території регіону російсько-терористичними військами. Усе населення регіону знаходиться в епіцентрі інформаційної та психологічної війни з боку РФ. За експертними оцінками, на неконтрольованій українською владою території та в буферній зоні у Луганській області розміщено 79 % від загальної кількості закладів охорони здоров'я (180 із 229), у Донецькій — 57 % (191 із 335).

Регіон потребує кардинальних змін, які мають базуватись на пріоритетності швидкого та високоефективного надання невідкладної та екстреної медичної допомоги, своєчасної первинної та спеціалізованої допомоги при масовому ураженні людей, своєчасному забезпеченні лікарськими препаратами осіб, які потребують замісної підтримувальної терапії.

Метою статті є обґрунтування шляхів створення сучасної інфраструктури сфери охорони здоров'я у Донецькій та Луганській областях і розроблення перспективних напрямів її інноваційного розвитку з орієнтацією на досягнення європейських стандартів якості і доступності медичної допомоги.

Фундаментальна причина нинішніх подій на Сході України — це відсутність повноцінної інтеграції Донецької та Луганської областей у гуманітарний простір України з розбудови сучасної європейської держави і в сприйнятті їх мешканцями сучасних цивілізаційних і європейських цінностей самореалізації як громадян. Повною мірою це стосується сфери охорони здоров'я.

Більшість населення областей фактично не має доступу до послуг первинної медико-санітарної допомоги (ПМСД), передовсім на засадах сімейної медицини, більше ніж 4/5 — до високоспеціалізованої медичної допомоги.

1. Основні завдання з побудови нової системи охорони здоров'я:

- впровадження сучасних європейських форм фінансування закладів охорони здоров'я на основі загальнообов'язкового медичного страхування;

- створення умов для 90 % охоплення населення регіону послугами ПМСД, у першу чергу на засадах сімейної медицини. Суттєво збільшити її фінансування (до 20 % від загального обсягу фінансування);

- підвищення у два рази фінансування лікарень для їх кадрового і матеріально-технічного забезпечення для надання населенню, у тому числі яке прибуває із окупованих територій спеціалізованої та високоспеціалізованої медичної допомоги;

- надання реальної автономності закладам охорони здоров'я на принципах глобального (єдиного) бюджету. Обсяг фінансування має ґрунтуватись на реальних показниках вилікуваних громадян згідно із сучасними критеріями.

2. Оцінка наявних та потенційних соціально-економічних загроз.

2.1. Загрози, які виникли в результаті воєнних дій проти української державності [1]:

Політичні: ключовою у сфері охорони здоров'я в Донецькій та Луганській областях є відсутність об'єктивної інформації щодо реального стану надання медичної допомоги на неконтрольованих українською владою і буферних територіях.

Фінансово-економічні: руйнування медичної інфраструктури (в Луганській області — 19 споруд охорони здоров'я, в Донецькій — 41). Сума збитків у Луганській області складає 1,6 млн грн, в Донецькій — 65 млн грн. Окрім того, збитки у Донецьку дорівнюють 22 млн грн. Загальна сума збитків у системі охорони здоров'я в Луганській і Донецькій областях складає 87 млн грн¹.

Медико-санітарні: санітарно-екологічне благополуччя суттєво погіршено через пошкодження водогонів, ліній електропередач, зубожіння населення у зв'язку із безробіттям, порушенням правил зберігання вакцин та їх від-

сутністю. Як наслідок, 75 % населення, які підлягали календарному щепленню, не пройшли його. Для обладнання приміщень холодильними установками для зберігання вакцин необхідно 500 тис. грн; вірогідне помітне зростання психічних захворювань як серед військових захисників української держави, так і цивільних громадян.

Фармацевтичні: достатньо вірогідним є ввезення із РФ контрабандним шляхом медичних препаратів, які не відповідають міжнародним та європейським стандартам і потенційно можуть нести реальну загрозу здоров'ю громадян.

2.2. Системні загрози у сфері охорони здоров'я регіону та України у зв'язку з її невідповідністю стандартам країн ЄС.

Управлінські та фінансові: а) відсутність на рівні лікарень та інших медичних установ дієвого організаційно-економічного механізму саморозвитку і впровадження інноваційних підходів. Це пов'язано із жорсткою регламентацією витратного кошторисного методу фінансування. При цьому праця лікарів та медсестер сімейної медицини, враховуючи реальне навантаження, недооплачується у 2—3 рази. За нашими підрахунками, щомісячна оплата праці сімейного лікаря має складати 10—12 тис. грн, а сімейної медичної сестри — близько 9 тис. грн [2, 5]; б) інфраструктурна невідповідність надання медичної допомоги реальним потребам громадян. Так, частка фінансування ПМСД складає приблизно 9,8 % за оптимальної потреби 35 %.

3. Система соціально-економічних ризиків для громадян у зв'язку з нерозвиненістю системи охорони здоров'я.

Управлінські та економічні: втрати від неефективної діяльності лікарів у зв'язку з високою вірогідністю отримання медичної допомоги від некваліфікованого медичного працівника. Виконання функцій лікарської посади складає 50 %. Це означає, що половина цих посад для наявної інфраструктури є фактично непотрібними [5, С. 44]; інвестиційні втрати — пов'язані із неефективним вкладанням ресурсів у застарілу інфраструктуру. Фінансування сімейної медицини складає 1 % від загальних витрат на систему охорони здоров'я при потребі на даний час не менше ніж 20—25 %, у перспективі — 30—35%.

Управлінські та соціальні: значні втрати часу пацієнтів у зв'язку з необхідністю багатораз-

¹ Лист Управління охорони здоров'я Донецької області до Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України (для Корнійчука О.П.) від 08.10.2014 р.; лист Управління охорони здоров'я Луганської області до Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України (для Корнійчука О.П.) від 08.10.2014 р.

зового звернення (до шести разів) громадян до лікарів для отримання необхідної медичної допомоги.

Соціально-економічні: значні втрати у виробництві ВВП у зв'язку з високою смертністю, у першу чергу, в працездатному віці. Так, половині смертей осіб віком до 75 років можна було б запобігти за допомогою належної профілактики та лікування.

4. Оцінка соціально-економічних проблем у сфері охорони здоров'я Донецької та Луганської областей.

Системні проблеми охорони здоров'я в містах регіону. На фоні досвіду країн Центрально-Східної та Західної Європи трирічне впровадження ПМСД на засадах сімейної медицини в пілотних (Донецька область) та інших регіонах України (Луганська область) є фактичною підміною реального розвитку цієї інституції. Так, із числа лікарів, які знаходяться на посадах сімейних лікарів, абсолютна більшість виконує функції терапевтів або педіатрів і якісної медичної допомоги дітям або дорослим не надає.

Системні проблеми охорони здоров'я в сільській місцевості. У порівнянні з містами в селах протягом останніх десятиліть склався більш високий рівень бідності. Тут у 2,5 рази менша інфраструктурна доступність послуг ПМСД. Унаслідок цього 51% мешканців сіл, які мають потребу, протягом року не отримують медичної допомоги [3, 4]. Можливість вибору сімейного лікаря чи медсестри у них практично відсутня.

5. Завдання створення сучасної інфраструктури системи охорони здоров'я.

Ключовим завданням є розробка «Стратегії гуманітарної та соціально-економічної інтеграції Донецького регіону в український простір за стандартами країн ЄС».

Стратегія розвитку системи охорони здоров'я в Донецькій та Луганській областях має передбачати три напрями.

1. На контрольованих українською владою територіях — розбудова інфраструктури сучасної первинної медико-санітарної (ПМСД), вторинної (ВМД), третинної (ТМД), екстреної та невідкладної, паліативно-хоспісної допомоги як високоефективної моделі.

2. На неконтрольованих українською владою територіях оптимальним напрямом у сфері охорони здоров'я є адресна медична і фармацевтична допомога через місію Міжна-

родного Червоного Хреста хворим, які потребують паліативної та хоспісної допомоги, інвалідам. Для дітей, пенсіонерів та матерів-одиначок, які виховують малолітніх дітей, — це адресна гуманітарна допомога.

3. Госпітальні округи мають бути сформовані на базі лікарень і консультативно-діагностичних центрів у районних центрах, контрольованих українською владою, з охопленням медичними послугами в радіусі до 100 км. По мірі відновлення повного контролю над сферою охорони здоров'я у звільнених від окупантів територіях необхідно використати досвід побудови високоефективних госпітальних округів.

Особливу увагу треба приділити створенню мобільної системи доставки поранених військовослужбовців та цивільного населення до високоспеціалізованих центрів медичної допомоги у сусідніх областях. Таким чином, загальна стратегія побудови системи охорони здоров'я за стандартами ЄС має передбачати повноцінне фінансування на підконтрольній українській владі території Донецької та Луганської областей в розмірі 35% від загального обсягу витрат на охорону здоров'я на потреби ПМСД. Пріоритетність фінансування вторинної та високоспеціалізованої медичної допомоги за стандартами ЄС має бути розгорнута виключно на контрольованих українською владою територіях.

Стратегія профілактичної роботи має базуватись на окремому 10% фінансуванні профілактичних заходів від загальних витрат на охорону здоров'я через інститут сімейної медицини. При цьому необхідно максимально спростити умови отримання лікарями ліцензій для надання послуг сімейного лікаря як приватного підприємця.

Стратегія санітарно-епідеміологічного благополуччя має базуватись на впровадженні європейських стандартів, зокрема стосовно якості питної води, повітря та продуктів харчування.

Стратегія інформаційного та статистичного забезпечення системи охорони здоров'я має передбачати перехід на стандарти ЄС, упровадження електронної картки хворого, повної прозорості фінансово-економічної діяльності кожної установи.

Структура джерел фінансування капітальних видатків на відновлення інфраструктури має включати:

1. Витрати місцевого бюджету (стосовно базового рівня надання ПМСД і невідкладної ВМД) — 40 %, субвенції держбюджету — 60 %;

2. Урядові витрати для ВМД (районний рівень) у розмірі 80 %; витрати із районного бюджету — 20 %;

3. Урядові витрати для третинної та екстреної медичної допомоги (обласний рівень) — 80 %; витрати із обласного бюджету — 20 %.

Структура джерел за напрямками фінансування:

1. Місцеві видатки (на базовому рівні — село-селище-місто) на ПМСД — 30 %; невідкладна медична допомога — 5 % від загальних витрат на відновлення інфраструктури системи охорони здоров'я на даному рівні надання медичної допомоги;

2. Урядові видатки (районний рівень) — ВМД — 40 % від загальних витрат на відновлення інфраструктури системи охорони здоров'я;

3. Урядові видатки (обласний рівень) — ГМД — 20 % від загальних витрат на відновлення інфраструктури системи охорони здоров'я;

4. Урядові видатки (обласний рівень) — екстрена медична допомога — 5 % від загальних витрат на відновлення інфраструктури системи охорони здоров'я.

5. Науково-технологічне забезпечення розвитку системи охорони здоров'я в Донецькій та Луганській областях. Пропозиція — запровадити до реалізації розроблені нами на базі стандартів ЄС проекти: організаційно-управлінського та фінансово-економічного впровадження пріоритетності ПМСД на засадах сімейної медицини «Соціально-економічні засади розвитку системи охорони здоров'я України»;

6. Перспективи інноваційного розвитку системи охорони здоров'я в Донецькій та Луганській областях за стандартами країн ЄС.

Пріоритетність інноваційного розвитку системи охорони здоров'я має ґрунтуватись на базовому розвитку ПМСД на засадах сімейної медицини та запровадженні загальнообов'язкового медичного страхування, у першу чергу в Донецькій і Луганській областях, як пілотних регіонах. Умовою інноваційного розвитку є:

1) на державному рівні:

- реальне започаткування адміністративної реформи з децентралізації влади; приведення адміністративно-територіального устрою перенаселених областей та районів, передовсім у Донецькій та Луганській областях, до стандартів країн ЄС шляхом їх переформатуван-

ня. При цьому загальною тенденцією має бути зменшення кількості областей у державі;

- упровадження розроблених інноваційних проектів розвитку системи охорони здоров'я на основі пріоритетного розвитку ПМСД на засадах сімейної медицини та впровадження загальнообов'язкового медичного страхування;

2) на рівні Донецької та Луганської областей:

- створення на сучасній інноваційній базі інфраструктури нової охорони здоров'я, а не відродження минулої на основі демонополізації та детінізації всіх видів послуг, у т. ч. фармацевтичних, шляхом упровадження приватних форм надання медичної допомоги та введення обов'язкового державного страхування; забезпечення належного рівня конкурентоспроможності кожного виду надання медичної допомоги;

- посилення в рамках проекту ЄС висококваліфікованими фахівцями із Франції департаментів і управлінь охорони здоров'я відповідно областей, міст та районів, а також закладів охорони здоров'я для впровадження сучасних технологій пріоритетного розвитку ПМСД на засадах сімейної медицини, а також загальнообов'язкового медичного страхування;

- інтеграція лікарів у гуманітарний простір України та забезпечення впровадження стандартів країн ЄС.

Висновки. Для розгортання інноваційної стратегії побудови системи охорони здоров'я у Донецькій та Луганській областях за стандартами країн ЄС необхідний високий професіоналізм керівництва МОЗ України, департаментів охорони здоров'я Донецької та Луганської областей, управлінь охорони здоров'я міст та районів, керівників закладів охорони здоров'я з пріоритетного розвитку ПМСД на засадах сімейного лікаря та впровадження в пілотному варіанті загальнообов'язкового медичного страхування.

Для цього необхідно перенесення центру відповідальності за реформування ПМСД і ВМД з МОЗ України на органи влади місцевого самоврядування шляхом їх реорганізації та надання необхідних повноважень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. «Близько 70 % медиків або виїхали з Донбасу, або загинули, — ВООЗ» [Електронний ресурс]. // Режим доступу : <http://24tv.ua/news/showNews.do>

2. Корнійчук О. Упередження ризиків та загроз соціальної безпеки у сфері охорони здоров'я України / О. Корнійчук // Економіст. — 2014. — № 3. — С. 6—10.
3. Статистичний щорічник України за 2002 рік / Державний комітет статистики України ; за ред. О.Г. Осауленка. — К. : Консультант, 2003. — 664 с.
4. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Державний комітет статистики України ; за ред. О.Г. Осауленка. — К. : Консультант, 2011. — 653 с.
5. Калачова І. Національні рахунки охорони здоров'я (НРОЗ) України у 2010 році / Державний комітет статистики України. — К., 2012. — 150 с.

Надійшла 04.09.2015

А.П. Корнійчук

Институт демографии и социальных исследований
им. М.В. Птухи НАН Украины, г. Киев

ПИЛОТНЫЙ ПРОЕКТ ПОСТРОЕНИЯ СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В ДОНЕЦКОЙ И ЛУГАНСКОЙ ОБЛАСТЯХ

В статье исследуются существующие социально-экономические угрозы в сфере здравоохранения региона, кото-

рые усилились в результате военных действий. Раскрыты основные задания и перспективы инновационного развития новой системы здравоохранения в Донецкой и Луганской областях в рамках пилотного проекта.

Ключевые слова: новая система здравоохранения, пилотный проект, инновационное развитие, основные задачи.

О.Р. Korniychuk

Ptoukha Institute for Demography
and Social Studies of the NAS of Ukraine, Kyiv

THE PILOT PROJECT OF BUILDING MODERN HEALTH AREA IN DONETSK AND LUGANSK REGIONS

The article analyzes the existing social and economic concerns in the region's health area, which are intensified by fighting. The basic objectives and perspectives of innovation development on the new health care system in the Donetsk and Lugansk regions are concerned under the pilot project.

Key words: new health system, pilot project, innovative development, basic tasks.

УДК 332.14

О.В. ПЕРЕПЕЛЮКОВА, канд. екон. наук, провідний економіст
Інститут економіко-правових досліджень НАН України, м. Київ

ОСНОВНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ УМОВ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Ключові слова: праця, зайнятість населення, регіональний ринок праці, рівень безробіття, трудовий потенціал.

У статті розглянуто основні засади створення умов, які сприяють покращенню характеристик на ринку праці задля збільшення рівня зайнятості населення та зменшення безробіття. Визначено головні проблеми, що виникають сьогодні на регіональних ринках праці України. Виокремлено важливі напрями, для яких необхідне більш ефективне використання їх потенціалу. Запропоновано основні заходи щодо змінення ринку праці з метою сприяння гнучкості та мобільності робочої сили на рівні підприємства, регіону, держави.

Різкі коливання на ринку праці, що виникають унаслідок циклічних перерв у виробництві, відставання попиту на робочу силу від її пропозиції призводять не тільки до значних порушень у відтворенні робочої сили, але й до значних вибухів.

Серед проблем, від вирішення яких залежать тенденції динаміки економічного розвитку України, сьогодні одне з ключових місць належить проблемам, пов'язаним із системою ринку праці. Дослідження цих проблем викликано як невідкладними потребами практики, так і необхідністю розвитку теоретичних основ перебудови ринкового середовища. Це зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Різним аспектам питань ринкових відносин присвячені праці відомих вітчизняних учених: О. Амоші, Д. Богиня, Н. Борецької, В. Гончарова, О. Грішнкової, В. Василенка, С. Калініної, Б. Кляненка, О. Новікової, Л. Шаульської, Є. Чернявської, А. Колота, Е. Лібанової, М. Пітюлича, В. Приймака, М. Семикіної, В. Петюха та інших. Процес удосконалення ринкових відносин висвітлено у роботах багатьох економістів, проте недостатньо дослідженими залишаються питання, пов'язані зі створенням умов, що забезпечили б гнучкість робочої сили на ринку праці.

Метою статті є визначення проблем і перспектив створення умов, що забезпечили б збалансування попиту та пропозиції на ринку праці.

Сучасний ринок праці України характеризується кризовим становищем. У зв'язку із ситуацією, що склалася у країні, нестабільності економічної та соціальної сфер збільшились рівень безробіття і міграція населення, як внутрішня так і зовнішня. Зміни на ринку праці відбулися за декількома напрямами.

1. *Зміна структури зайнятості у бік зменшення кількості зайнятого населення у промисловості та збільшення у сфері торгівлі та послуг.*

2. Дисбаланс між структурою робочої сили та робочих місць. Нові робочі місця, що створюються, потребують спеціальної підготовки кадрів більш високої кваліфікації. Це, в свою чергу, потребує витрат роботодавців на підвищення кваліфікації працівників або витрат працівників для поліпшення кваліфікації за власний рахунок шляхом отримання необхідної освіти.

3. Зміна структури попиту на робочу силу. Все більш актуальною стає проблема скорочення попиту на некваліфіковану робочу силу.

4. Підвищення мобільності робочої сили. Трудова міграція в цивілізованих формах — явище економічно вигідне, тому що на національному ринку завжди існують робочі місця, непривабливі для місцевого населення. У таких умовах необхідна розробка політики регулювання міграції як з експорту, так і з імпорту праці, що забезпечила б захист національних інтересів України.

5. Розвиток нетрадиційних форм зайнятості. Глобальна економіка демонструє тенденцію до нових форм зайнятості, до віртуалізації праці, інтелектуалізації праці, власності, виробництва. Характерною тенденцією змін на ринку праці під впливом глобалізації є розвиток неповної зайнятості.

6. Відтік висококваліфікованої робочої сили з країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою. Для України гострою є проблема інтелектуальної міграції, а саме втрата 15—20 % інтелектуального потенціалу в результаті еміграції найпідготовленішої робочої сили. Втрачаючи людський капітал високої якості, держава зазнає величезних збитків, губить перспективи швидкого розвитку. Тобто інтелектуальний потенціал країни починає працювати на інші держави.

7. Підвищення впливу ТНК на ринок праці. У даний час транснаціональні корпорації (ТНК) контролюють близько 40 % світових засобів виробництва і 75 % світової торгівлі товарами та послугами.

Аналізуючи діяльність ТНК на території країн, що приймають мігрантів, можна виділити два типи поведінки: 1) «стратегічний інвестор» — вкладення значних коштів у створення нових виробничих потужностей, створення в країнах філій наукових парків, центрів, технополісів, у рамках яких відбувається становлення малих і середніх підприємств, створюються

додаткові робочі місця на довгостроковий період; 2) «зняття вершків» — прагнення за рахунок експлуатації національних економічних ресурсів, дешевої робочої сили і шляхом малих інвестицій швидко отримати великі прибутки і полишити ринок [1]. Взагалі ж діяльність транснаціональних корпорацій не тільки скорочує зайнятість, але і змінює структуру ринку.

8. Посилення впливу Міжнародної організації праці (МОП) на розвиток глобального ринку праці. Пріоритетне місце в її діяльності займають конвенції та рекомендації, спрямовані на захист прав працівників.

У сучасних умовах дискусійним є питання з приводу глобалізації та її наслідків. Часто увагу привертає невідповідність між економічною діяльністю та її соціальними наслідками. Багато економістів справедливо розглядають глобалізацію та її наслідки на рубежі двох тисячоліть як своєрідне повернення до економічної системи, яку капіталізм один раз у своїй історії вже вводив у кожній країні.

Щоб отримати соціальні досягнення від глобалізації, країни ЄС поставили перед собою такі завдання: покращувати прогнозування зайнятості та тенденцій розвитку ринку праці, удосконалювати статистику і механізм взаємного обміну інформацією між державами з метою своєчасного вжиття заходів; прискорити в рамках створеного спільного ринку праці усунення дискримінації трудових мігрантів, поліпшення умов їх праці і життя; боротися зі структурним і регіональним безробіттям і напівбезробіттям; підвищувати професійну мобільність робочої сили, удосконалювати і наближати системи професійного навчання, розвивати загальну політику ЄС у цій галузі; залучати до економічного життя працівників з низьким рівнем кваліфікації, які мають обмежені можливості або бажання підвищити цей рівень [2]. Щодо заходів на ринку праці, заслуговують на увагу пропозиції, укладені фахівцями ООН: збільшення числа робочих місць, здебільшого таких, що вимагають високого і достатнього рівня освіченості робочої сили; постійне підвищення кваліфікації працівників, особливо шляхом навчання некваліфікованих працівників за допомогою професійної підготовки, поширення технічних знань без відриву від виробництва та забезпечення гнучкості навичок, необхідних для зміни місця роботи; зберігання розумних норм виплати

Заходи щодо створення умов ефективного функціонування ринку праці

компенсацій, мінімальної заробітної плати, прийнятих стандартів і прав у сфері охорони праці [4]. Ринок праці відображає ефективність використання трудового потенціалу на різних рівнях реалізації. Тому з метою створення умов для збалансування попиту та пропозиції на ринку праці необхідно приділити увагу питанням ефективного використання трудового потенціалу.

Для поліпшення ситуації на регіональних ринках праці України необхідно враховувати особливості кожного рівня реалізації трудових відносин. Запропоновані заходи щодо створення сприятливих умов на ринку праці необхідно розглядати на рівні держави, регіону, підприємства (рисунки). На державному рівні організаційне забезпечення ефективного функціонування ринку праці здійснюється через [3]:

- удосконалення системи професійної підготовки кадрів (визначення потреби народного господарства у фахівцях відповідної кваліфікації);
- розробки методичного забезпечення для визначення технічних, виробничих та економічних потреб у галузях національної економіки;

мічних потреб у галузях національної економіки;

- підготовку програмного забезпечення розрахунку технічних, виробничих та економічних характеристик трудових ресурсів згідно з встановленим алгоритмом;
- внесення змін до національної системи статистичної звітності, контролю та забезпечення її достовірності та доступності для кожного суб'єкта господарювання;
- внесення змін до національного законодавства з питань моніторингу рівня використання потенціалу території.

На регіональному рівні організаційне забезпечення ефективного функціонування ринку праці повинно створити умови:

- впровадження державної системи підвищення ефективності використання трудових ресурсів у межах регіону;
- врахування показників розвитку трудових ресурсів у регіональних програмах;
- реалізації дієвого моніторингу рівня використання потенціалу регіону на основі надання потрібних повноважень агенціям регіо-

нального розвитку, узгодити дії територіальних органів з органами центральної виконавчої влади;

- розробки пропозиції щодо узгодження дій керівництва адміністративних територіальних одиниць з діями агенції регіонального розвитку за умови виділення законодавчо затверджених меж регіону, згідно з принципом єдності умов, переваг використання потенціалу території, та заходів, які можуть бути спільними для усіх територій, у межах такого регіону.

На рівні підприємства організаційне забезпечення ефективного функціонування ринку праці повинно:

- уможливити впровадження державних та регіональних програм з підвищення ефективності використання трудових ресурсів у межах повноважень кожного окремого суб'єкта господарювання;

- створити власну індивідуальну систему визначення потенціалу трудових ресурсів підприємства стосовно кожної окремої особи персоналу, аналізу отриманих результатів та сформуванню єдиної бази даних.

Вплив факторів на макро- і мікрорівні на ефективність суспільного виробництва здійснюється через: практичну діяльність урядових установ і державних структур; різноманітні законодавчі рішення; фінансові заходи та стимули (податки, тарифи, фінансова підтримка великих науково-технічних і виробничих проєктів, фінансування соціальних програм, регулювання відсоткових ставок кредитів) тощо [5]. Економічна проблема ускладнюється прихованим безробіттям, яке охопило в окремих видах економічної діяльності 20—40 % працездатного населення, що становить приблизно 3—7 млн осіб. У зв'язку з цим перед українським урядом постало кілька важливих завдань: прискорити проведення економічних реформ, і забезпечити продуктивну зайнятість максимальної кількості економічно активного населення, яка б відповідала ринковим потребам. Щоб розв'язати ці нагальні та невідкладні проблеми ринку праці та зайнятості, потрібно створити конкурентне середовище, яке сприяло б перебудові підприємств і зумовило значні зміни у структурі зайнятості [6, 7].

Передову роль у цьому повинні відігравати регіональні керівники, які мають стати ініціаторами партнерства зі службами зайнятості,

заводами, регіональними організаціями працедавців, профспілковими, іншими неурядовими організаціями, університетами та науково-дослідними інститутами, зацікавленими у здійсненні цієї стратегії. Економічно потужні регіони можуть стати стабілізаційним елементом для всієї країни. Така регіоналізація створила б мережі промислових підприємств, сприяла б обміну технологіями та більшій координованості ринку праці і ведення політики щодо трудових ресурсів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку. Важливим резервом підвищення ефективного функціонування ринку праці є зайнятість безробітного населення з урахуванням потенціалу трудових ресурсів. Основними засобами подолання диспропорцій є впровадження виваженої державної регіональної політики, напрям і зміст якої буде залежати від потреб конкретного регіону.

Основними завданнями щодо збалансування попиту та пропозиції на ринку праці є залучення інвестицій у створення нових робочих місць та розвиток тих видів діяльності, які є найбільш рентабельними для кожного регіону.

На державному рівні необхідно визначити, що є більш ефективним: створення нових робочих місць у проблемних регіонах чи створення умов для життя працівників у тих регіонах, де є можливість працевлаштування. Всі заходи з підвищення ефективності функціонування ринку праці потрібно впроваджувати на державному рівні у регіональних програмах розвитку. Заходи щодо забезпечення активізації ситуації на ринку праці повинні сприяти економічному та соціальному зростанню добробуту населення. Необхідно більш активно запроваджувати систему часткової зайнятості населення, залучення до громадських робіт, фріланс, підвищення кваліфікації та перенавчання за сприяння служб зайнятості населення.

У регіональних програмах розвитку запропоновані заходи щодо активізації розвитку ринку праці направлені на зменшення рівня безробіття населення, проте не прописаний механізм контролю за виконанням цих заходів. Необхідно виконувати моніторинг ринку праці службам зайнятості населення для координування сучасного стану ринку праці та актуальності професій. Необхідно враховувати специфіку регіону, де запроваджуються захо-

ди, у зв'язку із галузевою направленістю регіону та враховувати кваліфікаційну характеристику працівників.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Василенко В.М.* Проблема створення нових робочих місць на підприємствах Донецької області / Василенко В.М., Кабанова О.В. // Україна: аспекти праці. — 2000. — № 6. — С. 12—14.
2. *Злупко С.М.* Людський потенціал, зайнятість і соціальний захист населення в Україні: навч. посіб. / С.М. Злупко, Й.І. Родецький. — Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. — 44 с.
3. *Перепелюкова О.В.* Основні напрями підвищення ефективного використання потенціалу трудових ресурсів регіону / Перепелюкова О.В. // Вісник Східноукраїнського університету ім. В. Даля. — 2013. — № 12 (200), Ч. 2. — 262 с.
4. *Про затвердження* Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : постанова Кабінету міністрів України від 06 08 2014 № 385 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014>
5. *Моделирование* устойчивого развития регионов : монография / Под общ. ред. Кизима Н.А. — Х. : ИНЖЭК, 2010. — 180 с.
6. *Швец И.Б.* Экономические аспекты теории анализа человеческих ресурсов / И.Б. Швец; Одеський національний економічний університет // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. пр. — Одеса : 2008. — Вип. 32. — С. 425—429.
7. *Юрченко В.В.* Ринок праці України: сучасний стан та шляхи реформування / Юрченко В.В., Романишин В.О. // Актуальні проблеми економіки. — 2004. — № 6 (36). — С. 214—219.

Надійшла 07.09.2015

Е.В. Перепелюкова

Институт экономико-правовых исследований
НАН Украины, г. Киев

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ СОЗДАНИЯ УСЛОВИЙ ЭФФЕКТИВНОГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РЫНКА ТРУДА УКРАИНЫ

В статье рассмотрены основные принципы создания условий, способствующих улучшению характеристик рынка труда с целью увеличения уровня занятости населения и уменьшения безработицы. Определены главные проблемы, возникающие сегодня на региональных рынках труда Украины. Выделены важные направления возможного более эффективного использования их потенциала. Предложены основные мероприятия для изменения рынка труда с целью усиления гибкости и мобильности рабочей силы на уровне предприятия, региона, страны.

Ключевые слова: труд, занятость населения, региональный рынок труда, уровень безработицы, трудовой потенциал.

О.В. Perepelyukova

Institute of Economic and Legal Researches
of NAS of Ukraine, Kyiv

BASIC PRINCIPLES OF CREATION OF CONDITIONS FOR EFFECTIVE FUNCTIONING OF THE LABOR MARKET IN UKRAINE

The article discusses the basic principles of creating conditions conducive to improving labor market conditions to increase the level of employment and reducing unemployment. The main problem arising in the present conditions on regional labor markets in Ukraine. Thesis there is determined the main directions, which is necessary to create conditions for more efficient use of their potential. The basic measures to create conditions in the labor market that promote flexibility and labor mobility at national, regional and enterprise level.

Key words: labor, employment, regional labor market, unemployment, labor potential.

УДК 332.1

А.В. СИВОКОНЬ, аспірантка

Інститут економіко-правових досліджень НАН України, м. Київ

СУЧАСНИЙ СТАН МОЛОДІЖНОГО РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Ключові слова: ринок праці, зайнятість, робочі місця, найманий працівник, роботодавець, безробіття, попит, пропозиція.

Досліджено окремі показники (зайнятість, безробіття, попит і пропозиція) ринку праці за різними віковими групами, статтю та місцем проживання, що дозволяє судити про стан молодіжного ринку праці в Україні і сприяє формуванню стратегії розвитку, спрямованої на реалізацію трудового і творчого потенціалу молоді. Встановлена тенденція зниження рівня зайнятості, і, відповідно, збільшення безробіття, а також визначена найпроблемніша вікова категорія молоді. Виявлено протиріччя, суть якого полягає в тому, що молодь, володіючи високим потенціалом економічної активності та орієнтованістю на інноваційний розвиток, одночасно має звужений спектр своєї реалізації через невідповідності практичної підготовки вимогам, що пред'являють роботодавці.

В Україні останнім часом суттєво посилюються трансформації соціально-демографічних процесів, які призводять до зміни кількісних та якісних характеристик трудового потенціалу держави, в тому числі і молодіжного. Проблема включення молоді в трудові відносини тісно переплітається з проблемою її ціннісних орієнтирів, з визначенням пріоритетів, потреб і можливостей.

Сучасний молодіжний ринок праці України характеризується збільшенням диспропорцій між трудовими бажаннями молодих фахівців і можливостями їх задоволення. Протиріччя полягає і в тому, що молодь, володіючи високим потенціалом економічної активності та орієнтованістю на інноваційний розвиток, одночасно має звужений спектр своєї реалізації, бо за рівнем практичної підготовки молоді фахівці часто не відповідають вимогам, які висувають роботодавці.

Негативна тенденція, що спостерігається на молодіжному ринку праці, є проблемою не тільки України. У різних країнах це питання залишається не менш важливим. За даними Міжнародної організації праці, рівень безробіття серед молоді у світі досяг рекорду — в 2012 році він склав 12,7 %. В Україні рівень безробіття серед молоді — 11 %, що вище середнього показника по країні (7,5 %) [1].

Зазначені та інші проблеми молодіжного ринку праці розглянуто в роботах В.В. Онікієнко і Л.Г. Ткаченко [2], Е.М. Лібанової [3], С.С. Гринкевич [4], І.В. Тарасюк [5], однак питання, які вони розглядали, сьогодні не втратили актуальності, а потребують ще більш ретельної уваги.

Мета дослідження — відтворити сучасний стан ринку праці молоді України шляхом проведення компаративного аналізу декількох показників ринку праці.

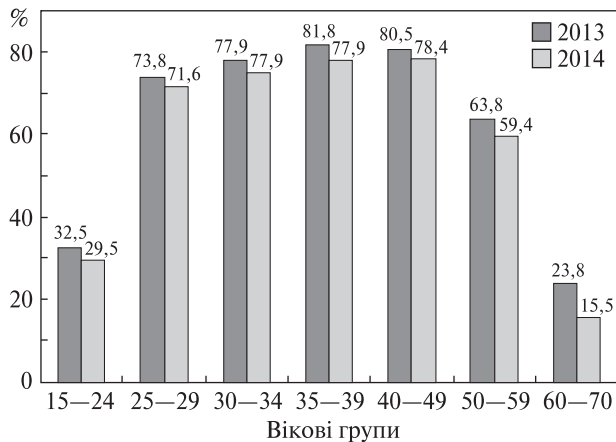

Рис. 1. Рівень зайнятості населення України за віком в 2013–2014 рр., % [6]

Під час проведення дослідження використано методи логічного аналізу (у формулюванні висновків), динамічного, статистичного та компаративного аналізу (при аналізі основних показників, які характеризують молодіжний ринок праці). Комплексна оцінка молодіжного ринку праці є основою у формуванні стратегії розвитку, спрямованої на реалізацію трудового та творчого потенціалу. В даному контексті важливого значення набуває оцінка рівня зайнятості, безробіття, економічної активності молоді, питома вага молодих громадян, зайнятих у неформальному секторі економіки, динаміка вакансій і резюме в регіонах.

Зміни рівня зайнятості населення України в середньому за період 2013–2014 рр. (у відсотках до загальної кількості населення відповідної вікової групи) наведено на рис. 1.

Відповідно до діаграми найбільший рівень зайнятості спостерігається у віковій групі 35–39 років, причому у 2014 році він склав

77,9 %, а це на 3,9 % менше, ніж у 2013 році (81,8 %).

Стосовно зайнятості серед молоді у віці 15–24 роки, відбувається скорочення в порівнянні з 2013 роком з 32,5 до 29,5 %, тобто на 3 %.

У віковій групі 25–29 років — скорочення рівня зайнятості в порівнянні з 2013 роком з 73,8 до 71,6 % (на 2,2 %). Скорочення зайнятості спостерігається також і у віці 30–34 роки, з 77,9 до 74,9 % (на 3 %). Таким чином, порівнюючи рівень зайнятості 2013–2014 років, можна констатувати його скорочення у 2014 році за всіма віковими групами, у тому числі серед молоді.

Проаналізуємо рівень зайнятості молоді за віком і статтю за період 2013–2014 рр. (табл. 1).

З табл. 1 видно, що скорочення рівня зайнятості у молодих жінок за всіма віковими категоріями вище і складає 10,9 %, а у молодих чоловіків 6,2 %. Найбільше скорочення рівня зайнятості у жінок відбулося у віковій категорії 30–34 років — 4,6 %, а у чоловіків у віковій категорії 15–24 років — 3,5 %.

У віковій категорії 30–34 років найвищий показник рівня зайнятості молоді перевищує 80 %, а у віковій категорії 15–24 років найнижчий становить у середньому 30 % як у чоловіків, так і у жінок.

Узагалі спостерігається скорочення рівня зайнятості жінок і чоловіків за період 2013–2014 років за всіма віковими категоріями.

Доречно проаналізувати також рівень зайнятості молоді за віковими групами та місцем проживання (село, місто).

Відповідно до даних табл. 2 можна охарактеризувати рівень зайнятості молоді за віковими групами та місцем їх проживання у 2013–

ТАБЛИЦЯ 1. Результати дослідження рівня зайнятості молоді за віковими групами та статтю, % до кількості всього населення відповідної вікової категорії за період 2013–2014 рр.*

Період	Зайняте населення віком 15–70	У тому числі за віковими групами			Динаміка зайнятості молоді за віковими групами та статтю 2013–2014 рр.		
		15–24	25–29	30–34	15–24	25–29	30–34
<i>Жінки</i>							
2013	55,5	27,8	66,4	72,3	–2,6	–3,7	–4,6
2014	51,9	25,2	62,7	67,7			
<i>Чоловіки</i>							
2013	65,2	37,1	81,2	83,6	–3,5	–1	–1,7
2014	61,8	33,6	80,2	81,9			

* Табл. 1–4 складено відповідно до [6], без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополь.

2014 рр. Ситуація з цього питання виглядає так: рівень зайнятості міської молоді за віковою категорією 30—34 роки скоротився на 2,9 %, це найгірший показник серед усіх вікових груп, при цьому в сільській місцевості за віковою категорією 30—34 роки найменше скорочення — 3,8 %. Найгірший показник рівня зайнятості в сільській місцевості спостерігається у віковій категорії 15—24 роки і складає 7,5 %.

Для того, щоб мати більш об'єктивне уявлення про стан молодіжного ринку праці, проаналізуємо рівень безробіття. На рис. 2 наведено дані про рівень безробіття населення за віковими групами у середньому за період 2013—2014 рр.

Відповідно до даних стосовно безробіття у 2014 році спостерігається така динаміка: показник безробіття за всіма віковими групами збільшився в середньому на 2 %.

Найбільш уразливими віковими групами стали 15—24 роки, рівень безробіття у цій групі збільшився на 5,7 %, і 25—29 років, де рівень

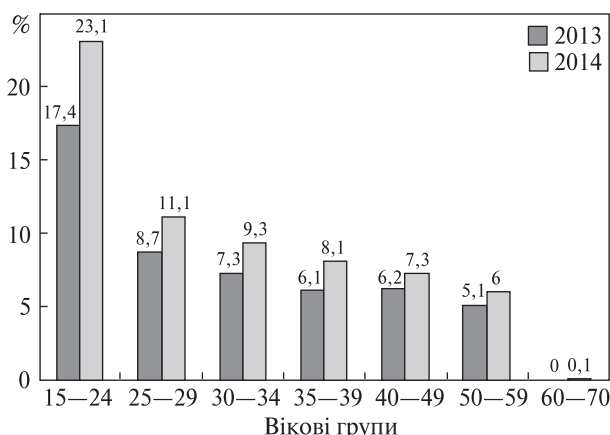

Рис. 2. Рівень безробіття населення за віковими групами у 2013—2014 рр. [6]

безробіття підвищився ще на 2,4 % у порівнянні з 2013 роком. Результати аналізування безробіття молоді за віком та статтю наведено в табл. 3.

Виходячи з її даних, можна констатувати зростання рівня безробіття за всіма віковими групами. Найбільше безробіття зафіксовано у

ТАБЛИЦЯ 2. Результати дослідження рівня зайнятості молоді за віковими групами та місцем проживання, % до кількості всього населення відповідної вікової категорії за період 2013—2014 рр.

Період	Зайняте населення віком 15—70	У тому числі за віковими групами			Динаміка зайнятості молоді за віковими групами та місцем проживання 2013—2014 рр.		
		15—24	25—29	30—34	15—24	25—29	30—34
<i>Міські поселення</i>							
2013	58,9	29,3	75,0	79,5	-0,9	-0,8	-2,9
2014	56,9	28,4	74,2	76,6			
<i>Сільська місцевість</i>							
2013	63,0	39,3	71,1	73,6	-7,5	-5,9	-3,8
2014	55,9	31,8	65,2	69,8			

ТАБЛИЦЯ 3. Результати дослідження рівня безробіття молоді за віковими групами та статтю у середньому за період 2013—2014 рр., % до кількості всього населення відповідної вікової групи

Період	Зайняте населення віком 15—70	У тому числі за віковими групами			Динаміка рівня безробіття молоді за віковими групами та статтю 2013—2014 рр.		
		15—24	25—29	30—34	15—24	25—29	30—34
<i>Жінки</i>							
2013	6,3	14,8	6,8	6,1	+7,6	+2,9	+1,5
2014	9,3	22,4	9,7	7,6			
<i>Чоловіки</i>							
2013	8,7	17,6	10,6	8,3	+6,1	-1,6	+2,3
2014	10,8	23,7	12,2	10,6			

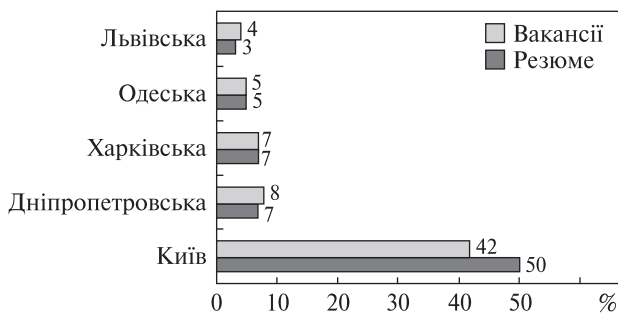

Рис. 3. Динаміка вакансій та резюме в регіонах України за перше півріччя 2015 р.

віковій групі 15–24 роки, як у жінок (7,6 %), так і у чоловіків (6,1 %), при цьому у жінок цей показник вище на 1,5 %.

Рівень безробіття молоді за віковими групами та місцем проживання показано у табл. 4.

З наведених даних видно, що рівень безробіття молоді за період 2013–2014 років збільшився в середньому на 3 % за всіма віковими групами. Найвищий рівень безробіття спостерігаємо у віковій категорії 25–29 років як серед містян, так і серед мешканців села, причому рівень безробіття серед мешканців міста більше на 2,7 %.

Проаналізуємо стан попиту та пропозиції на ринку праці в регіональному розрізі за перше півріччя 2015 року. Для цього візьмемо результати аналізу бази даних вакансій і резюме Міжнародного кадрового порталу *HeadHunter* Україна. За його даними, в Україні у першому півріччі 2015 р. у середньому щомісяця кількість вакансій збільшувалася на 5–10 % у порівнянні з попереднім періодом 2014 року. Максимальне зростання кількості пропозицій спостерігається в січні та квітні, а скорочення зростання — у лютому і травні. Перші шість місяців 2015 року переважала позитивна ди-

наміка приросту кількості вакансій. Незважаючи на те, що показники щомісячної динаміки не дуже високі, незначна, але досить стійка позитивна тенденція все ж помітна.

У першому півріччі 2015 року здобувачі проявляли помірну активність. Динаміка приросту нових резюме на сайті *hh.ua* — 5–10 % щомісяця в порівнянні з попереднім місяцем. Це свідчить про те, що на ринку немає різкого припливу нових трудових ресурсів. Найбільший приріст кількості вакансій, якщо порівнювати початок півріччя з кінцем, спостерігався в таких професійних сферах, як «домашній персонал», «робочий персонал», «туризм, готелі, ресторани», «виробництво», «медицина, фармацевтика». Найменш активно роботодавці шукали керівників вищої ланки, маркетологів, банківських працівників, юристів і фінансистів. Саме у цих професійних сферах спостерігалася найнижча динаміка приросту кількості нових вакансій.

Найактивнішими у першому півріччі були молоді фахівці, робітники, медики, викладачі та ІТ-фахівці. Саме вони розміщували максимальну кількість нових резюме в порівнянні з іншими фахівцями. Найменш динамічно з'являлися нові резюме в таких професійних сферах як автомобільний бізнес, страхування, банківський сектор, туризм і закупівлі [7].

Як і в попередні періоди, максимальну кількість вакансій і резюме розміщують в Києві. Істотною відмінністю від аналогічного періоду минулого року є закономірна втрата лідерських позицій Донецьким регіоном. У цілому ж топ-5 регіонів представлено на рис. 3, і виглядає він стандартно — Київ (зі значним відривом), Дніпропетровськ, Харків, Одеса, Львів.

ТАБЛИЦЯ 4. Результати дослідження рівня безробіття молоді за віковими групами та місцем проживання у середньому за період 2013–2014 рр., % до кількості всього населення відповідної вікової групи

Період	Зайняте населення віком 15–70	У тому числі за віковими групами			Динаміка рівня зайнятості молоді за віком та місцем проживання 2013–2014 рр.		
		15–24	25–29	30–34	15–24	25–29	30–34
<i>Міські поселення</i>							
2013	7,4	18,0	8,6	6,9	–0,9	–0,8	–2,9
2014	9,2	23,2	10,4	9,1			
<i>Сільська місцевість</i>							
2013	7,8	14,0	9,8	8,6	–7,5	–5,9	–3,8
2014	9,5	23,1	13,1	9,7			

Необхідно зауважити також, що ситуація в регіонах проведення АТО залишається критичною, але стабільною. За останні півроку різкого падіння кількості вакансій не спостерігалось — пік падіння припав на друге півріччя 2014 року. Так, в аналогічному періоді минулого року в Донецьку розміщували до двох тисяч вакансій, більшість із яких передбачали роботу саме в цьому регіоні на виробничих підприємствах.

У першому півріччі 2015 року розміщували близько 200 вакансій, більшість з яких — пропозиції про переїзд, дистанційну роботу або роботу в гуманітарних проектах. Стабільною є кількість нових резюме в регіоні. На сьогоднішній день спостерігається така тенденція: ті, хто втратив там роботу, зараз частіше прагнуть виїхати з проблемного регіону, а не шукати нове робоче місце поблизу зони бойових дій. Тому приріст нових резюме мінімальний. Аналогічним чином виглядає ситуація в Луганській області — протягом місяця тут розміщують не більше 50 вакансій, а приросту нових резюме практично немає.

Ситуація з попитом та пропозицією на ринку виглядає досить передбачуваною. Максимальну кількість вакансій роботодавці пропонували для фахівців з продажу та програмістів. Користуються попитом також маркетологи (найчастіше мова йде про продажі або інтернет-маркетинг), молоді фахівці, адміністративний персонал і кваліфіковані виробничники та фахівці. У той же час лідери за кількістю резюме — молоді фахівці. Значну кількість резюме розміщують також фахівці з продажу, ІТ-фахівці, бухгалтери, фінансисти і адміністративний персонал.

Зауважимо також, що є категорії професійних сфер, де кількість резюме значно більше, ніж кількість вакансій. Передовсім це «вищий менеджмент». Водночас кількість вакансій для робочого персоналу значно більше, ніж кількість резюме цієї категорії співробітників.

Висновок. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що найменшою конкурентною спроможністю відрізняється перша вікова категорія — молодь 15—24 років. Це свідчить про те, що структура професійної освіти не відповідає запиту ринку праці. Головною проблемою ринку праці молоді є незбалансованість попиту та пропозиції робочої сили.

Сутність дисбалансу полягає в тому, що здобувач робочого місця не відповідає вимогам роботодавця, а вакансії не відповідають запитам тих, хто шукає роботу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Офіційний сайт Міжнародної організації праці* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ilo.org.ua/Pages/default.aspx>
2. *Онiкiєнко В.В.* Молодіжний ринок праці України: проблеми та шляхи вирішення / В.В. Онiкiєнко, Л.Г. Ткаченко ; Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. — К., 2003. — 160 с.
3. *Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти* / За ред. Е.М. Лібанової ; Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. — К., 2010. — 248 с.
4. *Гринкевич С.С.* Стан молодіжної зайнятості в Україні / С.С. Гринкевич [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/16_3/239
5. *Тарасюк І.В.* Працевлаштування молоді на ринку праці: проблеми та перспективи / І.В. Тарасюк [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Znphktei/2011_1
6. *Офіційний сайт Державної служби статистики України* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. *Міжнародний кадровий портал HeadHunter Україна* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hh.ua>

Надійшла 31.08.2015

А.В. Сивоконь

Інститут економіко-правових досліджень
НАН України, г. Київ

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ МОЛОДЕЖНОГО РЫНКА ТРУДА УКРАИНЫ

Исследованы отдельные показатели (занятость, безработица, спрос и предложение) рынка труда по различным возрастным группам, полу и месту проживания, что позволяет судить о состоянии молодежного рынка труда в Украине и способствует формированию стратегии развития, направленной на реализацию трудового и творческого потенциала молодежи. Установлена тенденция снижения уровня занятости и, соответственно, увеличение безработицы, а так же определена самая проблемная возрастная категория молодежи. Выявлено противоречие, сущность которого заключается в том, что молодежь, обладая высоким потенциалом экономической активности и ориентированностью на инновационное развитие, одновременно имеет суженный спектр реализации по причине несоответствия ее практической подготовки требованиям, которые предъявляют работодатели.

Ключевые слова: рынок труда, занятость, рабочие места, наемный работник, работодатель, безработица, спрос, предложение.

A.V. Syvokon

Institute of Economic and Legal Researches
of NAS of Ukraine, Kiev

CURRENT STATE OF THE YOUTH LABOR MARKET IN UKRAINE

The individual indicators (employment, unemployment, demand and supply) of labour market in different age groups, sex and place of residence that allow you to judge the state of the youth labor market in Ukraine and contribute to the formation of development strategies aimed at the implemen-

tation of the labor and creative potential of young people. Declining levels of employment is established trend and accordingly an increased of unemployment as well as the most problematic age category of youth is identified. Contradiction also was found meaning of which is that young people with high potential for economic activity and a focus on innovative development at the same time has narrowed the scope of its implementation, due to non-compliance of the practical training, the requirements of employers.

Key words: labour market, employment, jobs, employee, employer, unemployment, demand, supply.

УДК 658.014

С.А. НОСКОВА, канд. екон. наук, доцент
Інститут хімічних технологій Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля, м. Рубіжне

ПРОГНОЗУВАННЯ ОБСЯГІВ ПРОДАЖУ ТА ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ПІДПРИЄМСТВА: ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

Ключові слова: прогноз, модель, грошовий потік, об'єм продажу, економічний ефект, статистичний метод, економіка підприємства.

Обґрунтовано прийняття рішення щодо використання авторегресійної моделі для побудови прогнозу, розглянуті її переваги у порівнянні з іншими методами і моделями прогнозування.

Проведено оцінку динаміки продажів підприємства по роках за десять років 2005—2014 рр. Дана оцінка продажів і грошових потоків підприємства з лагом. Розраховані значення коефіцієнтів регресії між рядами та рядами з лагами в один рік. Здійснено оцінку продажів і грошових потоків підприємства за моделлю AR. Отримано показники оцінки точності та адекватності прогнозу, які стали підставою для побудови прогнозу продажів грошових потоків підприємства на 2015—2016 рік.

Встановлено, що прогнозування економічних показників сприяє прискоренню реакції на зміни в зовнішньому середовищі і, як наслідок, своєчасному стримуванню падіння рівня економічного ефекту, визначенню реально можливих обсягів фінансових ресурсів, джерел їх формування та шляхів використання.

Актуальність прогнозування на сьогоднішній день не викликає сумнівів, оскільки в період політичної, соціально-економічної нестабільності у багатьох підприємств, які не встигли відреагувати на зміни зовнішнього середовища, відбувається спад за всіма економічними показниками. Ефективність діяльності підприємств у сучасних умовах більшою мірою залежить від того, наскільки достовірно будуть передбачені ближні та дальні перспективи розвитку.

Сутність економічного та фінансового прогнозування досліджувало багато вчених, зокрема прогнозування фінансового стану підприємства розглядається у роботах російського автора І. Балабанова [1, С. 527]. Питанням прогнозування приділяють увагу такі вчені, як В. Геєць, В. Касьяненко, Б. Кваснюк, І. Крючкова, І. Лук'яненко, І. Луніна, М. Пашута, Е. Альтман, І. Бланк, О. Клементьєва, Г. Савицька, Л. Старченко. Використання математичних методів прогнозування для вирішення різних проблем на макро- та мікрорівнях розглядається у працях А. Єріної [2, С. 170]. Ключові положення прогнозування досліджують в економічній сфері такі науковці: С. Мочерний [3], А. Стельмашук [4], О. Древаль [5], Б. Грабовецький [6]. Кожен з них подає категорії прогнозування з огляду на економічну сутність об'єктів процесів прогнозування, залишаючи при цьому деталізацію прогнозування з практичної точки зору в більшості випадків.

Метою статті є обґрунтування необхідності прогнозування на підприємствах шляхом побудови прогнозу обсягів продажу та грошових потоків на прикладі умовно взятого підприємства.

Прогнозування — діяльність, спрямована на виявлення і вивчення можливих альтернатив майбутнього розвитку фірми. Основна мета прогнозу полягає у визначенні тенденцій, а також факторів, що впливають на ринкові кон'юнктурні зміни. За тривалістю прогнози бувають короткострокові — на 1—1,5 роки, середньострокові — на 4—6 років і довгострокові — на 10—15 років.

Головний акцент у короткостроковому прогнозуванні робиться на кількісній та якісній оцінці змін обсягу виробництва, попиту і пропозиції, рівня конкурентоспроможності товару чи підприємства та індексів цін, валютних курсів, співвідношень валют і кредитних умов. Враховуються також тимчасові та випадкові чинники.

Середньострокове і довгострокове прогнозування ґрунтується на системі прогнозів кон'юнктури ринку, співвідношення попиту і пропозиції, обмежень щодо захисту навколишнього середовища, міжнародної торгівлі.

Як інструментарій прогнозування застосовують формалізовані кількісні методи (факторні, статистичного аналізу, математичного моделювання), методи експертних оцінок, що базуються на досвіді та інтуїції фахівців з даного товару і ринку.

Найважливішими прогнозами в діяльності підприємства є прогнози збуту, під час розробки яких можуть бути використані наведені нижче основні методи, розглянуті Грабовецьким Б.Є. у виданні «Теоретичні і методологічні основи економічного прогнозування».

1. *Опитування керівників різних служб і відділів підприємства*, а також узагальнення оцінок окремих торгових агентів підприємства і керівників його збутових підрозділів — прогноз є усередненим значенням їхніх думок. Метод застосовується для нових фірм, що не мають досвіду використання інших методів, а також коли відсутня детальна інформація про тенденції розвитку ринку. В рамках цього методу створюється можливість враховувати регіональні особливості попиту та умов реалізації продукції підприємства.

2. *Прогнозування на базі минулого обороту* — визначається темп зростання обсягу продажів

у звітному році в порівнянні з попереднім і робиться припущення, що досягнуті темпи зростання збережуться в наступному році. Обороти наступного року ($O_{нр}$) розраховують як відношення обороту звітнього (поточного) періоду ($O_{зп}$) до обороту минулого періоду ($O_{мп}$) за формулою:

$$O_{нр} = (O_{зп}) / (O_{мп}). \quad (1)$$

Метод застосовується для ринків зі стабільною кон'юнктурою, слабо мінливим асортиментом, незначними коливаннями обороту і уповільненим НТП.

3. *Аналіз тенденцій, циклів і факторів, що впливають на обсяг збуту підприємства*. До найбільш значущих факторів належать: довгострокові тенденції зростання підприємства, циклічні коливання ділової активності, сезонні зміни збуту, технічні зрушення, поява нових конкурентів та ін. Метод використовується для довгострокових прогнозів на період не менше 3—5 років і найбільш застосовний у капіталомістких видах діяльності.

4. *Кореляційний аналіз* доповнює попередній метод, але він заснований на використанні складніших методів статистичного аналізу. Виявляється тіснота зв'язку між рівнем збуту і різними факторами, які на нього впливають. У цьому зв'язку фактори ранжують за ступенем значущості. Метод вимагає великих витрат, пов'язаних з глибоким дослідженням ринку, і найбільш точні результати дозволяє одержати в ході вивчення ринків зі стабільною кон'юнктурою.

5. *Прогнозування на основі «частки ринку» збуту підприємства*. Збут прогнозується у вигляді певного відсотка від частки підприємства на ринку в даній галузі. Робиться розрахунок частки фірми в загальному обсязі продажів на ринку. При використанні методу важливо бути впевненим у точності прогнозу збуту по ринку в цілому і враховувати нецінову конкуренцію.

6. *Аналіз кінцевого використання*. Прогноз ґрунтується на передбачуваному обсязі замовлень основних клієнтів підприємства. Загальний обсяг збуту зазвичай перевищує цей показник на певний відсоток. Метод вимагає проведення досліджень по основних галузях, що споживають продукцію підприємства, і найкраще застосовується в галузях сировинного та енергетичного комплексу і на підприємствах, що випускають закінчені вироби і вузли.

7. *Аналіз асортименту товарів.* Прогнози збуту за окремими видами виробів зводяться разом і утворюють плановий оборот підприємства. Метод годиться для диверсифікованих підприємств; його точність залежить від детального дослідження ринку кожного виду виробів.

8. *Пробний маркетинг.* Один з найточніших підходів до прогнозування збуту. Новий продукт і система його просування на ринку (ціни, види реклами, канали збуту, тип упаковки) проходять апробацію на невеликому регіональному ринку, а потім інформація про обсяг продажів на ньому поширюється на весь ринок збуту підприємства.

9. *Методи стандартного розподілу ймовірностей.* Експертним шляхом визначаються три види прогнозів збуту: О — оптимістичний прогноз; В — найбільш ймовірний прогноз; П — песимістична оцінка прогнозу збуту. Далі розраховується очікуване значення прогнозу збуту (С) за формулою:

$$C = \frac{(O + 4B + П)}{6}. \quad (2)$$

Стандартне відхилення (СО) обчислюється як:

$$CO = \frac{(O - П)}{6}. \quad (3)$$

Відповідно до загальної теорії статистики найбільш ймовірне значення змінної — обсягу збуту з імовірністю 95 % — потраплятиме в інтервал $C \pm 2CO$.

10. *Регресійний аналіз* — математичний метод прогнозування. Метою регресійного аналізу є встановлення конкретної аналітичної залежності одного або декількох результативних показників від одного або декількох факторних. Таку залежність подають за допомогою математичної моделі, що задається повним рівнянням регресії. Один раз визначені взаємозв'язки вважають ustalеними, а майбутні значення залежної змінної прогнозують шляхом підстановки у рівняння певних значень незалежних змінних. Регресійний аналіз є відносно не дорогим, комплексним і надійним прийомом.

Ефективність застосування того чи іншого методу залежить від специфіки діяльності підприємства. Зазвичай вважають, що прогноз складений правильно, якщо відхилення фак-

тичного обороту від планованого не перевищує 5 %. Виходячи з викладеного, можна зробити висновок, що існує безліч різних методів прогнозування, спрямованих на визначення якогось окремого показника та його змін у перспективі. У практичній діяльності керівникам підприємств дуже складно визначитися з тим, як само будувати прогноз. Враховуючи те, що мета любого підприємства полягає в отриманні прибутку, який прямо залежить від обсягів продажу, доречним буде рекомендувати розглянути приклад побудови прогнозу обсягів продажу та грошових потоків. Такий прогноз можна будувати, використовуючи різні моделі, наприклад, модель змінного середнього (МА, Moving Average), або модель авторегресії (AR, Autoregressive), модель авторегресії змінного середнього (Autoregressive Moving Average model, ARMA), модель Бокса-Дженкінса та ін.

У цій статті детально розглянуто прогнозування за допомогою моделі авторегресії. Авторегресійні моделі використовують для опису стійких (стаціонарних) процесів в економіці, коли на майбутні значення прогнозованої величини впливають попередні значення. Авторегресійні моделі (AR) використовуються в прогнозуванні як макроекономічних показників (ВВП, інфляція та ін.), так і для оцінки мікроекономічних показників: обсяг майбутніх продажів, чистого прибутку, розміру грошових потоків т.д. Вона має такий аналітичний вигляд:

$$Y_i = \alpha + \beta \cdot Y_{i-1} + \varepsilon, \quad (4)$$

де Y_i — прогноз грошового потоку або обсягу продажів; Y_{i-1} — значення грошового потоку і продажів у попередньому періоді; α , β — коефіцієнти в моделі авторегресії; ε — випадкова величина (білий шум).

Розглянемо практичний приклад планування продажів (виручки) та обсягу грошових потоків умовного підприємства, яке працює на українському ринку послуг мобільного зв'язку. Дане підприємство було обране для аналізу, бо має стійку мережу дистриб'юторів і постійний попит на продукцію, що дозволяє адекватно зробити оцінку. На рис. 1 представлена виручка і грошовий потік компанії за останні 10 років. Дані були взяті з офіційної звітності підприємства (smida.gov.ua). Грошові потоки представляли собою суму чистого прибутку підприємства й амортизації.

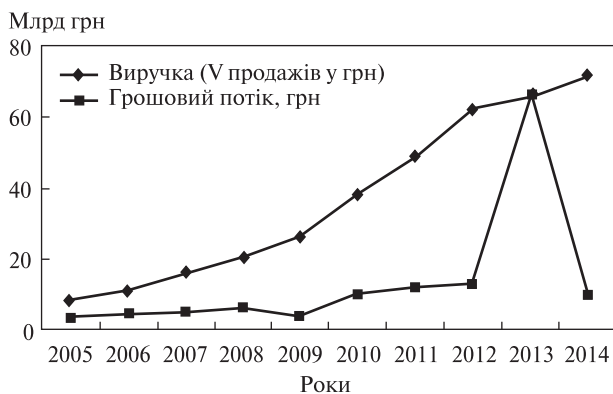

Рис. 1. Прогнозування обсягів продажу та грошового потоку підприємства

Як видно з рис. 1, грошовий потік компанії різко змінився в 2013 році. Це відбулося завдяки збільшенню розміру нарахованої амортизації, що сильно спотворює динаміку зміни грошового потоку. Зробимо прогноз обсягів продажу і грошового потоку підприємства за моделлю AR на два роки вперед. Для побудови прогнозу обов'язково треба дотримуватися однієї умови: період, який прогнозується, повинен складати половину від періоду, що аналізується. Наприклад, якщо для аналізу взято 10 років (2005—2014 рр.), то прогноз можна будувати максимум на 5 років — 2015—2020 рр. У цьому випадку прогноз побудували на два роки, з урахуванням нестабільної ситуації в державі і особливостей умовно взятого підприємства. Прогнозування на більший період позбавлено сенсу.

Спочатку для побудови моделі необхідно визначити тісноту зв'язку між найближчими значеннями продажів і грошовим потоком, тобто необхідно встановити, на скільки один показник залежить від іншого, чи є ця залежність

взагалі. Для цього необхідно зробити оцінку регресії зі зрушенням ряду обсягу продажів. Було взято лаг в один рік, тому що максимальний вплив на майбутні значення надають саме попередні продажі. Під лагом у даному випадку розуміємо фактор часу. Між причинами і наслідками є певний проміжок часу, який ще називають затриманням, саме його і будемо інтерпретувати як лаг. Оцінку продажів та грошових потоків з лагом по моделі AR представлено в табл. 1.

На наступному етапі необхідно розрахувати значення коефіцієнтів регресії між рядами і рядами з лагами в один рік. Skorистаємося надбудовою: Головне меню Excel → «Дані» → «Аналіз даних» → «Регресія». Розрахуємо параметри окремо для прогнозування виручки і грошового потоку. Приклад оцінки обсягу продажу представлений у табл. 2.

У результаті отримали базові значення в моделі регресії для виручки (обсягу продажів). Так коефіцієнт α в моделі регресії дорівнює 22534501401, а коефіцієнт β — 0,74. Наведена статистика за регресійною моделлю дає можливість отримати показники оцінки адекватності і точності прогнозування.

Перше, на що треба звернути увагу, це показник R-квадрат (коефіцієнт детермінації), який показує якість моделі в шкалі від 0 до 1. У конкретному прикладі якість моделі не висока і становить 0,48. Показник моделі — критерій F, він дорівнює 0,03 (близький до 0), і показує стійкість моделі. Статистичний показник P відображає адекватність значень коефіцієнтів α , β , для отриманої моделі він менше 15 % для обох коефіцієнтів, що задовольняє нормативам.

ТАБЛИЦЯ 1. Оцінка продажу та грошових потоків підприємства з лагом

Рік	Виручка продажів, грн	Грошовий потік, грн	Виручка продажів, грн з лагом	Грошовий потік, грн з лагом
2005	8 694 096 579,18	3 424 009 206,84	—	—
2006	11 267 573 681,15	4 908 659 188,32	8 694 096 579,18	3 424 009 206,84
2007	15 940 444 930,95	5 222 314 672,73	11 267 573 681,15	4 908 659 188,32
2008	20 419 310 876,24	6 579 061 061,43	15 940 444 930,95	5 222 314 672,73
2009	26 164 725 977,57	4 148 395 748,45	20 419 310 876,24	6 579 061 061,43
2010	38 207 465 011,38	10 613 661 767,82	26 164 725 977,57	4 148 395 748,45
2011	48 713 829 104,71	12 244 561 220,17	38 207 465 011,38	10 613 661 767,82
2012	62 364 483 901,26	13 154 854 754,22	48 713 829 104,71	12 244 561 220,17
2013	65 365 768 360,76	67 139 915 141,01	62 364 483 901,26	13 154 854 754,22
2014	71 475 354 516,11	9 070 776 562,25	65 365 768 360,76	67 139 915 141,01

ТАБЛИЦЯ 2. Оцінка обсягу продажу

	Регресійна статистика				Дисперсійний аналіз				
	<i>R</i>	<i>R</i> -квадрат	Нормований <i>R</i> -квадрат	Стандартна помилка	<i>MS</i>	<i>F</i>	Значимість <i>F</i>	Верхнє 95 %	Нижнє 95 %
Множинний <i>R</i>	0,691	0,64	0,746						
<i>R</i> -квадрат	0,477	0,570	0,483						
Нормований <i>R</i> -квадрат	0,402	0,937	0,695						
Стандартна помилка	16	713	680	502					
Спостереження	9								
Регресія	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	Значимість <i>F</i>	Верхнє 95 %	Нижнє 95 %	Верхнє 95 %	
Залишок	1	1,78752E + 21	1,78752E + 21	6,398 936 652	0,039 255 197	38 952 051 228	6 116 951 574	38 952 051 228	
Разом	7	1,95543E + 21	2,79347E + 20			1,432 114 361	0,048 277 454	1,432 114 361	
У-перетин	8	3,74295E + 21							
Змінна X 1	Коефіцієнти	Стандартна помилка	<i>t</i> -статистика	<i>P</i> -значення	Нижнє 95 %	Верхнє 95 %	Нижнє 95 %	Верхнє 95 %	
	22 534 501 401	6 942 984 629	3,245 650 481	0,014 142 079	6 116 951 574	38 952 051 228	6 116 951 574	38 952 051 228	
	0,740 195 908	0,292 612 432	2,529 611 957	0,039 255 197	0,048 277 454	1,432 114 361	0,048 277 454	1,432 114 361	

ТАБЛИЦЯ 3. Модель планування грошових потоків підприємства

	Регресійна статистика				Дисперсійний аналіз				
	<i>R</i>	<i>R</i> -квадрат	Нормований <i>R</i> -квадрат	Стандартна помилка	<i>MS</i>	<i>F</i>	Значимість <i>F</i>	Верхнє 95 %	Нижнє 95 %
Множинний <i>R</i>	0,683	0,138	0,702						
<i>R</i> -квадрат	0,466	0,678	0,487						
Нормований <i>R</i> -квадрат	0,377	0,791	0,568						
Стандартна помилка	50	012 238 046							
Спостереження	8								
Регресія	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	Значимість <i>F</i>	Верхнє 95 %	Нижнє 95 %	Верхнє 95 %	
Залишок	1	1,3132E + 22	1,3132E + 22	5,250 249 332	0,061830116	1,32249E + 11	22 328 890 614	1,32249E + 11	
Разом	6	1,50073E + 22	2,50122E + 21			1,400 110 392	-0,045 969 379	1,400 110 392	
У-перетин	7	2,81394E + 22							
Змінна X 1	Коефіцієнти	Стандартна помилка	<i>t</i> -статистика	<i>P</i> -значення	Нижнє 95 %	Верхнє 95 %	Нижнє 95 %	Верхнє 95 %	
	77 289 019 490	22 461 017 121	3,441 029 365	0,0137 83 551	22 328 890 614	1,32249E + 11	22 328 890 614	1,32249E + 11	
	0,677 070 506	0,295 490 778	2,291 342 255	0,06 1830 116	-0,045 969 379	1,400 110 392	-0,045 969 379	1,400 110 392	

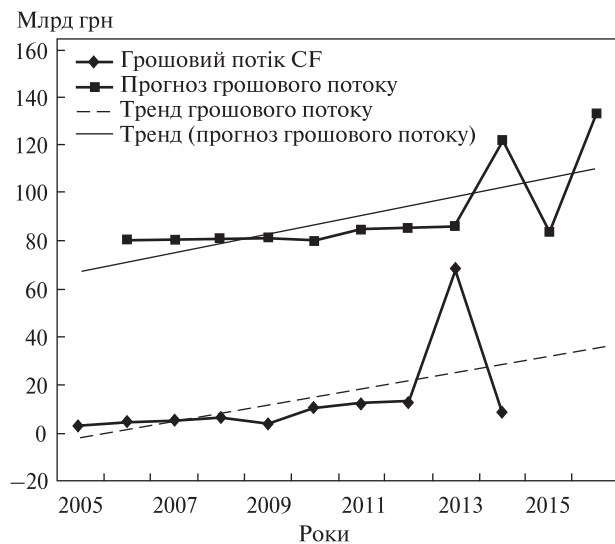

Рис. 2. Графічний прогноз обсягів продажу підприємства на 2015–2016 рр.

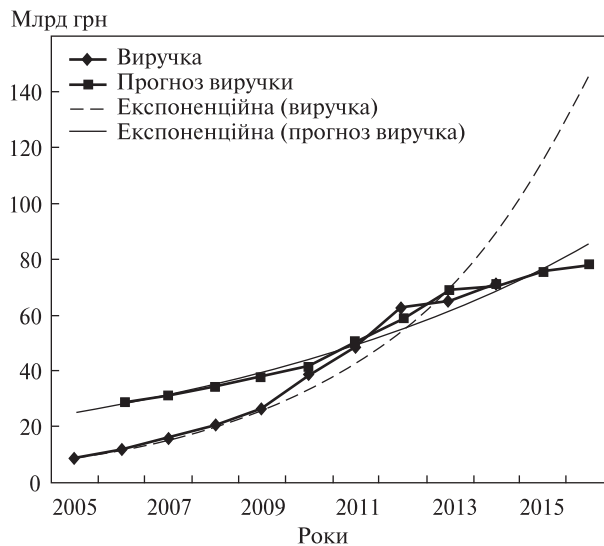

Рис. 3. Графічний прогноз грошових потоків підприємства на 2015–2016 рр.

ТАБЛИЦЯ 4. Оцінка продажу та грошових потоків підприємства за моделлю AR

Рік	Виручка продажів, грн	Грошовий потік, грн	Прогнозування виручки	Прогнозування грошового потоку
2005	8 694 096 579,18	3 424 009 206,84		
2006	11 267 573 681,15	4 908 659 188,32	28 968 132 870	79 583 105 659
2007	15 940 444 930,95	5 222 314 672,73	30 872 505 925	80 577 821 146
2008	20 419 310 876,24	6 579 061 061,43	34 330 430 650	80 787 970 321
2009	26 164 725 977,57	4 148 395 748,45	37 644 791 449	81 696 990 401
2010	38 207 465 011,38	10 613 661 767,82	41 896 398 624	80 068 444 641
2011	48 713 829 104,71	12 244 561 220,17	50 808 025 509	84 400 172 874
2012	62 364 483 901,26	13 154 854 754,22	58 582 734 938	85 492 875 508
2013	65 365 768 360,76	67 139 915 141,01	68 684 219 488	86 102 772 175
2014	71 475 354 516,11	9 070 776 562,25	70 905 169 988	122 272 762634
2015	70 905 169 988,00	122 272 762 634	75 426 263 743	83 366 439 787
2016	75 426 263 743,00	83 366 439 787	78 349 936 571	133 144 534 147
α	22 534 501 401	77 289 019 490		
β	0,74	0,67		

Аналогічно будується модель планування грошових потоків підприємства, результати наведені у табл. 3.

Далі отримані моделі прогнозування обсягу продажу і грошових потоків описуються за допомогою рівнянь:

$$V_{\Pi} = 22534501401 + 0,74 \cdot V_{\Pi-1}, \quad (5)$$

$$CF = 77289019490 + 0,67 \cdot CF_{-1}. \quad (6)$$

Спираючись на рівняння, побудуємо прогноз на основі отриманих моделей значень обсягу продажу і грошового потоку на два роки вперед (2015–2016 рр.) за допомогою формул Excel (табл. 4).

Більш наглядно планування продажу представлено на рис. 2.

На рис. 2 видно прогнозоване зростання показників на 2015–2016 рр. Грошовий потік за ці роки особливо не зміниться. Графік грошового потоку зображено на рис. 3.

Висновок. У роботі описано проведення та результати короткострокового прогнозування обсягів продажу і грошового потоку на підприємстві мобільного зв'язку з використанням моделі AR. Зазначена модель має певні переваги у порівнянні з іншими методами прогнозування, а також дозволяє кількісно і якісно обґрунтувати стан підприємства та перспективи

його розвитку. Основною перевагою моделі оцінки AR є можливість врахування впливу попереднього обсягу продажів (грошового потоку) на майбутні значення. Встановлено, що у ситуаціях економічної кризи і нестабільності оцінка може сильно змінюватися під впливом макроекономічних чинників і глобальних трендів.

Прогнозування економічних показників сприяє прискоренню реакції на зміни у зовнішньому середовищі, своєчасному стримуванню падіння рівня економічного ефекту, складанню плану виробництва і реалізації продукції підприємства з урахуванням змін, а також визначенню реально можливих обсягів фінансових ресурсів, джерел їх формування та шляхів використання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента : [Учебн. пособие] / И.Т. Балабанов. — М. : Финансы и статистика, 2000. — 527 с.
2. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування: [Навч. посіб.] / А.М. Єріна. — К. : КНЕУ, 2001. — 170 с.
3. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія: у 3 томах. Т.1. [Електронний ресурс] / С.В. Мочерний та ін. — К. : Академія, 2000. — 864 с.
4. Стельмашук А.М. Державне регулювання економіки : навчальний посібник / А.М. Стельмашук. — Тернопіль : ТАНГ, 2000. — 315 с.
5. Древаль О.Ю. Планування діяльності підприємства : конспект лекцій / уклад. О.Ю. Древаль. — Суми : Вид-во СумДУ, 2008. — 146 с.
6. Грабовецкий Б.Є. Теоретичні і методологічні основи економічного прогнозування : навч. посіб. [Електронний ресурс] / Б.Є. Грабовецкий // Основи економічного прогнозування. — Вінниця : ВФ ТАНГ, 2000. — Режим доступу : <http://publib.if.ua/part/9816>

Надійшла 05.09.2015

С.А. Носкова

Институт химических технологий
Восточноукраинского национального университета
имени Владимира Даля, г. Рубежное

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ОБЪЕМОВ ПРОДАЖ И ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ ПРЕДПРИЯТИЯ: ПРИКЛАДНОЙ АСПЕКТ

Обосновано принятие решения относительно использования при построении прогноза авторегрессивной мо-

дели (AR), рассмотрены ее преимущества в сравнении с другими методами и моделями прогнозирования.

Проведена оценка динамики продаж предприятия по годам за десять лет (2005—2014). Оценены продажи и денежные потоки предприятия с лагом. Рассчитаны значения коэффициентов регрессии между рядами и рядами с лагами в один год.

Осуществлена оценка продаж и денежных потоков предприятия по модели AR. Получены показатели оценки точности и адекватности прогноза, которые стали основанием для построения прогноза продаж денежных потоков предприятия на 2015—2016 гг.

Установлено, что прогнозирование экономических показателей способствует ускорению реакции на изменения во внешней среде и, как следствие, своевременному сдерживанию падения уровня экономического эффекта, определению реально возможных объемов финансовых ресурсов, источников их формирования и путей использования.

Ключевые слова: прогноз, модель, денежный поток, объем продаж, экономический эффект, статистический метод, экономика предприятия.

S.A. Noskova

Institute of Chemical Technological Volodymyr Dahl
East Ukraine National University, Rubizhne

FORECASTING SALES VOLUMES AND CASH FLOWS OF THE COMPANY: APPLIED ASPECT

Making decision concerning the usage of autoregressive models during the forecast is grounded and its advantages are considered, other methods and forecasting models are compared.

Assessment of the companies sales dynamics for all ten years (2005—2014) is made. The estimation of sales and cash flows of the company with a lag is given. The values of the regression coefficients between the rows and rows of a lag of one year is calculated. The estimation of sales and cash flows of the AR enterprise model is done. Indicators accuracy assess and adequacy of the forecast is obtained which became the basis for building sales forecast cash flow of the enterprise in the 2015—2016 year.

It was found that the forecast of economic indicators is influencing on reaction accelerate as to the changes in the external environment and as consequence timely containment of economic falling levels effect, definition of financial resources real possibility, the sources of their formation and the ways of their use.

Key words: forecast, model, cash flow, sales volume, economic impact, statistical method, enterprise economics.

УДК 334.7.02:001.895

О.М. ТАТАРЧЕНКО, старший викладач
Інститут хімічних технологій Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля, м. Рубіжне

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЕКТИ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

Ключові слова: інновації, економіка, підприємство, промисловість, розвиток, проблеми, інноваційний проект.

У статті розглянуто проблеми розвитку інноваційних проектів на підприємстві, проаналізовано різні складові інноваційного проектування, розкрито його вплив на розвиток підприємства. Сформульовано напрями вирішення проблем інноваційного розвитку підприємств.

Сучасний період соціально-економічного розвитку характеризується, з одного боку, все більшою глобалізацією економічного простору, а з іншого — активізацією діяльності держав щодо захисту національних ринків. У цьому зв'язку зростає гострота конкуренції як за ринки збуту продукції, так і за ресурси, які стають усе більш обмеженими і мають усе вищу вартість. Це створює для суб'єктів господарювання як економічних агентів досить суперечливу і нестійку ситуацію взаємодії з зовнішнім середовищем.

За таких умов управління підприємством чи організацією має на меті не стільки максимізацію прибутку, скільки забезпечення її (організації) економічної безпеки і стійкості функціонування, підвищення гнучкості реагування на мінливу ситуацію, зростання ефективності використання ресурсів при достатній нормі прибутку. Виходячи з цього і повинна будуватися сьогодні вся система управління підприємством, організацією (і поточним функціонуванням, і розвитком).

Аналізу проблеми управління інноваційною діяльністю присвячені праці вітчизняних і зарубіжних дослідників: Волкова О.І., Гречан А.П., Денисенка М.П., Йохна М.А., Альтшуллера И. [1], Фияк-селя Є., Хемела Г. тощо.

Проте, як відзначають фахівці [1], на сучасному етапі менеджменту побудувати систему розвитку підприємства значно складніше, ніж забезпечити оптимальне рішення проблем оперативного характеру, оскільки в цьому випадку на перший план виступають не завдання кількісного зростання, а зміцнення стійкості організації, підвищення якості продукції та створення довгострокових гарантій збуту продукції та стабільних відносин з постачальниками, у тому числі з державними структурами [2, 3].

Метою статті є дослідження теоретичних положень щодо перешкод упровадження інноваційних проектів на підприємствах, розроблення системи подолання даної проблеми.

Система управління підприємствами сучасної національної економіки багато в чому досі несе на собі відбиток системи, характерної для радянського періоду. Колишня система була вибудована під жорстку вертикаль державного управління та стабільні умови фінансового, матеріально-технічного забезпечення, гарантійний збут продукції. І тоді вона в цілому показувала достатню ефективність, проте криза радянської економіки свого часу була викликана не внутрішніми проблемами, а скоріше неправильною, як показав час, ціною, фінансовою, економічною політикою щодо підприємств, ускладненням зовнішньоекономічного середовища. Нинішня система управління суб'єктів господарювання потребує вдосконалення, оскільки в силу інерції вона не дозволяє оперативно взаємодіяти з ринковим середовищем, схильна до витратних рішень, не орієнтована на інноваційний розвиток. На такому підприємстві не можуть бути впроваджені в повній мірі механізми і технології проектного управління як найбільш ефективної в сучасних умовах форми управління, що дозволяє швидко реалізовувати інноваційні рішення і реагувати на те, як складається кон'юнктура.

Тим часом забезпечення розвитку підприємства чи організації в умовах мінливої кон'юнктури і обмеженості ресурсів можливе насамперед на основі розробки та впровадження інноваційних проектів, як найбільш гнучкого та ефективного інструменту рішення інвестиційних завдань, адже воно буде тією ланкою, що забезпечить удосконалення всієї системи управління розвитком суб'єкта господарювання.

Найважче в Україні практика ініціювання і розробки інноваційних проектів має незначні масштаби і пов'язана насамперед із оборонно-промисловим комплексом, оскільки там існують дійсні потреби виробництва, а самі проекти виконуються з широким використанням зарубіжного досвіду. В інших же сферах економіки інноваційні проекти в основному мають пошуковий характер і реалізуються за рахунок бюджетного фінансування з науководослідною метою, а кошти цих підприємств мало беруть участь у фінансуванні таких проектів, що свідчить про слабкий зв'язок реального сектору економіки з інноваційними розробками [4].

Не випадково виникають труднощі з реалізацією низки інноваційних продуктів, розробка яких фінансувалася державою або державними структурами. Підприємства не хочуть їхнього придбання не тільки з причини браку коштів, а й з причини їх поточної неактуальності для конкретних підприємств, особливо за наявності дешевих іноземних аналогів.

У цілому інноваційний проект являє собою систему організаційних, фінансових, дослідницьких, виробничо-технічних і маркетингових заходів, спрямованих на створення та впровадження в умовах ринку нових продуктів, робіт, послуг, які не мають аналогів у виробничій практиці та які забезпечують істотне підвищення ефективності та якості результатів діяльності підприємства.

Ефективне управління інноваційними проектами вимагає врахування їх галузевих і функціональних особливостей, умов ініціювання та реалізації. З урахуванням цього можна розглянути різні типи (критерії) інноваційних проектів для цілей управління.

По-перше, це інституційний критерій, який характеризує суб'єкт інноваційного проектування; виокремлюються інноваційні проекти, здійснювані державними структурами, великими корпораціями, малими інноваційними підприємствами, інноваційними фірмами при наукових організаціях і вишах, проекти, що реалізуються на принципах приватно-державного партнерства і за міжнародними ініціативами. По-друге, це галузева типологія інноваційних проектів залежно від сфери впровадження. По-третє, залежно від функціональної спрямованості інноваційних проектів їх можна розділити на проекти, націлені на такі види інновацій, як процесні, технологічні, маркетингові, організаційні, екологічні, освітньо-кадрові.

Вплив інноваційних проектів на розвиток конкретного підприємства може характеризуватися такими результатами:

- отримання додаткових коштів для розвитку підприємства в результаті реалізації інноваційних продуктів;
- освоєння виробництва нових видів продукції, що користуються попитом на світовому та вітчизняному ринках;
- упровадження нових технологічних процесів у виробництво, підвищення якісних характеристик продукції, що випускається;

- забезпечення кадровими ресурсами нових напрямів розвитку підприємства;
- зниження матеріаломісткості продукції;
- зростання експортних поставок, підвищення частки експорту в загальному обсязі виробництва;
- збільшення вартості компанії, підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Розглянемо як приклад практику використання інноваційних проектів при вирішенні питань, пов'язаних із забезпеченням сталого розвитку і підвищенням конкурентоспроможності підприємств високоточного машинобудування. Для дослідження було обрано підприємство з умовною назвою «Євробуд», яке виробляє високоточну продукцію, прилади, засоби управління і контролю технологічними процесами, вироби спеціального призначення для високотехнологічних секторів економіки країни і на експорт. Продукція підприємства характеризується високою часткою доданої вартості, малою матеріаломісткістю, значними витратами на науково-проектну підготовку. За організаційно-правовим типом є публічним акціонерним товариством без істотної участі держави. За кількістю персоналу та обсягом продукції належить до великих підприємств, має кілька філій та розташоване в науковому і промисловому центрі. Все це визначає специфіку управління розвитком підприємства й ініціювання розробки та впровадження інноваційних проектів. В останні роки на підпри-

ємстві був реалізований цілий ряд ефективних інноваційних проектів, практика яких проаналізована в табл. 1.

Аналіз практики реалізації проектів на підприємстві дозволив виділити ряд негативних факторів, що гальмують інноваційний розвиток підприємства.

Так, можна вказати на проблеми, пов'язані з попитом на вітчизняну продукцію. Більшість вітчизняних підприємств працюють у стані кризи і через це не можуть сформувати таку стратегію, яка допомогла б їм перейти на інноваційний шлях розвитку. Внаслідок цього рівень підприємницької впевненості досить низький. Значний вплив має чинник недовіри споживачів до товарів, вироблених вітчизняними підприємствами, що в результаті призводить до невисокого попиту на ринку.

Далі, недостатність механізмів державної підтримки, відсутність достатньої зацікавленості в кредитуванні реального сектору економіки обумовлює складності у фінансуванні інноваційних проектів на підприємствах. Власних же ресурсів у більшості підприємств для заміни основних фондів, наприклад оновлення парку високотехнологічного обладнання, просто немає.

Крім того, реалізація інноваційної продукції ускладнюється у зв'язку з відсутністю ефективних методів вивчення ринку підприємствами-розробниками. Найчастіше, починаючи черговий інноваційний проект, керівництво

ТАБЛИЦЯ 1. Основні характеристики інноваційних проектів

Назва проекту	Мета проекту	Сфера впровадження	Значення для розвитку підприємства
Розробка засобів дистанційного моніторингу об'єктів дорожньої інфраструктури, транспортних комунікацій нового покоління	Збільшення ефективності моніторингу дорожньо-транспортної інфраструктури	Підприємства та організації транспортного та дорожнього господарства	Освоєння нових видів продукції, збільшення фінансових ресурсів для розвитку
Розробка IT-сервісів для об'єктів міжнародних транспортних коридорів	Створення нового покоління сервісних об'єктів для міжнародних транспортних коридорів	Інтелектуальні транспортні системи	Освоєння нових видів продукції, підвищення конкурентоздатності продукції та зростання експорту
Розробка та організація виробництва пристроїв для сенсорного введення інформації	Створення унікального, багатопільового обладнання	Системи управління і організації виробничого процесу	Підвищення виробничості праці, підвищення ефективності управління інвестиційними проектами
Розробка високочутливих датчиків пожежної безпеки для обладнання нового покоління	Забезпечення пожежної безпеки на сучасних об'єктах	Підприємства та організації високотехнологічної сфери народного господарства	Підвищення рівня безпеки в організації, збільшення конкурентоздатності нових інвестиційних проектів

Система забезпечення розробки та реалізації інноваційних проектів на підприємстві

ухвалює рішення, попередньо не провівши глибокий моніторинг ринку, тому нерідко складається ситуація, коли завершена дослідна розробка не затребувана ринком, застаріває морально і фізично ще до спроби реалізації [5].

До того ж, сучасні технології тісно пов'язані з підготовкою висококваліфікованих кадрів. До теперішнього часу в країні не подоланий серйозний відрив у підготовці фахівців від реальних потреб інноваційного розвитку підприємств. Не сприяє цьому й реформа системи освіти — закриття середніх спеціальних навчальних закладів через начебто неефективність, зростання дефіциту професійних кадрів і низки спеціальностей.

Не можна не зважати і на системні недоліки у структурі управління підприємством, яка по своїй суті залишається бюрократизованою, жорсткою і не відповідає вимогам інноваційного розвитку.

Проведений аналіз свідчить, що на даний час відсутня зручна та ефективна система управління інноваційними проектами, адже кожен проект здійснюється за своїм ізольованим циклом без достатнього зв'язку з іншими. Також відсутня належна координація проектів — загальний план упровадження та реалізації проектів відповідно до стратегії розвитку підприємства. Проекти не ув'язують в єдину систему, немає критеріїв виділення серед них більш пріоритетних, а їх відбір з метою фінансування значною мірою носить суб'єктивний характер. Управління проектами здійснюється за шаблонами, які були побудовані ще в середині ХХ ст. Наявною структурою (центри, відділи) управління проектами на підприємстві є контроль наглядових органів, які тільки збирають інформацію про проекти, але ними не керують.

Таким чином, можна зробити висновок, що на даний час відсутня зручна та ефективна система управління на підприємстві, у тому числі інноваціями, яка стала б одним із факторів, що стимулюють активну інноваційну поведінку підприємств.

У цьому зв'язку необхідно розглядати інноваційність підприємства як його основну конкурентну перевагу. Поки ж, як відзначають Т. Кузнецова та В. Рудь [3], лише 10 % вітчизняних підприємств у конкурентній боротьбі роблять ставку на інноваційний розвиток, а основну увагу приділяють гнучкій ціновій політиці та налагодженню неформальних зв'язків.

Ефективне управління інноваційними проектами вимагає створення певної системи забезпечення розробки та реалізації проектів (рисунок).

Звісно, стратегічне забезпечення передбачає, що інноваційний проект повинен розроблятися і впроваджуватися під конкретні завдання розвитку, сформульовані в середньо- або довгостроковому плані підприємства.

Маркетингове забезпечення полягає в моніторингу ринку, виявленні потреб в інноваційних продуктах, проведенні заходів із просування запропонованого проекту, рекламі майбутніх продуктів.

Важливе значення має комерційне забезпечення проекту, що полягає в роботі з майбутніми замовниками, визначенні цінової політики, витрат, можливих обсягів прибутку, опрацювання договорів про наміри.

Розроблений інноваційний проект вимагає проведення різних заходів, націлених на його впровадження та сервісне обслуговування, для чого необхідне створення відповідних елементів у рамках загальної системи управління проектом.

Фінансове забезпечення повинно передбачати необхідні фінансові ресурси для розробки та реалізації проекту, виявлення можливих джерел фінансування, механізмів залучення фінансових коштів, визначення показників ефективності проекту.

Організаційне забезпечення починається з призначення керівника, головного менеджера проекту, визначення повного складу учасників проекту, передбачає формування організаційного плану робіт, мережевих графіків розробки і реалізації.

Керівник і головний менеджер підприємства формують команду проекту. Кадрове забезпечення передбачає призначення конкретних відповідальних за всі етапи і заходи у ході розробки та реалізації інноваційного проекту, визначення стимулювальних заходів.

Успішна розробка проекту вимагає створення й інформаційного супроводу, головне завдання якого — забезпечення команди проекту повною інформацією про зарубіжні та вітчизняні розробки в даній сфері, в тому числі про науково-технічні прогнози.

Інноваційне проектування нерозривно пов'язане з проведенням різного роду науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок для даного конкретного проекту, тому необхідно визначити повний перелік таких розробок та можливих виконавців.

Нарешті, на завершальних стадіях розробки проекту необхідно виконати його експертизу, в якій можуть брати участь як працівники підприємства, так і представники можливих замовників і споживачів продукції, а також видатні вітчизняні та закордонні фахівці.

Висновки і пропозиції. Запропонована система управління інноваційними проектами на підприємстві є повною, гнучкою, зручною, функціональною і досить ефективною для застосування в українських соціально-економічних умовах. Необхідною є побудова інноваційно-орієнтованої системи управління підприємством, в якій повинно бути знайдено місце всім елементам управління інноваційними проектами з моменту розробки до реалізації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Альтшулер І.* Куб інновацій / І. Альтшулер, Є. Фіаксель [Електронний ресурс] // Інновації і інноватори. — 2014. — Вип. № 25. — Режим доступу : <http://www.impro.gu>
2. *Інноваційний розвиток економіки: міжнародний досвід та проблеми* / наук. ред. В.П. Федоров. — Х. : Контро-Схід, 2014. — 243 с.
3. *Кузнецова Т.Є.* Конкуренція, інновації та стратегії розвитку підприємств // Організація економіки. — 2013. — № 12. — С. 81—109.
4. *Тургай С.А.* Податкова політика та інноваційний розвиток господарюючих суб'єктів // Наук. пр. Академії управління при Президентові Республіки Білорусь. — 2014. — С. 442—452.
5. *Тургай С.А.* Тенденції та проблеми інноваційного розвитку організацій // Управлінське консультування. — 2013. — № 1. — С. 69—77.

Надійшла 03.09.2015

Е.Н. Татарченко

Институт химических технологий
Восточноукраинского национального университета
имени Владимира Даля, г. Рубежное

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЕКТЫ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрены проблемы развития инновационных проектов на предприятии, проанализированы различные составляющие инновационного проектирования, раскрыто его влияние на развитие предприятия. Сформулированы направления решения проблем инновационного развития предприятий.

Ключевые слова: инновации, экономика, предприятие, промышленность, развитие, проблемы, инновационный проект.

О.М. Tatarchenko

Institute of Chemical Technology,
East Ukrainian National University
named after Volodymyr Dal, Rubizhne

INNOVATIVE PROJECTS AS A PART OF THE ENTERPRISE MANAGEMENT

In the article the problem of innovation in the company, analyzed the various components of innovative design, solved its impact on the enterprise. Formulated towards solving problems of enterprises. innovative development.

Key words: innovation, economics, business, industry, development, challenges, innovative design.

УДК 330

О.Ю. ТОМАШЕВСЬКА, аспірант

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», м. Красноармійськ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВОДОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Ключові слова: ефективність, ресурси, промисловість, водозабезпечення, мотивація, стимулювання, концепція.

Визначено проблему оцінки ефективності використання ресурсів у промисловості. Представлено поняття ефективного водозабезпечення з позиції процесного та ресурсного підходів. Обґрунтовано складові системи ідентифікації ефективного водозабезпечення промислових підприємств. Охарактеризовано зміст кількісної, якісної та часової складових та представлено їхні загальні критерії ідентифікації. Розглянуто поняття стимул, стимулювання, мотив та мотивація. Запропоновано поняття економічного стимулювання ефективного водозабезпечення. Уточнено природу та специфіку співвідношення між стимулюванням та мотивацією. Надано ряд характеристик цих понять, зокрема природи виникнення, первинності формування, суб'єкта формування, джерела побудови, масштабу охоплення, форми (напрямку) впливу, інструментарію впливу. Розроблено концепцію економічного стимулювання ефективного водозабезпечення промислових підприємств.

Сучасні умови господарювання характеризуються значним посиленням ресурсних обмежень. Це провокує зниження фінансово-економічних результатів діяльності вітчизняних підприємств унаслідок підвищення цін на ресурси, які залучаються до виробництва продукції, збільшення рівня втрат та відходів, що спричиняє прискорене моральне та фізичне спрацювання основних фондів, недосконалість технічного забезпечення тощо. Для запобігання виникненню або для ліквідації негативних наслідків погіршення фінансового стану підприємств промисловості необхідним є ухвалення низки управлінських рішень. Вони повинні бути орієнтовані на формування дієвих стимулів, що спонукають до більш раціонального та ефективного використання ресурсів у господарській діяльності промислових підприємств. Особливої уваги в системі стимулювання ефективного використання ресурсів господарської діяльності вимагають процеси забезпечення водними ресурсами, принциповою відмінністю яких, порівняно з іншими, є можливість використання їх як предметів чи засобів праці. Крім того, водні ресурси можуть набувати статусу виробленої продукції основного або побічного виробництва. Така розширена трактовка змісту водних ресурсів та їх місця в господарській діяльності надає можливість розглядати процеси водозабезпечення промислових підприємств як інструмент регулювання параметрів ефективності суб'єктів господарювання.

Проблемам підвищення ефективності використання ресурсів у господарській діяльності підприємств присвячено ряд наукових дос-

ліджень провідних учених-економістів. У них наголошено на необхідності більшої деталізації ролі та впливу ресурсного забезпечення в системі формування фінансово-економічних підсумків господарювання. Так, у дослідженнях Попової О.Ю. та Кузнецова В.Ю. розглянуто теоретичне підґрунтя формування ефективності господарської діяльності суб'єктів господарювання на засадах використання енергетичного еквівалента формування результатів та витрат ресурсів у динаміці [1]. Основною ідеєю даного дослідження є порівняння обсягів виробленої продукції та витрачених ресурсів, представлених в енергетичних одиницях, що дозволяє уникнути некоректної оцінки ефективності господарської діяльності внаслідок розбіжностей у системах виміру. Інші науковці наголошують на необхідності удосконалення нормативно-методичного інструментарію оцінювання ефективності та міри участі ресурсів у формуванні результатів господарювання. Зокрема, у роботах Дзядикевича Ю.В. висвітлено організаційно-управлінські аспекти забезпечення ефективного використання природних ресурсів, у яких інструментарій примусового характеру, негативне стимулювання у вигляді доцільності застосування процедур контролю за дотриманням вимог екологічної безпеки, еколого-економічної ефективності займає панівне місце в системі стимулювання раціонального ресурсовикористання [2]. Значний інтерес викликають дослідження, присвячені загально-теоретичним і практичним підходам до вимірювання ефективності та результативності господарської діяльності за умови різної інтенсивності використання ресурсів. Авторами робіт [3—5] розкрито суть та обґрунтовано розмежування понять «ефективність» і «результативність», показано умови та принципи оцінювання, рекомендовано методичний інструментарій співставлення величин отриманого результату і залучених для виробництва даного результату ресурсів. Відзначаючи високий рівень опрацювання питань ефективного ресурсовикористання, водночас варто вказати, що більшої деталізації вимагають питання створення дієвих механізмів економічного стимулювання ефективного водозабезпечення підприємств промисловості, адже окремі ресурси характеризуються різною інтенсивністю у відтворювальних процесах за економічними, технічними, соціально-еко-

логічними характеристиками, що повинно бути враховано в управлінських рішеннях.

Метою роботи є розвиток концептуальних засад економічного стимулювання ефективного водозабезпечення промислових підприємств з метою раціонального використання ресурсів і підвищення на цій основі фінансово-економічних результатів господарської діяльності.

Проблемі оцінки ефективності використання ресурсів належить важливе місце у промисловості. Залежно від спеціалізації господарської діяльності підприємства використовують специфічні види ресурсів, які розрізняються за натуральними, вартісними та часовими характеристиками використання. В цих умовах лише оцінка ефективності традиційним способом (через співставлення результату і витрат) не дозволяє повною мірою та всебічно оцінити рівень реалізації економічних інтересів як виробника, так і споживача продукції через виникнення часового та інформаційного викривлення інтерпретації визначеного рівня ефективності. Часове викривлення виникає при невідповідності між здійсненими витратами у минулому та отриманими результатами у теперішньому. Зміна грошового еквівалента у часі не дає змоги оцінити реальний рівень ефективності діяльності підприємства, що вимагає застосування механізму дисконтування або компаундингу для усунення часових викривлень.

Прикладом інформаційного викривлення є неоднозначність висновків щодо рівня ефективності при використанні різних систем вимірювання результатів і витрат. Так, при застосуванні натуральних показників не є можливим оцінити міру ефективності, адже за такою системою вимірювання традиційно порівнюються абсолютні маси (об'єм) використаних ресурсів та виробленої продукції. В такій системі не враховуються допоміжні ресурси, зокрема водні, енергетичні, людські тощо. Як результат — виробництво помилково може бути визнане ефективним. Неоднозначність оцінки також має місце у випадку використання вартісних показників. Так, вартість виготовленої продукції може перевищувати вартість споживаних ресурсів, що на перший погляд є свідченням ефективності використання ресурсів. Однак таке перевищення може бути викликане низкою факторів зовнішнього ха-

рактеру (інфляційні процеси, монопольне положення підприємства-виробника на ринку, збільшення конкуренції тощо) або внутрішнього характеру (штучне завищення вартості залучених ресурсів, використання роздрібних або оптових цін, цін за дисконтними програмами тощо).

Для уточнення специфіки виміру ефективності доцільно за основу взяти класичну теорію ефективності, яка вимагає здійснення оцінки міри досягнення запланованих результатів або мети (так званий цільовий ефект), витрати задіяних у процесі виробництва ресурсів (так звана ресурсомісткість) та витрати часу для перетворення ресурсів у кінцеву продукцію (так звана оперативність) [6]. Використання теорії ефективності в оцінці ефективності водозабезпечення вимагає застосування інструментарію аналізу та синтезу. Інструментарій аналізу передбачає формування критеріїв оцінювання для оцінки ефективності водозабезпечення і подальшу оцінку за обраним критерієм, аналіз чутливості розрахованого показника ефективності до зміни окремих складових ефективності, оцінювання спрямованості впливу (негативний або позитивний вплив на показник ефективності) і на цій основі відбір найбільш значущих для формування ефективності водозабезпечення параметрів господарської діяльності промислового підприємства. Метою використання інструментарію синтезу є агрегування отриманої інформації для формування загальних правил оцінювання, що дозволяє скласти коректне уявлення про рівень ефективності.

Згідно з теорією ефективності, ефективність водозабезпечення може розглядатися як зв'язок між кількістю витрачених водних ресурсів і кількістю товарів та послуг, вироблених при її використанні. Для суб'єктів господарювання збільшення кількості продукції, отриманої завдяки використанню певного обсягу ресурсів у процесі виробництва, є мірилом підвищення їх ефективного використання. У протилежному випадку, про зниження ефективності використання ресурсів буде свідчити зменшення обсягу продукції, яку отримують із залучених ресурсів. Таким чином, ефективність — результат, статичний вимірник, який виникає по завершенні виробничого процесу, що ідентифікується за фактом отримання продукції із запланованими характеристиками, кот-

рі відповідають уявленням споживача. Отже, головною позитивною характеристикою даного результату є досягнення поставленої мети, а недоліком є неможливість його коригування, тобто обмеження можливості підвищення фінансово-економічних показників суб'єктів господарювання.

Тому, по-перше, необхідно розглядати процесний підхід до організації, планування та здійснення господарської діяльності підприємств для ефективного водозабезпечення. Даний підхід описує господарську діяльність суб'єктів господарювання не тільки як мережу взаємопов'язаних процесів, а й направлений на постійне вдосконалення контролю й управління виробництвом. Таким чином перевага даного підходу полягає в безперервності управління за послідовної зміни різних господарських процесів у рамках системи, їх взаємодії та комбінації. Тобто кожна дія (процес) підприємства повинна бути в достатній мірі результативною та ефективною.

Водозабезпечення можна визнавати ефективним процесом, якщо він забезпечує стабільне успішне функціонування підприємства-виробника водних ресурсів та підприємства-водоспоживача на основі виявлення резервів підвищення ефективності господарської діяльності та досягнення на цій основі економічного зростання. Виробником водних ресурсів є промислове підприємство, яке співпрацює з іншими суб'єктам господарювання на умовах продажу власного ресурсу (відкачана вода, стічні води тощо). Водоспоживач — підприємство, що купує даний ресурс для потреб виробництва. Виробник отримує додатковий дохід, а споживач може придбати ресурс за меншу вартість. Так у дію вступає теорія раціонального вибору [7]. Тобто взаємні вигоди для всіх суб'єктів господарювання (максимізація прибутку на основі купівлі-продажу ресурсу), що беруть участь у процесі ефективного водозабезпечення, є результатом їхньої співпраці.

По-друге, необхідно приділити увагу й результативному підходу. Даний підхід оцінює вартість ресурсів, за допомогою яких підприємство отримує прибуток. Отже, ефективне водозабезпечення — це зміна показників діяльності підприємства, тобто покращення фінансово-економічного стану, зокрема фінансового результату.

Рис. 1. Складові системи ідентифікації ефективного водозабезпечення промислових підприємств, де E_ϕ, E_n — фактична та нормативна ефективність діяльності підприємства; P_ϕ, P_n — фактичний та нормативний результат діяльності підприємства відповідно, грн; Z_ϕ, Z_n — фактичні та нормативні витрати підприємства відповідно, грн; t — номер часового періоду

Таким чином, система ідентифікації ефективного водозабезпечення повинна бути представлена не тільки кількісною складовою, доцільним є доповнення її якісною та часовою складовими (рис. 1).

Відповідно до запропонованих складових (рис. 1), кількісна складова оцінює економічні результати діяльності промислових підприємств, які співпрацюють у сфері водозабезпечення. Тобто порівнюється кількість продукції, виготовленої водоспоживачем за рахунок залученого ресурсу, з витратами на воду, яку придбали у підприємства-виробника. При цьому приватні характеристики ефективності для кожної сторони повинні перевищувати або дорівнювати одиниці.

Якісна складова характеризується підвищенням фінансово-економічних показників діяльності промислових підприємств та зменшенням вартості залучених ресурсів за забезпечення збільшення їхньої якості. Ідентифікується ця складова порівнянням фактичних даних (E_ϕ) з нормативними або плановими показниками (E_n).

Часова складова характеризується розробкою довгострокових прогнозів динаміки, темпів і факторів економічного зростання та розвитку промислових підприємств, що сприяє прийняттю оперативних рішень щодо забезпечення підвищення ефективності використання ресурсів. Згідно з нею оцінюється динаміка ефек-

тивності, тобто порівняння попередніх показників (E_{t-1}) з поточними (E_t).

Досягнення необхідних фінансово-економічних показників у господарській діяльності суб'єктів господарювання безпосередньо залежить від способів стимулювання ефективного водозабезпечення, що досягається завдяки використанню різноманітного інструментарію. Так, у ролі стимулів розглядаються всі наявні матеріальні (заробітна плата, премії, винагороди) та нематеріальні (залучення працівників до управлінських процесів, кар'єрне просування тощо) цінності. Система стимулювання праці розглядається як загальний набір важелів, що впливають на трудову мотивацію працівників і спрямовані на досягнення конкретних показників діяльності підприємства [8, С. 98]. Тому під економічним стимулюванням ефективного водозабезпечення треба розуміти підвищення рівня зацікавленості підприємств-виробників водних ресурсів та підприємств-водоспоживачів щодо створення екологічно збалансованого та економічно ефективного водовикористання з метою підвищення економічного ефекту у господарській діяльності промислових підприємств. Подеколи у наукових дослідженнях учених-економістів стимулювання пов'язується з мотивацією. Мотивація — це вид управлінської діяльності, який забезпечує процес спонукання особи до діяльності, спрямованої на досягнення

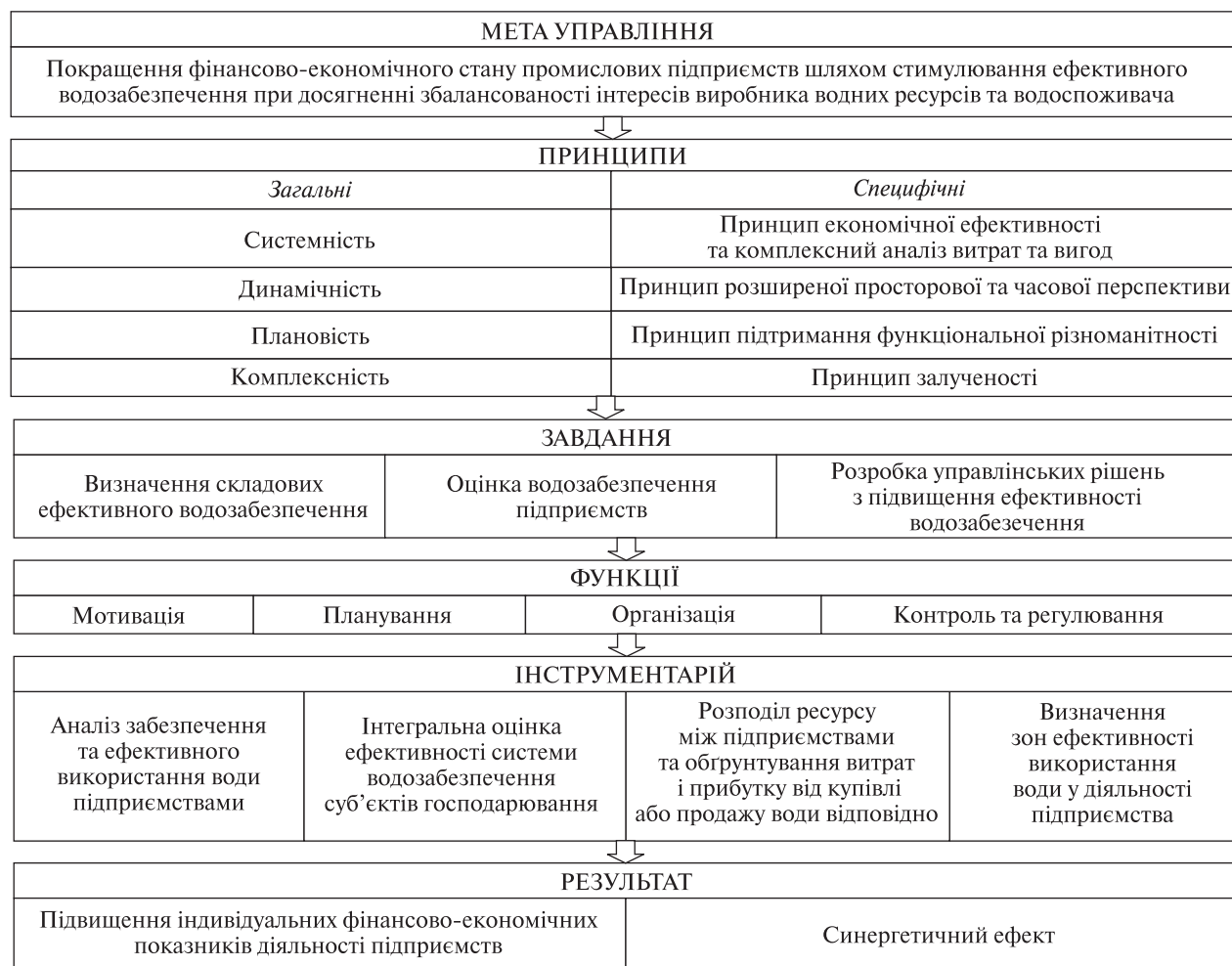

Рис. 2. Елементний склад концепції економічного стимулювання ефективного водозабезпечення промислових підприємств

Основні характеристики мотивації та стимулювання

Характеристика	Мотивація	Стимулювання
Природа виникнення	Внутрішнє середовище (є об'єктом постійних впливів та перетворень з боку індивідууму на підставі власних уявлень про доцільність досягнення бажаного стану)	Зовнішнє середовище (вимагає безпечливого прилаштування індивідуумів до правил зовнішнього середовища та дієвих стимулів)
Первинність виникнення	Первинний, що ініціюється індивідуумом	Вторинний, що є результатом накопичення приватних мотивацій і поширюється на всіх індивідуумів
Суб'єкт	Індивідуум (підприємство, підрозділи, відділення, цехи, департаменти)	Суспільство (галузь, ринок, держава, суспільство)
Джерело	Суб'єктивні (формується на підставі індивідуальних уявлень про міру бажаності отримання певного результату)	Об'єктивні (формується на підставі усталених у певному суспільстві уявлень)
Масштаб	Приватні (поширюються на окрему структурну одиницю)	Загальні (поширюються на окрему структурну одиницю)
Форма оцінювання	Непрямі оцінки (переважно інтуїтивного характеру, здебільшого використання унікальних вимірників)	Прямі оцінки (переважно стандартизовані оцінки, прийнятні для усіх індивідуумів)
Інструментарій	Спонування (власне усвідомлення необхідності дії)	Примушення (погодження із тиском зовнішнього середовища)

цілей організації [9]. А мотив, у свою чергу, представляє собою внутрішню спонукальну силу, яка примушує людину щось робити або вести себе певним чином (орієнтація, установки, бажання, інстинкти, імпульс) [10, С. 107]. Для уточнення природи та специфіки співвідношення між стимулюванням та мотивацією ефективного водозабезпечення, основним змістовним моментом обрано низку характеристик, зокрема природа виникнення, первинність формування, суб'єкт формування, джерело побудови, масштаб охоплення, форма (напрямок) впливу, інструментарій впливу (таблиця).

Для розробки практичних інструментів оцінки рівня ефективності використання ресурсу і планування фінансово-економічних показників розроблено складові концепції економічного стимулювання ефективного водозабезпечення промислових підприємств. Концепція спрямована на досягнення поставленої мети учасниками господарських процесів на всіх стадіях діяльності суб'єкта господарювання (рис. 2).

Принциповою особливістю запропонованої концепції є балансування інтересів виробника водних ресурсів та водоспоживача, що обумовлено важливістю врахування інтересів при організації їх взаємодії з метою покращення фінансово-економічного стану та підвищення індивідуальної ефективності господарської діяльності кожної зі сторін. При цьому забезпечується досягнення синергетичного ефекту, зміст якого полягає у досягненні такого результату взаємодії підприємств, сума величина якого перевищує просту алгебраїчну суму індивідуальних результатів господарювання окремих підприємств. Важливість досягнення синергетичного ефекту при застосуванні запропонованої концепції економічного стимулювання ефективного водозабезпечення промислових підприємств обумовлюється утворенням дієвого підґрунтя для зміни траєкторії економічного розвитку на основі підвищення ефективності алокації водних ресурсів як фактора виробництва, підвищення цінності водних ресурсів як продукції для виробника та водоспоживача, що призведе до збільшення обсягів продажів, зниження витрат за рахунок економії на масштабах виробництва, покращення рівня конкурентоспроможності при досягненні узгодженості цінової політики на операції продажу-купівлі водних ресурсів, що

проявляється у фіксуванні такого рівня цін, за яких досягається одночасне підвищення індивідуальних фінансово-економічних показників господарської діяльності.

Висновок. У результаті проведеного аналізу було доведено недостатній рівень обґрунтованості управлінських рішень щодо визначення ефективності використання води, формування економічних стимулів у господарській діяльності підприємств. Тому у роботі уточнено поняття ефективності водозабезпечення промислових підприємств з позиції процесного та ресурсного підходів. Деталізовано складові системи ідентифікації ефективного водозабезпечення, що враховує кількісну, якісну та часову. Розглянуто поняття мотивації та стимулювання, наведено основні характеристики даних понять стосовно ефективного водозабезпечення. Для реалізації практичних інструментів оцінки рівня ефективності запропонована концепція, що забезпечить підвищення результатів господарської діяльності промислових підприємств на засадах досягнення синергетичного ефекту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Попова О.Ю.* Економіко-організаційні умови обґрунтування енергетичної ефективності поведінки підприємства / О.Ю. Попова, В.Ю. Кузнецов // Проблеми економіки. — 2014. — № 4. — С. 317–321.
2. *Дзядикевич Ю.В.* Управління процесами ефективного використання природних ресурсів / Ю.В. Дзядикевич // Інноваційна економіка. — 2014. — № 2. — С. 99–104.
3. *Гергега Г.Ф.* Співвідношення понять ефективності та результативності функціонування підприємств / Г.Ф. Гергега // Науковий вісник НЛТУ України. — 2013. — Вип. 23. — С. 196–201.
4. *Косянчук Т.Ф.* Результативність діяльності підприємства та її діагностика / Т.Ф. Косянчук, Ю.Г. Галкіна // Вісник Хмельницького національного університету. — 2009. — № 3. — С. 121–124.
5. *Морщенок Т.С.* Огляд підходів до визначення економічної сутності поняття «ефективність» / Т.С. Морщенок, О.М. Біляк [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zgia.zp.ua>
6. *Теорія ефективності* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.strategplann.ru/ui/teorija-effektivnosti.html>
7. *Теорія раціонального вибору* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://iph.ras.ru/elib/2554.html>
8. *Вареник О.Ф.* Удосконалення системи матеріального стимулювання праці персоналу підприємства / О.Ф. Вареник // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2011. — № 4 (16). — С. 98–102.
9. *Колот А.М.* Мотивація персоналу: підручник / А.М. Колот. — К. : КНЕУ, 2002. — 337 с.

10. Погорелов М.І. Сучасні проблеми мотивації працівників та шляхи їх вирішення / М.І. Погорелов, А.Д. Гордієнко // Вісник НТУ «ХПІ». — 2013. — № 22 (995). — С. 105—109.

Надійшла 16.09.2015

Е.Ю. Томашевская

ГВУЗ «Донецкий национальный технический университет», г. Красноармейск

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ
ЭКОНОМИЧЕСКОГО СТИМУЛИРОВАНИЯ
ЭФФЕКТИВНОГО ВОДОБЕСПЕЧЕНИЯ
ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Принципиальная особенность предлагаемой концепции — балансирование интересов производителя водных ресурсов и водопотребителей, что обусловлено важностью учета интересов при организации их взаимодействия с целью улучшения финансового состояния и повышения индивидуальной эффективности хозяйственной деятельности каждой из сторон. При этом обеспечивается достижение синергетического эффекта, смысл которого заключается в достижении такого результата взаимодействия предприятий, суммарная величина которого превышает простую алгебраическую сумму индивидуальных результатов хозяйствования отдельных предприятий. Важность достижения синергетического эффекта при применении предложенной концепции экономического стимулирования эффективного водоснабжения промышленных предприятий обуславливается образованием действенного основания для изменения траектории экономического развития на основе повышения эффективности аллокации водных ресурсов как фактора производства, повышение ценности водных ресурсов как продукции для производителя и водопотребителей, что приведет к увеличению объемов продаж, снижению затрат за счет экономии на масштабах производства, улучшению уровня конкурентоспособности при

достижении согласованности ценовой политики на операции купли-продажи водных ресурсов, что проявится в фиксации такого уровня цен, при которых достигается одновременное повышение индивидуальных финансово-экономических показателей хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: эффективность, ресурсы, промышленность, водоснабжение, мотивация, стимулирование, концепция.

О.Ю. Tomashevskaya

Donetsk National Technical University, Krasnoarmejsk

CONCEPTUAL FRAMEWORK OF ECONOMIC
INCENTIVES FOR EFFICIENT WATER SUPPLY
OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

The problem of assessing the effectiveness of resource utilization in the industrial sector is identified. The necessity of using the classical theory of effectiveness in improving the evaluation of the effectiveness is substantiated. The traditional concept of water use efficiency is considered. Author's interpretation of the concept the efficiency of water supply is created. Components of the system of identification of effective water supply of industrial enterprises are defined. Determination of effective economic incentives for water supply offered. The nature and specifics of the relationship between the stimulation and motivation of effective water supply of industrial enterprises are verified. Characteristics of these concepts, in particular the nature of the occurrence, the primary formation, the formation of the subject, the sources of construction, the coverage, the form (the direction of) the actions, tools effects is presented. The concept of economic incentives to ensure effective water supply of industrial enterprises is developed.

Key words: efficiency, resources, industry, water supply, motivation, incentive concept.

УДК 338.22.021.1:620.9

А.В. ТОКУНОВА, канд. юрид. наук, науковий співробітник
Інститут економіко-правових досліджень НАН України, м. Київ

ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ КИТАЮ В УКРАЇНІ

Ключові слова: енергетична безпека, енергоносії, стандарти, диверсифікація, енергетична стратегія.

У статті визначено шляхи використання досвіду забезпечення енергетичної безпеки Китаю в Україні. Для цього виявлено підходи до вирішення цього питання в КНР, окреслено конкретні надбання, які доцільно запозичити, визначено, як саме можна впровадити певні корисні ідеї в життя в нашій державі.

Енергетична безпека (далі — ЕБ) на сьогодні є чинником, забезпечення якого є одним із найважливіших аспектів функціонування будь-якої країни світу. Одним із лідерів у вирішенні даного питання є Китай. КНР та Україна мають значну кількість відмінностей, передусім пов'язаних із місцем на світовій арені, обумовленим, як мінімум, різницею територій та населення. Разом із тим, основна проблема ЕБ Китаю подібна до вітчизняної: обидві країни не можуть забезпечити власні потреби за рахунок внутрішніх природних ресурсів і тому великою мірою є імпортозалежними. Крім того, забезпечення ЕБ є зараз тим напрямом, який у Піднебесній заплановано розвивати найбільш інтенсивно, тому аналіз отриманих результатів безперечно буде корисним для України, що обумовлює актуальність даного дослідження.

Метою цієї роботи є визначення шляхів використання досвіду забезпечення ЕБ Китаю в Україні. Для її досягнення планується виконання низки завдань. По-перше, стисле визначення основоположних підходів до забезпечення ЕБ, традиційних для КНР. По-друге, окреслення конкретних надбань, які, на нашу думку, доцільно запозичити Україні. На жаль, докладний розгляд усіх аспектів ЕБ Китаю в цій роботі неможливий через її обмежений обсяг. По-третє, визначення того, як саме можна впровадити певну корисну ідею в життя в нашій державі.

Як уже зазначалося, ключовою рисою подібності Китаю та України в галузі ЕБ є значна залежність КНР від імпорту енергоносіїв, що є однією з найбільших загроз і для нас. Тому у статті буде здійснено акцент на заходах, які використовуються передусім для подолання несприятливих наслідків даної тенденції.

Зважаючи на актуальність обраної теми, як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками вже було присвячено увагу даній проблематиці. Зокрема, до них належать О. Баженова, Г. Джумагельдієва, Д. Зеркалов, Ю. Казюк, М. Корженевський, Т. Лебедева, Б. Лукшин,

Ма Бо, П. Нормімен, Сюн Гуанкай, М. Таран та інші. Між тим, низку питань (яким присвячено увагу в цій роботі), зважаючи на багатогранність теми, розглянуто не було.

Щодо сутності ЕБ, треба сказати, що під цим поняттям у Китаї розуміється «стан, коли гарантовано достатні і надійні поставки енергоресурсів за прийнятними цінами, причому домовленості про постачання не ставлять під загрозу головні цінності нації та не заважають досягненню інших цілей» [1; 2, С. 125]. Таким чином, акцент зроблено на стабільності поставок енергетичних ресурсів і відсутності обмежень будь-якого плану для досягнення ключових цілей країни. Енергетичну політику Китаю можна окреслити лаконічно: пошук будь-яких джерел енергії у країні та за кордоном [3, С. 109—110]. Розглянемо більш докладно, яким чином дані цілі досягають.

Гнучкість у підходах до диверсифікації енергоносіїв. Нарощування Китаєм промислових потужностей спричиняє й усе більшу потребу в енергетичних ресурсах. Дана країна не була свого часу значною метрополією, тому не може користуватися спрощеним доступом до ресурсів колишніх колоній, як це іноді практикується. Власних резервів на обслуговування потреб не вистачає, тому стало необхідним створення системи оптимального балансу постачання енергоносіїв.

До середини 1990-х років майже 70 % китайського імпорту нафти припадало на Оман, Індонезію та Ємен. Вже у 2009 р. провідними постачальниками нафти до КНР стали Саудівська Аравія (17,4 % всього імпорту нафти), Ангола (13,8 %), Іран (11,2 %), Оман (8,5 %), Ємен (5,5 %) та Судан (5,2 %). Половину обсягу нафти купують на Близькому Сході, іншу частину — в Африці, Південно-Східній Азії, Росії, Казахстані та Південній Америці [4, С. 60]. Зараз географія купівлі Китаєм енергоносіїв охоплює всі п'ять континентів планети [5, С. 72].

Отже, здійснюється розосередження обсягів енергоносіїв, що постачаються, між великою кількістю постачальників, із купівлею в кожного не дуже значної частки, також диверсифікація джерел постачання здійснюється достатньо швидкими темпами. Також у КНР прагнуть зберегти максимальну гнучкість у цьому процесі, постійно працюючи над визначенням можливих варіантів переходу до

альтернативних постачальників з огляду на поточну ситуацію.

Напевно, найбільш відомим аспектом формування життєзабезпечення КНР є *планування*. Даний підхід є актуальним і по відношенню до забезпечення ЕБ. Китайське керівництво приділяє енергетичним проблемам та розробці адекватної енергетичної стратегії країни першочергову увагу. Про це свідчить, зокрема, створення спеціальної Державної канцелярії з нафтових резервів, Енергетичного управління у складі Держкомітету з розвитку та реформ, а також утворення різними зацікавленими відомствами Державної проблемної групи з розробки енергетичної стратегії. Основою даної стратегії стало енергозбереження [3, С. 110—111].

При цьому енергетична стратегія країни охоплює три рівні: рамкову стратегію розвитку енергетики на період до 2050 р.; довгострокову програму розвитку основних галузей енергетики на період до 2030 р.; детальну програму на 12-те п'ятиріччя (2011—2015) [6, С. 107].

Активна діяльність Китаю у сфері *енергозбереження* розпочалася з того, що голова Державного комітету КНР у справах розвитку й реформ на Всекитайській робочій нараді з економії енергії відзначив необхідність здійснювати суворий контроль при затвердженні нових проектів, що припускають високі енерговитрати. За його словами, при санкціонуванні нових проектів примусовим «порогом» стануть стандарти відносно енерговитрат. На цій нараді заступником голови Держкомітету КНР у справах розвитку й реформ підписано із 30 адміністраціями документ провінційного рівня, що передбачає на період 2006—2015 рр. відповідальність провінційних урядів за досягнення цілей енергозбереження. У документі визначено показники у сфері енергозбереження, які повинні забезпечити різні райони й провідні підприємства районів, у тому числі й центральні підприємства.

Також Уряд Китаю регулярно проводить тестування продукції різних компаній і досліджує відповідність рішень стандартам енергозбереження. При цьому компанії, що не виконали зобов'язання, стають відомі буквально всій країні [7, С. 103—104].

З 2010 р. затверджено нові стандарти на енергоефективні будівлі: зокрема, в низці провінцій Китаю будинок без сонячних панелей

просто не може бути введеним в експлуатацію [6, С. 104—105].

З вищенаведеного можна зробити декілька висновків. По-перше, щодо особливостей планування діяльності, пов'язаної з питаннями енергетики, а саме: що затвердження будь-якого плану передбачає встановлення і відповідальності за його виконання. Дуже хотілося б запозичити саме цей аспект до програмних документів України.

Так, в Україні діє Програма диверсифікації джерел постачання нафти в Україну на період до 2015 р., затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 08.11.2006 № 1572 (даний приклад наводиться в тому числі для демонстрації ступеня виконання завдань з диверсифікації джерел постачання енергоносіїв, про яку мова йшла вище). У ній передбачено низку завдань, заходів, очікуваних результатів від впровадження, а також вказано відповідальних за виконання [8]. Проте спроба ознайомлення з його виконанням викликає певні складнощі. Серед пов'язаних документів на сайті Верховної Ради України звіти за результатами впровадження відсутні. Окремі відомості щодо виконання програми є на сайті Міненерговугілля, проте інформація в них переважно рамкова.

Пропонується кожний програмний документ супроводжувати відповідним звітом про його виконання, який щорічно розмішувати у пов'язаних із програмою (стратегією, планом) документах та в якому докладно викладати результати реалізації.

Крім того, корисним буде дотримуватись китайської моделі побудови системи планових документів. Необхідною є рамкова довгострокова стратегія, більш тактична середньострокова та короткостроковий план дій. Останній пропонується складати із розрахунку на один рік.

Доцільним також є приділення уваги енергозбереженню. Дійсно, підвищуючи рівень як виробництва, так і свідомості суспільства за цим показником, можна значно зменшити потребу в енергоносіях, що спричинить і вирішення або зменшення ролі низки інших проблем, пов'язаних із видобутком або купівлею енергоносіїв, а також збереженням довкілля. Варто сказати, що робота щодо впровадження енергозбереження триває (див., наприклад, [9]), проте пропонується посилити її інтен-

сивність, зробивши саме цей показник центральним у будь-яких стратегічних, тактичних документах та на практиці.

Ще один аспект забезпечення ЕБ Китаю — *розвиток альтернативної енергетики*. У 2005 р. була оприлюднена Національна стратегія розвитку енергетики на 15-річний період (до 2020 р.). Чільне місце в ній відведено альтернативним джерелам енерговидобутку, зокрема вітряній, сонячній, біологічній тощо. Відповідно до цієї Стратегії, рівень їх вироблення має до 2020 р. досягти показника 85 ГВт (тобто, подвоїтися у порівнянні з даними року прийняття Стратегії, та становити 20 % від загального виробництва енергії) [2]. Особлива увага в країні зараз приділяється відновлюваним джерелам енергії. Так, наприклад, Законом КНР «Про відновлювальну енергію» був створений спеціальний фонд, спрямований на фінансування проведення наукових досліджень у галузі відновлювальної енергетики, фінансування екологічно чистих енергетичних проектів у сільській місцевості, створення незалежних енергетичних систем у віддалених районах або на островах [10].

Відповідно до відомостей компанії Ernst & Young, Китай входить до трьох лідерів за індексами інвестиційної привабливості для розвитку «зеленої» енергетики. Обсяг інвестицій у чисту енергетику склав 68 млрд дол. — найбільший показник у світі. Також КНР займає перше місце у світі за впровадженням технологій відновлюваної енергії: тут встановлено найбільшу кількість повітряних генераторів та виготовляється найбільше сонячних батарей [6, С. 105].

Окремо хотілося б звернути увагу на практику Китаю у *сфері переробки вугілля на рідке паливо*. Однією з найбільших є виробнича лінія, розташована в хошуні Іцзиньхоло автономного району Внутрішня Монголія (Північний Китай). Вона побудована корпорацією «Шеньхуа» та складається з понад 50 комплектів виробничих та допоміжних установок [11].

Видається, що ця практика буде дуже корисною в умовах структури ресурсозабезпеченості України.

Крім того, низка корисних для запозичення підходів, які практикуються Китаєм, успішно розроблялися вченими Радянського Союзу (див., наприклад, радянське видання «Вугілля та природний газ — джерела для отримання

штучного рідкого палива та хімічних продуктів» [12]), тому вивчення і відповідних вітчизняних надбань минулого в даному напрямі є необхідним. У поєднанні із сучасним досвідом Китаю ці доробки можуть призвести до знаходження дуже ефективного шляху підвищення енергобезпеки за рахунок внутрішніх ресурсів.

Також треба зазначити, що певні технологічні напрацювання в даному напрямі здійснювалися вченими і в роки незалежності (данним напрямом займався колектив донецького Інституту фізико-органічної хімії та вуглехімії НАН України, яким доведено практичну можливість та доцільність подібних перетворень (див., наприклад, [13])), тобто в разі прийняття управлінського рішення щодо розвитку даного напрямку українські вчені матимуть змогу його розвивати.

Особливим питанням є *підтримка наукових досліджень* у сфері енергетики.

Китай є одним із лідерів за вкладенням коштів у сектор фундаментальних досліджень, особливо (зважаючи на стратегічні цілі країни) — у сферу енергетики. На сьогодні за кількістю дослідників КНР наближується до США. Станом на 2013 р. у Китаї працювали 14,7 % усіх науковців світу, а кількість дипломованих спеціалістів збільшується на 200 тис. осіб на рік (що у п'ять разів швидше, ніж на заході) [14]. Активно науково-дослідний сектор залучається до формування стратегій розвитку країни.

Щодо Китаю взагалі існує вираз, що вже став усталеним: «у цій державі добре використовується вміння застосовувати світовий досвід, модифікуючи його найбільш успішні приклади на своїй землі. Китайська специфіка полягає у доброму знанні не лише своїх сильних та слабких сторін, а й у вивченні та розумінні переваг та недоліків різних країн світу» [15, С. 98]. І великою мірою дана робота здійснюється саме силами наукової спільноти.

Також хотілося б зазначити, що особливістю організації наукової діяльності є тенденція до створення міцних ланцюжків, які об'єднують ВНЗ, НДІ та підприємства [14]. Ця ідея також не є новою для нашої країни, де подібне активно практикувалося ще за часів Радянського Союзу. Разом із тим, останнім часом даний напрям реалізується недостатньо, тому подальший пошук підходів до посилення взає-

модії наукових установ та промисловості видається актуальним.

Хотілося б також привернути увагу до питання обґрунтування впровадження новачій. Китай є одним із світових лідерів за обсягом інвестицій в сектори, що забезпечують енергетичну безпеку країни. Проте будь-яким капіталовкладенням передують достатньо ретельна підготовка, що включає в себе глибокий аналіз доцільності того чи іншого кроку. Даний процес — це консультування як із науковцями, так і з представниками бізнес-структур, і навіть певне суспільне обговорення (див., наприклад, відомості щодо впровадження інтелектуальних мереж електропостачання [16]). Зважаючи на те, що науковці та практики останнім часом звертають увагу на недостатню виваженість викладених у нормативних документах у сфері енергетики відомостей (докладніше див. [17—21]), корисно було б запозичити саме викладений вище підхід до формування нормативно-правових актів, у тому числі планових документів, а також прийняття управлінських рішень.

Висновки. Таким чином, у роботі виділено основні постулати забезпечення ЕБ Китаю, які доцільно було б сприйняти, а саме: гнучкість у підходах до диверсифікації енергоносіїв, з активною інвестиційною діяльністю в енергетичних галузях країн, що розвиваються, планування діяльності з наявною відповідальністю за виконання подібних програм, енергозбереження, розвиток альтернативної енергетики, наукове обґрунтування здійснюваних заходів та майбутніх стратегій, надано пропозиції щодо можливостей впровадження відповідних ідей в українських реаліях.

Політику КНР у галузі загальної безпеки, яка великою мірою визначила успіх країни саме в перехідний період, сформульовано у формулі «24 ієрогліфи» Ден Сяопіна: «Холоднокровно спостерігати; стримано укріпляти хитливі позиції; перемагати труднощі; триматися в тіні й намагатися ні в чому себе не проявляти; бути здатним захищати свої незграбні погляди; ніколи не намагатися лідувати та завжди добиватися деяких результатів» [22, С. 45]. Тобто, крім раціональності, обережності, обґрунтування та планування здійснюваних кроків, є мета досягати певних результатів. Немає посилення на те, що вони мають бути значними, проте всі кроки повинні бути спрямо-

вані на певний, хоча б мінімальний, результат. Можливо, під час здійснення кроків з досягнення ЕБ в Україні варто притримуватися й цієї формули, поставивши за мету досягати кожним кроком хоч незначного результату.

До найбільш своєчасних подальших напрямів перспективних наукових пошуків варто віднести формулювання постулатів нової стратегії диверсифікації поставок енергоносіїв для України, із внесенням до неї відомостей щодо місця викладення результатів її виконання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Li Zhidong*. An econometric study on China's economy, energy and environment to the year 2030 / Zhidong Li // *Energy Policy*. — 2003. — № 31. — Р. 1137.
2. *Казюк Ю.П.* Енергетична безпека як складова системи національної безпеки КНР / Ю.П. Казюк // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія: Історія: наук. журн. / Чорном. держ. ун-т ім. П. Могили. — Миколаїв, 2011. — Т. 147, Вип. 134. — С. 124–128 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npchdui_2011_147_134_28.pdf
3. *Зеркалов Д.В.* Энергетическая безопасность : Монография [Электронный ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zerkalov.kiev.ua>
4. *Таран М.* Енергетична безпека та виклики зовнішньої політики Китаю на поч. ХХІ ст. / М. Таран // Китайська цивілізація: традиції та сучасність : 36. ст. — К., 2009. — С. 58–61.
5. *Петиненко И.А.* Особенности внешнеторговой политики Китая в условиях глобализации: ценовой аспект / И.А. Петиненко // *Вестник Томского государственного университета. Экономика*. — 2012. — № 1 (17). — С. 63–73.
6. *Захарова Т.В.* Перспективы Китая как возможного лидера «зеленых» инноваций: факторы удешевления / Т.В. Захарова // *Вестник Томского государственного университета. Экономика*. — 2013. — № 4 (24). — С. 103–109.
7. *Сурменелян О.Р.* Світовий досвід управління енергозбереженням / О.Р. Сурменелян // *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі*. — 2013. — № 2. — С. 96–108.
8. *Про затвердження* Програми диверсифікації джерел постачання нафти в Україну на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.11.2006 № 1572 // *Офіційний вісник України*. — 2006. — Ст. 3016.
9. *Джумагельдієва Г.Д.* Правове забезпечення енергозбереження : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Г.Д. Джумагельдієва; НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. — Донецьк, 2012. — 32 с.
10. *Политика* Китая в области энергосбережения и повышения энергетической эффективности [Электронный ресурс] // Сайт Государственной информационной системы в области энергосбережения и повышения энергетической эффективности. — Режим доступа : http://gisee.ru/articles/foreign_experience/29452/
11. *Китайские* ученые первыми в мире освоили технологии прямого превращения угля в жидкое топливо [Электронный ресурс] // Информационный центр Aftershock. — Режим доступа : <http://aftershock.su/?q=node/17235>
12. *Лапидус А.Л.* Уголь и природный газ — источники для получения искусственного жидкого топлива и химических продуктов / А.Л. Лапидус, А.Ю. Крылова / *Новое в жизни, науке, технике*. — Сер. Химия. — № 2. — М. : Знание, 1986. — 48 с.
13. *Осипов А.М.* Возможности производства «угольной нефти» прямым ожигением некондиционных углей Украины / А.М. Осипов, Т.Г. Шендрик, С.В. Гришук, З.В. Бойко, М.И. Чернышова // *Современная наука: исследования, идеи, результаты, технологии : сб. науч. ст. / НПВК «Триакон»; редкол.: А.В. Кузьмин (гл. ред.) [та ін.]*. — К. : Триакон, 2011. — № 1 (6). — С. 85–90.
14. *Фиговский О.Л.* Опыт инновационного развития за рубежом [Электронный ресурс] // *Инженерный вестник Дона*. — 2012. — Т. 23. — № 4–2. — Режим доступа : <http://ivdon.ru/magazine/archive/n4p2y2012/1482>
15. *Матвеева Д.* Энергетическая безопасность Китая в начале ХХІ в. / Д. Матвеева // *Вестник Томского гос. ун-та*, 2011. — № 350. — С. 97–99.
16. *Абылгазиев Т.И.* Энергетическая эффективность в Китае: программы и перспективы / Т.И. Абылгазиев // *Энергосовет*. — 2010. — № 8. — С. 51–54.
17. *Гелетуха Г.Г.* Барьеры для развития биоэнергетики в Украине: аналитическая записка [Электронный ресурс] / Г.Г. Гелетуха, Т.А. Железная // *Официальный сайт Биоэнергетической ассоциации Украины*. — 18 января 2013 г. — 22 с. — Режим доступа : www.uabio.org/activity/uabio-analytics
18. *Денисенко А.* Проект оновленої енергетичної стратегії України до 2030 року. Коментарі та пропозиції / А. Денисенко; Нац. еколог. центр України. — К. : НЕЦУ, 2012. — 21 с.
19. *Рябцев Г.* Не корысти ради, а токмо пользы для. Концептуальные замечания к проекту обновленной Энергетической стратегии Украины на период до 2030 года / Г. Рябцев // *Терминал*. — 2012. — № 28 (614). — С. 6–11.
20. *Костюковський Б.А.* Оцінка доцільності та можливих наслідків запровадження на законодавчому рівні спеціального «зеленого» тарифу на електроенергію в Україні / Б.А. Костюковський // *Проблеми загальної енергетики*. — 2010. — Вип. 1. — С. 11–16.
21. *Малигіна К.* Замість реальної лібералізації влада України монополізує енергетичний ринок / К. Малигіна // *Тиждень.UA*. — 14 лютого 2013 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/72298>
22. *Ленський П.* Китайські джерела щодо центрально-азійського виміру політики КНР у галузі регіональної безпеки в постбіполярний період / П. Ленський // *Китайська цивілізація: традиції та сучасність : 36. ст.* — К., 2009. — С. 45–48.

Надійшла 16.09.2015

А.В. Токунова

Институт экономико-правовых исследований
НАН Украины, г. Киев

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОПЫТА
ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ КИТАЯ В УКРАИНЕ

В статье определены пути использования опыта обеспечения энергетической безопасности Китая в Украине. Для этого выявлены подходы к разрешению данного вопроса в КНР, очерчены конкретные достижения, которые целесообразно заимствовать. Определено, каким именно образом возможно внедрение конкретных полезных идей в жизнь в нашей стране.

Ключевые слова: энергетическая безопасность, энергоносители, стандарты, диверсификация, энергетическая стратегия.

A.V. Tokunova

Institute of Economic and Legal Researches
of NAS of Ukraine, Kyiv

THE USE OF ENERGY
SECURITY ENSURING EXPERIENCE
OF CHINA IN UKRAINE

The ways of use of energy security ensuring experience of China in Ukraine were detected in the research paper. For this purpose approaches to the solution of the current problem in the PRC were revealed. There were outlined concrete reasonable for implementation achievements and defined the mode of action for adoption of useful ideas in our state.

Key words: energy security, energy standards, diversification, energy strategy.

УДК 658.8.012.12

Н.В. ШВЕЦЬ, канд. екон. наук, доцент, доцент

О.О. ХАНДІЙ, канд. екон. наук, доцент

Технологічний інститут Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Сєверодонецьк

ОСНОВНІ РИСИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ІНЖИНІРИНГОВИХ ПОСЛУГ

Ключові слова: інжинірингові послуги, ринок, розвиток, наукові та проектно-технічні роботи, інноваційна діяльність.

У статті дана характеристика світового ринку інжинірингових послуг з визначенням його сучасних особливостей. Розглянуто стан українського ринку інжинірингу та зазначені основні проблеми його розвитку.

Одним із ключових завдань економіки України на шляху до її динамічного та сталого розвитку є інноваційне перетворення виробничих систем різного рівня. Вирішення цього важливого завдання неможливо без нормального функціонування ринку сучасних інжинірингових послуг. Ці послуги створюють важливу частину інфраструктури інноваційної діяльності, значною мірою забезпечуючи її результативність.

Розгляд останніх публікацій [1—9] показав, що науковці у своїх дослідженнях вирішують широкий перелік як теоретичних, так і практичних питань стосовно діяльності інжинірингових компаній. У цьому напрямі багато цікавих робіт опубліковано фахівцями Національного університету «Львівська політехніка». В роботі [1] розглядається типологія інжинірингових підприємств з наданням змістовної характеристики кожного їх виду. У статтях [2, 3] представлені певні рекомендації з визначення доходу інжинірингових компаній та узгодження економічних інтересів виконавця та замовника інжинірингових послуг для встановлення структури платежів за проектом. Спрямованість інших досліджень [4—9] — це аналіз розвитку та сучасного стану ринку інжинірингових послуг. Враховуючи динамічність ринкового середовища, саме цей напрям ніколи не втрачає актуальності. Важливість аналізу ринку інжинірингових послуг обумовлена тим, що стан і тенденції розвитку цього ринку відображають можливості та інтенсивність впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу.

Мета даного дослідження — визначити основні характерні риси сучасного ринку інжинірингових послуг та проаналізувати основні тенденції його розвитку як у світовому, так і у вітчизняному масштабах.

У сучасних умовах інжинірингові послуги використовуються в різних сферах економічної діяльності, тому саме поняття «інжиніринг» має дуже широке тлумачення.

Інжиніринг (англ. engineering, від лат. ingenium — винахідливість; вигадка; знання) — це інженерно-технічні та консультативні послуги

щодо створення об'єктів промисловості, виробничої та соціальної інфраструктури [9, С. 8]. У загальному розумінні ці послуги охоплюють комплекс робіт передпроектного, техніко-економічного дослідження та обґрунтування, лабораторні або експериментальні доопрацювання технології чи продукту виробництва, розроблення детальних структур проекту, технологічне супроводження в процесі освоєння технології чи обладнання, консультування в процесі реалізації проекту тощо.

У Податковому кодексі України (ст. 14.1.85) [10] наведено таке визначення поняття інжиніринг: «Надання послуг (виконання робіт) із складення технічних завдань, проектних пропозицій, проведення наукових досліджень і техніко-економічних обстежень, виконання передпроектних, проектних, інженерно-вишукувальних, інженерно-розвідувальних робіт (послуг) з будівництва об'єктів, розроблення технічної документації, проектування та конструкторського опрацювання об'єктів техніки і технології, надання консультації та авторського нагляду під час монтажних та пусконаладжувальних робіт, а також надання консультацій економічного, фінансового або іншого характеру, у складі таких послуг (робіт)».

Ринок інжинірингових послуг у світі почав формуватися на початку ХХ століття в галузі цивільного будівництва США, вже наприкінці 1950-х рр. інжиніринг став самостійною галуззю міжнародної комерційної діяльності.

За даними Міжнародної асоціації інженерів-консультантів (FIDIC), що об'єднує до 25 % інженерів у світі, в 2006 році світовий обсяг ринку інжинірингових послуг перевищив \$260 млрд. У 2013 р., за даними IBISWorld, обсяг світового ринку досяг вже \$530 млрд, що ілюструє подвоєння розміру ринку за шість років. За оцінками NASSCOM і Booz & Co., обсяг ринку перевищить трильйон доларів США до 2020 року [8].

У міжнародній практиці інжиніринг в широкому сенсі поєднує такі сегменти:

- *будівельний*, або загальний інжиніринг (General Contracting, Construction Engineering), що охоплює проектування і постачання устаткування і техніки, монтаж установок, інженерні роботи;

- *консультаційний*, або «чистий» інжиніринг (Consulting Engineering), пов'язаний із проектуванням об'єкта, створенням планів бу-

дівництва і контролю за проведенням робіт (авторський нагляд), не включаючи поставку обладнання, виконання будівельних заходів, передачу ліцензії або технології;

- *технологічний* (Manufacturing Engineering), що передбачає надання замовнику технологічної інформації, необхідної для створення і впровадження у виробництво промислової продукції або будівництва промислового об'єкта і його експлуатації (патенти, передача виробничого досвіду і знання, технології);

- *інший інжиніринг*, у т. ч. фінансовий, економічний тощо.

Основну частку світового ринку (до 75 %) за даними FIDIC [11], складає будівельний інжиніринг, 5 % припадає на консультаційний інжиніринг та 10 % — на технологічний.

Відповідно до даної сегментації ринку, обсяг сегмента технологічного інжинірингу в 2012 році становив понад \$ 53 млрд.

Вивчення даних про стан світового ринку інжинірингу [5—8; 9, С. 8—10] дає змогу стверджувати, що переважна більшість інжинірингових проектів розробляється в країнах Європи та Північної Америки. За інформацією Конференції ООН із торгівлі та розвитку [12], у 2011 р. 25 % світового ринку інжинірингу належали підприємствам США, 16 — Канади, 10 — Великої Британії, 10 — Нідерландів, 7 — Німеччини, 22 % — підприємствам інших країн. Загалом інжинірингові підприємства США, Канади та країн Європи, згідно зі статистичною інформацією, контролюють майже 90 % світового ринку інжинірингу [7]. Тобто, на світовому ринку інжинірингових послуг спостерігається зрозуміла закономірність, а саме домінування пропозицій компаній економічно та науково-технічно розвинутих країн. Також примітною тенденцією світового ринку останніх років є загострення конкуренції внаслідок усе більшого зміцнення позицій компаній Бразилії, Мексики, Індії, Кореї, Китаю.

Характеризуючи попит на даному ринку, треба зазначити, що його основний обсяг (це приблизно 80 % світового імпорту [6]) формують країни, що розвиваються, насамперед, це нафтовидобувні країни Близького, Середнього Сходу та Азії, а також Північно-Африканські країни.

За даними ООН [12], загальносвітовою тенденцією є те, що ціни на експортовані інжинірингові послуги зазвичай вище внутрішніх

Рис. 1. Кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт, одиниць (за даними Державної служби статистики [13])

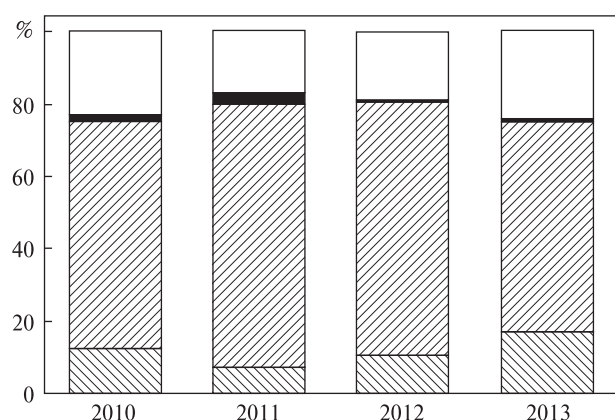

Рис. 2. Розподіл загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності, одиниць (за даними Державної служби статистики [13])

на 40—50 % у промислово розвинутих країнах і удвічі — для імпортерів у країнах, що розвиваються. Така цінова політика, з одного боку, пояснюється підвищеним попитом на інжинірингові послуги в країнах, що розвиваються, а з іншого боку — лідерством на ринку й неформальною монополією на ньому компаній економічно розвинутих країн.

Аналізуючи ринок інжинірингових послуг України, можна констатувати, що він перебуває лише на стадії становлення, а його розвитку перешкоджає багато різних проблем.

Зазначимо, що аналізувати стан українського ринку інжинірингових послуг доволі складно тому, що в Україні повністю відсутня будь-яка статистика за цим видом діяльності. З цієї причини у вітчизняних публікаціях [8; 9, С. 14—21], які стосуються ситуації на внутрішньому ринку інжинірингу, можна знайти тіль-

ки результати побіжного дослідження без наведення кількісних характеристик стану цього ринку.

Ретроспективний аналіз світового ринку інжинірингових послуг підтверджує той факт, що високий рівень розвитку цих послуг корелює з інноваційним розвитком країни. Тому на попередньому етапі дослідження результати інжинірингової діяльності в Україні можна проілюструвати показниками внутрішньої інноваційної активності.

Кількість наукових та науково-технічних робіт у 2013 р. (рис. 1) зменшилась, що є вкрай негативним фактором, враховуючи низький техніко-технологічний рівень національного виробництва порівняно з розвинутими країнами світу. Для більшості вітчизняних підприємств характерна технологічна відсталість, висока енергоємність, а також відсутність активної інноваційної діяльності. Малоімовірно, що складна політична та економічна ситуація, яка склалася в нашій країні починаючи з 2014 р. й залишається до теперішнього часу, призвела до будь-якого поліпшення ситуації в даній сфері (статистичні дані за цей період відсутні).

Аналізуючи структуру витрат за напрямками інноваційної діяльності (рис. 2), можна відмітити стійку тенденцію домінування витрат на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення. Чистий та технологічний інжиніринг, який є найважливішим для економіки України, пов'язаний з дослідженнями, новими розробками та придбанням зовнішніх знань. Ці ж напрямки, як видно з рис. 2, займають невелику питому вагу в загальному обсязі витрат на інновації.

Наведені статистичні дані свідчать про низьку інноваційну активність українських підприємств і, відповідно, низьке споживання інжинірингових послуг, і це при тому, що економіка відчуває гостру потребу у запровадженні різних інновацій.

На сьогоднішній день можна відзначити, що «інжиніринг» в Україні є найбільш ризиковою сферою економічної діяльності. Однак певні можливості його розвитку існують вже й сьогодні, і ці можливості визначаються потенціалом інжинірингових компаній, які працюють на ринку.

Найбільші та найстарші українські інжинірингові підприємства виникли переважно з колишніх радянських науково-дослідних, кон-

структорських, проектних, технологічних інститутів чи шляхом реорганізації великих промислово-виробничих об'єднань. Частка інжинірингових компаній, що створені «з нуля», в часи незалежності України, є незначною. Вже накопичений досвід та потужний кадровий потенціал створюють сприятливі умови для розвитку вітчизняного інжинірингу. На підтвердження цього можна навести приклад успішної діяльності такого відомого підприємства як ДП «УкрНТЦ «Енергосталь», яке розробило й успішно реалізувало сотні проектів практично на всіх підприємствах гірничо-металургійного комплексу СНД, а також машинобудування, енергетики, транспорту, хімічної промисловості та інших галузей в Україні, Росії, країнах СНД, Європи, Америки, Азії та Африки [14]. Також до числа успішних українських інжинірингових компаній можна віднести ПрАТ «Севєродонецький Оргхім» — одне з найбільших підприємств у пострадянському просторі з надання комплексу інжинірингових послуг у хімічній, нафтохімічній, нафтогазопереробній та інших галузях промисловості. В 2012 році ця компанія була відзначена як лідер галузі в національному бізнес-рейтингу України. Компанія є лауреатом Всеукраїнського конкурсу «Лідер паливно-енергетичного комплексу», лауреатом VII Міжнародного академічного рейтингу популярності та якості «Золота Фортуна» в номінації «Провідна інжинірингова компанія СНД» [15].

Перелік успішних українських інжинірингових компаній значно більший, і це є підтвердженням існування потреби в інжинірингових послугах та їхньої конкурентоспроможності на ринку. Однак розвиткові цього ринку в Україні перешкоджають певні проблеми теперішнього часу.

Поряд з такими проблемами, як застаріла нормативна база, відсутність державної підтримки інжинірингу, корупційні явища на стадії погодження та експертизи документації, найважливішою, на наш погляд, є проблема застосування в українських компаніях мало-ефективного проектного менеджменту. Важливість цієї проблеми пояснюється сучасними вимогами ринку до будь-якої проектно-діяльності. Її прояв полягає в тому, що більшість вітчизняних інжинірингових компаній неспроможні формувати комплексні портфелі інжинірингових продуктів, пропонувати гнучкі

схеми розрахунків із замовниками, ефективно планувати та виконувати проекти та вести активну, грамотно побудовану маркетингову політику, яка, в свою чергу, є запорукою створення конкурентних переваг як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку.

Висновки. У результаті дослідження світового та вітчизняного ринків інжинірингових послуг можна зробити такі основні висновки.

1. Світовий ринок інжинірингових послуг — це динамічний ринок, який ілюструє високі темпи розвитку, що є наслідком зростання у світі потреби в нових знаннях та передових технологіях.

2. Пропозицію на ринку, головним чином, формують інжинірингові компанії економічно та технологічно розвинутих країн, а попит — країни, що розвиваються. Результатом підвищеного попиту є високі ціни на інжинірингові послуги в країнах-споживачах. Ця ситуація найближчим часом може поступово змінюватись внаслідок завоювання частини світового ринку компаніями Бразилії, Мексики, Індії, Кореї та Китаю.

3. Ринок інжинірингу в Україні тривалий час залишається на стадії становлення. Маючи належний кадровий потенціал та досвід успішної діяльності в даній сфері, українські інжинірингові компанії мало затребувані на внутрішньому ринку, що пояснюється низькою інноваційною активністю наших підприємств.

4. Розвитку ринку інжинірингових послуг в Україні перешкоджають проблеми, що виникли як у зовнішньому, так й у внутрішньому середовищі інжинірингових компаній. Зовнішні обумовлені відсутністю зацікавленості з боку держави в розвитку даного ринку, внутрішні — дефіцитом у вітчизняних компаній кваліфікованих, досвідчених проектних менеджерів, здатних використовувати на практиці сучасні технології управління проектами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кузьмін О.Є. Типологія інжинірингових підприємств як суб'єктів ринкового середовища та інноваційної інфраструктури / О.Є. Кузьмін, Н.А. Городиська // Технологічний аудит та резерви виробництва. — 2013. — № 2/2 (10). — С. 30—35.
2. Кузьмін О.Є. Установлення структури інжинірингових платежів під час реалізації інжинірингових проектів / О.Є. Кузьмін, В.Й. Жежуха, Н.А. Городиська // БІЗНЕСІНФОРМ. — 2014. — № 6. — С. 373—377.

3. Кузьмін О.Є. Установлення верхньої межі доходу інжинірингової компанії від реалізації інжинірингових проєктів / О.Є. Кузьмін, В.Й. Жежуха, Н.А. Городиська // БІЗНЕС-ІНФОРМ. — 2014. — № 9. — С. 215—218.
4. Кащишин В.М. Передумови формування потреби підприємств в інжинірингових послугах впровадження нових технологій / В.М. Кащишин // Технологический аудит и резервы производства. — 2013. — № 4/2 (12). — С. 56—60.
5. Квактун О.О. Сучасний стан світового ринку інжинірингових послуг / О.О. Квактун, Я.О. Лисенко // Економічний простір. — 2013. — № 74. — С. 24—32.
6. Кузьмін О.Є. Іноземний досвід інжинірингової діяльності / О.Є. Кузьмін, В.Й. Жежуха, Н.А. Городиська // Проблеми економіки. — 2014. — № 3. — С. 240—245.
7. Рыбец Д.В. Инжиниринг (инженерно-консультационные услуги) на мировом рынке // Российский внешне-экономический вестник. — 2011. — № 8. — С. 84—95.
8. Ситник О.Б. Досвід інжинірингової діяльності в сучасному економічному просторі / О.Б. Ситник // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. — 2013. — № 4 (24). — С. 104—116.
9. Траченко Л.А. Инжиниринговые услуги как объект товарнообмена: экспертное оценивание качества: Монография / Л.А. Траченко. — Одеса: Атлант, 2014. — 212 с.
10. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
11. Официальный сайт фонда инфраструктурных инжиниринговых компаний РФ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rusnano.com>
12. United Nations Conference on Trade and Development [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://unctad.org>
13. Официальный сайт Государственной службы статистики Украины [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
14. Официальный сайт ДП «УкрНТЦ «Енергосталь» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://energostalkharkov.ua>
15. Официальный сайт ПрАТ «Северодонецкий Оргхим» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://orgchim.ua/ru>

Надійшла 11.09.2015

Н.В. Швець, Е.А. Хандий

Технологический институт
Восточноукраинского национального университета
имени Владимира Даля, г. Северодонецк

ОСНОВНЫЕ ЧЕРТЫ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ РЫНКА ИНЖИНИРИНГОВЫХ УСЛУГ

В статье дана характеристика мирового рынка инжиниринговых услуг с определением его современных особенностей. Рассмотрено состояние украинского рынка инжиниринга и обозначены основные проблемы его развития.

Ключевые слова: инжиниринговые услуги, рынок, развитие, научные и проектно-технические работы, инновационная деятельность.

N.V. Shvets, H.O. Khandiy

Technological Institute of Volodymyr Dahl
East Ukraine National University, Severodonetsk

MAIN ASPECTS AND TENDENCIES IN DEVELOPMENT OF THE MARKET OF ENGINEERING SERVICES

In this article there are given characteristics of the world market of engineering services with the definition of its modern peculiarities. Ukrainian engineering market has been researched and the main difficulties of its growth have been pointed out.

Key words: engineering services, market development, research and design and engineering work, innovation.

УДК 339.924:66(477)

Г.З. ШЕВЦОВА, канд. екон. наук, доцент, старший науковий співробітник
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

ХІМІЧНА ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗВТ З ЄС. ОЦІНКА ПЕРШИХ ПІДСУМКІВ

Ключові слова: хімічна промисловість, зовнішня торгівля, експорт, імпорт, ринок, зона вільної торгівлі, Європейський Союз.

Стаття присвячена дослідженню сучасних тенденцій у торгівлі хімічними товарами між Україною та ЄС в умовах дії автономних торгових преференцій. Проаналізовано динаміку товарної структури зовнішньої торгівлі України хімічними товарами у 2013—2015 рр. Зроблено оцінку впливу основних детермінантних чинників.

Хімічна галузь є одним з базових сегментів промислового комплексу України, який у попередні роки забезпечував до 7 % обсягів реалізованої промислової продукції та до 11 % валютних надходжень від експортних поставок. Зовнішньоторговельний оборот хімічних товарів у 2011—2012 рр. сягав \$19 млрд. Але у 2013—2014 рр. наростання макроекономічних проблем і загострення суспільно-політичних кризових явищ спричинило падіння як виробничих і фінансово-економічних, так і зовнішньоторговельних показників галузі, яке у 2015 р. лише прискорилося.

Водночас дедалі більший вплив на діяльність вітчизняних суб'єктів господарювання справляє ще один важливий чинник системного характеру — процеси інтеграції економіки України у глобальний економічний простір, насамперед їхній європейський вектор. Визначальними подіями сучасного етапу євроінтеграції стало укладання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [1], введення в дію у квітні 2014 р. автономних торгових преференцій з боку ЄС і відкриття потужного європейського ринку.

Отже, економіка України вже понад рік функціонує в умовах часткової тарифної лібералізації. Тому для визначення подальших кроків з імплементації економічної частини Угоди і корегування стратегій євроінтеграції для суб'єктів галузі доцільно надати оперативну оцінку перших результатів дії ЗВТ з ЄС та виокремити цей чинник у сукупності інших факторів, що обумовлюють поточну динаміку зовнішньої торгівлі хімічними товарами. Така постановка й обумовлює актуальність і науково-практичну значущість даного дослідження.

Багаторічний процес підготовки євроасоціації супроводжувався відповідними різноплановими дослідженнями багатьох вітчизняних науковців. Серед системних досліджень, присвячених цьому масштабному зовнішньоекономічному проекту України, варто виділити колективні наукові праці Інституту економіки та прогнозування НАН України [2], Інституту економічних досліджень і політичних консультацій [3],

Динаміка товарної структури зовнішньої торгівлі України хімічними товарами у 2013—2015 рр.

Група, код групи за УКТЗЕД*	Вартість, \$ млн		2014/2013, %	Вартість, \$ млн I півр. 2015	I півр. 2015 / I півр. 2014, %
	2013	2014			
<i>Експорт</i>					
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості — всього	4008,9	3054,1	76,2	1197,4	67,9
у тому числі до країн ЄС	594,6 (14,8 %)	671,9 (22,0 %)	113,0	222,2 (18,6 %)	52,9
28 продукти неорганічної хімії — всього	1644,7	1178,2	71,6	551,9	78,8
у тому числі до країн ЄС	200,8 (12,2 %)	178,2 (15,1 %)	88,7	51,5 (9,3 %)	39,9
29 органічні хімічні сполуки — всього	232,3	154,1	66,3	34,1	34,8
у тому числі до країн ЄС	88,4 (38,1 %)	102,4 (66,5 %)	115,9	25,9 (75,9 %)	41,2
30 фармацевтична продукція — всього	250,8	255,6	101,9	79,0	60,8
у тому числі до країн ЄС	12,7 (5,1 %)	14,5 (5,7 %)	113,6	3,7 (4,7 %)	47,3
31 добрива — всього	1171,1	694,5	59,3	324,9	76,7
у тому числі до країн ЄС	162,6 (13,9 %)	173,2 (24,9 %)	106,5	95,0 (29,2 %)	83,1
32 екстракти дубильні — всього	120,4	236,5	196,4	37,5	24,8
у тому числі до країн ЄС	34,6 (28,7 %)	92,1 (38,9 %)	266,1	14,1 (37,6 %)	24,7
33 ефірні олії — всього	201,7	175,0	86,8	53,5	57,7
у тому числі до країн ЄС	23,9 (11,8 %)	11,7 (6,7 %)	49,0	2,6 (4,8 %)	36,1
34 мило, поверхнево-активні органічні речовини — всього	150,5	143,4	95,3	44,4	65,7
у тому числі до країн ЄС	16,7 (11,1 %)	15,4 (10,7 %)	92,0	5,5 (12,4 %)	84,8
35 білкові речовини — всього	59,2	81,2	137,2	25,8	89,2
у тому числі до країн ЄС	27,9 (47,1 %)	42,2 (52,0 %)	151,6	13,0 (50,2 %)	83,4
38 різноманітна хімічна продукція — всього	166,4	126,8	76,2	42,5	63,1
у тому числі до країн ЄС	24,4 (14,7 %)	37,4 (29,5 %)	153,2	9,6 (22,6 %)	53,7
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них — всього	784,8	586,4	74,7	195,3	62,1
у тому числі до країн ЄС	102,6 (13,1 %)	97,5 (16,6 %)	95,0	48,0 (24,6 %)	93,6
39 пластмаси, полімерні матеріали — всього	597,7	459,6	76,9	158,6	65,1
у тому числі до країн ЄС	66,4 (11,1 %)	67,7 (14,7 %)	102,0	39,5 (24,9 %)	116,1
40 каучук, гума — всього	187,1	126,8	67,8	36,7	51,8
у тому числі до країн ЄС	36,3 (19,4 %)	29,8 (23,5 %)	82,2	8,5 (23,2 %)	49,3
Всього по групах 28—40	4793,7	3640,5	75,9	1392,7	67,0
у тому числі до країн ЄС	697,2 (14,5 %)	769,3 (21,1 %)	110,3	270,2 (19,4 %)	57,3
<i>Імпорт</i>					
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості — всього	8407,1	6782,2	80,7	2436,9	70,4
у тому числі з країн ЄС	4922,4 (58,6 %)	3829,8 (56,5 %)	77,8	1325,6 (54,4 %)	66,1
28 продукти неорганічної хімії — всього	323,4	305,6	94,5	144,5	118,1
у тому числі з країн ЄС	68,1 (21,1 %)	57,4 (18,8 %)	84,3	34,3 (23, %)7	135,1
29 органічні хімічні сполуки — всього	756,0	709,6	93,9	275,1	83,8
у тому числі з країн ЄС	236,6 (31,3 %)	194,3 (27,4 %)	82,1	62,7 (22,8 %)	63,3
30 фармацевтична продукція — всього	3094,8	2473,3	79,9	611,1	47,5
у тому числі з країн ЄС	2315,5 (74,8 %)	1826,8 (73,9 %)	78,9	439,2 (71,9 %)	46,9
31 добрива — всього	816,2	593,0	72,7	275,9	99,0
у тому числі з країн ЄС	48,6 (6,0 %)	34,1 (5,8 %)	70,3	27,1 (9,8 %)	114,0
32 екстракти дубильні — всього	512,6	410,3	80,0	119,4	61,2
у тому числі з країн ЄС	359,8 (70,2 %)	285,8 (69,7 %)	79,4	85,9 (71,9 %)	62,3

Закінчення таблиці

Група, код групи за УКТЗЕД *	Вартість, \$ млн		2014/2013, %	Вартість, \$ млн I півр. 2015	I півр. 2015 / I півр. 2014, %
	2013	2014			
33 ефірні олії — всього	924,6	709,7	76,8	230,3	65,7
у тому числі з країн ЄС	582,4 (63,0 %)	447,4 (63,0 %)	76,8	149,4 (64,4 %)	68,5
34 мило, поверхнево-активні органічні речовини — всього	454,1	378,8	83,4	123,5	66,7
у тому числі з країн ЄС	271,4 (59,8 %)	229,2 (60,5 %)	84,5	79,9 (64,9 %)	73,7
35 білкові речовини — всього	162,1	128,4	79,2	41,5	70,0
у тому числі з країн ЄС	122,7 (75,7 %)	100,3 (78,1 %)	81,8	31,9 (76,9 %)	67,5
38 різноманітна хімічна продукція — всього	1302,5	1029,5	79,0	598,0	94,0
у тому числі з країн ЄС	900,2 (69,1 %)	639,9 (62,2 %)	71,1	409,7 (68,5 %)	101,4
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них — всього	4566,0	3638,1	79,7	1193,9	68,7
у тому числі з країн ЄС	2114,7 (46,3 %)	1704,5 (46,9 %)	80,6	593,3 (49,7 %)	73,6
39 пластмаси, полімерні матеріали — всього	3531,2	2925,4	82,8	948,7	67,0
у тому числі з країн ЄС	1777,2 (50,3 %)	1470,4 (50,3 %)	82,7	499,5 (52,7 %)	71,0
40 каучук, гума — всього	1034,7	712,7	68,9	245,2	76,2
у тому числі з країн ЄС	337,5 (32,6 %)	234,0 (32,8 %)	69,3	93,9 (38,3 %)	91,0
Всього по групах 28—40	12973,1	10420,3	80,3	3630,8	69,8
у тому числі з країн ЄС	7037,1 (54,2 %)	5534,3 (53,1 %)	78,6	1915,4 (52,8 %)	68,1

* Групи 36 (порох і вибухові речовини) і 37 (фотографічні або кінематографічні товари) виключені з таблиці через малі значення обсягів операцій.

Центру Разумкова [4], де здійснено комплексну оцінку економічної складової Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, проаналізовано ключові положення Розділів IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» і V «Економічне та галузеве співробітництво», розкрито перспективи та ризики імплементації Угоди для економіки України, її окремих галузей, сфер і ринків. Аналізу передумов та можливих наслідків посилення євроінтеграційних процесів, розробці євроінтеграційних стратегій у певних галузях економіки також присвячено чимало наукових статей, наприклад [5—8].

Вищезгадані комплексні дослідження містять ряд прогнозних оцінок економічних ефектів євроасоціації для хімічної промисловості України. Так, А. Гончарук і О. Усенко [5, С. 107] та О. Шнирков [6, С. 28, 31] наводять результати оптимістичних прогнозів окремих іноземних досліджень (ECORYS, CEPS та ін.) щодо впливу ЗВТ на сукупне виробництво хімічної галузі. Автори звіту Інституту економічних досліджень і політичних консультацій позитивно оцінюють зниження адвалорних ставок ввіз-

них мит з боку ЄС (з 9,2 % в середньому для хімічного виробництва і 7,5 % — для виробництва гумових та пластмасових виробів) як фактор сприяння доступу українських виробників на відповідні ринки [3, С. 15—17]. Але у науковій доповіді [2] акцентовано увагу на іншому аспекті і прогнозують «скорочення випуску у хімічній промисловості (на 0,9 млрд грн вже у 2014 р. і до 4,0 млрд грн у 2018 р.), оскільки завдяки більш високій частці імпорту з ЄС порівняно з експортом до ЄС, обсяги імпорту зростатимуть швидше» [2, С. 3].

Певна суперечливість наведених прогнозів підтверджує той факт, що динаміка галузевого виробництва перебуває під впливом численних різновекторних чинників, які самі неоднозначно змінюються в умовах лібералізації торговельних режимів. Ось чому важливо виконати своєчасний детальний аналіз перших зрушень у торгівлі з ЄС хімічними товарами, виявити її сучасні особливості та оцінити характер і силу впливу детермінантних факторів. У цьому і полягає основна мета даного дослідження.

Підсумки зовнішньої торгівлі хімічними товарами (групи 28—40 за УКТЗЕД) з країнами Європейського Союзу за останні три роки відображає таблиця, розрахована за статистичними джерелами [9—12].

Тут варто зазначити, що дані у таблиці наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, а інформацію по Донецькій та Луганській областях за 2014—2015 рр. надано по підприємствах, які подали звітність до органів держстатистики. Тобто треба пам'ятати про фактор звуження статистичної бази аналізу через виключення суб'єктів господарювання з тимчасово окупованих територій. Мова йде, перш за все, про такі великі експорторієнтовані підприємства АР Крим, як ПрАТ «Кримський ТИТАН» (частка експорту від загального обсягу продажу в 2013 р. — близько 70 %), ПАТ «Кримський содовий завод» (51 %), ПАТ «Бром» (98 %). Загалом перерахунок обсягів зовнішньої торгівлі хімічними товарами з країнами ЄС у 2013 р. показав, що через цей чинник обсяги експорту хімічних товарів скоротилися на 11 %, при цьому зменшення обсягів імпорту є незначним.

У 2014 р. зовнішньоторговельний оборот хімічних товарів з країнами ЄС становив \$6,30 млрд, або 44,8 % від загального обсягу зовнішньої торгівлі такими товарами. Втім зростання відносного показника (для порівняння: 2012 р. — 40,9 %, 2013 — 43,5 %) відбулося на фоні стрімкого скорочення абсолютних показників зовнішньоторговельних відносин.

Також привертає увагу величезний дисбаланс експортно-імпортних операцій і від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі хімічною продукцією з країнами ЄС (\$ -6,34 млрд у 2013 р.). Такий дисбаланс несе певні загрози економічній безпеці України й водночас свідчить про значний потенціал для розширення присутності на масштабному європейському ринку.

За підсумками 2014 р. цей показник знизився до \$ -4,77 млрд, але це скорочення відбулося здебільшого за рахунок зменшення імпортних поставок внаслідок кратної девальвації національної грошової одиниці та загального звуження внутрішнього товарного ринку.

Водночас не можна залишити поза увагою і внесок чи не найголовнішої позитивної тенденції 2014 р. у зовнішній торгівлі з країнами ЄС — зростання обсягів експорту на 10,3 %. Саме цей результат можна вважати першим

наочним ефектом від односторонньої лібералізації митного режиму для суб'єктів хімічної галузі. Найбільший абсолютний приріст продемонстрували екстракти дубильні (\$57,5 млн), білкові речовини (\$14,3 млн), органічні хімікати (\$14,0 млн), різноманітна хімічна продукція (\$13,0 млн), тобто ті групи, на які традиційно припадав невеликий відсоток експортних продаж.

У цілому питома вага ЄС у структурі українського експорту хімічної продукції збільшилася зі стабільного рівня 14—15 % у 2012—2013 рр. до 21,1 % у 2014 р., але дещо впала за підсумками I півріччя 2015 р. (19,4 %).

Аналізуючи чинники зростання частки ЄС, доцільно оцінити динаміку і структуру російського напрямку експортних операцій. Адже для багатьох секторів економіки справедливою є теза, що зараз Євросоюз стає головним торговельним партнером України не завдяки поживленню товарних потоків, а через випереджальне падіння східних ринків порівняно із європейським ринком.

На перший погляд щодо продукції хімічної галузі наведена вище теза не підтверджується статистичними даними. Частка Росії у загальних обсягах експорту в 2013—2014 рр. коливалася на рівні 36—37 %, а у січні—червні 2015 р. навіть зросла до 38,6 %. Річ у тому, що падіння експорту до Росії по найбільшій групі — неорганічних хімікатах — є помітно меншим за скорочення загальних обсягів. І хоча спостерігається суттєве (випереджальне по Росії) зменшення експорту по органічних хімікатах, добривах і фармацевтичній продукції, але ці групи становлять малу питому вагу в обсягах експорту хімічних товарів.

Якщо проаналізувати групу неорганічних хімікатів більш детально, то можна виявити, що переважну більшість (88—98 %) її обсягів складають корунд та природний уран, які не є продуктами власно хімічної галузі. При виключенні із розрахунків обсягів їх експорту зіставлення динаміки поставок у 2014 р. (64,7 % до 2013 р.) і 2015 р. (35,9 % у I півріччі до відповідного періоду 2014 р.) дозволяє стверджувати, що згортання російського напрямку йде зі зростанням темпу.

У минулому році основу товарної структури українського експорту хімічної продукції до країн ЄС становили добрива (22,5 %), неорганічні (23,2 %) та органічні (13,3 %) хімікати,

отже, як і раніше, переважала сировинна та напівсировинна спрямованість експортних операцій. Проте вже за підсумками січня—червня 2015 р. у товарній структурі експортних поставок відбулися помітні зрушення: скоротилася частка неорганічних і органічних хімікатів, а також дубильних екстрактів, і значно зросла питома вага добрив, пластмас і полімерних матеріалів.

Водночас треба констатувати, що у першій половині 2015 р. була зламана загальна позитивна динаміка експорту хімічних товарів 2014 р., а скорочення поставок на європейський ринок спостерігалось за всіма основними товарними групами, окрім пластмас і полімерних матеріалів: продукти неорганічної хімії (–60,1 %), органічні хімічні сполуки (–58,8 %), добрива (–16,9 %), екстракти дубильні (–75,3 %). Загалом вартісні обсяги експорту хімічних товарів до країн ЄС зменшилися на \$201,4 млн, або 42,7 %.

Якщо ж говорити про географічну структуру експорту до країн ЄС, то зараз його велика частина припадає на поставки хімічної продукції до Італії, Польщі, Бельгії, Німеччини та Іспанії (рис. 1). При тому поставки хімічних товарів порівняно з 2014 р. зросли до Бельгії та Іспанії, а до Німеччини — суттєво скоротилися (зокрема, по неорганічних хімікатах та екстрактах дубильних).

За підсумками 2014 р. спадна динаміка імпоротної складової зовнішньої торгівлі України по різних групах хімічних товарів мала досить рівномірний, але значний характер, що обумовлювалося розгортанням кризових явищ в економічній та фінансово-кредитній системах, зростанням цін та скороченням внутрішнього споживання, зокрема промислового. Що ж стосується товарної структури імпорту хімічної продукції з країн ЄС, то найвагомійші обсяги склали такі групи, як фармацевтична продукція (33,0 %), пластмаси і полімерні матеріали (26,6 %). У I півріччі 2015 р. частка фармацевтичної продукції помітно скоротилася, але в цілому збереглися дві основні особливості імпорту хімічних товарів — велика питома вага продукції зі середнім і високим рівнем технологічної переробки та залежність від поставок хімічної сировини, напівфабрикатів і допоміжних матеріалів.

Поточна структура імпорту свідчить про відсутність у минулому реальних зрушень у

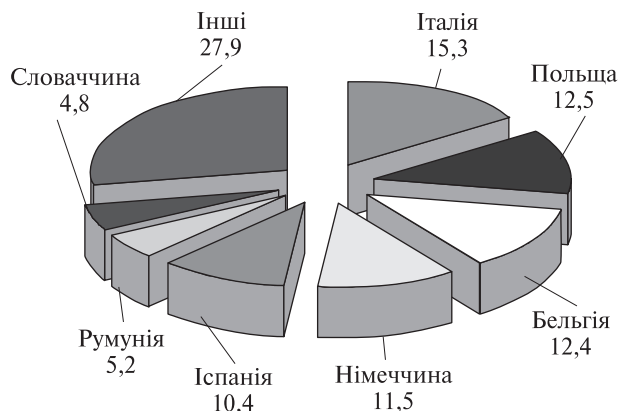

Рис. 1. Основні країни-партнери ЄС в експорті хімічних товарів у I півріччі 2015 р., %

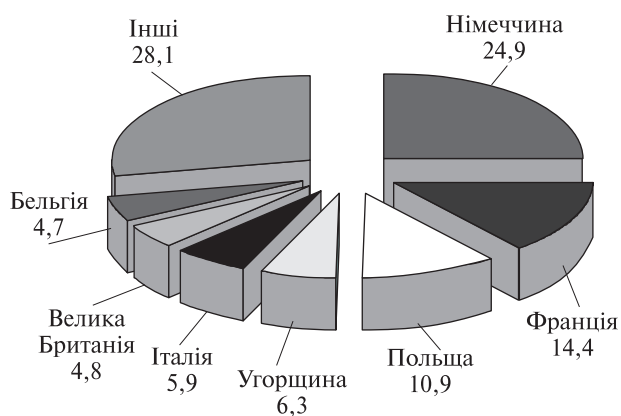

Рис. 2. Основні країни-партнери ЄС в імпорті хімічних товарів у I півріччі 2015 р., %

процесах імпортозаміщення. Проте глибока девальвація національної валюти підвищує економічну доцільність імпортозамінних виробництв і має підштовхнути вітчизняний бізнес до їх організації.

У I півріччі 2015 р. географічна структура імпорту майже не змінилася: як і у попередні роки, найбільші надходження хімічних товарів серед країн ЄС здійснювалися із Німеччини, Франції, Польщі, Угорщини, Італії (рис. 2).

З 2016 р. має запрацювати повноцінний двосторонній режим лібералізації торгівлі, тобто Україна має розпочати виконувати свою частину економічних зобов'язань в рамках Угоди про асоціацію з ЄС. Для ряду галузей і виробництв вітчизняної економіки існують цілком виправдані побоювання стосовно витіснення з внутрішнього ринку імпортом з ЄС українських товарів через низьку якість та цінову конкурентоспроможність останніх.

На думку автора, поступове скасування ввізних мит України на хімічні товари з ЄС не

матиме визначального впливу на діяльність суб'єктів галузі та структуру внутрішнього споживання, оскільки й зараз європейська продукція не зіштовхується зі значними торговельними бар'єрами на нашому ринку. Останніми роками частка імпорту в структурі внутрішнього ринку хімічної продукції коливалася на рівні 65—70 % з тенденцією до зростання, а по окремих продуктах (наприклад, нітрофосу, хлористому калію) — становила 100 %. Отже, чинник програшу у конкурентній боротьбі по багатьох сегментах ринку українська хімічна галузь відіграла, так би мовити, заздалегідь.

А для розвитку внутрішнього ринку має спрацювати й позитивний чинник: здешевлення імпортованих товарів через скасування ввізних мит і відповідне зростання внутрішнього споживання хімічних товарів.

Висновки. З наведеного вище можна зробити такі висновки.

За підсумками 2014 р. та першої половини 2015 р. показники зовнішньої торгівлі хімічними товарами з країнами Євросоюзу значно погіршилися, попри окремі періоди стабілізації та зростання. Переплетіння низки негативних факторів економічного і соціально-політичного характеру (макроекономічна криза, дисбаланси на валютному ринку, погіршення кон'юнктури на світових товарних ринках, військовий конфлікт на сході країни, окупація частини території тощо) створило несприятливу основу для реалізації можливостей, що відкрилися в рамках ЗВТ.

Ті ж самі фактори (у сукупності із певними інституційними процесами) зараз спричиняють і загальний катастрофічний стан українського хімічного сектору. Отже, можна стверджувати, що утворилося замкнене коло: незадовільні результати використання потенціалу ЗВТ з ЄС обумовлені неготовністю підприємств галузі через комплекс складних внутрішніх проблем, а ті проблеми, які, в свою чергу, можна було б розв'язати (чи хоча б пом'якшити) завдяки ефектам євроінтеграції, лишаються невирішеними.

Така ситуація потребує комплексних зусиль суб'єктів галузі та держави щодо реформування цього сектору промисловості та активізації його підготовки до роботи у нових умовах. Опрацювання рекомендацій щодо модерніза-

ції стратегічних підходів до повноцінного опанування можливостей ЗВТ у хімічній промисловості України є перспективою подальших досліджень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Угода* про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011
2. *Оцінка* впливу Угоди про асоціацію / ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України : наукова доповідь / за ред. В.М. Гейця, Т.О. Осташко, Л.В. Шинкарук; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». — К., 2014. — 102 с.
3. *Економічна* складова угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління / За ред. І. Бураковського та В. Мовчан. — К. : Інститут екон. досл. і політ. консульт., 2014. — 141 с.
4. *Європейська* інтеграція України: внутрішні чинники і зовнішні впливи : аналітична доповідь Центру Разумкова // Національна безпека і оборона. — 2013. — № 4—5. — С. 2—54.
5. *Гончарук А.І.* Регіональна торговельно-економічна інтеграція України та ЄС: стан, проблеми і перспективи / А.І. Гончарук, О.О. Усенко // Міжнародна економічна політика. — 2010. — № 1—2 (12—13). — С. 98—132.
6. *Шнирков О.І.* Внутрішні та зовнішні чинники економічних ефектів вільної торгівлі України з ЄС / О.І. Шнирков // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин, 2013. — Вип. 113 (Ч. І). — С. 25—32.
7. *Пустовойт О.В.* Політика розвитку внутрішнього ринку та Угода про асоціацію Україна — ЄС: спільність і суперечність завдань / О.В. Пустовойт // Економіка і прогнозування. — 2015. — № 1. — С. 49—63.
8. *Нікіфорова В.А.* Про деякі наслідки підписання угоди про асоціацію з ЄС для металургії України / В.А. Нікіфорова // Економіка промисловості. — 2013. — № 3 (63). — С. 137—147.
9. *Зовнішня* торгівля України: статистичний збірник / Відп. за випуск А. Фризоренко. — К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2015. — 102 с.
10. *Співробітництво* між Україною та країнами ЄС у 2014 році: статистичний збірник / Відп. за випуск А. Фризоренко. — К., 2015. — 270 с.
11. *Країни* за товарною структурою зовнішньої торгівлі [Електронний ресурс] / Статистична інформація Державної служби статистики України. — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>
12. *Стан* зовнішньоекономічних відносин із країнами Європейського Союзу за I півріччя 2015 року [Електронний ресурс] / Експрес-випуск Державної служби статистики України. — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>

Надійшла 10.09.2015

А.З. Шевцова

Институт экономики промышленности
НАН Украины, г. Киев

**ХИМИЧЕСКАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ
УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ЗСТ С ЕС.
ОЦЕНКА ПЕРВЫХ ИТОГОВ**

Статья посвящена исследованию современных тенденций в торговле химическими товарами между Украиной и ЕС в условиях действия автономных торговых преференций. Проанализирована динамика товарной структуры внешней торговли Украины химическими товарами в 2013—2015 гг. Дана оценка влияния основных детерминирующих факторов.

Ключевые слова: химическая промышленность, внешняя торговля, экспорт, импорт, рынок, зона свободной торговли, Европейский Союз.

A.Z. Shevtsova

Institute of industrial economics
of NAS of Ukraine, Kyiv

**THE UKRAINIAN CHEMICAL
INDUSTRY UNDER FTA WITH EU.
EVALUATION OF FIRST RESULTS**

This article contributes to the research of current tendencies in the trade of chemical products between Ukraine and EU under autonomous trade preferences. It analyses the dynamics of Ukrainian chemical foreign trade structure during 2013—2015 and evaluates the impact of key factors that determine the results of this trade.

Key words: chemical industry, foreign trade, export, import, market, free-trade area, European Union.

УДК 330.322:338.45

О.Ю. КУДРІНА, д-р екон. наук, доцент, професор кафедри економіки
Київський національний університет культури і мистецтв

СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ ДЛЯ СТИМУЛЮВАННЯ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНИХ ТА ЗОВНІШНІХ КАПІТАЛОВКЛАДЕНЬ У ПРОМИСЛОВІСТЬ

Ключові слова: держава, виробництво, підприємство, промисловість, інвестиції, потенціал.

Проведено дослідження умов для створення сприятливого інвестиційного клімату для стимулювання внутрішньодержавних та зовнішніх капіталовкладень у промисловість.

Ефективність державної політики стимулювання інвестиційного розвитку регіонів є однією з передумов сталого розвитку будь-якої країни. Проблема формування та впровадження такої політики є надзвичайно актуальною й для України, особливо враховуючи той факт, що останнім часом інвестиційна активність у регіонах країни знижується, що пов'язано з обмеженістю доступу до фінансових ресурсів, наслідками світової фінансової кризи та внутрішнім кризовим становищем. Це, у свою чергу, негативно впливає на розвиток країни в цілому.

Значних результатів у дослідженні активізації інвестиційної діяльності досягли провідні українські вчені — Ю. Бажал, В. Геєць, М. Денисенко, Б. Кваснюк, Ю. Киндзерський, О. Лапко, Л. Осецький, А. Сухоруков, Л. Шинкарук, І. Шовкун, Л. Федулова та ін. Проте означені проблеми в умовах обмеженості фінансових ресурсів залишаються малодослідженими.

Метою статті є викладення результатів дослідження й створення сприятливих умов для інвестиційного клімату до стимулювання внутрішньодержавних та зовнішніх капіталовкладень у промисловість.

Активізацію інвестиційної діяльності регіону потрібно розглядати як системний процес, який потребує гармонізованих, взаємозв'язаних рішень як з боку державних, так і місцевих органів влади.

Під інвестиційним забезпеченням розвитку регіону доцільно розуміти підсистему організаційно-економічного забезпечення, призначену для покриття витрат виробничого характеру і накопичення з метою нарощення обсягів виробництва і реалізації продукції, ресурси якої формуються з дотриманням принципів довгостроковості, оптимальності, альтернативності. Джерелами інвестиційних ресурсів є власні кошти підприємств регіону у вигляді частини чистого прибутку й амортизаційних відрахувань, а також залучені шляхом надання кредитів або випуску цінних паперів цих підприємств, кошти місцевого і державного бюджетів, спрямовані на виконання цільових програм.

Передусім треба усвідомити, що розвиток неробітоспроможності та більш масове залучення інвестицій у реальний промисловий сектор — основні чинники, які в тривалій перспективі можуть вивести країну на передові позиції у світі.

За даними Міжнародного валютного фонду, Міжнародної фінансової корпорації, Світового економічного форуму щодо рейтингу «Індексу глобальної конкурентоспроможності» 2015—2016 рр., якщо номінальний валовий національний продукт на особу дорівнював, тис. дол.: у Польщі — 22,790; Туреччині — 18,800; Румунії — 18,410; в Україні — 8,970. (дані представлені станом на 2013 рік (опубліковані в липні 2014 року, уточнені в березні 2015 року)) [1]. Щоб Україні досягти рівня розвитку сусідів, потрібно створити ґрунт для потужних інвестицій в країну. Та головне в цих капіталовкладеннях навіть не самі гроші, а робочі місця й технологічна та організаційна конкурентоспроможність інвестиційних ідей, які дали б змогу ефективно виробляти затребувані товарними ринками продукти.

Світовим передовим досвідом опрацьовані кілька простих, але відчутно дієвих формул для залучення до країни істотних капіталовкладень у досить стислий термін. Свого часу цими прийомами успішно скористалися Польща, Південна Корея, Сінгапур.

По-перше, основний мотив підприємця: інвестиція повинна бути прибутковою і за певний (бажано в найкоротший) період окупитися. Витрати на хабарі, судові процедури й на різноманітні адміністративні послуги — елементи, які зменшують прибутковість і окупність інвестиції, а в багатьох випадках роблять її не вигідною. Тому держава повинна забезпечити мінімізацію впливу вказаних елементів і встановити сувору та реальну відповідальність чиновників за штучні перепони веденню бізнесу (зменшити кількість перевірок, дозволів, час їх оформлення).

По-друге, держава не має брати на себе роль інвестора у виробництво у великих масштабах. Зазвичай державні вкладення в Україні не мають нічого спільного з конкурентоспроможністю та створенням робочих місць.

Більше того, надаючи окремим наблизеним до уряду компаніям «дармові» гроші, влада по суті знищує конкуренцію на ринку, а також спотворює уявлення бізнесу про механізми ринкового господарювання, тим самим унемож-

ливає здатність бізнесу реагувати на вимоги ринку й генерувати адекватні інвестиційні ідеї.

Наша держава, на жаль, завжди заціклюється на поточній структурі економіки. Але якщо Україна коли-небудь ліквідує відставання від Румунії, Туреччини, Польщі, то внесок, прирінок, нинішніх підприємств металургії та хімії в необхідне економічне зростання буде мінімальним. Ці галузі вже зараз мають надлишкові потужності, тож уряд повинен їх підтримувати не просто задля задоволення інтересів певних бізнес-кіл, а лише коли виникає реальна загроза колапсу цих галузей.

Конче потрібно робити ставку на нові виробництва й підприємств, котрі можуть їх організувати незалежно від лояльності до влади. Однак в урядовій програмі «активізації розвитку економіки» половина заходів із підтримки національного товаровиробника спрямована на агропромисловий комплекс, хоча він і так бурхливо розвивається від 2007 року й без підтримки держави. Світові ціни на продовольство вирости настільки, що підприємці знайшли спосіб стрімко нарощувати прибуткове агровиробництво в Україні.

Певною мірою без державної підтримки дотепер розвивалася й розвивається також ІТ-галузь. Але уряд вирішив надати їй податкові пільги, не розуміючи, що програмування є трудомістким процесом, тож йому потрібні не пільги, а програмісти, яких зараз в Україні бракує. Зрештою, у значній частині напрямів ІТ-технологій Україна безнадійно відстала від тих держав, які вчасно зорієнтувались і зробили локомотивом своїх економік саме цю галузь. Отже, Україні потрібно шукати свої галузі, які допоможуть їй здійснити якісний економічний стрибок уперед. Але в будь-якому випадку це не мають бути сировинні ринки.

По-третє, необхідно зупинити тіньовий відтік капіталу, який виводиться з України, насамперед, за допомогою трансфертного ціноутворення. Без грошей економічна система має хронічний ризик дестабілізації, що також відлякує потенційних інвесторів. Створення повноцінних бар'єрів для незаконного руху грошей за кордон дозволить одержати два результати: змусить вітчизняних підприємців змінити своє ставлення до інвестиційної привабливості країни, а також дасть зрозуміти іноземним підприємцям, що в неї можна і треба інвестувати.

В умовах ринкової економіки активна роль у стратегічному розвитку належить інвестиційній політиці, яка, як відомо, має такі основні елементи: вибір джерел і методів фінансування інвестицій; визначення термінів реалізації; вибір органів, відповідальних за реалізацію інвестиційної політики; створення необхідної нормативно-правової бази функціонування ринку інвестицій; створення сприятливого інвестиційного клімату. Для інвестора є важливою ефективність функціонування регіону і ризику. Відомо, що в забезпеченні ефективності особливу роль грає його інвестиційна привабливість, у зв'язку з цим точна і об'єктивна оцінка потенціалу і ризиків є одним з пріоритетних завдань, що дозволить згодом обґрунтувати адекватні заходи з підвищення інвестиційної привабливості [2, С. 43].

Інвестиційна привабливість регіону — визначення, наскільки певний регіон є привабливим для потенційного інвестора. Такі фактори, як економічна та політична нестабільність, зростання рівня соціальної напруженості, інфляція, недосконалість кредитно-фінансової системи та законодавчої бази, недовіра населення до уряду можуть змусити інвесторів задуматися над доцільністю вкладення коштів. Інноваційно-інвестиційна стратегія розвитку регіону має враховувати дані аспекти, сприяти стабілізації ситуації та подальшому соціально-економічному розвитку регіону.

Щойно в країні кардинально покращиться бізнес-клімат, автоматично запрацює «стартовий свисток» для інвесторів. Ним має стати зміщення макроекономічної рівноваги в напрямку, який у теперішніх умовах передбачає помірну девальвацію гривні. Цей крок означав би для інвесторів, образно кажучи, відчинення дверей крамниці в перший день тотального розпродажу. При цьому, у випадку прийняття інвестором рішення про початок підприємницької діяльності в регіоні, він буде потребувати конкретних заходів підтримки з боку місцевої влади. Ці заходи можуть проявлятися в особистих контактах керівників регіону з інвесторами, узгодженні позицій щодо суті та значення певних інвестиційних проектів. Вказані проблеми актуалізують необхідність кваліфікованого добору персоналу з відповідною освітою та підготовкою.

Зростання обсягів залучених інвестицій відіграє подвійну роль для регіонів. За кількістю

залучених інвестицій можна зробити висновок про дієвість регіональної чи місцевої влади, оцінити її ефективність. Також інвестиції є інструментом та рушійною силою економічного розвитку відповідної території, тобто дозволяють отримувати той соціальний ефект, про який йшлося раніше. З метою стимулювання економічного розвитку територій та прискорення в них інвестиційних процесів на регіональному та місцевому владних рівнях повинна здійснюватись цілеспрямована стратегія формування іміджу регіону як привабливого місця вкладення інвестицій, у числі яких: формування бази даних для потреб широкого кола інвесторів щодо економічного і правового середовища, інвестиційного потенціалу та конкурентних переваг території; запровадження і постійна підтримка дії ефективних каналів поширення інформації щодо потреб та можливостей території, у тому числі рекламного характеру; активна участь і посередництво в налагодженні ділових контактів між представниками місцевих бізнесових кіл та потенційними інвесторами; адміністративний та консультативний супровід інвестиційних проектів.

У Державній програмі активізації розвитку економіки на 2013—2014 рр. (затверджена постановою Кабінетом Міністрів України від 27.02.2013 № 187) вказано близько дванадцяти завдань, які можна назвати конкретними й теоретично дієвими. Насамперед, декларується ідея покращення інвестиційного клімату. Цьому, на думку Уряду, мають посприяти три заходи: зниження адміністративних бар'єрів для розвитку підприємництва, удосконалення процедур отримання документів дозвільного характеру, зменшення втручання органів контролю у господарську діяльність.

Спеціальний акцент у Програмі робиться на модернізацію інфраструктури країни. Зокрема, визначено три надзвичайно важливих пункти: залучення коштів для реалізації інфраструктурних проектів, оновлення рухомого складу транспорту, будівництво та реконструкція автомобільних доріг (до речі, це елемент класичного антикризового комплексу, який застосовувався в США у період великої депресії).

Також Кабінет Міністрів України зобов'язується упродовж 2013—2014 рр. винайти нові ринки збуту вітчизняної продукції та залучити зов-

нішні фінансові ресурси, передусім, від міжнародних фінансових організацій та інституцій.

На нашу думку, загалом близько вісімдесяти відсотків урядових пропозицій — номінальні декларації. Вочевидь, Уряд буде й надалі, на жаль, діяти здебільшого ситуативно тактично: усувати поточні проблеми в ручному режимі переважно адміністративними методами. Отже, питання — які саме реформи потрібні на сьогодні Україні, залишається відкритим.

Висновки з проведеного дослідження. Системно проаналізувавши проблеми стратегічних пріоритетів розвитку промисловості регіонів України, доходимо таких висновків.

1. Сучасна промислова політика України повинна бути зорієнтована на збереження конкурентоспроможних нині галузей промисловості та на всебічну підтримку, образно кажучи, «галузей-локомотивів», що мають змінити спеціалізацію України у межах світової економіки.

Україна, враховуючи потенціал академічної, вузівської і галузевої науки, може і має можливості активніше долучитися до створення нових поколінь техніки і технологій у таких напрямках: інформаційні технології та системи зв'язку; авіа- та ракетно-космічні технології; технології спеціального призначення з освоєнням виробництва продукції цивільного та подвійного використання; функціональні та конструкційні матеріали та вироби з них; хіміко-фармацевтичні технології; медичні діагностичні системи, профілактичні та лікувальні засоби; розроблення енергоефективних і ресурсощадних технологій, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів; біотехнології.

2. Експортноорієнтовані галузі сировинної спрямованості залишатимуться найближчим часом основними джерелами валютних надходжень та провідними платниками податків. Завданням держави має стати стимулювання їхньої широкомасштабної технологічної модернізації з максимальним використанням потенціалу вітчизняних машинобудівних підприємств та науково-технічних установ у напрямку підвищення енергоефективності виробництв та продуктивності праці.

3. Галузі, орієнтовані на кінцевого споживача (харчова промисловість та переробка сільськогосподарської продукції, окремі підгалузі машинобудування, легка промисловість), ма-

ють суттєвий потенціал розвитку та повинні зростати як через подальше поживлення внутрішнього споживчого попиту, так і завдяки освоєнню зовнішніх ринків відповідної продукції, насамперед, на пострадянському просторі і на теренах Європейського Союзу.

4. Більшість підгалузей машинобудування (авіа-, судно-, автомобілебудування, верстатобудування, важке машинобудування, галузі оборонно-промислового комплексу) є перспективними, вони можуть «витягнути» національну економіку з застою. Їхній потужний науково-технічний та технологічний потенціал має бути реалізований завдяки зміцненню внутрішнього інвестиційного попиту, розвитку міжнародної виробничої кооперації, оволодінню новими ринками збуту продукції. Саме вони мають стати базисом інтеграції вітчизняної промисловості в систему міжнародного поділу праці. Їм також відводиться ключова роль у забезпеченні технологічної модернізації базових галузей промисловості.

5. Галузі сучасних технологій (насамперед, електроніка, радіотехніка, приладобудування), що майже припинили своє існування в Україні, мають створюватися майже з нуля із залученням ресурсів компаній-світових лідерів високих технологій, шляхом надання преференцій для інноваційного розвитку.

6. Паливно-енергетичний комплекс за нинішніх умов має стати предметом особливої уваги державної промислової політики. Відновлення державного впливу в галузях паливно-енергетичного комплексу, приміром, в нафтопереробці, та посилення присутності держави в електроенергетиці, газовидобуванні, вугільній галузі є стратегічним напрямом регуляторного впливу держави на економіку.

7. Метою державної політики має стати безперебійність енергозабезпечення економіки та коригування енергетичного балансу країни на користь енергоносіїв власного видобутку (вугілля, метану, біопалива).

8. Здійснювані в рамках державного бюджетного процесу заходи із підтримки промисловості не повинні торкатися масштабних національних проектів по напрямкам гірничо-металургійного комплексу. Держава не повинна спустошуватися фінансово через вкладення невиправдано великих коштів у галузі, які не дозволяють обійняти Україні провідні місця у світовому розподілі праці.

Підтримка цих галузей повинна бути обопільною: частину коштів вкладає приватний інвестор, частину (причому меншу) — держава. Лише за таких обставин приватний власник буде зацікавлений надалі розвивати профінансований на умовах державно-приватного партнерства проект.

В іншому випадку ефект від бюджетних капіталовкладень буде короткотерміновим, і то — не для держави, а для приватних структур, що отримують свою економічну вигоду на стадії підготовки до реалізації проекту, «освоюючи» бюджетні кошти на власний зиск до моменту запуску проекту в дію.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *The Global Competitiveness Report 2015—2016* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2015-2016>
2. *Зеленый О.А.* Активизация инвестиционных и инновационных процессов / О. А. Зеленый // МЕРКУРИЙ. — 2010. — № 7. — С. 43—45.

Надійшла 28.03.2015

О.Ю. Кудрина

Киевский национальный университет культуры и искусств

СОЗДАНИЕ БЛАГОПРИЯТНОГО ИНВЕСТИЦИОННОГО КЛИМАТА ДЛЯ СТИМУЛИРОВАНИЯ ВНУТРИГОСУДАРСТВЕННЫХ И ВНЕШНИХ КАПИТАЛОВЛОЖЕНИЙ В ПРОМЫШЛЕННОСТЬ

Проведено исследование условий к созданию благоприятного инвестиционного климата для стимулирования внутригосударственных и внешних капиталовложений в промышленность.

Ключевые слова: государство, производство, предприятие, промышленность, инвестиции, потенциал.

О.Ю. Кудрина

Kyiv National University of Culture and Arts

CREATION OF FAVOURABLE INVESTMENT CLIMATE IS FOR STIMULATION OF DOMESTIC AND EXTERNAL CAPITAL INVESTMENTS IN INDUSTRY

A study of terms is undertaken to creation of favourable investment climate for stimulation of domestic and external capital investments in industry.

Key words: the state, production, enterprise, industry, investments, potential.

УДК 332.1

Б.Г. РОЗОВСКИЙ, д-р юрид. наук, ведущий научный сотрудник
Институт экономико-правовых исследований НАН Украины, г. Киев

ДОНБАСС: ОДНОСТОРОННИЙ ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

В отечественной науке сложилась парадоксальная ситуация. Выступает на конференции известный ученый: изложение серьезнейшей идеи сопровождается феерией образов и аналогий, ссылками на литературные произведения, насыщенно бурей эмоций. А то же самое, изложенное в статье, опубликованной в научном журнале, — выжатый лимон, выдержанный в вакууме сухарь. Неизвестно кем утвержденный стандартный стиль написания научных работ глушит мысль, затрудняет восприятие даже простых предложений. Но любое отступление от него в редакциях научных изданий отвергается с порога. Ныне авторитетнейшие ученые Украины заняты ответственной и почетной работой — разрабатывают доклад, именуемый «Відновлення Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрями державної політики». Я не вхожу в число его авторов, но не могу оставаться в стороне. Не могу, пусть меня простят за это, по столь болевой проблеме свои предложения излагать казенным языком.

Начну с необычного: не с экономики, служащей стержнем «Доклада», а с культуры. Я родился и до войны проживал в доме в самом центре Харькова. Закончил в 1953 г. Харьковский юридический институт, был заядлым театралом, посещал все художественные выставки, пропадал в библиотеке им. Короленко, пропуская даже иногда занятия. По окончании стал работать следователем прокуратуры насыщенного угледобывающими шахтами и другими промышленными предприятиями района тогда Ворошиловградской, ныне Луганской области.

Контраст. За период послевоенного восстановления и реконструкции промышленности с 1947 по 1980 гг. только в Ворошиловградскую область прибыло 5829 тысяч и выбыло за это же время 4863,5 тысячи человек. За счет механического прироста постоянное население увеличилось на 34,5 %. Значительная часть рабочих жила в общежитиях, немало в землянках, вырытых на склонах оврагов. Основной контингент — люди, приехавшие по оргнабору со всех уголков СССР, многие ранее судимы. Специфика большинства шахтерских городов того времени — отсутствие зеленых насаждений, непролазная грязь на улицах в непогоду. В Кадиевке (ныне Стаханов) в центре города был сквер из нескольких деревьев с одним кустом розы, вокруг которого концентрировались мамы с детьми. Дорожное покрытие мини-

мальное. В межсезонье единственная обувь — резиновые сапоги, из одежды — преимущественно фуфайки. Серые постройки, похожие друг на друга как близнецы-братья, стандартная мебель в комнатах общежитий, преобладание мужской части населения. Для досуга — клуб, где по графику крутят фильмы, читают лекции на международные темы, по воскресеньям танцы. Психологические последствия такого окружения детально описаны в литературе. Но не будь этого, был бы ныне в Украине современный Донбасс?

На фоне скудного ассортимента товаров изобилие водки. Она без ограничений продается в магазинах, буфетах, подается к столу в рабочих столовых. (Я писал представление в отдел рабочего снабжения угольного треста по поводу того, что в столовых клиенту вначале выполняют заказ на водку, а закуску и блюда приносили через 20—30 минут. Результаты комментировать незачем.)

Не буду комментировать и пример «воспитательной» работы правонарушителей из воспоминаний ветеранов: «Замдиректора по хозяйственным вопросам задержал двух молодых рабочих при попытке вынести с территории шахты по две шахтных стойки и притащил их на суд к директору. Тот выслушал, грозно поглядывая на воришек, потом рявкнул: «Еще попадетесь, ноги повырываю, — затем вдруг улыбнулся, подмигнул им и, — а ну, брысь отсюда!» Те переглянулись и испарились. А он повернулся к заму: «Я думал, ты умнее. Теперь послушай меня. Эти хлопчики — вчерашние солдатики. Завербовались к нам и работают. Наверняка уже и переженились, скоро детишки забегают. А мы с тобой, что мы им дали? Может, квартиры с удобствами, а? Дудки! И вот они, засучив рукава, сами строят себе дома. После упряжки в шахте! Как и до них многие за последние 20—30 лет, кое-что прихватывая на шахте. Она, кстати, и не разорилась от этого. Ты ж пойми, это наши пожизненные кадры, сами никуда от нас не уйдут, и их дети у нас работать будут. Да мы с тобой их в задницу должны целовать... А ты: «В прокуратуру!» Эх ты!».

Другой случай. На примере поселка этой же шахты. 1956 год. Наступила эра телевидения в СССР. За один год вид поселка сказочно изменился. Над ним поплыли телевизионные антенны, похожие на больших стрекоз. И над каждым домом! Выглядело очень красиво! Но

давайте задумаемся, что такое такая вот телеантенна? А это две двухдюймовые трубы по 8 метров (у директора — три), 10 метров медного провода для контактных сетей (железнодорожных, шахтных, трамвайных, троллейбусных) и полсотни метров стальной проволоки на растяжки. Это теперь помножьте на количество домов в поселке, и получится приличная цифра.

Телевизоры люди купили в магазинах. А антенны, то бишь трубы, троллею и провод? В каком магазине? А не было таких магазинов. Значит, на шахте? Больше негде. А как? Только в СССР была уникальная универсальная для внутреннего пользования валюта — «бутылка». Неподверженная никаким инфляциям, открывающая любые двери и не фиксируемая ни одной бухгалтерией. И шахта «не заметила» утечки. Списала! А теперь давайте это списанное на шахте да умножим на масштабы страны. И что? А ничего. Экономика великой страны сделала то же самое — «не заметила». А телевидение в СССР состоялось!

Обустроился и быт шахтеров: выросли целые поселки, получившие по способу добычи строительных и других материалов наименование «Нахаловки». Несмотря на попытки ужесточения мер по охране теперь уже частной собственности, у многих сохранилось сознание вседозволенности в удовлетворении своих потребностей, которое во многом находит способы успешной реализации.

Преступность на Донбассе зашкаливала. Уголовные дела о хулиганстве, особенно в связи с такой квалификацией употребления нецензурной брани в присутствии женщин и детей, на конвейере. Убийства, разбои, крупные хищения соцсобственности в ассортименте. В шахты после аварий спускался столько раз, что впору требовать зачисления подземного стажа в пенсию. Рабочий день 10—12 часов. Приходилось встречать новый год, стоя по колено в снегу на опушке леса, осматривая труп. Сам, в силу обстоятельств, не раз мог стать трупом. Работая прокурором-криминалистом прокуратуры области, имел предложение переехать в Киев, а в институте после защиты докторской — в Москву. Честно признаюсь, теперь жалею. Но тогда отказался. Здесь я сформировался как человек, здесь нашел семью и многих верных друзей. Теперь для меня Донбасс, Луганск — вторая, большая родина. И очень

больно, что в те далекие годы и долгие последующие она не соответствовала желаемому идеалу, отличалась не только от Запада, где я не раз подолгу был, но от Харькова и даже Донецка.

Не очень изменилась ситуация и сейчас. Мой коллега вспоминает: «Переехал в начале 2000-х в Луганск с западной Украины. И у меня сложилось впечатление, что совершил путешествие во времени лет на 10 назад. Это было заметно не только во внешних проявлениях (автобусы образца 1970-х годов, отсутствие строительства), но и в поведении людей. Население, как при СССР, было уверенно, что их местные «правители» знают, что делают. Самое главное — не мешать им, ни в коем случае не критиковать. Многие, вынужденные ныне из-за боевых действий переехать временно в другие регионы Украины, искренне удивлены количеством новостроек в тех городах. Но по сей день считается, что Луганск, как и весь Донбасс, является кормильцем Украины».

Воспоминания прошлого — не литературный экскурс. Мы жили в стране символов, но была и реальная жизнь, не только с минусами, но и с плюсами. Символы свернулись, но почему позитивные достижения ушли в песок, в безгласность, в апатию? Почему забываем о тяжелейших провалах в политике, экономике, социальном обустройстве повседневной жизни? Если я обращаюсь к прошлому, то хочу, чтобы проектировщики будущего задумались, какие еще не вынесенные уроки следует вынести? Без трезвого понимания прошлого нам не построить достойного будущего.

Авторы «Доклада» в большинстве мои давние коллеги, некоторые — друзья. Надеюсь, они простят мне критические вольности. Для меня речь идет не только о восстановлении Донбасса и его экономики, а о проектировании настоящей, сегодняшней жизни его граждан, более того — *о формировании самих его граждан*, как и граждан всей Украины, ибо реконструирование Донбасса — это экспериментальный полигон для всего государства, переживающего болезненные катаклизмы. Я не оговорился. Экономисты преимущественно имеют дело с цифрами: где сколько, что стоит, где выгода, каковы риски? Но мало кто вспоминает, что *структура экономики, виды производ-*

ства требуют работников соответствующей квалификации, а их сосредоточение объективно формирует культуру преобладающей части населения в регионе со всеми вытекающими последствиями. И формирует надолго. Именно в прошлом надо искать причины, почему сегодня жизнь у нас не имеет ценности. Почему жить плохо у нас не стыдно. Не стыдно жить в грязном доме, терпеть захламленные улицы и покосившиеся заборы, отвратительные дороги, хамство чиновников.

Послевоенное восстановление Донбасса не требовало, в большинстве своем, привлечения высококвалифицированных кадров. Со всего Советского Союза ехали люди, готовые зарабатывать относительно большие деньги тяжелым физическим трудом. Повторим такой подход в «Докладе», насобираем мигрантов со всего мира, согласных жить в полуразрушенных зданиях и временках — получим проблему, решение которой потребует десятилетий.

Обратная сторона медали — высокотехнологичное производство не будет функционировать в отсутствие надлежащих кадров. А они, в свою очередь, не закрепятся там, где нет надлежащих жилищно-бытовых и культурных условий. Поэтому, в моем понимании, восстановление в «Докладе» целесообразно выстраивать, поэтапно решая очевидные проблемы. Один из вариантов: стимулирование инвесторов, согласных, наряду со строительством или реконструкцией крупных современных предприятий, действовать по давно известной методике «Завод — ВУЗ». Такая мера в «Докладе» предусмотрена, надо только придать ей должный приоритет. Целесообразно предусмотреть возможность кооперации нескольких субъектов хозяйствования для решения задачи на долевых началах. Еще один вариант — создание на тех же условиях филиалов действующих вузов с перспективой обретения самостоятельности.

Не менее важная проблема — подготовка и переподготовка высококвалифицированных рабочих кадров. Технопарки не могут существовать без крупных ученых и конструкторов. Но уже есть примеры, когда на некоторых предприятиях, чтобы не остановить производство, становятся к станку мастера и инженеры, так как не хватает профессионалов-рабочих. Проблема не нова. Она имеет решения, надо лишь предусмотреть их в «Докладе».

Одновременно опережающими темпами следовало бы решать жилищную проблему, создавая для этого не менее весомые стимулы, чем для создания производственных объектов.

Принципиальный вопрос — справедливое распределение ресурсов. На эту тему писано и говорено много. Приведу только один пример. При создании в СССР совнархозов таковые были организованы одновременно в Донецке и Луганске. Как и Донецк, Луганск всколыхнулся. Началась реконструкция предприятий, появились новостройки. Вскоре Луганский совнархоз ликвидировали, сконцентрировав ресурсы в Донецке. Экономическая жизнь замерла. Сегодня не найти в Луганске ни одной высотки, которых много в Донецке. Несопоставимы количество и размер научных учреждений.

Еще один, к сожалению мало исследуемый и замалчиваемый показатель: влияние объемов финансирования на уровень культуры населения. В Луганске цветы на уличных клумбах преодолели страх городского руководства перед варварством «собирателей» и получили иммунитет населения на десять лет позже, чем в Донецке. Не удивительно, что количество зарегистрированных в 2013 г. преступлений в пересчете на 100 тыс. населения составляло: в Донецкой области 1320 случаев, а в Луганской 1769, в целом по Украине — 1239. Если мы не заложим в «Доклад» разумные принципы территориального финансирования с учетом настоящего и будущего, будущее нам отомстит.

Наконец, необычный на первый взгляд аспект. Протицирую выдержки из книги Л.Д. Кучмы «Украина не Россия»: «В советское время один партийный работник из Москвы, приехавший к нам в Днепропетровск по делам Южмаша, сказал мне о Западной Украине нечто такое, что заставило меня задуматься и не идет из головы до сих пор. «Ну, мы же с вами знаем, где кончается Европа, — сказал он, подразумеваемая Запад, — это видно невооруженным глазом, когда едешь на поезде, допустим, из Вены. Запад кончается не там, где проходит его граница с социалистическим лагерем. Запад кончается там, где кончается Западная Украина»...

Я спросил моего собеседника, как бы в порядке обмена впечатлениями, что он имеет в виду в первую очередь, какой признак, какая особенность Западной Украины бросается ему в глаза, когда он оказывается в ней по пути из Вены или Варшавы. У каждого свои критерии,

для одного на первом месте стоит одно, для другого — другое. Он ответил не задумавшись: «Уважение к личности! У западных украинцев это в крови. Они вежливые. Они учтивее нас, мягче. В их повседневном языке есть слово «пан». Это не оскорбительное слово. Этим словом они показывают уважение к человеку. Пан, пані...». Он также высказался о духе законности, о том, что уважение к закону в характере западных украинцев, у них есть правосознание, пусть не такое развитое, как у француза или англичанина, но и далеко не такое зачаточное или нигилистическое, как у харьковчанина или днепропетровца. А отсюда — уважение к собственности, поскольку не может быть уважения к личности, к закону, без уважения к частной собственности. А с уважением к собственности связана хозяйственность, аккуратность в работе, предприимчивость, склонность к торговым операциям.

В конце нашего не очень подробного разговора этот товарищ сказал о своих визуальных впечатлениях — о том, например, что даже походка у жителей Дрогобыча не та, что у жителей Артемовска, и говорят они не так громко, и смеются не так заливисто, и что самая бедная хата в Карпатах выглядит солиднее такой же бедной хаты в донецкой степи. И наконец — о религиозности, «богомольности» западных украинцев».

В подтверждение — собственные наблюдения. После эвакуации я заканчивал школу в Ужгороде, когда несколько месяцев он еще входил в состав самостоятельной Закарпатской Украины. Мама на крыльце дома перед сном ставила бидон, в крышку которого клала деньги, а утром забирала молоко. На набережной реки Уж тянулись аллеи роз. Прошло немного времени после воссоединения и наступил привычный советский образ жизни.

Но жизнь не стоит на месте. *По сообщениям в печати, в Буковине в условиях отсутствия бюджетного финансирования люди во многих населенных пунктах начинают прокладывать дороги за свой счет*. Это своего рода новый бренд. (Черновицкая область, согласно официальным данным, занимает второе место в стране после Киева по количеству автомобилей на душу населения. Практически каждая семья имеет по 2—3 легковые машины). Еще в 2008 г. жители отдаленного района Черновцов — Садгоры совместно с населением еще

одного жилого массива — Старая Жучка отремонтировали магистраль по улице Ткачука. И по сей день на дороге нет ни одной ямки. Люди контролировали строительство буквально каждого сантиметра пути, участвовали в доставке материалов, установили дежурство на асфальтовом заводе. В результате дорожники не отошли от технологии ни на шаг — толщина покрытия по всей длине улицы составляет ровно 21 см, а на работы не было потрачено ни одной лишней копейки.

Еще пример. В селе Волока Глыбокского района асфальтовую дорогу высокого качества также сделали по инициативе и за средства населения. Отметим, что в Волоках на три тысячи жителей около 1,2 тыс. автомобилей. В селе 15 км асфальтированных дорог. Из них половину профинансировали сами сельчане. Деньги собирали по принципу «кто сколько сможет». Пенсионеры скидывались по 200 грн, кто-то по 2—3 сотни долларов. Взносы предпринимателей исчислялись несколькими десятками тысяч в заморской валюте.

Сегодняшняя трагедия Донбасса и предыдущие события на Майдане заставляют вспомнить давний исторический призыв: «Придите и правьте нами». История, вопреки истории, повторяется одновременно как фарс и трагедия. К оценке нынешней ситуации подойду прагматично материалистически.

Раскол зрел давно из-за очевидной несостоятельности отечественных правителей *учесть межрегиональные коллизии* и избрать действенный путь развития государства и общества после обретения Украиной независимости. Ситуация осложнена незавершением произошедшего передела собственности, отсутствием у новых владельцев уверенности в постоянстве прав на нее. Отсюда хищническая эксплуатация новоприобретений, нежелание заботиться о благе трудящихся, только солидаризация с которыми позволяет обеспечить устойчивое развитие бизнеса и государства в целом. Отсюда государственная политика, отсюда и вожди, рассматривающие власть как способ быстрого личного обогащения. Отсюда сейчас зарплата в цене выращенного зерна у аграриев составляет 5—6 процентов, остальное получает торговля. В торговле же, на Крещатике в Киеве, например, самая низкая в сравнении с другими столицами государств мира арендная плата за пользование помещением магазина и

самая высокая цена одного летнего платья. Разница идет на взятки чиновникам всех уровней и милиции, представляет скрываемый от уплаты налогов доход торговых и стоящих за ними бонз.

Провозгласили «Украина — не Россия», но не хотим понять, что по множеству показателей мы еще и не Европа. Стремление туда оправдано (мир глобализируется), однако для этого украинцам, и прежде всего тем, кто принимает бразды государственного управления, надо вначале пролезть через западное игольное ушко — стать европейцами. А здесь...

После того, как наследником престола был провозглашен двадцатилетний Александр III, он прошел дополнительный курс наук, необходимый для управления государством. Цикл русской истории ему прочел профессор Московского университета С. Соловьев. Учителем права был крупный ученый-правовед К. Победоносцев, который в дальнейшем стал его советником. Годы царствования Александра III признаны историками относительно стабильными и спокойными для России.

На Западе существует молодежное движение «Достижение молодых». Это система обучения детей основам экономики и информатики, которой в 100 странах охвачены миллионы школьников. В США такой курс прошел чуть ли не каждый президент, крупный финансовый и политический деятель. В его рядах побывали такие известные политические деятели, как Коль, Миттеран, Вершбоу, Пикеринг. В России движению уже более 15 лет...

Можно ли найти подобные примеры в Украине, где, например, Министром аграрной политики назначался человек, ни одного дня не работавший в сельском хозяйстве, а Президент становился доктором экономических наук по написанной кем-то диссертации?

Не люблю бросать камни в прошлое своей страны, но не могу не сказать, что отсутствие надлежащих знаний управления — хроническая болезнь наших руководителей. Настоящее складывается на фундаменте прошлого, а там памятливы даже мелкие детали. В конце 1960-х годов прошлого века я около года проработал в прокуратуре Ровенской области. Русофобство бандеровцев и главные их грехи осуждал и осуждаю, но нельзя было не учитывать искреннюю веру значительной части населения в возможность построения украин-

ского государства. Во имя этого не единицы шли на верную кару и смерть, оказывая сопротивление не той власти, о которой мечтали.

Несмотря на всеилие КГБ, через полтора десятка лет после окончания Великой Отечественной войны следователями прокуратуры становились выпускники Львовского университета, подпольно прошедшие там курс изучения наследия С. Бандеры. Они, а также давно работавшие коллеги и просто знакомые рассказали о многих обидах. Воспроизведу всего лишь два наиболее показательных факта.

Красная армия освободила поселок. На митинг собрались поголовно. Все верующие, в первом ряду священники с иконой и хоругвями. С импровизированной трибуны выступает полковник, который рассказывает об ожидаемом светлом будущем. В завершение он обещает освободить всех присутствующих от церковного дурмана, для чего попы будут отправлены в места отдаленные.

Прошли годы. Русофобские настроения скрытны, но не утихают. Имеют место случаи убийства молодых преподавательниц русского языка, направленных в сельские школы. В одно из таких сел приехал секретарь райкома, выступил на митинге. Уезжавший к родственникам подросток спрашивает у своего деда, что там было? «А Бог його знає. Помоскалив — помоскалив (выступил на русском языке. — Б. Р.) і поїхав».

Ныне в Украине распространение получила практика привлечения к управлению на государственном уровне зарубежных специалистов. Может, стоит подумать об обмене в порядке стажировки руководителей регионального уровня западных и восточных областей?

Однако нельзя все наши беды сводить только к плохим руководителям. При важности в истории роли героев, ее творит народ. И здесь, в моем понимании, главная проблема. Это тема особого разговора. Отмечу главное: «Каждый народ достоин своей участи» (Монтескье). У нас в силу многих причин не сформирова-

лось понимание каждым гражданином роли ХОЗЯИНА, хозяина своей страны, своего государства, правителем которого он по Конституции является. Говорить можно о многом, но достаточно посмотреть на состояние подъездов большинства многоэтажек — жильцы не чувствуют себя хозяевами даже собственного дома. На общее собрание приходят единицы.

Активными часть людей становится, когда появляется реальная угроза потери относительного благополучия. У властных бонз, не обладающих должной культурой, в том числе культурой государственного управления, своя специфика: они боятся, что их экстремальные действия осудят вновь пришедшие к власти, а это потеря не только авторитета, но и накопленного состояния. Здесь история повторяется.

Сегодня мировая тенденция — искать, кто кого кормит. В России, например, популярный лозунг: «Хватит кормить окраины». (С открытием месторождений в Арктике и на Дальнем Востоке еще вопрос, кто кого будет кормить. Исследование природных запасов Западной Украины также далеко от завершения.) Актуален он для многих государств Европы и мира, некоторые уже прошли период распада. На Донбассе памятны случаи возмущения: «Мы кормим Галичину, а они за наши деньги ставят памятники Бандере!». Это тема самостоятельного исследования, но можно полагать, напряжение было бы меньше, если бы не на словах, а в практическом политико-экономическом воплощении действовала Конституция Украины, провозгласившая, что земля, ее недра являются достоянием ВСЕГО украинского народа. Вот здесь, в понимании, что только общими усилиями, можно добиться благополучия каждого — основа идейного единства украино- и русскоязычного населения страны. Не осознаем, не сделаем практические выводы — не исключено, что западные области Украины поставят вопрос об отделении от восточных.